

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine

Херсонський державний університет
Kherson State University

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — LXXXVI
Issue

Херсон — 2021
Kherson

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 23955-13795ПР, зареєстровано 26.04.2019.
Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)» є фаховим виданням категорії «Б» зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу МОН України № 409 від 17.03.2020 року (додаток № 1)
Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)
Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету» (протокол № 17 від 23.06.2021)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ільїнська Ніна Іллівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Штепенко Олександра Геннадіївна – доктор філологічних наук, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова Херсонського державного університету.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Висоцький Андрій Анатолійович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бокшань Галина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Херсонського державного аграрного університету.

Бондарева Олена Євгенівна – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-методичної, соціально-гуманітарної роботи та лідерства Київського університету імені Бориса Грінченка.

Вишницька Юлія Василівна – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Заболотська Ольга Олександрівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету.

Зарва Вікторія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства Бердянського державного педагогічного університету.

Кеба Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германських мов і зарубіжної літератури Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кузнецов Ілля Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри історії театру, літератури та музики Новосибірського державного театрального інституту, Новосибірськ, Росія.

Мазур Олена Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та практики галузевого перекладу Херсонського національного технічного університету.

Набитович Ігор Йосипович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології Університету імені Марії Кюрі-Склодовської, Люблін, Польща.

Омельчук Сергій Аркадійович – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри слов'янської філології та світової літератури імені професора О. Мішукова, перший проректор Херсонського державного університету.

Помогайбо Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Ройтер Тільманн – доктор філологічних наук, професор Інституту славистики Альпен-Адрия університету (Клагенфурт, Австрія).

Офіційний сайт видання: <https://pa.journal.kspu.edu>

Південний архів (філологічні науки): Збірник наукових праць. Випуск LXXXVI. – Херсон: ХДУ, 2021. – 142 с.
© ХДУ, 2021

Certificate on state registration of printed mass medium, series KV № 23955-13795PР, registered on 26.04.2019.

Collection of Scientific Papers “South Archive (Philological Sciences)” is a professional publication in the category “B” on the specialization 035 “Philology” under the Order of the MES of Ukraine № 409 on 17.03.2020 (Appendix № 1)

The journal is included in scientometric database Index Copernicus (the Republic of Poland)

Approved by the Decision of Academic Council of Kherson State University (protocol № 17, 23.06.2021)

EDITOR DIRECTOR:

Ilinska Nina Illivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Shtepenko Olesandra Hennadiivna – Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Vysotskyi Andrii Anatoliiovych – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, Kherson State University.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bokshan Halyna Ivanivna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages, Kherson State Agrarian University.

Bondareva Olena Yevhenivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Vice Rector for Scientific-Methodological, Social-Humanitarian Affairs and Leadership, Borys Grinchenko Kyiv University.

Vyshnytska Yuliia Vasylivna – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of World Literature, the Institute of Philology, Borys Grinchenko Kyiv University.

Zabolotska Olha Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of the English Language and Methods of Teaching, Kherson State University.

Zarva Viktoriia Anatoliivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and Comparative Literature Studies, Berdyansk State Pedagogical University.

Keba Oleksandr Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of German Languages and Foreign Literature, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University.

Kuznetsov Illia Volodymyrovych – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of History of Theater, Literature and Music, Novosibirsk State Theater Institute, Novosibirsk, Russia.

Mazur Olena Viktorivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Theory and Practice of Industry Specific Translation, Kherson National Technical University.

Nabytovych Ihor Yosypovych – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology, Maria Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland.

Omelchuk Serhii Arkadiiovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Slavic Philology and World Literature named after Prof. O. Mishukov, First Vice-Rector of Kherson State University.

Pomohaibo Yuliia Oleksandrivna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Foreign Literature, Odessa I.I. Mechnikov National University.

Reuther Tilmann – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria University Klagenfurt (Republic of Austria).

Official website of edition: <https://pa.journal.kspu.edu>

South Archive (Philological Sciences): Collected papers. Issue LXXXVI. – Kherson: Kherson State University, 2021. – 142 p.
© KSU, 2021

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бондарева О. Є. ДРАМАТУРГІЧНА ВІЗІЯ ПОНІВЕЧЕНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У П'ЄСІ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ХЛІБНЕ ПЕРЕМИР'Я»	8
Мандич Т. М. МЕТАФОРИЧНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>БАСКЕТБОЛ</i>	17
Москвич Ю. В. СИНКРЕТИЗМ САКРАЛЬНОГО В ЛІРИЦІ АННИ БАГРЯНОЇ	22
Немченко І. В. МАРИНІСТИЧНИЙ ВИМІР ЗБІРКИ СТАНСІВ «ОСІННЯ ГРАНЬ» ДМИТРА ШУПТИ ..	28
Пономарьова Л. В. СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ У ІНСТИТУЦІНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ	34

2. ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Білоус Н. В. МОТИВ «КОХАННЯ» У ПОЕТИЧНІЙ ТА ПРОЗОВІЙ ТВОРЧОСТІ АННЕТТЕ ФОН ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ: ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ	40
Львівська Н. І. РОМАН ДЖОНА ФАУЛЗА «КОЛЕКЦІОНЕР» У ПАРАДИГМІ «ПОДВІЙНОГО КОДУВАННЯ»	45

3. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА ІНШІ МОВИ

Бокшань Г. І. СИНОНІМІЯ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ ЕКОНОМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	54
Жихарева О. О., Ізотова Н. П. ПЕТЛЯ ЗВОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ ЯК НАРАТИВНА ТЕХНІКА В АНГЛОМОВНОМУ БІБЛІЙНОМУ ДИСКУРСІ: ЕКОПОЕТОЛОГІЧНИЙ РАКУРС	58
Zaitseva M. O. COGNITIVE BIAS AS A SUGGESTIVE DEVICE IN ENGLISH COURT DISCOURSE	65
Міщенко Т. В. МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНИХ НОВИНИХ ТЕКСТАХ: КОГНІТИВНО-РИТОРИЧНИЙ ПІДХІД	70
Pavlichenko L. V. IMPLIED MEANINGS IN POLICE INTERROGATION DISCOURSE	76
Попова Н. М., Рибалка О. Ю. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АРГУМЕНТАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ В ІСПАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ 2019 РОКУ	82

4. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Боговик О. А. ГЕМІНАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПЕРСОНАЖІВ (на матеріалі роману-антиутопії Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом»)	88
Soshko O. H. INTELLIGENT PERSONALITY: TYPES OF METAPHORICAL RETHINKING WHEN FORMING A PHRASEOLOGICAL IMAGE (CASE STUDY OF THE UKRAINIAN, GERMAN AND ENGLISH LANGUAGES)	95

5. ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Олійник С. В. СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ВЛАСНОЮ НАЗВОЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	102
Тарасова В. В. ЕТНОСПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ВДОВА/WIDOW В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ	110
Фанагей Т. М. ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНИХ ОЗНАК КОНЦЕПТІВ “LANGUE”, «МОВА», «ЯЗЫК» У ФРАНЦУЗЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ	116

6. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Синельникова І. А. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ БАГАТОЗНАЧНИХ ТА ОМОНІМІЧНИХ ТЕРМІНІВ ПІДМОВИ ПТАХІВНИЦТВА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	126
--	-----

7. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Романюк О. С. РОМАНТИЧНИЙ МЕДІАДИСКУРС: ГЕНДЕРНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ ЩОДО ТАКТИЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ	132
---	-----

8. РЕЦЕНЗІЇ

Шестакова Е. Г. «ИСКУССТВО ЕСТЬ ЯЗЫК ХУДОЖНИКА...». РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ КОЗЛИК І. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ/ТВОРУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ МІЖНАУКОВОЇ ТА МІЖГАЛУЗЕВОЇ ВЗАЄМОДІЇ. БРНО, 2020. 235 С.: ІЛ.	138
--	-----

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Bondareva O. Ye. DRAMATURGIC VISION OF THE DAMAGED IDENTITY IN SERGIY ZHADAN'S PLAY "BREAD ARMISTICE".....	8
Mandych T. M. METAPHORICAL VERBALIZATION OF THE CONCEPT <i>BASKETBALL</i>	17
Moskvych Yu. V. SYNCRETISM OF THE SACRED IN ANNA BAGRYANA'S LYRICS.....	22
Nemchenko I. V. MARINE DIMENSION OF DMYTRO SHUPTA'S STANZAS COLLECTION "AUTUMN FACET".....	28
Ponomarova L. V. STRUCTURAL MODELS OF COMPLEX TERMS IN INSTITUTIONALLY LEGAL DISCOURSE.....	34

2. LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Bilous N. V. MOTIVE OF "LOVE" IN THE POETIC AND PROSE CREATIVE WORKS OF ANNETTE VON DROSTE-HÜLSHOFF: MEANS OF VERBALIZATION.....	40
Ilinska N. I. JOHN FOWLES' NOVEL "THE COLLECTOR" IN THE PARADIGM OF "DOUBLE CODING"....	45

3. ROMANIC, GERMANIC AND OTHER LANGUAGES

Bokshan H. I. SYNONYMY IN TERMINOLOGY SYSTEM OF ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC TEXTS IN THE FIELD OF ECONOMICS	54
Zhykharieva O. O., Izotova N. P. THE FEEDBACK LOOP AS A NARRATIVE TECHNIQUE IN ENGLISH BIBLICAL DISCOURSE: AN ECOPOETIC PERSPECTIVE	58
Zaitseva M. O. COGNITIVE BIAS AS A SUGGESTIVE DEVICE IN ENGLISH COURT DISCOURSE	65
Mishchenko T. V. MOTIVATIONAL ASPECT OF FUNCTIONING OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH NEWS STORIES: A COGNITIVE RHETORICAL APPROACH.....	70
Pavlichenko L. V. IMPLIED MEANINGS IN POLICE INTERROGATION DISCOURSE	76
Popova N. M., Rybalka O. Yu. ARGUMENTATIVE STRATEGY IMPLEMENTATION IN THE SPANISH POLITICAL DISCOURSE OF THE 2019 PRE-ELECTION CAMPAIGN	82

4. GENERAL LINGUISTICS

Bohovyk O. A. GEMINATION AS ONE OF THE PRINCIPLES TO VERBALIZE THE EXPRESSION OF CHARACTERS' EMOTIONAL STATES (BASED ON RAY BRADBURY'S DYSTOPIAN NOVEL "FAHRENHEIT 451").....	88
Soshko O. H. INTELLIGENT PERSONALITY: TYPES OF METAPHORICAL RETHINKING WHEN FORMING A PHRASEOLOGICAL IMAGE (CASE STUDY OF THE UKRAINIAN, GERMAN AND ENGLISH LANGUAGES).....	95

5. COMPARATIVE-HISTORICAL, TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Oliinyk S. V. SEMANTICS OF ENGLISH AND UKRAINIAN IDIOMS WITH PROPER NAMES AS COMPONENTS	102
Tarasova V. V. ETHNOSPECIFIC FEATURES OF THE CONCEPT WIDOW VERBALIZATION IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LINGUOCULTURES	110
Fanahei T. M. LEXICALISATION PECULIARITIES OF COGNITIVE FEATURES OF CONCEPTS "LANGUE", «МОБА», «ЯЗЫК» IN FRENCH, UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUACULTURES.....	116

6. TRANSLATION STUDIES

Synelnikova I. S. TRANSLATION PECULIARITIES OF ENGLISH POLYSEMIC AND HOMONYMOUS POULTRY TERMS INTO UKRAINIAN.....	126
--	-----

7. INTERCULTURAL COMMUNICATION

Romaniuk O. S. ROMANTIC MEDIA DISCOURSE: GENDER PREFERENCES
FOR TOUCHING BEHAVIOUR 132

8. REVIEW

Шестакова Е. Г. «ИСКУССТВО ЕСТЬ ЯЗЫК ХУДОЖНИКА...». РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ
КОЗЛИК І. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ/ТВОРУ В УМОВАХ
СУЧАСНОЇ МІЖНАУКОВОЇ ТА МІЖГАЛУЗЕВОЇ ВЗАЄМОДІЇ. БРНО, 2020. 235 С.: ІЛ. 138

1. Українська мова та література

1. Ukrainian language and literature

ДРАМАТУРГІЧНА ВІЗІЯ ПОНІВЕЧЕНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У П'ЄСІ СЕРГІЯ ЖАДАНА «ХЛІБНЕ ПЕРЕМИР'Я»

Бондарева Олена Євгенівна,
*доктор філологічних наук, професор,
головний науковий співробітник кафедри української
літератури, компаративістики та гринченкознавства
Київського університету імені Бориса Грінченка
o.bondareva@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0001-7126-452X*

У статті п'єсу Сергія Жадана «Хлібне перемир'я» розглянуто з позицій постколоніальної критики як метафоричну ілюстрацію розмитої української ідентичності, яка рельєфно проявилася під час війни на Сході України, розпочатої 2014 року.

Мета: шляхом аналізу тексту п'єси відрефлектувати закладені в ній больові точки ідентичності сучасного українського суспільства та художні ресурси її майбутнього конструювання, вписати аналізований текст Сергія Жадана у ширші світові та внутрішні гуманітарні контексти.

Методи. Провідною методологією є постколоніальна критика, яка у сполученні із традиційним аналізом художнього тексту й естетичних практик дозволяє вести мову про художнє конструювання нової повоєнної української ідентичності з урахуванням світового гуманітарного досвіду ХХІ століття та його українських контекстів.

Результати. Сучасні українські митці через свої художні практики активно задіяні у процеси рефлексування розламів і тріщин української громадянської ідентичності та долучаються до аналізу причин і наслідків внутрішніх ідентифікаційних криз. Більшість із них успішно сполучають творчість та суспільну діяльність, спрямовану на розбудову реального, а не фіктивного громадянського діалогу про смисли і цінності, а не про гроші та пропаганду, і Сергій Жадан належить саме до цієї когорти. Будучи сам виходцем з українського Сходу, він через власну творчість протистоїть активним спробам гуманітарного розколювання України на Захід і Схід (або Захід, Схід і Центр) і реалізує художні спроби переключити розмову інтелектуалів з дискурсу розділення (вони/ми) на дискурс самоідентифікації (лише ми – складні, неоднорідні, з різним попереднім досвідом, який не має розділяти, якщо буде відрефлектованим та проговореним). У різних художніх проєкціях митець аналізує різноманітні аспекти кризи української ідентичності, з якими не працювали ані офіційна українська влада, ані публічна та медійна сфери, а також специфіку її фронтірних зон: наслідком стала повна дезорієнтованість великої кількості «маленьких людей» у геокультурі, сучасній геополітиці та ідентифікації власної приналежності/неприналежності. Штучному геокультурному концепту «Донбас» Сергій Жадан протиставляє у п'єсі маркер український Схід (причому з акцентом саме на українськості цієї території, а не на її географічних координатах), відтак створює футурологічну проєкцію майбутнього національно-громадянського діалогу. Митець свідомо пропонує у реєстрі свої дійових осіб саме децентрованих «маленьких» людей, тобто переважно тих, в кому можуть впізнати себе і з ким можуть ідентифікувати себе українці – «не-герої», які мають поступово навчитися цінностям ліберальної демократії та усвідомлювати власну, суб'єкту відповідальність за свій вибір – тобто навчитися причетності до долі своєї країни через ідентифікацію приналежності до неї. Митець моделює візію того, як розпоршені уламки української ідентичності різних часів та епох мають бути скерованими не до фіктивних центрів, а дбайливо зібрані та, з урахуванням рефлексії усіх наших внутрішніх криз, долучені до позитивного конструювання нової української ідентичності.

Висновки. Автор п'єси «Хлібне перемир'я» Сергій Жадан через художнє моделювання понівеченої української ідентичності на тимчасово окупованих територіях України включається у важливу та перспективну інтелектуальну дискусію щодо стратегічних пріоритетів українського суспільства після деокупації, форматів майбутнього суспільного діалогу та уникнення зон невизначеності та взаємного несприйняття у формуванні повоєнної української ідентичності.

Ключові слова: геокультура, постколоніальний дискурс, гібридна війна, ідентичність, фронтір, кризи ідентичності.

DRAMATURGIC VISION OF THE DAMAGED IDENTITY IN SERGIY ZHADAN'S PLAY “BREAD ARMISTICE”

Bondareva Olena Yevhenivna,
*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Chief Researcher Department of Ukrainian Literature,
Comparative Studies and Grinchenko Studies Borys
Grinchenko Kyiv University
o.bondareva@kubg.edu.ua
orcid.org/0000-0001-7126-452X*

In the article, Serhiy Zhadan's play “Bread Armistice” is considered from the standpoint of postcolonial criticism as a metaphorical illustration of the blurred identity that manifested itself during the war in eastern Ukraine, which began in 2014.

Purpose: to analyze the text of the play to reflect the painful points of identity of modern Ukrainian society and the artistic resources of its future construction, to fit the analyzed text of Serhiy Zhadan into broader global and domestic humanitarian contexts.

Methods. The leading methodology is postcolonial critique, which in combination with the traditional analysis of artistic text and aesthetic practices allows us to talk about the artistic construction of a new postwar Ukrainian identity, taking into account the world humanitarian experience of the XXI century and its Ukrainian contexts.

Results. Contemporary Ukrainian artists, through their artistic practices, are actively involved in the process of reflecting the cracks and fissures of Ukrainian civic identity and are involved in the analysis of the causes and consequences of internal identification crises. Most of them successfully combine creativity and social activities aimed at building a real, not a fictitious civil dialogue about meanings and values, and not about money and propaganda, and Serhiy Zhadan belongs to this cohort. Being a native of the Ukrainian East, through his own work he resists active attempts to split Ukraine humanitarily into West and East (or West, East and Center) and implements artistic attempts to switch the conversation of intellectuals from the discourse of division (they) to the discourse of self-identification, – complex, heterogeneous, with different previous experience, which should not be shared if it is reflected and spoken). In various art projections, the artist analyzes various aspects of the crisis of Ukrainian identity, with which neither the official Ukrainian government nor the public and media spheres worked, as well as the specifics of its front lines: the result was a complete disorientation of many “little people” in geoculture, modern geopolitics identification of own affiliation / non-affiliation. Serhiy Zhadan contrasts the artificial East cultural concept of Donbass with the Ukrainian East marker in the play (with an emphasis on the Ukrainianness of this territory, not on its geographical coordinates), thus creating a futurological projection of the future national-civil dialogue. The artist deliberately offers in his register of protagonists decentralized “little people”, that is, mostly those in whom Ukrainians can recognize themselves and with whom Ukrainians can identify themselves – “non-heroes” who must gradually learn the values of liberal democracy and realize their own, subjective responsibility for their choice – that is, to learn to be involved in the fate of their country through the identification of belonging to it. The artist models a vision of how the scattered fragments of the old Ukrainian identity should be directed not to fictitious centers, but carefully collected and, taking into account the reflection of all our internal crises, involved in the positive construction of a new Ukrainian identity.

Conclusions. The author of the play “Bread Armistice” Serhiy Zhadan through artistic modelling of the mutilated Ukrainian identity in the temporarily occupied territories of Ukraine joins an important and promising intellectual discussion on the strategic priorities of Ukrainian society after deoccupation, formats of future social dialogue and avoidance of uncertainty and reciprocity. formation of post-war Ukrainian identity.

Key words: geoculture, postcolonial discourse, hybrid war, identity, frontier, identity crises.

1. Вступ. При тому, що термін «ідентичність» є відносно новим для гуманітарного знання (опрацьовується в індивідуальних наукових практиках з середини ХХ століття, активно входить у різні гуманітарні сфери лише на межі тисячоліть), саме зараз відбувається інтенсивне його осмислення у дискурсах філософії, історії, геополітики, художньої культури, літературознавства. Надзвичайно важливими є студії ідентичності для постколоніальних суспільств і спільнот, адже у випадку постколоніальної ситуації ідентичності мовби конструюється заново, і це вимагає переосмислення історичної ретроспективи, моделювання футурологічних проєкцій, особистісного і колективного самовизначення у системі географічних, ментальних і культурних координат. Не випадково саме митці у таких спільнотах стають ініціаторами художніх моделей ідентичності або міркують про наслідки її деформації, розмивання, втрати, підміни, набуття псевдо-ідентичності: там, де зникає довіра до держави і політиків, митці беруть на себе функцію суспільних медіаторів.

Українська літературна практика 2010–2020-х років спростовує тезу видатного французького історика П'єра Нора про те, що «література, присвячена поточним подіям, – це розкіш багатих і незадоволених суспільств» (Нора, 2014: 43). Україні вже кілька років доводиться жити в умовах, коли сучасність інтенсивно вібує, змінюється на очах і швидко стає художнім матеріалом. Зокрема, україно-російська неоголошена війна від 2014 року інспірувала появу незліченної кількості художніх, документальних, художньо-документальних творів, провідною інтенцією яких стає пошук відповідей на питання «Ким ми є сьогодні – українцями, «пост-совками» чи малоросами?». Безумовно, ці відповіді концентруються переважно довкола концепту ідентичності/ідентичностей, що вповні логічно: адже «найсерйозніша тематизація проблем ідентичності починається там, де виникають граничні загрози самій ідентичності» (Бистрицький, 2018: 25), – наголошують українські філософи, автори колективної праці «Національна ідентичність і громадянське суспільство».

Сучасний український письменник Сергій Жадан – успішний і у прозі (окрім романів «Депеш Мод», «Anarchy in the UKR», «Ворошиловград», «Месопотамія», «Інтерант», є ще повісті, оповідання, есеї), і в поезії (поетичні збірки «Генерал Юда», «Цитатник», «Ефіопія», «Вогнепальні й ножові», «Життя Марії», «Тамплієри», «Антенна», «Список кораблів» тощо), і у перекладацькій діяльності (перекладач Маціна Светлицького, Чарлза Буковски, Райнера Марії Рільке, Пауля Целана, Чеслава Мілоша, Педро Ленца), і у мистецьких акціях (упорядник кількох сучасних літературних антологій, фронтмен гуртів «Жадан і Собаки» та «Лінія Маннергейма»), і в медійному просторі (радіоведучий програм на радіо «Тризуб ФМ» та «Радіо НВ»), і в громадянському суспільстві (волонтер, громадський активіст, засновник «Благодійного фонду Сергія Жадана», член Українського ПЕН). Подіями у сучасному літературному контексті стали і його останні драматургічні твори – п'єса «Хлібне перемир'я» (Жадан, 2000-2) та лібрето опери «Вишиваний. Король України» (Жадан, 2000-1). Будучи вихідцем з Луганщини, письменник, який навчався та мешкає у Харкові, постійно міркує у своїй творчості про українську ідентичність та про український Схід, причому його художні рефлексії, присвячені українським східнякам, розпочато ще 2010 року романом «Ворошиловград» – «одним із ключів до розуміння українського Сходу» (Михед, 2020: 193), мешканці якого опинилися мовби між двома світами та світоглядами – прорадянським та проукраїнським.

На думку Тімоті Снайдера, національні пам'яті «кардинально різняться, вони по-різному описують події і мають різних позитивних і негативних героїв» (Снайдер, 2017: 251). Проте, на відміну, скажімо, від українсько-польського дискурсу взаємин (теж чималою мірою постколоніального і обопільно травматичного), де обидві сторони розуміють необхідність національного примирення та нової формули спільної пам'яті, українсько-російські постколоніальні взаємини саме через події 2014 року у довгостроковій перспективі позбавлені навіть гіпотетичної можливості таких дискурсів. Це ж постулює і Ной Ювал Харарі: «війна у Східній Україні перейшла у фазу непродуктивної патової ситуації», «розпалила антиросійські настрої в Україні й перетворила цю країну

з союзника на запеклого ворога» (Харарі, 2020: 221). У той же час Юрій Щербак наголошує, що у 2014 році «міф про міжнародний «мир і злагоду» в Україні: розпочалися диверсійні дії з розпалювання громадянської війни, розчленування України, стала фактом пряма агресія Росії з метою насильницького встановлення на території суверенної Української держави вигаданого теоретиками Путіна державно-політичного утворення «Новоросії»» (Щербак, 2020: 174), у зв'язку із чим актуалізувалося жодними документами не регламентоване маркування певного геополітичного простору «Донбас».

Здавалося би, і написаний вже понад десятиліття тому «Ворошиловград» (Жадан, 2010), і яскравий роман про війну на Сході України «Інтернат» (Жадан, 2017), і п'єса «Хлібне перемир'я» (Жадан, 2020-2) мали би вияскравити дискурс «локальної ідентичності», прив'язаної до географічного фантому на ім'я Донбас. Художній світ цих творів С. Жадана, сприйнятий поза глибоким аналізом, може створити хибне відчуття того, що письменнику надто близькі позиції регіональних ідентичностей і що він вступає у полемічний діалог з тією частиною українських інтелектуалів, для яких творення нових локальних ідентичностей сприймається по-фукуямівськи – як загроза існуванню самої української держави, як розпорошення і послаблення її київського «центру» і нелогічне виправдання «неукраїнськості» частини людей на українських територіях.

Наприклад, на популярність та затребуваність у сучасному світі дискусій про локальну ідентичність звертає увагу Ярослав Поліщук (Поліщук, 2019: 11) тезами про «іншу ідентичність», яку треба або «зрозуміти і прийняти» без адаптування до решти України, або «відрізати по живому», і про те, що саме мешканці Донбасу та Криму закликали війну на українські землі, рясніє сучасний медійний простір, у наративах якого нерідко мешканці окупованих територій утверджуються як «інші» або взагалі «чужі». Проте в інтерв'ю Олександрі Михеду сам Сергій Жадан наголошує, що, на його думку, «особливої донбаської ідентичності не існує», пори те, що Донбас постає у його сприйнятті як «страшенно різний, немонолітний, розпорошений» край, зрештою, письменник звертає увагу, що ментально Харківщина або Сумщина теж належать скоріше до українського Сходу, аніж до інших українських регіонів. Відтак митець пропонує не розділяти, не протиставляти регіональні ідентичності, а переконано усвідомлювати, що «нам страшенно бракує розмов про нас усіх як про *своїх*, замість розмов про *чужих*» (Михед, 2020: 194-199).

У «Хлібному перемир'ї», так само як у «Ворошиловграді» чи «Інтернаті», Сергій Жадан симпатизує «східним» персонажам, прагне їх зрозуміти і дати їм шанс колись стати остаточно «своїми», хоча і знає, що це буде доволі важко і довго і, зрештою, не для всіх можливо і прийнятно.

2. Герої між світами.

Книга С. Жадана «Хлібне перемир'я» – про те, як люди «застрягли» між світами, країнами та епохами, як всередині них промовляють різні «пам'яті», як стрімко деградують прагнення і мрії на користь прийняття всепоглинаючої фатальності та її нищівних перевтілень: колись родюча і уквітчана земля в моменті перетворюється на «сіру зону», на резервацію, яка не має майбутнього і жевріє вмиранням, а не народженням; батьківський будинок стає «мишоловкою», пасткою для синів та їхніх знайомих і сусідів; натомість закономірного прагнення визволитися з пастки та віднайти бодай якісь можливості вплинути на ситуацію люди добровільно замикаються в будинку, як у склепі (тим більше, що у будинку є реальне мертве тіло), – покійно йдуть вмирати від безвиході, піднімаються у кімнату з небіжчицею і зачинаються в ній в той час, як територію довкола будинку поглинає полум'я пожежі. Це п'єса про своєрідне ідентифікаційне пограниччя між Україною та Росією, різними – з точки зору сучасного українського митця – ціннісними світами великих спільнот, і про те, як заручниками цього пограниччя стають сучасні «маленькі люди».

Юрій Барабаш розмірковує, що «пограниччя – одне з найактуальніших, і, може видатися, найсвоєчасніших понять з числа тих, які віднедавна увійшли до термінологічного тезаурусу сучасної гуманітаристики» (Барабаш, 2020: 13), і звертає увагу на термінологічний аспект «фронтирного дискурсу»: паралельно із поняттям «фронтир» вживаються «помежів'я», «прикордоння», польський термін «kresy», англійські «border», «borderland» (Барабаш, 2020: 18). Також дослідник розмежовує лінійне та просторове сприйняття фронтиру (у першому випадку – це роз'єднувальний кордон, у другому – смуга, з'єднувальна зона), а ще геополітичні та соціально-духовні фронтирні контексти (у першому випадку – відмежування, у другому – паралельне існування). Зрештою, він актуалізує модель фронтиру як «зони інтенсивної взаємодії (включно зі суперечностями, з моментами протистояння) різних цивілізаційних векторів у поліконфесійному та полікультурному просторі» (Барабаш, 2020: 19). Важливими видаються міркування Ярослава Поліщука про «умовну географію», про «символічне освоєння простору, яке здійснюється засобами культури», про «ефект духовно-культурної мобілізації, принципово важливий саме в стані інформаційної війни» (Поліщук, 2018: 7). Без повноформатних текстів культури рефлексування багатьох сучасних геополітичних процесів не матиме повноти. Герої п'єси С. Жадана живуть у роз'єднанні та відмежуванні, взаємодіють лише на рівні найпростіших інстинктів, удають, що прагнуть розібратися у ситуації, але самі розуміють, що не мають рятівної перспективи і точок опертя.

Ліричні відступи: промовляє Автор. Яскрава проукраїнська позиція Автора і його Голосу у тексті проявлена на рівні ліричних мініатюр, що передують кожній із чотирьох дій. При тому, що це тексти із подвійним семантичним кодуванням, розрахованим на різних реципієнтів – «профанного» (просто читача) і «посвяченого» (читача-інтелектуала). Непідготовлений читач/глядач сприйматиме їх як невеличкі ліричні увертюри до розмов про смерть літньої жінки, незримий труп якої супроводжуватиме всі події п'єси та комунікацію її персонажів: так архетипно промовлятиме ліро-пісенна традиція українського художнього слова та витворений нею образ матері. «Материнськими» для такого реципієнта у тексті ліричних мініатюр С. Жадана будуть знаки «імені», «спогадів»,

дитячих «ран», «трави на подвір'ях», «жіночого дихання», відчуття «тепла на ранок» і «прохолоди на вечір» (Жадан 2020: 7, 43, 73), пробивання ранішнього світла у вікна хати, вологі вишневі гілки, материнський голос з вечірньої вулиці, легка материнська хода весняним полем, «слід ноги на вологому ґрунті», «ранкове привітання», «тепле зі сну плече», «теплий світ слів і нашіштувань»; сюди ж віднесемо і «дім, у якому ще можна відчутти дитяче тепло й жіноче дихання, дім, із якого ще не вивітрився дух утіхи», в якому є «відчуття прихистку» і який перейде у спадок дітям, і «голоси тих, кого ми любили» (Жадан 2020: 7, 43, 73).

Для глибшого сприйняття, для тих, кому відома позиція Сергія Жадана як активного учасника харківського Євромайдану, як людини, яка знає і любить український Схід, як комунікатора з людьми Сходу через концертну діяльність, благодійність та підтримку української армії, – ці ж фрагменти постануть зверненням до втраченої для «маленьких людей» Сходу «Великої України». Підготовлений читач відчує жагу «розгортати полотна пам'яті», наповнені «гіркотою смутку»; попри «незворотність усього, що сталося, і неминучість усього, що чекає надалі». Він екзистенційно проживатиме питання «що нам робити з нашим минулим, яке виявилось сильнішим за нас, голоснішим, наснаженішим?», – і ці проживання робитимуть «серця наші болючими, ніби рани». У сприйнятті підготовленого реципієнта увірвуться «вихолоджені помешкання», «зневіра цілого покоління», «втома стількох дорослих сильних людей», «дім, покинутий поспіхом», життя, яке «обривається» і «утрачає рештки розваженості», «світ смутку» і «пам'ять про втрачене»; його бентежитиме «пустака» в мові, коли зникає можливість називати власну країну її іменем, а кожна подальша згадка про неї завдаватиме «болю й страждань» (Жадан 2020: 7, 43, 73, 103).

У такий спосіб С. Жадан вибудовує дистанціювання від своїх дійових осіб, які у глобальному цивілізаційному протистоянні між Україною і Росією позбавлені чітких ідентифікаційних орієнтирів (у першій рецензії на «Хлібне перемир'я» Ганна Улюра звертає увагу на відсутність концепту «ми» у тексті п'єси, окрім ліричних відступів-ремарок (Улюра, 2020), і в цьому контексті пригадується репліка Толіка, який воює «з усіма»: «Це для вас перемир'я. А я ні з ким миритися не збираюся. Для мене ця війна давно вже йде» (Жадан 2020: 122)).

Деформовані ідентичності.

Кожен із персонажів репрезентований як носій абсолютно несумісних проявів ідентичності. Неблагополучний Толік, який живе з того, що «батареї на метал здає» (Жадан 2020: 30), лишається доглядати свою матір, оскільки не може її кинути, хоча сам перебуває «типу в опозиції» (Жадан 2020: 18) до нової місцевої влади і про всяк випадок обзавівся рушницею; але ж раніше він бігав із повстанцями, тож тепер потрапив до їхніх «розстрільних» списків (Жадан 2020: 122). Його «успішний» старший брат Антон, м'ясник з районного ринку, найвно залишає ополченням свого джипа у сподіванні, що з машиною все буде добре, хоча сам у це не вірить – він прагне у будь-який спосіб не конфронтувати з новою владою; виявляється, що ще у дитинстві Антон чинив прикрощі, за які завжди наказували його брата, а сам хотів лишатися для всіх зразковою дитиною. Хазяйновита «активістка» Тьотя Шура готова служити будь-якій владі, аби лише «кров не лилась і церква відкрилась» (Жадан 2020: 59), тому вона і «людей в комендатуру здавала» (Жадан 2020: 76), і «силовикив на блокпостах годувала» (Жадан 2020: 76), і тепер перебуває у розшуку та шукає, де їй сховатися. «Нестандартна» Валічка, «глуха» й «німа» (Жадан 2020: 47, 48, 51), насправду і чує, і розмовляє, але взагалі вислизає з-під ідентифікації. «Схвильований і агресивний» (Жадан 2020: 79) фермер Коля зберігає політичний нейтралітет («мені ця ваша війна взагалі не в тему» (Жадан 2020: 87)), бо в нього то «посівна», то «пшениця стоїть», і йому «не до політики» (Жадан 2020: 87) (хоча є згадки про те, як він підвозив пісок на блокпости і що він має знайомих у комендатурі), проте він же постійно тримає в кишені бойову гранату, якою вміє погрожувати, аби добиватися свого. Його налякана вагітна дружина Машка, якій час народжувати, стає тінню свого чоловіка, а не піклується про свою майбутню дитину, тобто, взагалі мінімілізує всі материнські інстинкти.

Про подібні різновекторні прояви сутності людини філософ Тарас Лютий пише: «У нашому житті ми послуговуємося різними Я. Головна проблема полягає в тому, як їх утримати і уникнути криз ідентичності» (Лютий, 2015: 67). Натомість персонажі «Хлібного перемир'я», опинившись у карколомних подіях неочікуваної війни, взагалі перестають розуміти, яке Я в них домінує. Вони мовби розламуються зсередини, але схильні об'єднуватися у довільні групи, куди їх женуть страх і безвихідь колонізованих. Так, вони діють як інерційна спільнота, яка не відчуває втрачену країну «своєю», так само як не має шансів відчути себе приналежною до іншої країни, що прийшла на їхню землю з війною та вогнем. Микола Рябчук засвідчує, що «ідентичність спільнот не залежить від індивідуальної волі ані навіть від звичайної суми індивідуальних воль; вона інерційніша, аморфніша, плинніша, безрефлексійніша» (Рябчук, 2021: 139). Не озвучуючи жодних соціальних або політичних декларацій, Сергій Жадан через художню реальність прагне дослідити, що ж сталося з людьми, про яких він пише у «Хлібному перемир'ї», чому такою дірчастою та понівеченою є їхня колективна та індивідуальна ідентичність на всіх рівнях – національному, етнічному, релігійному, соціокультурному, гендерному, родинному, особистому.

З точки зору того, що відбулося з ідентичністю колись українського Сходу, який зазнав примусового зросійщення за радянської та пострадянської доби, для нас цікаві кілька теоретичних позицій. Американський еволюційний біолог та футуролог Джаред Даймонд стверджує, що «більшість як особистісних, так і загальнонаціональних криз є кульмінацією еволюційних змін, що наростали впродовж багатьох років» (Даймонд, 2019: 15). На кордоні України з Росією розмивання української національної ідентичності, уможливлене після Голодомору та штучної демографічної експансії, від кінця ХХ століття набуло фантомних форм. Проте під загрозою втрати ідентичності опинилася не лише фронтирна зона, на що вказує Лариса Масенко: «Так сталося, що на час розпаду СРСР тоталітарний проєкт створення з поліетнічного населення імперії єдиного «советського народу» на основі російської мови досяг в Україні певних успіхів. Советській соціальній інженерії вдалося сформувати всередині

української спільноти доволі численний прошарок денаціоналізованих «простих советських людей» (Масенко, 2020: 146). Французький історик П'єр Нора розмірковує про великі ризики, які спіткають спільноту, що відкидає власну національну ідентичність: «Тип історії, що найсильніше працював, щоб звільнити нас від тиранії національного та розірвати вдавану ідеологічну єдність, – це також тип, що ставить перед нами найбільш нагальне запитання щодо нашої особливості. Стратегія обходу національного феномену, зрештою, привела до найбільшої його переробки» (Нора, 2014: 97). Очевидно, що штучне ідеологічне конструювання «радянської людини» відбувалося насамперед через стирання її національних характеристик, редукцію національних мов, нівелювання національних літератур, формування нової колективної пам'яті, базованої на радянській соціальній міфології. Ольга Червінська звертає увагу на те, що новий менталітет, який виникає всередині існуючого, «ніколи не є абстракцією, хіба що в значенні теоретичної формули», що він формує силове поле, спрямоване на «очевидне протистояння центру» та подальшу децентрацію (Червінська, 2014: 277).

Тут логічно звернутися і до бачення ідентичності одним із найпотужніших інтелектуалів сучасності Френсісом Фукуямом: він стверджує, що в основі колективних ідентичностей – всього чотири універсальних концепти: національність, релігія, етнічна належність, сексуальна орієнтація або гендер (Фукуяма, 2020: 22). Спробуємо проваріювати ці маркери на аналізованій художній моделі Сергія Жадана.

Українські не-українці. Національність своїх героїв письменник маркує насамперед через мову – вони всі розмовляють українською, не опускаються до суржика (за винятком, хіба, такого органічного для усного мовлення слівця «шо» і кількох «простонародних», загальноновживаних обценних лексем), не переходять на російську, що могло би бути логічним у фронтірній зоні. Проте навіть в українському мовленні героїв проступає архетипна ситуація Вавилонської вежі, тільки тепер люди не розуміють одне одного не через різні мови, а через різні смисли: «Слів не вистачає. Слова першими скінчилися. Зламалось усе, всі говорять по-своєму, ніхто нікого не чує, ніхто нікого не розуміє» (Жадан 2020: 114). Від національної ідентичності у батьків головних персонажів залишилася хіба жага співу, але це понівечені уламки ідентичності співочої нації, бо батько «співати любив», але «по п'яні» (Жадан 2020: 20), а мати теж колись всю ніч біля моря співала, і сини про це згадують як про «кошмар» (Жадан 2020: 23), адже тоді на волю з жінки вирвалися ті глибинні сили, які налякали синів.

Щоб наочно показати, як саме працює деформована пам'ять, Пол Коннертон наводить приклад воїна, у якого в мозку засіла куля, внаслідок чого він втрачає різні сегменти пам'яті – особисту (неспроможність пригадати своє власне ім'я і своє недавнє минуле), когнітивну (важко ідентифікувати/називати речі зі свого найближчого оточення), операціональну (нерозуміння звичних моделей поведінки) (Коннертон, 2004: 47). Цей типаж може бути промовистою метафорою того, що сталося за кілька десятиліть з людьми українського Сходу. Національна ідентичність героїв п'єси Жадана нагадує таку навіки скалічену людину, для якої більшість сегментів національної, локальної, родинної та особистої пам'яті стали геть недоступними або відчуженими.

Водночас «інтернаціональність», «неукраїнськість» радянського розливу підкреслюється безліччю промовистих деталей: «радянськими» грошима «на смерть», захованими у внутрішній кишені матеріної шуби (Жадан 2020: 37), служінням батька головних персонажів «у ГДР» (Жадан 2020: 34) у складі радянських окупаційних військ та ностальгування братів за тими ситими та веселими часами, а також ходіння їхньої матері на псевдореферендум щодо проголошення фейкових республік та участь їхніх родичів із Донецька у військовому протистоянні на боці Росії.

Пол Коннертон наголошує, що «наше сприйняття теперішнього великою мірою залежить від нашого знання про минуле. Ми сприймаємо світ, що оточує нас, у контексті, тобто, у світлі причинного зв'язку з минулими подіями та об'єктами з минулого; інакше кажучи, у відповідності до подій та об'єктів, які ми не сприймаємо/переживаємо у той час, коли переживаємо момент теперішнього» (Коннертон, 2004: 16). Сергій Жадан розмірковує над тим, що з українцями не лише східного, але й інших регіонів країни відбулося за радянської доби і чому саме люди Донбасу впустили до себе агресора і спробували грати за його правилами: його персонажі спочатку переконані, що їх можуть оминати війна та її наслідки, потім розуміють, що вони втрапили у пастку, а в фіналі опиняються у ситуації повної безвиході.

Автори монографії «Національна ідентичність і громадянське суспільство» задаються раціональним питанням: «Яка сила змушує частину жителів єдиного державного утворення взятися за зброю задля відстоювання власної культурної приналежності до іншого «етнокультурного світу», вбиваючи тих, з ким іще вчора відтворювали спільний контекст соціального і культурного життя?» (Бистрицький, 2018: 6). Персонажі п'єси «Хлібне перемир'я» дають на нього ірраціональну відповідь. Ми бачимо, що ніхто з дійових осіб п'єси взагалі не розуміє, які політичні події розгортаються на їх землі, що відбувається суттєва деформація поняття «центру», і дійові особи «центром» для себе перестають сприймати Україну, але також не сприймають у цій якості і Росію: «хто більше заплатить, тому й здадуть» (Жадан 2020: 49).

Децентрованість як просторова дезорієнтація. Навіть саме поняття «центру» як такого у п'єсі дрібнішає та профанізується – йдеться вже не про центр країни або навіть регіону, натомість місії генерування смислів «центр» розглядається не як щось далеке і до певної міри сакральне, а як кілька місцевих ватажків із сумнівним минулим. Лояльність до такого здрібнілого та наближеного «центру» стає шансом отримання лише дрібних побутових послуг переважно тими, хто зможе про ці послуги домовитися. Власне, неможливість здійснювати елементарні процедури, які стають символічними знаками рамки-обрамлення людського життя (народження і поховання), спонукає персонажів С. Жадана шукати допомоги і лояльності у нової місцевої влади, яка для них перебирає на себе всі функції колишнього державного «центру».

Світлана Кирилюк у процесах пошуків центру виокремлює два виміри – зовнішній (геополітичний) і внутрішній (психічний): «З одного боку, ці пошуки спроектовані на віднайдення певних топосів, з іншого – власної тотожності», так званого «центру в собі» (Кирилюк, 2014: 7). Парадоксально, але для героїв С. Жадана світ – і геополітично, і психологічно, і ментально – звужується до невеличкої території, «центром» якої стає незаконна самопроголошена місцева адміністрація, репрезентована «народним мером» на ім'я чи то Саня, чи Жора, який має сидіти у тюрмі, а натомість виступає по телевізору і проголошує хлібне перемир'я, який водночас і «живий» (бо Андрію вдалося додзвонитися до нього і особисто поспілкуватися), і «не живий» (адже Тьотя Шура, яка все знає, каже, що його вбили) (Жадан 2020: 19, 22, 24, 57). На запитання «Що там, у центрі?» (Жадан 2020: 59) існує лише одна відповідь – «В центрі – війна» (Жадан 2020: 59). «Периферійні» герої твору хотіли би, аби «центр» ними опікувався, проте розуміють, що це – утопія: «Ви там у центрі мутите, а нам тут прилітає» (Жадан 2020: 31).

Зруйнований міст між місцем дії та «центром» стає символом безнадії, неповернення та фатальної долі кількох людей (а насправді – лише персоніфікованих репрезентантів великої кількості мешканців окупованих територій), що приречені загинути у всепоглинаючому вогні новітньої війни через втрату орієнтирів самоідентифікації та самозахисту.

Віра, етнос, гендер.

З релігією, навпаки, все однозначно – очевидно, що йдеться про Московську православну віру, яка у XXI столітті стала політизованою та яскраво антиукраїнською, – батюшка з місцевої церкви воює другий місяць «за віру Хрестову» на боці ополченців, «з гранатометом по посьолку бігає», «за церквою танки стоять», а «православна» Тьотя Шура здає людей у комендатуру (Жадан 2020: 46, 59, 86, 114). Хибність цієї віри для української людини оголюється через маркування «дванадцяти апостолів» як не-апостолів, а бандитів, більшість з яких вже загинули, а останнім, дванадцятим, виявляється невдаха Толік.

Етнічна належність персонажів теж є проблемною, оскільки етнос передбачає зв'язки зі своєю землею, вкоріненість в ній. Натомість найуспішніший з точки зору інших персонажів, бізнесмен Антон, мріє про свідомий розрив цього зв'язку: «Я працював і думав так: у мене все вийде, я вирвусь, я зароблю собі стільки грошей, щоб не повертатись сюди, додому, щоб не переїжджати щоранку цей довбаний міст» (Жадан 2020: 25). Уявлення про «нормальний дім», «нормальну роботу», «сім'ю» (Жадан 2020: 25) для персонажів не асоціюються з їх батьківщиною, отже, спонукають їх до виходу за межі власної етнічної приналежності.

Гендерно начебо витримано паритет: персонажі п'єси – це четверо чоловіків і чотири жінки, причому лише двоє з них об'єднані родиною. Але при цьому кидаються в очі безпорадна маскуліність та деструктурована фемінність усіх дійових осіб.

Гібридна війна. Чи підлягає космізації гібридний Хаос?

«Гібридна війна є війною ідентичностей у тому сенсі, що використовує особливості переживання ідентичності та її перманентних проявів для політичного та пропагандистського виправдання агресії», – наголошують автори праці «Національна ідентичність і громадянське суспільство» (Бистрицький, 2018: 47). Отже, є всі підстави говорити про те, що герої п'єси «Хлібне перемир'я» – не лише заручники війни та хаосу, але насамперед жертви власної деформованої ідентичності, що призводить їх до ентропії та саморуйнування як на локальному, побутовому рівні (розрив комунікації – син, проживаючи з мамою, лише випадково з'ясовує, що вона вже померла, і не може сказати, коли це точно сталося; у будинку – «бардак», «розкиданий підлогою посуд» (Жадан 2020: 17); у героїв одні окуляри на двох; у селищі відсутні електрика та вода, не ловить телефон; їжею стають лише сухі пластівці та консерви, питвом – тепле пиво), так і на рівні цивілізаційному (бізнес – це вміння красти; на блокпосту «віджато» джипа; перебито магістральну трубу, міст зруйновано, так само як і супермаркет, вокзал спалено, «пошту тиждень тому спалили», «церква порожня стоїть» (Жадан 2020: 15, 45, 61, 86, 113)).

Привертають увагу локальні поодинокі потуги «космізації», «впорядкування» цього ентропійного хаосу, до яких вдаються люди у творі: обмивання тіла небіжчиці мінеральною газованою водою з дволітрових пляшок, налитою у миску для салатів; відспівування покійниці не священником, а Тьотею Шурою, яка тут і «від громадськості», і «клінінгова служба», «кі замість батюшки», «кі замість мера», «так сказати, світська і духовна влада в одному лиці» (Жадан 2020: 49); відбирання у Колі гранати та запихання її до вимкненого холодильника; «наведення порядку» Валічкою через розкладання речей із шафи на різні кучки – білі та чорні... Звісно ж, з таких почасті безглуздох, почасті наївних рухів нічого структурованого та впорядкованого створити не вдається.

У повітрі витає болоче нерозуміння персонажів, як таке могло статися саме з ними. С. Жадан допомагає їм шукати відповідь, вводячи у п'єсу фантом телевізора. Саме з нього нова місцева влада проголошує нетривале перемир'я, хоча сама його не дотримує; з нього озвучуються та візуалізуються хибні версії актуальних подій – «Як стріляти почали – сиділи і дивилися телевізор» (Жадан 2020: 21), «Сука, а хто ж туди ходить? Як не включиш телевізор – куча народа з іконами перед мерією. Хоч воду святи на ці ікони. Хто це?» (Жадан 2020: 86); а потім, за відсутності електрики, телевізор лишається у хаті і перетворюється на мертвого домінуючого монстра, на фантом, на якого «дивляться» і на якого зважають, навіть коли він «не показує».

У контексті українсько-російської війни на Сході Пітер Померанцев досліджує, «як одна країна може знищити іншу, майже не зачіпаючи її, розмиваючи контраст між війною і миром, «внутрішнім» і «міжнародним», – і де найнебезпечнішим елементом, можливо, є сама ідея «інформаційної війни», і саме за таких обставин «політика стає боротьбою за контроль над конструюванням ідентичності» (Померанцев, 2020: 14). Як бачимо, йдеться про нові соціокультурні реалії XXI століття, де маніпуляції довкола ідентичності, щоденно і дозовано пропоновані людям, стають зброєю руйнування всіх рівнів їх сприйняття і конструювання хибної самоідентифікації.

Ален Бадью веде мову про тип «держави-звabниці», яка «вміє переконувати на рівні привабливих ідей і обіцянок кращого життя», відтак «неабиякого значення набувають питання ідеології, маніпуляції громадською думкою та пропаганди» (Бадью, 2019: 220). У п'єсі бачимо, як люди масово готові вірити цій пропаганді навіть тоді, коли її вже припинено (метафора зв'язання персонажами своїх міркувань з відключеним телевізором). Дейвід Патрикаракос описує специфіку російської інформаційної війни, яка, окрім використання знання щодо «слабких місць Заходу», має ще кілька аспектів, зокрема: «переконати та запевнити тих, хто хоче бути переконаним і запевненим»; «сіяти розбрат і дисгармонію...», плутати й спантеличувати, здебільшого поширюючи дезінформацію»; інспірувати та спонсорувати рухи та організації, які розвиватимуть центр та ідентичність (Патрикаракос, 2019: 201). З огляду на руйнівну роль медійної сфери у трансгресіях ідентичності «маленьких людей» українського Сходу, непримітний телевізор у творі С. Жадана виступає одночасно знаряддям розбрату і органом хибної мобілізації, перебирає на себе функції освіти, релігійної ідеї, влади та гедоністичних імпульсів, замінює живе людське спілкування і робить людину вкрай самотньою та дезорієнтованою, навіть коли вона має родину, друзів, знайомих, сусідів.

Митець у «Хлібному перемир'ї» художньо моделює та досліджує філософську ситуацію паралелі «ідентичність та війна», коли «ап'іорні екзистенціали ідентичності, визначально пов'язані із захистом буття, здатні трансформуватися в терористичні і військові дії, спрямовані на знищення такого буття», а сама ідентичність виступає не «умовою відкриття горизонтів культурного світу», а, навпаки, – «редукції всіх культурних значень до сингулярної вимоги смерті іншого» (Бистрицький, 2018: 47).

Емпатія. Що далі?

Проте ніхто з персонажів п'єси нікому з інших персонажів у процесі розгортання дії не заподіє зла і кривди – і в цьому виявляється справжня сутність цих ошуканих пропагандою людей, які у ситуації смертельної небезпеки туляться один до одного, виявляють готовність поступитися власним інтересом, прагнуть одне одному зарадити. Письменник знайшов такі тонкі психологічні тональності, що у фіналі твору ми співпереживаємо кожному з цих дійових осіб, незалежно від їхньої участі у незаконному референдумі чи фейкових місцевих виборах, від їхньої лояльності до тимчасової бандитської влади, незалежно від того, чи розжилися вони неузаконеною зброєю, чи ремонтували московські церкви і чи ошукували людей, торгуючи на базарі. Так у творі ненав'язливо виникає футурологічна проєкція міркувань про те, що робити з цими людьми, коли війну на Сході буде завершено.

Про це ж міркують і учасники медійного проєкту «Мости замість стін», організованого Українським осередком міжнародного ПЕН-клубу (Мости замість стін, або Що об'єднує українців, 2020): двадцять українських інтелектуалів пропонують власне бачення подальшого внутрішнього діалогу у повоєнній Україні. Індивідуальні «рецепти» тут є такими ж строкатими, якими Сергій Жадан побачив у своїй творчості людей українського Сходу. Інтелектуали радять у майбутньому відгородитися непроникною стіною від усього, що пов'язує нас із радянським минулим (Олена Стяжкіна), визнати, що «ми прогорали битву і за людей, і за територію», осмислити причини і «битися далі» (Зоя Казанжи), позбутися стереотипу «двох Україн» (Катерина Ботанова), поступово розчинити Чужого у Своєму (Вахтанг Кебуладзе), не створювати собі нових «внутрішніх» ворогів, інспірованих «взаємною недоброю пам'яттю» (Остап Сливинський), «вчитатися в історію Донбасу і побачити в ньому питомий український регіон, віддати який буде злочином» (Катерина Калитко), збагнути, що невидимі стіни всередині України – це «наслідок насильства та породженого ним страху, а не відмінностей між нами» (Вікторія Амеліна), дослідити через художні дискурси родинні історії «людей, що опиняються по різні боки барикад, кордонів, ліній розмежування» (Галина Вдовиченко), проговорити непроговорене, непочуте і незрозуміле, вивчити гіркі уроки підміни понять (Зоя Казанжи, Мирослава Барчук), усвідомити завищені очікування країни і «проходити тривале, хворобливе і дороге лікування» (Павло Казарін), забути про схід і захід, втіливши єдиний рецепт – «самим перемістися в центр» (Віталій Портніков) (Мости замість стін, або Що об'єднує українців, 2020: 44, 37, 23, 30, 39, 15, 68, 125, 62, 137, 142).

Як бачимо, у «Хлібному перемир'ї» Сергій Жадан солідаризується з тими українськими інтелектуалами, хто вже зараз розуміє необхідність майбутнього повоєнного діалогу. У цьому плані різняться сюжетна та інтелектуальна кульмінації його п'єси: якщо сюжетно нагнітаються вогняні пристрасті – аж до щільного вогняного кільця, у якому загиснуто безпорадних людей, то інтелектуальною кульмінацією можна вважати розмірковування тьоті Шури про завтрашні перспективи деокупованих територій: «Все це закінчиться, життя далі піде. Всім треба жити: і тим, хто бігав, і тим, хто ні. Жити всім. Треба буде повертатись, як же... Ми всі теж колись знову спокійно заговоримо. Колись пізніше» (Жадан 2020: 115). І саме у цих рядках закладено провідну інтенцію драматургічного тексту С. Жадана: нова, постколоніальна українська ідентичність ще не є усталеною і остаточною, вона формується у горнилі війни та болісних самоусвідомлень, і ми всі – персонажі текстів, митці, читачі, глядачі, дослідники – маємо стати учасниками її оформлення у такий моноліт, який дозволить уникати нових розбратів і протистоянь.

3. Висновки.

Автор п'єси «Хлібне перемир'я» С. Жадан через художнє моделювання понівеченої української ідентичності на тимчасово окупованих територіях України включається у важливу інтелектуальну дискусію щодо стратегічних пріоритетів українського суспільства після деокупації, форматів майбутнього суспільного діалогу та уникнення зон невизначеності та взаємного несприйняття у формуванні повоєнної української ідентичності.

Література:

1. Бадью А. Похвала політиці. Пер. з фр. Львів : Видавництво Аннети Антоненко; Київ : Ніка-Центр, 2019. 224 с.
2. Барабаш Ю. Чуже – Інакше – Своє. Етнокультурне пограниччя: концептуальний, типологічний і ситуативний аспекти. Київ : Темпора, 2020. – 216 с.

3. Бистрицький Є., Пролеєв С., Білий О., Лозниця С., Зимовець Р., Кобець Р. Національна ідентичність і громадянське суспільство. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 464 с.
4. Даймонд Д. Переворот. Зламні моменти в країнах, що переживають кризу. Пер. з англ. Київ : Вид. група КМ-БУКС, 2019. 464 с.
5. Жадан С. Вишиваний. Король України. Лібрето опери. Чернівці : Мерідіан Черновіц, 2020 (1). 112 с.
6. Жадан С. Ворошиловград. Роман. Харків : Фоліо, 2010. 442 с.
7. Жадан С. Інтернат. Роман. Чернівці : Мерідіан Черновіц, 2017. 336 с.
8. Жадан С. Хлібне перемир'я. П'єса. Чернівці : Мерідіан Черновіц, 2020 (2). 127 с.
9. Кирилук С. Психологічні «механізми» провінціалізму в його стосунках з імперським центром. Імператив PROVINCIA. Колективна монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2014. С. 7–26.
10. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. Пер. з англ. Київ : Ніка-Центр, 2004. 184 с.
11. Лютий Т. Двійник. Про природу дублювання і множинності. Київ : Віхола, 2021. 272 с.
12. Масенко Л.Т. Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. Київ : ТОВ Видавництво «Кліо», 2020. 176 с.
13. Михед О. «Я змішаю твою кров з вугіллям». Зрозуміти український Схід. Київ : Наш Формат, 2020. 368 с.
14. Мости замість стін, або Що об'єднує українців. Упоряд. Т. Терен. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 144 с.
15. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. Пер. з фр. Київ : ТОВ Видавництво «Кліо», 2014. 272 с.
16. Патрикаракос Д. Війна у 140 знаках. #Як соціальні медіа змінюють військовий конфлікт ХХІ століття. Пер. з англ. Київ : Yakaboo Publishing, 2019. 349 с.
17. Поліщук Я. Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі. Чернівці : Книги – ХХІ, 2018. 272 с.
18. Поліщук Я. Фронтрна ідентичність. Одеса ХХ століття. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 208 с.
19. Померанцев П. Це не пропаганда. Подорож на війну проти реальності. Пер. з англ. Київ : Yakaboo Publishing, 2020. 288 с.
20. Рябчук М. Лексикон націоналіста та інші есеї. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 216 с.
21. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь. 1569-1999. Пер. з англ. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 464 с.
22. Улюра Г. Горить: рецензія на книжку Сергія Жадана «Хлібне перемир'я». *ЛітАкцент – світ сучасної літератури*. URL : <http://litakcent.com/2020/07/02/gorit-retsenziya-na-knizhku-sergiya-zhadana-hlibne-peremir-ya/>
23. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності і політика скривдженості. Київ : Наш Формат, 2020. 192 с.
24. Харарі Ю.Н. 21 урок для 21 століття. Пер. з англ. Київ : Форс Україна, 2020. 416 с.
25. Червінська О. Імперська формула провінції. Імператив PROVINCIA. Колективна монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2014. С. 273–289.
26. Щербак Ю. Україна в епоху війномиру. Книга підсумків і пророцтв. Київ : Ярославів Вал, 2020. 352 с.

References:

1. Badyu A. (2019) Pokhvata politytsi [Praise for politics]. Per. z fr. Lviv: Vydavnytstvo Annety Antonenko; Kyiv: Nika-Tsentr. 224 s. [in Ukrainian].
2. Barabash Y. (2020) Chuzhe – Inakshe – Svoje. Etnokulturne pohranychchya: kontseptualnyy, typolohichnyy i sytuatyvnyy aspekty [Another's - Otherwise - His own. Ethnocultural frontier: conceptual, typological and situational aspects]. Kyiv: Tempora, 2020. – 216 s. [in Ukrainian].
3. Bystrytsky Y., Proleyev S., Bily O., Loznytsya S., Zymovets R., Kobets R. (2018) Natsionalna identychnist i hromadyanske suspilstvo [National identity and civil society]. Kyiv: DUKH I LITERA. 464 s. [in Ukrainian].
4. Daymond D. (2019) Perevorot. Zlamni momenty v krayinakh, shcho perezhyvayut kryzu [Revolution. Breaking points in countries experiencing a crisis]. Per. z anhl. Kyiv: Vyd. hrupa KM-BUKS. 464 s. [in Ukrainian].
5. Zhadan S. (2020-1) Vyshyvanyy. Korol Ukrayiny [Embroidered. King of Ukraine]. Libreto opery. Chernivtsi: Meridian Chernovits. 112 s. [in Ukrainian].
6. Zhadan S. (2010) Voroshylovhrad [Voroshilovgrad]. Roman. Kharkiv: Folio, 2010. 442 s. [in Ukrainian].
7. Zhadan S. (2017) Internat [Boarding school]. Roman. Chernivtsi: Meridian Chernovits. 336 s. [in Ukrainian].
8. Zhadan S. (2020-2) Khibne peremyrya [Bread truce]. Pyesa. Chernivtsi: Meridian Chernovits. 127 s. [in Ukrainian].
9. Kyrylyuk S. (2014) Psykholohichni «mekhanizmy» provintsializmu v yoho stosunkakh z imperskyim tsentrom [Psychological «mechanisms» of provincialism in its relations with the imperial center]. Imperatyv PROVINCIA. Kolektyvna monohrafiya. Chernivtsi: Chernivetsky natsionalny universytet. S.7-26. [in Ukrainian].
10. Konnerton P. (2004) Yak suspilstva pamyatayut [How societies remember]. Per. z anhl. Kyiv: Nika-Tsentr. 184 s. [in Ukrainian].
11. Lyuty T. (2021) Dviynyk. Pro pryrodu dublyuvannya i mnozhynnosti [Double. On the nature of duplication and multiplicity]. Kyiv: Vikhola. 272 s. [in Ukrainian].
12. Masenko L.T. (2020) Konflikt mov ta identychnostey u postradyanskiy Ukrayini [Conflict of languages and identities in post-Soviet Ukraine]. Kyiv: TOV Vydavnytstvo «Klio». 176 s. [in Ukrainian].
13. Mykhed O. (2020) «Ya zmishayu tvoyu krv z vuhillyam». Zrozumity ukrayinsky Skhid [«I mix your blood with coal». Understand the Ukrainian East]. Kyiv: Nash Format. 368 s. [in Ukrainian].
14. Mosty zamist stin, abo Shcho obyednuye ukrayintsiv (2020) [Bridges instead of walls, or What unites Ukrainians]. Uporiad. T.Teren. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 144 s. [in Ukrainian].

15. Nora P. (2014) Teperishnyue, natsiya, pamyat [The present, the nation, the memory]. Per. z fr. Kyiv: TOV Vydavnytstvo «Klio», 2014. 272 s. [in Ukrainian].
16. Patrykarakos D. (2019) Vyna u 140 znakakh. #Yak sotsialni media zminuyut viyskovy konflikt XXI stolittya [War in 140 characters. # How social media is changing the military conflict of the 21st century]. Per. z anhl. Kyiv: Yakaboo Publishing. 349 s. [in Ukrainian].
17. Polishchuk Y. (2018) Hibrydna topohrafiya. Mistsya y ne-mistsya v suchasniy ukrayinskiy literaturi [Hybrid topography. Places and non-places in modern Ukrainian literature]. Chernivtsi: Knyhy – XXI. 272 s. [in Ukrainian].
18. Polishchuk Y. (2019) Frontyrna identychnist. Odesa XXI stolittya [Frontal identity. Odessa of the twentieth century]. Kyiv: DUKH I LITERA. 208 s. [in Ukrainian].
19. Pomerantsev P. (2020) Tse ne propahanda. Podorozh na viynu proty realnosti [This is not propaganda. Journey to war against reality]. Per. z anhl. Kyiv: Yakaboo Publishing. 288 s. [in Ukrainian].
20. Ryabchuk M. (2021) Leksykon natsionalista ta inshi eseyi [Nationalist lexicon and other essays]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 216 s. [in Ukrainian].
21. Snayder T. (2017) Peretvorenniya natsiy. Polshcha, Ukrayina, Lytva, Bilorus. 1569-1999. [Transformation of nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus. 1569-1999]. Per. z anhl. Kyiv: DUKH I LITERA. 464 s. [in Ukrainian].
22. Ulyura H. (2020) Horyt: retsenziya na knyzhku Serhiya Zhadana «Khibne peremyrya» [Burning: review of Serhiy Zhadan's book «Bread Armistice»]. LitAktsent – svit suchasnoyi literatury. Rezhym dostupu: <http://litakcent.com/2020/07/02/gorit-retsenziya-na-knyzhku-sergiya-zhadana-hlibne-peremir-ya/> [in Ukrainian].
23. Fukuyama F. (2020) Identychnist. Potreba v hidnosti i polityka skryvdzhenosti [Identity. The need for dignity and the politics of resentment]. Kyiv: Nash Format. 192 s. [in Ukrainian].
24. Kharari YU.N. (2020) 21 urok dlya 21 stolittya [21 lessons for the 21st century]. Per. z anhl. Kyiv: Fors Ukrayina. 416 s. [in Ukrainian].
25. Chervinska O. (2014) Imperska formula provintsiyi [The imperial formula of the province]. Imperatyv PROVINIA. Kolektyvna monohrafiya. Chernivtsi: Chernivetsky natsionalny universytet. S.273-289. [in Ukrainian].
26. Shcherbak Y. (2020) Ukrayina v epokhu viynomyru. Knyha pidsumkiv i prorotstv [Ukraine in the era of peace. Book of results and prophecies]. Kyiv: Yaroslaviv Val. 352 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021
The article was received 14 April 2021

МЕТАФОРИЧНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ БАСКЕТБОЛ

Мандич Тамара Михайлівна,
*аспірантка кафедри української філології
та журналістики,
Херсонський державний університет
TMandych@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0001-8404-0453*

Вступ. Статтю присвячено аналізу лексико-стилістичних особливостей сучасного українськомовного спортивного медіадискурсу. Дослідження виконано з урахуванням окремих засад когнітивної лінгвістики, відповідно до яких концепт БАСКЕТБОЛ як частину концептосфери СПОРТ можна трактувати концептом-ціллю у процесі семантичного зрушення та формування вторинної номінації у спортивних коментарях цього виду спорту.

Методи. У дослідженні застосовано загальнонаукові описовий метод та метод вибірки, а також окремі прийоми концептуального аналізу, методи метафоричного моделювання та лексико-стилістичного аналізу.

Результати. За підсумками проведеного дослідження проаналізовано прямі трансляції загальною тривалістю близько 14 годин, що супроводжувались українськомовним або білінгвальним (за участі українськомовного коментатора та російськомовного фахівця) коментарем. Зафіксовано та схарактеризовано низку метафоричних вербалізаторів концепту БАСКЕТБОЛ, що розподілені за чотирма типами відповідно до змістової диференціації: антропоморфного, артефактного, соціоморфного та природоморфного. У межах кожного з типів зібраний ілюстративний матеріал класифіковано на основі визначеного концепту-джерела, що за асоціаціями чи подібністю спричинив семантичне зрушення, та поділено на метафоричні моделі, які відбивають специфіку механізму метафоризації, вказуючи на корелятивну пару концепт-джерело – концепт-ціль. Пояснено семантичну доцільність метафоричної вербалізації концепту БАСКЕТБОЛ та стилістичні функції, виконувані у спортивному коментарі.

Висновки. Метафорична вербалізація концепту БАСКЕТБОЛ в українськомовному спортивному медіадискурсі є типовою для текстового супроводу трансляцій різних видів спорту. На підставі виокремлення спільної семи, що спричинила метафоричне перенесення, визначено моделі «баскетбол – людина», «баскетбол – артефакт», «баскетбол – відпочинок», «баскетбол – війна», «баскетбол – історія», «баскетбол – культура», «баскетбол – кримінал», «баскетбол – природа», які становлять основу образної складової спортивних коментарів.

Ключові слова: лексика, медіадискурс, метафора, спортивний коментар, стилістичний засіб.

METAPHORICAL VERBALIZATION OF THE CONCEPT BASKETBALL

Mandych Tamara Mykhailivna,
*PhD student of the Department of Ukrainian Philology
and Journalism
Kherson State University
TMandych@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0001-8404-0453*

Introduction. The article is devoted to the analysis of lexical and stylistic features of modern Ukrainian language sports media discourse. The study was performed taking into account certain principles of cognitive linguistics, according to which the concept BASKETBALL as a part of the conceptsphere SPORT can be interpreted as a target concept in the process of semantic shift and the formation of secondary nomination in sports comments.

Methods. The research uses a general scientific descriptive method and sampling method, as well as some techniques of conceptual analysis, methods of metaphorical modeling and lexical and stylistic analysis.

Results. According to the results of the study, live broadcasts with a total duration of about 14 hours were analyzed, accompanied by a Ukrainian-language or bilingual (with the participation of a Ukrainian-speaking commentator and a Russian-speaking specialist) commentary. A number of metaphorical verbalizers of the concept BASKETBALL have been recorded and characterized, which are divided into four types according to semantic differentiation – anthropomorphic, artefact, sociomorphic and natural-morphic. Within each of the types, the collected illustrative material is classified on the basis of a specific donor concept, which caused a semantic shift in associations or similarity, and divided into metaphorical models that reflect the specifics of the metaphorization mechanism, pointing to the correlated source-concept-goal pair. The semantic expediency of metaphorical verbalization of the concept BASKETBALL and stylistic functions performed in sports commentary are explained.

Conclusions. Metaphorical verbalization of the concept of BASKETBALL in Ukrainian-language sports media discourse is typical for textual support of broadcasts of other sports. Based on the separation of the common seven, which caused the metaphorical transfer, the models “basketball – man”, “basketball – artifact”, “basketball – rest”, “basketball – war”, “basketball – history”, “basketball – culture”, “basketball – crime”, “basketball – nature”, which form the basis of the figurative component of sports comments.

Key words: vocabulary, media discourse, metaphor, sports commentary, stylistic device.

1. Вступ

У сучасному мовознавстві проблема концептуальної метафори хоч і не нова, проте не втрачає актуальності. Семантичні зрушення, що виникають на підставі перенесення за подібністю, – часте явище у медіадискурсі.

І якщо концептосферу СПОРТ уже досліджено як джерело, то її статус цілі в україністиці висвітлено значно пасивніше, що становить наукову новизну.

Актуальність статті зумовлена тим, що спортивні журналісти перебувають у постійному пошуку оптимальних змісту і форми коментарів, які практично завжди супроводжують телевізійну чи онлайн-трансляцію змагання. Творчі експерименти та сталі коментаторські традиції сприяють розвитку метафоричного мовлення і навіть створенню оказіональних образних одиниць.

Метою цієї розвідки є аналіз метафоричної вербалізації концепту БАСКЕТБОЛ як складової концептосфери СПОРТ в українськомовних спортивних коментарях, продукованих в усному мовленні за умови прямої трансляції.

Для досягнення мети слід виконати такі завдання:

- 1) зафіксувати спортивні коментарі, у структурі яких є метафоричний компонент;
- 2) застосувати метод метафоричного моделювання для систематизації ілюстративного матеріалу на основі перенесення за схемою «концепт-джерело → концепт-ціль»;
- 3) проаналізувати набуті внаслідок семантичного зрушення лексичні значення та їхні стилістичні функції.

Методологічну основу дослідження становлять метод метафоричного моделювання, за допомогою якого структуровано зібраний ілюстративний матеріал та простежено механізм перенесення значень за подібністю, а також лексико-стилістичний аналіз слів, зрушення семантики та реалізація стилістичних функцій яких відбувається в умовах прямоєфірного спонтанного коментаторського мовлення. Розглядаючи метафори як інструменти вербалізації концепту БАСКЕТБОЛ, що у складі концептосфери СПОРТ є фрагментом концептуально-мовної картини світу, доцільно використовувати прийоми концептуального аналізу. За допомогою описового методу пояснено набуті лексико-семантичні варіанти слів, а метод вибірки сприяв влучному ілюструванню процесів метафоризації у спортивному медіапросторі.

2. Мовна організація спортивних коментарів

Сучасна публіцистика перебуває постійно в полі зору дослідників, проте йдеться переважно про друковані тексти. Якщо ж говорити про аудіовізуальне джерело інформації, то спортивні коментарі, озвучені журналістами у прямому ефірі, потребують не лише мовностилістичного аналізу, а й, насамперед, письмової фіксації. Тож констатуємо, що поки не накопичено достатнього обсягу наукових праць, присвячених спортивним коментарям на основі українськомовного матеріалу, що, зокрема, стосується й аспекту їх метафоризації.

Функціонування метафор у спортивному дискурсі вчені досліджували переважно на матеріалі іноземних мов. Засоби вторинної номінації у футбольній термінології аналізує О. Блоцінська (2012), у термінології настільного тенісу – О. Коваль (2011), у спортивному слензі – Д. Зубко (2010), перекладний аспект висвітлює І. Олійник (2008).

Розглядаючи не просто текст коментарів, а й урахувавши особливості спортивного медіадискурсу, що впливають на мовне оформлення журналістських реплік, звертаємось до досліджень, присвячених спортивним коментарям. На думку О. Колупасової, «коментар займає важливе місце в системі жанрів спортивної журналістики. Він оперативно пояснює актуальні спортивні події, стисло аналізує вже відомі явища, розглядаючи їх у взаємозв'язку з іншими подібними подіями та явищами» (Колупасова, 2015: 150). Популярність спорту і спричинена нею кількість трансльованих змагань та створених медіаплатформ для висвітлення подій є лише черговим доказом того, що коментарі даватимуть щоразу нові приводи для наукових пошуків.

Щодо змісту та структурної організації О. Гаврилюк зауважує, що «факти в коментарі слугують яскравим фоном, своєрідною ілюстрацією, оскільки головне в цьому жанрі – пояснення цих фактів, авторські роздуми, вагомий, узагальнюючий і аргументований висновок» (Гаврилюк, 2018: 310). Саме суб'єктивні висловлювання, на наш погляд, є найбагатшим джерелом як метафоризації, так і інших проявів мовотворчості, результати якої мають бути спрямовані на зацікавлення глядацької аудиторії. Погоджуємося з твердженням, що «ефективність і дієвість коментаря залежить від багатства і різноманітності мовно-стилістичних прийомів, що використовуються в ньому» (Дегтярьова, 2012: 152).

Звужуючи характеристику спортивної мови на лексико-стилістичному рівні до конкретного жанру – спортивного коментаря баскетбольних матчів, поділяємо погляди О. Гаврилюк, яка акцентує увагу на тому, що «цінність даного жанру спортивної журналістики обумовлена оригінальністю висвітлення та інтерпретації спортивних подій, не позбавленим емоційністю баченням важливої події, переконливістю умовиводів та суджень спортивного журналіста» (Гаврилюк, 2018: 309).

Мові баскетболу присвячено дослідження О. Дегтярьової, у якому науковиця, крім англомовної термінології, розглядає стилістичні особливості: «Слід зауважити, що особливо емоційно-оцінні конотації мають назви кидків та ігрових ситуацій (близько 70 % назв), що пояснюється емоційною насиченістю і напруженістю відповідних ігрових моментів» (Дегтярьова, 2012: 10). Ця думка підтверджує те, що спортивний медіадискурс за своєю природою тяжіє до образності, метафоричності, асоціативності та емоційності. Розглянемо практичне вживання метафор на прикладі мовлення спортивних коментаторів баскетбольних матчів.

3. Лексико-стилістичні особливості вербалізації концепту БАСКЕТБОЛ

Джерельною базою дослідження стали баскетбольні трансляції загальною тривалістю близько 14 годин, розміщені на YouTube-каналі Федерації баскетболу України. У результаті аналізу аудіовізуальних джерел зафіксовано низку метафор, які згруповано у метафоричні моделі відповідно до змісту концептів-джерел та розподілено на антропоморфний, артефактний, соціоморфний і природоморфний типи.

Антропоморфний тип. Спортивний коментар можливий завдяки людині з трьох причин: людина коментує, людина сприймає коментар і саме людська діяльність є предметом обговорення у форматі телевізійного або

онлайнного прямого ефіру. Тому будь-яка антропоцентрична сфера може стати донором семантичного перенесення в межах метафоричної моделі «баскетбол – людина».

Як правило, активно метафоризуються дієслова на позначення нетипових для спорту дій людини, якщо брати до уваги пряме значення лексем **заряджати, пробачати, руйнувати, танцювати**. Напр.: *Джамар зарядив – і три очки на його рахунок* (БК «Харківські Соколи» – БК «Хімік», 01.03.2020); *Салліван на лінії штрафних кидків пробачив Тарасенка* (БК «Харківські Соколи» – БК «Хімік», 01.03.2020); *Руйнує просто кошик в «Шиннику»!* (БК «Дніпро» – БК «Одеса», 01.03.2020); *К'ю Джей танцює з м'ячем* (БК «Миколаїв» – БК «Київ-Баскет», 27.02.2020).

У проаналізованих коментарях також ужито лексеми **прикімарити, прокинутися**, що, характеризуючи зміни стану людини, у спортивному медіадискурсі описують епізод активізації чи, навпаки, пасивізації ігрових дій із негативними наслідками. Напр.: *Прикімарив трохи у фарбі – ну, буває* (БК «Харківські Соколи» – БК «Хімік», 01.03.2020); *Прокинувся вже й Олександр Мишула* (БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро», 26.12.2018).

Артефактний тип. Елементи предметного світу як результат рукотворної діяльності, вербалізовані процеси виробництва та будівництва, найменування транспорту й техніки метафоризуються за подібністю функцій, параметрів, габаритів тощо в межах метафоричної моделі «баскетбол – артефакт». Говорячи про фізичну підготовку баскетболіста, доречно вжити лексему **машина**, а володіння м'ячем асоціативно пов'язане з **керуванням транспортним засобом**. Напр.: *Сидоров не впорався з керуванням, як-то кажуть* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018); *Грем! Як він все зробив! Це якась машина* (БК «Політехнік» – БК «Хімік»).

Для опису виконання прийому рукою за специфічною траєкторією, коментатор уживає назву побутового предмета **мухобійка**. Напр.: *Брістол своєю мухобойкою зараз зустрічає Кіндала Хілла* (БК «Миколаїв» – БК «Київ-Баскет», 27.02.2020). Відсутність чергування голосних у корені слова-метафори (нормативно – **мухобійкою**) є мовленнєвою помилкою спортивного коментатора, що, втім, не впливає на образний зміст коментаря.

У командній грі, що передбачає взаємодію спортсменів у різних амплуа, побудову тактичних схем, грамотні переміщення ігровим майданчиком, відбувається метафорична вербалізація за допомогою найменувань дій, процесів, об'єктів зі сфери будівництва. Зокрема, це репрезентовано лексемою **цементувати**. Напр.: *Грем під власним щитом цементує оборону* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018). Назви професій представників будівельної галузі, як-то **архітектор**, доцільно переносити на яскраво виражені функції гравців, які відповідають за конкретний сегмент роботи у команді. Напр.: *Йому належатиме перше право щодо дотику до м'яча як організатору, архітектору атак «Запоріжжя»* (БК «Київ-Баскет» – БК «Запоріжжя», 01.03.2020).

Соціоморфний тип. Засвідчуємо високу продуктивність мовних одиниць зі зрушеною семантикою, тематично пов'язаних із суспільним життям. Насамперед це стосується мілітарних метафор. Баскетбол, як і інші командні ігри, побудований за принципом боротьби опозиційних команд, що мають внутрішню структуру, взаємодією між учасниками та прагнення здобути перемогу завдяки наявним ресурсам. Це дає підстави проводити паралелі з протистоянням армій і репрезентувати спорт у категоріях війни. На лексико-стилістичному рівні в метафоричній моделі «баскетбол – війна» фіксуємо мовні одиниці, що вербалізують:

1) спортсменів через найменування військових за подібністю характерів / функцій (**боєць, снайпер**). Напр.: *Боєць повертається у гру* (БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро», 26.12.2018); *Знатний снайпер Павло Ревзін зараз відзначається трюхою* (БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро», 26.12.2018);

2) спортсменів / ланки спортсменів через найменування військових угруповань за подібністю функцій (**дальнобійна артилерія, десант**). Напр.: *Хто б міг подумати, що саме цей хлопець – Расн Андерсон – сьогодні буде основною дальнобійною артилерією для БК «Миколаєва»?* (БК «Миколаїв» – БК «Київ-Баскет», 27.02.2020); *Весь харківський десант в складі «Дніпра» зараз на майданчику* (БК «Дніпро» – БК «Одеса», 01.03.2020);

3) боротьбу на майданчику через найменування фаз збройного протистояння на основі подібності характеру подій (**бій, навала, розвідка, таранити**). Напр.: *Малік Трент з боями прорвався у трьохсекундну зону* (БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро», 26.12.2018); *От зараз дніпряни влаштували таку справжню навалу* (БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро», 26.12.2018); *У нас поки що 2:3 і така розвідка, бо для «Хіміка» «Політехнік» – це новий виклик* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018); *... намагався протаранити Антона Рочняка* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018);

4) прицільні кидки м'яча у баскетбольний кошик через найменування вогнепальної зброї та її застосування на основі подібності характеру дії (**гармата, вистрілювати / обойма, дальній постріл, зброя / постріл**). Напр.: *Харків'яни вже випробовують гармати, але поки не влучно* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018); *Якщо говорити про 5-6 гравців «Політехніка», то вони, як-то кажуть, у обоймі – можуть вистрілити* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018); *Вирішив з будь-якої нагоди виконувати дальні постріли* (БК «Харківські Соколи» – БК «Хімік», 01.03.2020); *Ми не бачили у цьому матчі таку потужну зброю, як постріли з-за дуги* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018);

5) антропометрію баскетболіста через найменування одиниць військової техніки на основі подібності габаритів і параметрів. Напр.: *Швидко зрозумів Олег Юшкін, що кидає просто під танк свого 41-го номера* (БК «Дніпро» – БК «Одеса», 01.03.2020).

Деякі метафори можуть тяжіти одночасно до декількох метафоричних моделей. Так, крім моделі «баскетбол – війна», лексеми **дуель, легіон** класифікуємо і як одиниці соціоморфної моделі «баскетбол – історія», оскільки позначені ними поняття мають відтінок минулого й усвідомлювані мовцями як атрибути давніх війн і збройних протистоянь. Напр.: *Малік Трент проти Кирила Натяжска – серйозна дуель бігменів* (БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро», 26.12.2018); *... легіон заокеанський в особі Столгурта і Рендольфа* (БК «Київ-Баскет» – БК «Запоріжжя», 01.03.2020).

Стилістичну полярність у порівнянні з мілітарними метафорами реалізує модель «баскетбол – культура», у якій уміщено лексичні маркери мистецько-просвітницького змісту (**герой роману, лікбез**). Напр.: *Ромел Браун – герой нашого роману* (БК «Дніпро» – БК «Одеса», 01.03.2020); *Такий баскетбольний лікбез відбувся* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018).

Найменування атрибутів чоловічих хобі (**здобич, полювати**) та різновидів фізичного й емоційного розслаблення (**легка прогулянка, путівка**) у контексті напруженої спортивної активності баскетболістів умотивовує функціонування метафоричної моделі «баскетбол – відпочинок». Напр.: *Це здобич для Олександра Рябчука – капітана «Хіміка»* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018); *Мишула: полює він за черговим дальнім* (БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро», 26.12.2018); *На легку прогулянку навряд чи розраховували підлеглі Степановського* (БК «Харківські Соколи» – БК «Хімік», 01.03.2020); ... *боротьба іде за путівку до Фіналу чотирьох* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018).

Асоціація деяких епізодів із вчиненням злочинів має логічну основу: баскетболу притаманні правила, які під час гри спортсмени часто порушують, а за дотриманням порядку стежать арбітри. Подані у метафоричній моделі «баскетбол – кримінал» вербалізатори **виконувати вирок, красти** пов'язані з неспортивною поведінкою. Напр.: *Біля чужого кошика виконав свій вирок, так би мовити, дуже спокійно В'ячеслав* (БК «Київ-Баскет» – БК «Запоріжжя», 01.03.2020); *Якщо вкрати м'яча, чисто не вийде* (БК «Політехнік» – БК «Хімік», 26.12.2018).

Природоморфний тип. Найпасивніший тип у спортивному медіадискурсі представлений у моделі «баскетбол – природа» словами **гарячий, градус, спекотно**, що можна зіставити з характеристикою температурного режиму, яка дає глядачам усвідомлення рівня емоційної напруги, принципності боротьби. Напр.: *Дуже-дуже гаряче дербі ми сьогодні спостерігаємо* (БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро», 26.12.2018); *У Запоріжжі стає ще спекотніше* (БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро», 26.12.2018); *Сьогодні у нас дуже і дуже відчувається градус дербі* (БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро», 26.12.2018).

4. Висновки

Отже, метафорична вербалізація концепту БАСКЕТБОЛ у жанрі спортивного коментаря дозволяє подавати відомості про спорт у доцільно дібраних мовних одиницях, що репрезентують асоціативно вмотивовані різноматематичні концепти-джерела. Уживання таких стилістичних засобів у прямому ефірі активізує увагу глядачів і увіразнює репортаж. Оскільки українськомовні коментарі прямих трансляцій спортивних змагань досі системно не проаналізовані в мовознавстві, фіксація журналістських реплік, що містять засоби вторинної номінації, дозволила вибудувати мережу метафоричних моделей. Визначені зв'язки між концептом-джерелом і концептом-ціллю, що відображені в моделях «баскетбол – людина», «баскетбол – артефакт», «баскетбол – відпочинок», «баскетбол – війна», «баскетбол – історія», «баскетбол – культура», «баскетбол – кримінал», «баскетбол – природа», є типовими для спортивного медіадискурсу. Аналіз механізмів зрушення семантики лексем, що набувають нового значення в контексті ситуативного коментаря, продемонстрував смислові перетини, причинно-наслідкові зв'язки перенесення значення за подібністю та вербальну реалізацію цих процесів в українськомовному спортивному медіадискурсі.

Подальше дослідження баскетбольних коментарів дозволить розгалузити сформовані метафоричні моделі, виокремлюючи у їх структурі фрейми та, за наявності, слоти, а також простежити досі не розкритий стилістичний потенціал концептуальних метафор.

Література:

1. Блощинська О.В. Метафора як засіб формування термінологіки футболу. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2012. Вип. 21. С. 55–60.
2. Гаврилюк О. Комунікативні стратегії і тактики спортивних коментарів (на прикладі висвітлення World Cup 2018 в англomовних ЗМІ). *Молодий вчений*. 2018. № 11(63). С. 308–314.
3. Дегтярьова І.О. Особливості формування та структурно-семантичної організації англomовної баскетбольної термінології. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна*. 2012. Вип. 27. С. 9–12.
4. Зубко Д.С. Метафора як механізм утворення одиниць спортивного сленгу англійської мови. *Нова філологія*. 2010. № 42. С. 65–69.
5. Коваль О.П. Метафора як продуктивний засіб вторинної номінації: на матеріалі настільного тенісу. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2011. Вип. 20. С. 206–213.
6. Колупаєва О.М. Специфіка сучасного спортивного коментаря (на матеріалі інтернет-видання «PRZEGLĄD SPORTOWY»). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 39. С. 150–154.
7. Олійник І.І. Переклад англійських спортивних метафор українською мовою. *Мова і культура*. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. Вип. 10. Т. VII (107). С. 256–259.

Джерела ілюстративного матеріалу:

8. Баскетбол. БК «Дніпро» – БК «Одеса» [трансляція]. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=PuHcsI0syaw> (дата звернення – 17.07.2020).
9. Баскетбол. БК «Запоріжжя» – БК «Дніпро» [трансляція]. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=TsDuZ5UkJgU> (дата звернення – 21.07.2020).
10. Баскетбол. БК «Київ-Баскет» – БК «Запоріжжя» [трансляція]. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=9V3mcG1auAg> (дата звернення – 17.07.2020).

11. Баскетбол. БК «Миколаїв» – БК «Київ-Баскет» [трансляція]. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=8sKx5OP9XDU> (дата звернення – 10.07.2020).
12. Баскетбол. БК «Політехнік» – БК «Хімік» [трансляція]. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=2jJILjT5vz0> (дата звернення – 28.07.2020).
13. Баскетбол. БК «Харківські Соколи» – БК «Хімік» [трансляція]. URL : https://www.youtube.com/watch?v=Qe8Y2f_FmNM (дата звернення – 21.07.2020).

References:

1. Bloschchinska, O. V. (2012) Metafora yak zasib formuvannia terminoleksyky futbolu. Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky. Vyp. 21. S.55-60.
2. Havryliuk, O. (2018) Komunikatyvni stratehii i taktyky sportyvnykh komentariv (na prykladi vysvitlennia World Cup 2018 v anhlomovnykh ZMI). Molodyi vchenyi. №11 (63). S.308-314.
3. Dehtiarova, I. O. (2012). Osoblyvosti formuvannia ta strukturno-semantychnoi orhanizatsii anhlomovnoi basketbolnoi terminolohii. Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiiia»]. Ser.: Filolohichna. Vyp. 27. S. 9-12.
4. Zubko, D. S. (2010) Metafora yak mekhanizm utvorennia odynyts sportyvnoho slenhu anhliiskoi movy. Nova filolohiia. №42. S.65-69.
5. Koval, O. P. (2011) Metafora yak produktyvnyi zasib vtorynnoi nominatsii: na materiali nastilnoho tenisu. Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky. Vyp. 20. S.206-213.
6. Kolupaieva, O. M. (2015) Spetsyfika suchasnoho sportyvnoho komentaria (na materiali internet-vydannia «PRZEGLĄD SPORTOWY»). Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky. Vyp. 39. S.150-154.
7. Oliinyk, I. I. (2008) Pereklad anhliiskykh sportyvnykh metafor ukrainskoiu movoiu. Mova i kultura. Kyiv: Vydavnychyi Dim Dmytra Buraho, Vyp. 10. T. VII (107). S. 256-259.

Sources of illustrative material:

8. Basketbol. БК «Dnipro» – БК «Odesa» [transliatsiia]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PuHcslOsyaw> (data zvernennia – 17.07.2020).
9. Basketbol. БК «Zaporizhzhia» – БК «Dnipro» [transliatsiia]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TsDuZ5UkJgU> (data zvernennia – 21.07.2020).
10. Basketbol. БК «Kyiv-Basket» – БК «Zaporizhzhia» [transliatsiia]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9V3mcG1auAg> (data zvernennia – 17.07.2020).
11. Basketbol. БК «Mykolaiiv» – БК «Kyiv-Basket» [transliatsiia]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8sKx5OP9XDU> (data zvernennia – 10.07.2020).
12. Basketbol. БК «Politekhnik» – БК «Khimik» [transliatsiia]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2jJILjT5vz0> (data zvernennia – 28.07.2020).
13. Basketbol. БК «Kharkivski Sokoly» – БК «Khimik» [transliatsiia]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Qe8Y2f_FmNM (data zvernennia – 21.07.2020).

*Стаття надійшла до редакції 12.04.2021
The article was received 12 April 2021*

СИНКРЕТИЗМ САКРАЛЬНОГО В ЛІРИЦІ АННИ БАГРЯНОЇ

Москвич Юлія Василівна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»
yuliya1202@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0281-8960*

У статті подано аналіз синкретизму сакрального як одного із провідних мотивів творчості сучасної української письменниці Анни Багряної. Зазначено, що феномен цього трансцендентного явища сучасна українська література інтерпретує, виходячи з естетичних практик постмодернізму та традиціоналізму в культурі.

Підкреслено, що українська поезія XXI ст., увібравши ці протилежні тенденції, послуговується ними, з одного боку, для оформлення мовно-комунікативної оболонки вірша, з іншого, щоб відобразити винятковість національного характеру, створюючи тип нового світовідчуття не на розбіжностях, а на синкретизмі, взаємопроникненні різних тенденцій, у якому розкривається вся багатоплановість світу.

За допомогою культурологічного, феноменологічного, порівняльно-історичного **методів**, що досліджують філософське сприйняття сакрального авторкою, а також послуговуючись естетичним, біографічним підходами та психоаналізом для розуміння художнього світу її поезій, у розвідці досягнуто поставлену **мету**: розкрито еkleктичну природу сакрального в ліриці Анни Багряної.

У статті зауважено, що, наслідуючи основні тенденції постмодерну, серед яких втрата вищого сенсу життя людини, рефлексія, релятивізм і внутрішня розгубленість, манера викладу письменниці характеризується й специфічними рисами: певною геоцентричністю, релігійністю, прагненням зберегти духовні цінності. У конфлікті цих полярностей визріває синергетична трансформація сакрального, його т.зв. алогічна форма, що характеризується піднесеністю надприродного та водночас його буденністю.

Результатами роботи є реалізовані завдання: з'ясовано поняття сакрального у віршах Анни Багряної, розкрито його синкретизм і відображено зміну естетики трансцендентного; схарактеризовано еkleктику відчуття надприродного ліричною героїнею; проаналізовано захисну функцію сакрального в художній творчості поетеси.

Висновки. Сакральне, яке є поширеним мотивом поезії Анни Багряної, сприймається нею в контексті наукового підходу. Таке розуміння передбачає розрізнення світу людського та потойбічного. Традиційна естетика сакрального ґрунтується на красі як засобі чуттєво-духовного світогляду, що спричинило заміну матеріального світосприйняття ціннісним. Постмодерна стилістика відтворює синкретизм сакрального, додаючи до його інтерпретації алогічність уживаних образів, пошук нових смислів, внутрішню експресію. Визнаючи специфіку української літератури, яка в сучасній соціальній теорії не пориває з надбаннями попередніх епох, письменниця зберігає антропоцентричність та образне багатство своєї лірики.

Ключові слова: sacrum, еkleктика, постмодерн, традиція, символізм.

SYNCRETISM OF THE SACRED IN ANNA BAGRYANA'S LYRICS

Moskvych Yuliya Vasylivna,

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Philology and Translation
PJSC University Interregional Academy
of Personnel Management
yuliya1202@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0281-8960*

The article presents an analysis of sacred syncretism as one of the leading motifs of the work of the modern Ukrainian writer Anna Bagryana. It is noted that the phenomenon of this transcendent phenomenon is interpreted by modern Ukrainian literature based on the aesthetic practices of postmodernism and traditionalism in culture.

It is emphasized that Ukrainian poetry of the XXI century, having absorbed these opposite trends, uses them, on the one hand, to formalize the linguistic and communicative shell of the poem, on the other, to reflect the exclusivity of the national character, creating a type of new worldview not on differences, but on syncretism, the interpenetration of various trends, in which the whole diversity of the world is revealed.

With the help of cultural, phenomenological, comparative-historical **methods** that study the philosophical perception of the sacred by the author, as well as using aesthetic, biographical approaches and psychoanalysis to understand the artistic world of her poems, the research has achieved its **purpose**: the eclectic nature of the sacred in the lyrics of Anna Bagryana is revealed.

The article notes that, following the main trends of postmodernism, including the loss of the highest meaning of human life, reflection, relativism and internal confusion, the manner of presentation of the writer is also characterized by specific features: a certain theocentricity, religiosity, the desire to preserve spiritual values. In the conflict of these polarities, a synergistic transformation of the sacred matures, its so-called illogical form, characterized by the sublimity of the supernatural and at the same time its ordinariness.

The **results** of the work are implemented tasks: the concept of the sacred in the poems of Anna Bagryana is clarified, its syncretism is revealed and the change in the aesthetics of the transcendent is reflected; the eclecticism of the feeling of the supernatural by the lyrical heroine is characterized; the protective function of the sacred in the artistic work of the poetess is analyzed.

Conclusions. The sacred, which is a common motif of Anna Bagryana's poetry, is perceived by her in the context of a scientific approach. This understanding implies a distinction between the human and otherworldly worlds. The traditional aesthetics of the sacred is based on beauty as a means of sensory-spiritual worldview, which led to the replacement of the material worldview with a value one. Postmodern stylistics reproduces the syncretism of the sacred, adding to its interpretation the illogical nature of used images, the search for new meanings, and internal expression. Recognizing the specifics of Ukrainian literature, which in modern social theory does not break with the achievements of previous eras, the writer retains the human-centered and imaginative richness of her lyrics.

Key words: sacrum, eclecticism, postmodernism, tradition, symbolism.

Вступ. Феномен сакрального як трансцендентного явища, що знаходиться поза межами раціонального пізнання, сучасна українська література інтерпретує, виходячи з естетичних практик постмодернізму та традиціоналізму в культурі. У першому випадку священне сприймається як будь-яке відкидання істини, втрата в тексті певного центру опертя, яким є Бог чи Абсолют, унаслідок чого читач занурюється в нескінченний діалог з автором через власне домислення, і це спричиняє тривалу полісемантичну комунікацію. У традиційній естетиці розуміння сакрального криється в протиставленні світському, плотському, у тяжінні до вищих ідеалів, основою яких є святість і віра в божественну благодать.

Українська поезія ХХІ ст., увібравши ці протилежні тенденції, послуговується ними, з одного боку, для оформлення мовно-комунікативної оболонки вірша, з іншого, щоб відобразити винятковість національного характеру, створюючи тип нового світовідчуття не на розбіжностях, а на синкретизмі, взаємопроникненні різних тенденцій, у якому розкривається вся багатоплановість світу. Прикладом такого унікального змісто-формотворення є лірика відомої київської письменниці та перекладачки Анни Багряної, чії збірки викликали інтерес не лише в українській спільноті, а були предствалені за кордоном болгарською, македонською, сербською мовами. Непересічна манера відтворення емоцій і почуттів, коли римованими й вільними рядками авторка сугестує сум'яття жіночої душі, контрастно межують із міфологічними персонажами, популярними в епоху модернізму, або з молитвою, сповіддю чи каяттям, у яких її героїня наближається до Бога, вириваючись за межі домінантного цинічного маскульту.

Активність письменницької діяльності Анни Багряної привертає до себе увагу не лише читачів, а й дослідників сучасного літературного процесу, бо авторка не припиняє пробувати себе в інших жанрах, як-от проза для дітей, зберігаючи при цьому оригінальність і цікавість викладу. Помітна роль поетеси в контексті літератури сьогодення та обмаль розвідок з окресленого питання обумовлюють *актуальність* цього дослідження як частини літературознавчого доробку ХХІ ст. і визначають *перспективність теми* в аналізі специфіки та розмаїття культурних явищ останніх десятиліть.

Сучасний підхід до сакрального як явища не лише трансцендентного, а й культурно-соціального, здійснюваний у цій розвідці, вивчення його множинних проявів у творчості письменниці, трансформує значущість сакруму для подальших наукових пошуків і визначає *новизну нашого дослідження* в контексті нового сприйняття феномена потойбічного в українській літературі постмодерну.

Обираючи *об'єктом вивчення* лірику Анни Багряної, ми фокусуємо увагу на мотиві сакрального, зокрема його сучасній еkleктичній реконструкції як *предметі* нашої статті.

Феномен «священного» (лат. *sacrum*) набув культурологічного визнання завдяки діяльності європейських (Х. Бельтінг, Е. Дюркгейм, М. Еліаде, М. Мосс, Р. Отто, П. Тілліх та ін.) та українських вчених (І. Богачевська, В. Бондаренко, П. Герчанівська, А. Лещенко, І. Набитович, І. Остащук, Т. Ярошовець та ін.), які розглядають сакральне з позиції герменевтики, лінгвістики, релігієзнавства, теології, філософії. Поняття *sacrum* на сьогодні має безліч тлумачень і варіює від піднесеного, духовного явища (що позицію обстоюють українські науковці) до загальних людських цінностей або вигод, у чому німецькі та французькі соціологи вбачають сенс життя та причетність особи до певної соціальної групи.

Досліджуючи дефініцію сакрального, І. Набитович підкреслив її амбівалентний характер, що криється в опозиціях «святий і нечистий» та «принадний і відразливий», які, за твердженням нідерландського філософа Ж. Ван дер Леу, можуть одразу виявлятися в одній особі чи предметі (Набитович, 2009: 30). Таке суміжне функціонування пар за кореляцією вимагає більш чітких протиставних відношень, коли сакральне опозиціонує людському чи високе низькому. Ураховуючи трансцендентний характер *sacrum*, обґрунтованою є бінарність «захищеність-незахищеність», яка пояснює схилення людини перед непідвладним розумовому осягненню божеством, віра в вищу силу та бажання умилювати надприродний світ через певні обряди чи образи.

Дослідниця українського мистецтва В. Лотоцька наголошує на сакральності як пріоритетному чиннику в сприйнятті довкілля нашим народом, тому надприродного значення набуває художнє осмислення простору (Лотоцька, 2016: 1426), в основі якого чуттєво-духовне пізнання світу. Як зазначає О. Пухонська, поезії Анни Багряної властиве сакральне заповнення філософської категорії буття за допомогою образного ряду язичницьких божеств, яким реалізується «прив'язування [тексту] до історично-культурної традиції» (Пухонська, 2012: 209).

Символізм сакрального, використовуваний у літературі, служить для соціокультурної комунікації, що здійснюється через інтертекстуальність творів. Саме завдяки їй зберігається зв'язок нового письма із минулим і традицією. Інтенція сталих сакральних образів із кожним текстом стає все більш виразною та сприймається читачем на рівні свідомості, як зауважував Р. Інгарден (цит. за : Руднев, 1996: 15).

Збереження національних надбань у своїй творчості – риса, яка вирізняє письменницьку майстерність Анни Багряної. У контексті постмодерного релятивізму та модерного символізму їй вдається обстоювати загальнолюдські цінності, захищати історичну пам'ять рідного народу, що робить її творчість унікальною в сучасному літературному процесі (Скибицька, 2015: 102). Проте авторка наслідує постмодерне відчуття сакрального у спробі

будування його нової моделі за принципом ризику, коли не відкидається жодне з існуючих трактувань священного, а формується новий підхід до його сприйняття, заснований на езотеричній винятковості посвячених у нього.

За допомогою культурологічного, феноменологічного, порівняльно-історичного методів, які лежать в основі дослідження філософії буття авторки, а також послуговуючись естетичним, біографічним підходами та психоаналізом, що уможливають художнє прочитання її поезії, ця розвідка має на меті розкрити синкретизм сакрального в ліриці Анни Багряної, визначивши наступні завдання для досягнення цілі:

- 1) з'ясувати зміст поняття *sacrum* в поезії авторки;
- 2) відобразити зміну естетики сакрального у віршах Анни Багряної;
- 3) схарактеризувати змішаність відчуттів у сприйнятті надприродного ліричною героїнею;
- 4) розкрити культуроохоронну функцію сакрального в художній творчості поетеси.

Розділ 1. Зміст сакрального в постмодерному трактуванні письменниці. Із численних дефініцій сакрального, що визначені сучасною філософією, творчість Анни Багряної тяжіє до інтерпретації цього поняття як наукового, соціально уявного, що пов'язане не лише з християнством, а й попередніми дорелігійними віруваннями, визначеного такими критеріями, як містичність, хтонічність, зв'язок з Іншим світом. Таке сприйняття *sacrum* дозволяє відтворити культурний діалог поколінь, вийти за межі постмодерної історичної ізоляції, профанізації надбань попередніх епох. Істинність Бога та віра в потойбічну реальність, що непідвладні розумовому осягненню ліричної героїні, формують у поезії авторки специфічну систему відносин «світське – надприродне», яка визначає ціннісні пріоритети письменниці.

Опублікувавши свої перші та досить немалі збірки поезій «Суцвіття слів» і «Поміж бузкових снів» ще будучи студенткою, Анна Багряна вже тоді уникала письменницької категоричності, віддаючи перевагу зображенню внутрішніх поривань людини, її чуттєвому життю. Але вона ніколи не забувала, що належить до «такого красивого, душевного, гордого, сміливого й волелюбного народу» (Багряна, 2014. Черв.), біль за який завжди ятрить її серце. Трагічну долю української нації, випробування, що довелось їй пройти, злету і падіння авторка пропускає через свою творчість, зберігаючи баланс сучасної стилістики та історичної правдивості. Проте домінантною рисою лірики є мотив божественної присутності, властивий практично кожному її віршу. У поетичну оповідь він вплітається ремінісценціями, алюзіями, формується у фрагментарному релігійному світогляді ліричної героїні, є мірилом сучасних для неї історичних процесів.

У відповідності дій заповідям Божим криється таланти чи недоля сучасного суспільства, як зазначає Анна Багряна у вірші «Неандертальці, пітекантропи...». Саме через втрату релігійності й нумінозності відбувається процес зубожіння нації. Матеріальні пріоритети витісняють поштовх до фундаментальних перетворень суспільного життя, знецінюють поняття духу: «Хто ми? Та ми ж – православні поганці, / Котрі чекають ударів хлиста, / Котрі п'яніють від дикого танцю / І перепитої крові Христа» (Багряна, URL: <https://onlyart.org.ua/anna-bagryana-neandertaltsi-pitekant/>). Така язичницько-християнська єдність є наслідком секуляризації епохи постмодерну, як зауважує канадський філософ Ч. Тейлор (Тейлор, 2018: 33). Сучасна людина існує у просторі, де панує світська влада, натомість релігія знаходиться на маргіналіях суспільного процесу. Обстоювана соціальною теорією сьогодення індивідуалізація особистості була породжена прагненням людини відійти від усталених духовних цінностей. Але наслідком цього є зникнення вищої мети в житті, яка становить для особи первинний сенс. Розрив з історією та культурою призвів до аксіологічної кризи ХХІ ст. – герой постмодерну опинився в невизначеному стані: ним було подолано вікові орієнтири духовності, знищено життєві рушійні сили. Людина закрилась в індивідуальному, самоцінному вакуумі, де є місце примітивним бажанням, проте відсутній орієнтир Бога: «Щоб зазіхати на пазуху Бога, / Треба про Бога хоч трошечки знати» (Багряна, URL: <https://onlyart.org.ua/anna-bagryana-neandertaltsi-pitekant/>).

Потреба в трансцендентності здатна відновити в особі її духовність, аутентичність, наповнити людське існування сенсом, бо головне призначення індивіда в релігійному досвіді наслідувати образ Божий в самому собі, як зазначав Е. Фромм. Натомість суспільство сучасним розвитком повертається до дикого стану, підкреслює поетеса. Спустошення людських душ трансформується через сакральні фольклорні образи персоніфікованої природи: «У задумі ліси і холодні колоди, / Що оселями стали / Для заблуканих духів... / Вічні душі дерев, / Які порубали / Дужі сонячні душі, / Дужі сонячні руки...» (Багряна URL: <https://onlyart.org.ua/anna-bagryana-neandertaltsi-pitekant/>). Синкретизм магичності, утілений у символіці містичного простору, тяжіє до модерністського відтворення самоцінних вражень, а також передає постмодерністське нівелювання сталого сенсу буття.

Сакральне просторово-часове оформлення поезій Анни Багряної уможлиблює текстову інтенціональність, створюючи складну знакову та символічну систему, зрозумілу для «посвячених» у неї, бо сакралізація – це завжди процес соціальний, коли явища отримують загально визнані функції, наголошує дослідниця А. Савкіна (Савкіна, 2012: 11). Таким фактом у житті українського суспільства є традиція національного святкування Великодня, запозичена з глибокої давнини. Священність цієї події презентується образами-маркерами «хліб», «молитва», «тісто священне», «розговіння», «великодні птахи», «вітання з Едему», «гора», «воскресіння», що створюють канву для любовних переживань ліричної героїні. Сакральність хліба бере свої витoki з древніх українських вірувань і відображена в народних колядках, де Бог постає у вигляді хлібороба. У поезії «Великоднє» Анни Багряної священний продукт зберігає свою життєдайну функцію, бо хліб традиційно уособлює багатство, людську долю – він супроводжує усі епохальні моменти життя (народження, весілля, смерть). Лірична героїня також відчуває себе частиною цього історичного часопростору, із забобонністю вона ставиться до ритуальності хліба, вагаючись, чи священне тісто напроорочить їй щастя: «Не вина, ані хліба. Вчорашня молитва – німа / Закотилося

сонце у діжку – на тісто священне» (Багряна, URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1842>). Сакральна практика сприймається тут базовою та беззаперечною подією для соціальної особи. Проте відсутня традиційна розв'язка великого свята як символу відродження життя – видозмінюється його образна природа, тому читачу пропонується можливість особистої інтерпретації сюжету. Інтертекстуальність використаних художніх знаків забезпечує вільну комунікацію, у результаті чого постмодерна фрагментованість викладу набуває логічного оформлення для читача, що залучається в цю словесну гру як дійова особа.

Розділ 2. Еклектика сакрального як провідний концепт лірики. Двоїстий характер сакрального, що виходить із протиставлень «позитивне – негативне», «язичницьке – релігійне», формує в поезії Анни Багряної нове синкретичне утворення, обумовлене стилем її письма, котрий пропонує історично укладені рецепції священного поєднати в езотеричний пласт, стерши при цьому протидію наявної образності. Наслідуючи основні тенденції постмодерну, серед яких втрата вищого сенсу життя людини, рефлексія, релятивізм і внутрішня розгубленість, манера викладу письменниці характеризується й специфічними рисами: певною теоцентричністю, релігійністю, прагненням зберегти духовні цінності. У конфлікті цих полярностей визріває синергетичність трансформації сакрального, його т.зв. алогічна форма, що характеризується піднесеністю надприродного та водночас його буденністю. Зразком такої сумісності божественного є «Морські медитації» авторки, у яких вона розмірковує про майбутнє рідного народу та близької людини зокрема. Особливістю цих поезій виступає їх образна бінарність, що поєднує алюзивні згадки про язичницьких богів і концепти християнства. У них «боги нептуні» співіснують з «провидінням», яке набуває профанного значення та знецінюється, тому «береги крайнебесні зникають розмиті в імлі» (Багряна, URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1842>). Фатальна циклічність історії, властива сучасному періоду розвитку українського суспільства, є наслідком духовних поневірянь і спрогнозована поетесою як єдиний варіант подальшого життя.

Муки від внутрішньої розхитаності й невизначеності моделюють життєві випробування героя, коли він, виснажений пошуками щастя, знайде, нарешті, свої «береги», «де чекають на тебе смиренно / тихі божі птахи» (Багряна, URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1842>). Духовне вигорання людини секулярного віку передається модерністськими ремінісценціями грецьких міфів, коли християнський світогляд опозиціонує язичництву в згадках про зовнішню привабливість спокусливих морських красунь із «тих берегів», де «важкі ланцюги / розірвуться від крику сирени» (Багряна, URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1842>).

Як сакральну установку транслює Анна Багряна можливість порятунку героя в зверненні до Бога: «опустись на коліна в молитві / отче наш що у морі прости й відпусти / і не дай своїм водам зміліти» (Багряна, URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1842>). Священність такої дії закладена в колективній свідомості та імплікує емоційну реакцію героя на її значеннєвість, бо нуміозна сутність, прихована в сакральних знаках, породжує загальний сакральний досвід цілого колективу при передачі цих знаків через практику.

Як зазначав П. Флоренський, священна символіка пов'язана із буттям рідного народу та відображає розвиток його духовності. Тому природним є перенесення Анною Багряною традиційної обрядовості на проекцію власного майбутнього. В орнаментальних образах письменниці кодує бажані орієнтири свого подальшого життя, повертаючись до багатовікового досвіду українських гаптувальниць: «на п'яльця, / від прабаби-язичниці успадковані, / чисте полотно свого майбутнього часу / натягну» (Багряна, URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1842>). Сакральне резонує до сучасника кольоровою палітрою вишиваного орнаменту, у якій приховано прадавні людські вірування в потойбічний світ, його надприродні можливості. Мистецькі оформлена у візуальних маркерах символіка довкілля зазнає авторського осучаснення та індивідуалізації, зберігаючи при цьому свою базову семантику: «Кольорове муліне, ніби священні знаки, / між пальців пропускаючи, / ретельно перебираю: / жовте – сонце (завжди вгорі має бути), / блакитне – небо (його ще й у воді побачити можна), / синє – море, / чорне – ніч і земля виорана, / червоне – троянди або півонії, / зелене – листя на деревах і все те зілля, / що людей від голодної смерті рятує» (Багряна, URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1842>). Універсальність сакральних конотацій відображає людську психологічну прийнятність величі Абсолюту впродовж тривалого історичного часу, що знаходить утілення в постійних мистецьких образах.

Їхня зрозумілість є основою споконвічного діалогу людства про світ уявний. Емоції та почуття, що виникають унаслідок такої сакральної комунікації, трансформуються в естетику священної символіки, коли на первинне значення нагромаджуються асоціативні смисли та утворюється ціннісний орієнтир, інформативний для різних поколінь, як у вірші «Кульбаба». У ліричній замальовці «осердя / проміння золотого / схвалось у трави літа / широколисті, / розкидані Всевишнім / на чорнім полотні / одвічного пралісу» (Багряна, URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1842>) Анна Багряна є вірною поширеному мотиву її творчості – інтерпретації філософських роздумів через синкретизм художнього зображення християнства та язичництва. Віра в Бога як творця всього земного контрастує з легендою про яскраву квітку, що, за народним повір'ям, є уособленням солярного культу древніх слов'ян. Персоніфікація рослини поступово зазнає осучаснення. Наділення парашутиків кульбаби волелюбністю, легкістю та мінливістю протиставляється корінню як символу зв'язку поколінь, любові до рідної землі: «невимовна туга за корінням / осінніх парашутиків / кульбаби, / які вже сотню років поспіль / блукають світом, / спокушені свободою і просто / цікавістю» (Багряна, URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1842>). Тут відчувається постмодерністська жага до свободи як невизначеного ідеалу, що обумовлює перерозподіл акцентів із перспективи руйнівної самотності на глибину душевних переживань, які відтворюються в читацькій уяві семантикою рослинної символіки.

Здавна квітка є не лише уособленням краси, вона виступає засобом чуттєвого пізнання світу. Використовуючи образ кульбаби у своєму вірші, Анна Багряна реалізує естетику сакрального в постмодерній творчості, коли,

незважаючи на природну поширеність рослини, цей символ є досить рідкісним явищем в літературі. Зберігаючи традиційність кольорової поетики вірша, авторка наділяє його ефектною чуттєвою впливовістю.

Еклектика – це найуживаніший засіб для створення сакрального простору в ліриці письменниці. Вона вдало використовує багатовікові традиції як тло для відображення соціально-психологічної невизначеності героя, зачіпає важливі філософські питання та додає в них індивідуальної експресії, поєднує суто православну лексику із розмовними фразами – все це формує яскравий, неповторний стиль її творчості: «І в Стрибога ніхто не вірить, / Щоб не зрадити мук Христа!.. / Я остання тужлива ліра / З поцілунком в чужі уста» (Багряна URL: <https://onlyart.org.ua/anna-bagryana-neandertaltsi-pitekant/>). Постмодерне відчуття суцільного хаосу, позначене втратою ціннісних орієнтирів, відчувається й у художньому стилі поетеси через синергетику амбівалентностей в інтерпретації сучасної ментальної парадигми. Проте зміст поезій Анни Багряної не позбавлений логічної виваженості, не розриває з лінійним часом – тут наявні символи, що виконуючи функцію історичних маркерів, активізують традиційний світогляд читача та моделюють нове сприйняття художньої постмодерної інтерпретації.

Висновки. Проаналізувавши образно-стильову своєрідність лірики Анни Багряної, зокрема відтворення сакрального та його символічне наповнення, ми дійшли таких результатів:

1. Синкретизм у зображенні трансцендентного простежується як у філософському переосмисленні поетесою цього феномена, так і в художній палітрі досліджуваного явища.

2. Онтологічне розуміння *sacrum* в поезії Анни Багряної ґрунтується на розрізненні світу людського і потойбічного, останній з яких залишається поза розумінням особистості. Його інтерпретація можлива лише за допомогою чуттєвих маркерів, представлених символікою довкілля.

3. Визнаючи специфіку української літератури, що в сучасній соціальній теорії не пориває з надбаннями попередніх епох, письменниця зберігає антропоцентричність та образне багатство поетичного слова, вдаючись до синкретизму як засобу спадковості в літературі.

4. Як представниця сучасного українського дискурсу авторка контактує з читачем синергетикою емоційного діалогу своєї лірики, не тяжіючи до денационалізації чи надмірної звичаєвості, але й зберігаючи народні риси у творчості, що є її особистою мистецькою позицією.

5. Традиційна естетика сакрального ґрунтується на красі як вияві чуттєво-духовного світогляду. Це спричиняє заміну матеріального світосприйняття ціннісним. Постмодерна стилістика додає до інтерпретації сакрального алогічність ужитих образів, пошук нових смислів, внутрішню експресію.

6. Синкретичне прочитання сакрального в ліриці Анни Багряної розкриває не лише його трансцендентність, а й соціально-культурний зміст феномена через трансформацію ціннісної системи сучасного суспільства, відображає складність і значущість феномена сакрального для подальших наукових досліджень та визначає перспективність цієї роботи.

Література:

1. Багряна Анна: «Моя душа – завжди в Україні». *Часопис «Оксамит»*. 2014. Черв.
2. Лотоцька В. Сакральність мотивів рослинного світу в українському пластичному мистецтві. *Народознавчі зошити*. Львів : Інститут народознавства НАН України. 2016. № 6(132). С. 1423–1427.
3. Руднев В. Морфология реальности : Исследование по философии текста. Москва : Гнозис, 1996. 207 с.
4. Набитович І. Категорія *sacrum* і художня література. *Слово і Час*. 2009. № 6. С. 27–39.
5. Пухонська О. Фольклорні мотиви сучасної української поезії в аспекті діалогу традиції з новаторством. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія». 2012. Вип. 28. С. 205–211.
6. Савкина А.В. Понятие сакрального в условиях современного общества : автореф. дис... канд. филос. Наук : 09.00.11. Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, 2012. 24 с.
7. Скибицька Ю. Трансформація постмодерної поетики в драматургічній творчості Анни Багряної. *Літератури світу : поетика, ментальність і духовність*. 2015. Вип. 6. С. 95–105.
8. Тейлор Ч. Секулярна доба. Кн. перша. Вид. 2-ге. Пер. з англ. О. Панича. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА. 2018. 664 с.
9. Багряна Анна: Я категорично проти будь-якої ідеологізації творчості. URL : https://zaxid.net/anna_bagryana_ua_kategorichno_proti_budyakoyi_ideologizatsiyi_tvorchosti_n1119964 (дата звернення: 15.04.2021).
10. Багряна Анна. Вірші. URL : <https://onlyart.org.ua/anna-bagryana-neandertaltsi-pitekant/> (дата звернення: 15.04.2021).
11. Жінка-українка : Поезія Анни Багряної. URL : <http://ukrainka.org.ua/node/1842> (дата звернення: 16.04.2021).

References:

1. Anna Bagryana (2014): «Moya duha – zavzhdi v Ukraini». [Anna Bagryana: “My soul is to be found in Ukraine”]. Chasopis "Oksamit". [in Ukrainian].
2. Lotoc'ka V. (2016) Sakral'nist' motiviv roslinnogo svitu v ukrains'komu plastichnomu mistectvi. [Sacral motives of the plant world in Ukrainian plastic art]. Ethnographic notebooks. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine., № 6 (132), p. 1423–1427. [in Ukrainian].
3. Morfologiya real'nosti (1996): Issledovanie po «filosofii teksta». [Morphology of Reality: A Study on the "Philosophy of the Text"]. Moscow, p. 15. [in Russian].
4. Nabitovich I. (2009) Kategoriya sacrum i hudozhnya literatura. [Category sacrum and fiction. Word and Time], № 6, p. 27–39. [in Ukrainian].

5. Puhons'ka O. (2012) Fol'klorni motivi suchasnoi ukrains'koi poezii v aspekti dialogu tradicii z novatorstvom. [Folklore motives of modern Ukrainian poetry in the aspect of dialogue of tradition with innovation]. Proc. Philological series. Ostrog: Ostroh Academy National University Publishing House, Vol. 28, p. 205–211. [in Ukrainian].
6. Savkina A. V. (2012) Ponyatie sakral'nogo v usloviyah sovremennogo obshchestva. [The concept of the sacred in the conditions of modern society]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 09.00.11. Moscow State University named after M.V. Lomonosov. 24 p. [in Russian].
7. Skibic'ka Yu. (2015) Transformaciya postmodernoï poetiki v dramaturgichnij tvorchosti Anni Bagryanoji. [Transformation of postmodern poetics in the dramatic work of Anna Bagryana]. World literatures: poetics, mentality and spirituality. Vol. 6, p. 95–105. [in Ukrainian].
8. Tejlor Ch. (2018) Sekulyarna doba. [Secular age]. Book the first. Trans. from English O. Panich. K .: SPIRIT AND LETTER., 664 p. [in Ukrainian].
9. Anna Bagryana: Ya kategorichno proti bud'-yakoï ideologizacii tvorchosti. [Anna Bagryana: I am categorically against any ideologization of creativity]. URL: https://zaxid.net/anna_bagryana_ya_kategorichno_proti_budyakoyi_ideologizatsiyi_tvorchosti_n1119964 (Last accessed: 15.04.2021).
10. Bagryana Anna. Virshi. [Lyrics] URL: <https://onlyart.org.ua/anna-bagryana-neandertaltsi-pitekant/> (Last accessed: 15.04.2021).
11. Zhinka-ukraïinka : Poeziya Anni Bagryanoji. [Ukrainian woman: Poetry of Anna Bagryana]. URL: <http://ukrainka.org.ua/node/1842> (Last accessed: 16.04.2021).

Стаття надійшла до редакції 8.04.2021
The article was received 8 April 2021

МАРИНІСТИЧНИЙ ВИМІР ЗБІРКИ СТАНСІВ «ОСІННЯ ГРАНЬ» ДМИТРА ШУПТИ

Немченко Іван Васильович,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та журналістики
Херсонського державного університету
nemchenko1958@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3041-1313

Мета. Морська тематика є однією з найулюбленіших у доробку багатьох митців різних часів і країн – шанувальників і пропагандистів літературної мариністики. У статті розглядаються морські мотиви та образи в творчості українського поета Дмитра Шупти початку XXI століття. Метою нашої статті є висвітлення особливостей художнього осмислення мариністичного простору письменником у його збірці стансів «Осіньна грань».

Методи. У статті використано елементи таких методів: естетичного (забезпечує розгляд творів митця як літературно-мистецького феномену), герменевтичного (пропонується вільна інтерпретація текстів із можливістю подальших витлумачень), біографічного (простежуються риси автобіографізму в поезіях співця), інтермедіального (здійснюється систематизація різноманітних мариністичних, музичних, живописних елементів, наявних у текстах поета), компаративного (висвітлюються взаємозалежності та взаємовпливи між поетичними, музичними, живописними мікрообразами), інтертекстуального (звертається увага на зв'язки між віршами митця та українським фольклором і літературною традицією), текстуального аналізу (застосовується для окреслення провідних мотивів стансової збірки). Дослідження засноване на загальнонауковій методиці аналізу, синтезу, спостереження, добору та систематизації матеріалу.

Результати. Для ліричної збірки Дмитра Шупти «Осіньна грань» характерним є ефект органічного вживання героя в зображуване автором середовище й це насамперед мариністичний світ. Цей нерозривний зв'язок український письменник, який тонко розуміє музику і живопис, уміє передавати через переплетіння елементів різних мистецьких стихій. Він майстерно використовує слухові, зорові враження. Морські мотиви та образи виконують важливу функцію у творенні автором художньої картини світу. Мариністичний простір у поета символізує й природну стихію, й амплітуду людських почуттів, і складний вир життя, і творче начало, і руйнівну сутність. У мариністичних замальовках збірки Д. Шупти поєднуються реальний і феєричний плани, дійсність переплітається з легендою, казкою, містичними увявленнями. У статті простежено зв'язки між віршами письменника-мариніста та українським фольклором і літературною традицією.

Висновки. Збірка стансів Дмитра Шупти «Осіньна грань» є самобутнім мистецьким витвором, що заснований на перехресті літературної, музичної та живописної образності. Варіюючи різні стансові форми, видозмінюючи найрізноманітніші мариністичні мотиви, образи, атрибутику, автор зумів передати своє власне бачення моря у всій його силі та красі. Збірка potwierджує належність митця до найяскравіших представників вітчизняної і світової літературної мариністики.

Ключові слова: мотив, образ, метафора, символ, поезія, музика, живопис.

MARINE DIMENSION OF DMYTRO SHUPTA'S STANZAS COLLECTION "AUTUMN FACET"

Nemchenko Ivan Vasylovych,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology
and Journalism
Kherson State University
nemchenko1958@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3041-1313

Purpose. Many writers from various epochs and countries have been admirers and propagandists of marine literature. The article examines the marine motifs and images of the Ukrainian poet Dmytro Shupta's lyrics in the early 21st century. The purpose of the work is to analyze the marine space in his stanzas collection "Autumn facet".

Methods. The elements of the following methods are used in the research: aesthetic (allows analyzing each text as a phenomenon of literature and art), hermeneutic (ensures free and open interpretation of texts with the possibility for new explanations), biographic (helps to describe autobiographic features in the writer's literary works), intermedial (systematization of various elements of marine, musical and artistic presence in the lyrics of the poet), comparative (provides wide possibilities for the coverage of interdependence between poetry, music and painting micro-images), intertextual (links between writer's poems and folklore songs and literary tradition), textual analysis (for coverage of the main motifs of stanzas collection). The research is based on the general method of analysis, synthesis, observation, selection and systematization of the material.

Results. The effect of a hero's co-living with the environment depicted by the author, with the marine environment in particular, is characteristic of D. Shupta's stanzas collection "Autumn facet". The article finds out that the Ukrainian writer has delicate understanding of music and painting, and can embody it in his own marine texts, combining different artistic elements. He uses auditory, visual and tactile impressions. Marine motifs and images of the literary works of D. Shupta play an important role in the creation of the artistic image of the world by verbal means. Marine space in his interpretation is a symbol of the nature and the world of human passions and life difficulties, their creative sources and ruinous essence. Shupta's marine works combine real and fairy plans, have characteristics

of legends, tales and mysteries. Close relations between the writer's marine poetry and Ukrainian folklore songs and literary traditions are traced in the article.

Conclusions. D. Shupta's stanzas collection «Autumn facet» is an original artistic work on the crossing of literary, musical and descriptive imagery. The author presents different variants of stanzas, proposes many marine motifs, images, attributes, his own vision of the sea in its power and beauty. The collection confirms that the poet appertains to the best representatives of the national and the world marine literature.

Key words: motif, image, metaphor, symbol, poetry, music, painting.

1. Вступ

Станси – одна з найпопулярніших ліричних форм у доробку митців різних часів і країн, репрезентована у таких світових співців, як Вей Юань, Д.-Г. Байрон, А. де Ламартін, Е. Парні, О. Пушкін, М. Лермонтов, Ж.-Б. Руссо, П.-Б. Шеллі, Й. Бродський, С. Єсенін, А. Крепсі, Є. Кронгольд, у наших співвітчизників – І. Франка, М. Рильського, Б. Кравціва, О. Ольжича, Т. Осьмачки, М. Вінграновського, В. Стуса, Л. Талалая, В. Герасим'юка. Свою частку в розвії цієї форми вніс і сучасний український поет Д. Шупта, який видав чимало власних стансів у збірках минулих десятиліть. Саме ця лірична модифікація складає його збірку «Осіньна грань» (2006). Як тлумачить цю форму «Словник української мови», станс – це: «1. Чотирирядкова строфа із закінченою думкою. 2. Невеликий за розміром ліричний вірш, який складається з таких строф» (Словник української мови, 1978: 650). Письменник не бажає залишатися в рамках стансових канонів. Тож поряд із класичними чотиривіршевими формами у книжці знаходимо експериментальні варіації. Наприклад, у творі «Упізнання» друга строфа є тривіршем, а в «Опудалі» перша строфа – п'ятистих. У поезії «Спасівки» обидві строфи подано терцетами.

Здебільшого Д. Шупта у збірці «Осіньна грань» використовує двострофні станси: «Світотвір», «Початок осені», «Цикади», «Осіньна пора», «З надією», «Осіньні куліш», «Айстра», «Осіньні дрова». Але вірші «Гавань», «Станція Нагірна», «Позичений місяць», «Брак гордості», «Погрози зими», «Океан» складаються з трьох строф, а «Маю проспівати», «Синусоїди», «В них все було» – з однієї. Така варіативність, певно ж, викликана бажанням поета простежити на власному творчому досвіді широкі потенційні можливості стансів.

Метою нашої статті є дослідження мариністичного світу збірки стансів Дмитра Шупти «Осіньна грань».

Морські мотиви та образи в книжках Д. Шупти різних років відстежувались такими авторами, як Х. Вієр, М. Корпанюк, Т. Мейзерська, С. Пінчук, О. Січкач, О. Ткачук та ін. Т. Мейзерська і М. Корпанюк вважають, що «відкрила нашій літературі Дмитра Шупту як поета-мариніста» книжка «Межін» (2000), оскільки «з-поміж багатьох образів у ній переважає море» (Тетяна Мейзерська, Микола Корпанюк: 2008), але, зазначимо, що подібними прикметами позначені й видання творів письменника ще з 1960–1980-х років. До морських мотивів збірки «Дельфін» (2008) звертаються у своїх рецензіях Х. Вієр та О. Січкач. У розвідці О. Ткачук «Художні варіації образу Чорного моря в ліриці Дмитра Шупти» йдеться про імпресіоністичні елементи в мариністичному доробку письменника (Олена Ткачук, 2018). Морській тематиці в поезії Д. Шупти були присвячені й інші окремі публікації (Іван Немченко: 2019; Іван Немченко: 2020). Але й сьогодні лишається широкий простір для пошуків у даній царині на матеріалі численних ліричних збірок письменника, безмежно закоханого в море.

2. Мариністичний світ поета крізь призму «осінньої грані»

Міфологема води (як і вогню, землі, повітря) широко представлена назагал у всьому ліричному доробку Д. Шупти. Це помітно від його перших збірок, виданих кілька десятків років тому, і до книжок останніх літ. Така «водолюбність» Дмитра Романовича, вочевидь, викликана й чисто біографічними обставинами (тривале перебування в Причорноморсько-Азовському регіоні, проживання в Криму та в Одесі, відвідання Каспію тощо), і характером професійної діяльності (як лікар-мигетель він усіяло пропагує і словом і ділом таласотерапію – лікування морем), і літературними традиціями: наприклад, напучуваннями крайнина Миколи Корнійчука (Корнійчукова), що став класиком дитячої літератури Корнієм Чуковським: *Всегда и везде / Вечная слава воде!* (Чуковский, 1985: 59). Вітчизняна і світова мариністична література є улюбленою лектурою письменника, надихає його на власні творчі пошуки в даній галузі.

Книжка «Осіньна грань» Д. Шупти репрезентує досить осяжне семантичне поле поняття *вода*: океан, море, ріка, лиман, канал, став, дощ, гроза, сльота, туман, сніг, крига, роса, краплі, хмара, течія, потік, джерело, плесо, водограй, хвиля, шторм. Одних лише гідронімів назбирається кільканадцять: Чорне море, Дніпро (Славута), Дунай, Дністер, Десна, Почайна, Прут, Рось, Тиса, Удай, Темза, Одер, Сир-Дар'я, Ніл, Ніагара. Обмежимося у нашому дослідженні розглядом особливостей мариністичного бачення поета, виявленого в його «Осіньній грані».

Сама назва книжки письменника полісемантична, сповнена багатозначності. Адже означення осінній традиційно може стосуватися як стану природи за відповідної пори року, так і частини людського життя на шляху до старості та смерті. А грань може прочитуватися і як межа чогось, і як риса, і як жар, і як неспокій. Отака різноманітність і різновекторність, синтетизм образу, винесеного в заголовок збірки Д. Шупти, проглядає вже в художній версії обкладинки, побаченій малярським поглядом В. Дворника. Тут і яскравий опалий лист на сіро-коричневому тлі, і більш-менш чітка постать людини, що здається випадковою і якоюсь невагомою на ледь виразному фоні життя. Здається, ще мить і ця фігурка розчиниться у докільлі, як і той сухий листок, що ще палає жаром, але це спалах приреченості і згасання. Тож ліричний герой збірки не забуває самоозначитись: *Розмиюсь в осінніх туманах, / Як пізній кленовий листок* (Шупта, 2006: 100).

А проте мотив помежів'я, на який почасти натякає назва збірки Д. Шупти, навіває поетові настрої досить широкої амплітуди: від смутку та журливої споглядальності до бадьорості й завзяття, неухильного самоутвердження. Що там буде за цією осінньою гранню, то вже інша історія. А поки що життя героїв збірки ще вирує, як і море – то затишне й спокійне, то збентежене, то штормове, різноманітне й непередбачуване.

Мариністичний вимір довколишності у збірці поета актуалізується завдяки характерній лексиці: *лиман, море, океан, прибіи, водорості, черепашки, хвиля, бурун, штиль, шторм, пучина, бриз, русалка, медуза, мідії, восьминоги, чайка, баклан, пеленгас, дельфін, кіль, пароплав, лайнер, корма, буї, маяк, бухта, порт, гавань, причал, морвокзал, піратство, пляж, купальники*.

У вірші «Уламки тепла» автор розвиває мотив осінньо-зимової грані, простежуючи неминуче народження в приморському світі холодної пори. Спочатку вона нагадає немовля: *Холоднеча в своєму везінні / Ще нага, поки сніг не замів* (Шупта, 2006: 14). А далі це вже повновладна володарка, перед якою схиляються в покорі: *Зворохоблені хмари осінні / Відміряють поклони зимі* (Шупта, 2006: 14). Суголосним цьому процесові виступає місяць із його неживим промінням. Він *прорвався на простори зимомря*, вибрався, наче з дупла, осяваючи вже іншу, не осінню грань. Як шматки розбитого дзеркала, яке вже не скласти, приречено завмирають у небутті залишки колишнього: *Відображені лізою моря / Охололи уламки тепла* (Шупта, 2006: 14). Подібний характер має й поезія «У скалках», де фіксуються видозміни в природі на осінньо-зимовому порубіжжі: *Холодне море стисло креслить берег. / Зима збирає свій скутий ужин / Йй пух лишає птаство білопере* (Шупта, 2006: 16). Риторичне запитання, винесене у фінал вірша – *А як же нам цю зиму пережить, / Де почувась конче осоружно?* (Шупта, 2006: 16), проєктується як на світ флори і фауни, так і на царину людських взаємин, суспільних відносин.

У вірші «Любов» автор послуговується вже класичним порівнянням людських почуттів із стихією моря. Але така суголосність підсилюється й через асоціацію між весною та водяним безмежжям: *Весна. Весна. Весна. Весна надворі. / Весна сьогодні в кожного в душі / Йй такі чуття, неначе хвилі в морі, / Накочуються – мусим хорошіть* (Шупта, 2006: 79). Кількаразові повтори слова весна й самі по собі створюють ілюзію пульсування хвиль у природі та в людських серцях.

Філософські розміркування поета над дочасністю людини та змінами в природі виливаються в ліричних рядках, присвячених питанням життя і смерті («Початок осені», «Діалог», «Океан», «У скалках»). Так, уже в першому з названих текстів репрезентовано парадоксальність співвідношень між ними: *Життя і смерть зрівняло знаком рівність / В самім початку осені число* (Шупта, 2006: 81). І обидві ці стихії у віршах книжки часто пов'язуються з морем. Воно й обдаровує життєвою енергією, і може забрати на вічний спокій. Це джерело радощів, а водночас якогось містичного жаху. Така мариністична неоднозначність, неоднорівність залишається константою: *Ми спочинемо у Бозі... / Та поки ще – море зве. / У одвічній діалозі / Все – живе і неживе* (Шупта, 2006: 81). Символіка життя і смерті, нерозривно поєднаних між собою, увиразнюється через співставлення і протиставлення характерних образів (море та берег, хвиля та скеля). Це й антиподи, це й вічно нерозлучна пара: *Хвилі берег ніяк не вкорять, / Хоч руйнують його повсякчас* (Шупта, 2006: 10); *Моря з берегом триває / Допотопний діалог* (Шупта, 2006: 81). Або ж: *Раптово стрінуть, скільки не пливи, / Ревучі хвилі й скелі бездоганні* (Шупта, 2006: 88).

Мариністика збірки поєднує реальний і міфічний плани. Ось опис, заснований на досвіді художника і кінодокументаліста, що фіксує дійсні деталі у фактичному портреті морських воріт України у вірші «Одеса, вид з моря»: *Спочатку – профіль маяка, / А потім – бухта, порт Одеса* (Шупта, 2006: 8). А це вже мова казкаря, що культивує тексти феєричного характеру: *Море не знає захланного тління / Море працює щодня. / В моря сьогодні прання каміння / І черепашок прання («Тління моря»)* (Шупта, 2006: 8); *Морська русалка вирне / І нам про диво моря розповість («Диво моря»)* (Шупта, 2006: 12). Вірші поета суголосні з творами Н. Дев'ятко, В. Коваленка, А. Мердок, Т. Федюка, Ю. Чернієнко та інших митців, що поєднують у зображенні морської стихії реальне й казкове, дійсне та уявне, буденне і фантастичне.

Д. Шупта іноді підкреслено послуговується образами, що позначені елементами містики, демонізації: *Хвилі морських надучі злами / Біля ніг свого кумира. / І півмісяця над нами, Наче піднята сокира* (Шупта, 2006: 18); *Хвилі, як живі потвори, / Викидаються на берег* (Шупта, 2006: 26). І ліричний герой прагне почерпнути побільше дивовижної інформації, виступаючи в ролі вдячного слухача, якому *море легенди свої / Покваном розповідає* (Шупта, 2006: 19).

Море постає в творах письменника в різних іпостасях: і як друг, і як супротивник, і як зона комфорту й відпочинку, і як небезпечне руйнівне середовище. Нерідко в мариністичній ліриці поета вловлюються автобіографічні штрихи. Живучи десятиліттями в Причорномор'ї, перебуваючи в полоні морських вражень, Дмитро Романович ніколи не забуває про свою малу батьківщину, звідки пішов у світ, – рідну Полтавщину. Цей мотив уловлюється, наприклад, у вірші з промовистою назвою «Святі краї». Ліричний герой цієї поезії не мислить себе поза мариністичним виміром, але не уявляє себе й без пращурівського куточка: *Я в морі стану чайкою і знову, / Дасть Бог, вернуся у святі краї* (Шупта, 2006: 26). Водночас образ, винесений у заголовок твору, співвідноситься з поетовою святинією – Україною, з якою митця не розлучить і поза межів'я.

Мариністичний сегмент у збірці Д. Шупти пов'язується з тривогами, апокаліптичними візіями, для яких існує чимало підстав. Тож картини людської безпечності, безтурботності на тлі новітніх загроз і викликів не можуть заспокоїти героя, який реально оцінює стан речей у сучасному світі: *На лайнері снує під морвокзалом / Прибулих пасажирів мурашва, / А в гавані за нафтотерміналом / Душа моя блукає ледь жива* (Шупта, 2006: 34). Ліричний герой уболіває за всіх, хто будь-якої миті може постраждати від терору чи агресії. І хоча *не спалахнув вогонь над терміналом, / А лайнер у безодні не втонув*, але щось-таки небайдужому серцеві *ніде й ніяк спокою не дає* (Шупта, 2006: 34). Тож стансова мариністика Д. Шупти не лише приваблює своєю мистецькою довершеністю, а й потверджує чітку громадянську позицію автора, підкреслює його стурбованість тими негативними тенденціями, що стали вже незмінними атрибутами нашого часу.

3. Музично-живописна стихія Шупти-мариніста

Збірка стансів Дмитра Шупти «Осіння грань» засвідчує плідність поетових пошуків у царині наближення ліричного вислову до царини інших мистецтв. Це насамперед музика, живопис, театр, кіно.

Візія морського дощу («Упізнання») увиразнюється у поета через асоціацію між кроною дуба, що рясно ронить додолу плоди, та передштормовим хмаровинням, що сипле краплинами по водній поверхні: *Веселі краплі – сестри жолудів / Шаленством хвиль у морі проростали* (Шупта, 2006: 7). Живописний план переплітається з музичним: *Кричали чайки. І бриніло вперте / Тло простору / До берега приперте* (Шупта, 2006: 7). Мимоволі напрошується паралель із літературною технікою одного з першопрохідців у царині класичної мариністики на українському терені І. Нечуй-Левицького, виявленою ним у повісті «Микола Джеря»: *В море впало кілька здорових важких крапель дощу, а за ними разом несподівано загув страшний вітер, кинув човен вгору, як трісочку. Посипався, як з решета, наглий краплистий дощ, а далі полив як із відра. Море застогло й загуло, як сосновий бір в час бурі. Берег закутався в туман та в дощ. Сонце зайшло з хмари. Все змішалось в одну мить і злилось докучи: і земля, й море. На морі стало поночі, і тільки вітер свистів, шипів та ревів, як звір* (Нечуй-Левицький, 1977: 180-181). Якщо у митця XIX століття живописна манера виявляється в розлогості й деталізації описів, то у письменника XXI століття це лише окремі штрихи, за якими уявляється повна картина.

Портрет моря у збірці поета вимальовується за багатьма деталями, нюансами, штрихами: *Води безкраї блискучі, / Де вдалеч пливе пароплав* (Шупта, 2006: 72); *Море, переповнене собою, / Клеботи вигойдує до дна* (Шупта, 2006: 85). Автор не приховує свого захоплення цим споконвічним величним дивом: *Які тут відгули бали / Похмурим часом і бадьорим! / Одвічно води ці були / Й вони іменувались морем* (Шупта, 2006: 100). Це ж стосується й зображення океанічних просторів, які вражають безмежністю, первозданною могутністю: *Океанічний берег валуни / І мертві стовбури дерев гігантських, / Туман густий на сцені далини / І молитви з часів іще поганських* (Шупта, 2006: 88); *Величний безберегий океан! / Він — гідрокосмос, гідросферний митель. / Він сам собі господар є і пан / І, наче Бог, останній повелитель* (Шупта, 2006: 89).

У текстах збірки поета наявні найрізноманітніші барви та відтінки. Серед них явно домінує синій (блакитний, голубий) колір: *Є нива підводно-блакитна, глибинна, / Яку потривожити гріх* (Шупта, 2006: 12); *З бурунами горя / Збігли роки, як вода, / До синього моря* (Шупта, 2006: 13); *Я пливу спортивним брасом / Повен сили і снаги / В синє море, а тим часом / Ген, пропали береги* (Шупта, 2006: 42); *Хвиль голубих діалект* (Шупта, 2006: 73); *На море і на суходолі / Спадає та ж сама блакить* (Шупта, 2006: 89) тощо.

Найчастіше автор послуговується образним еквівалентом фольклорного походження, засвідченим характерною тропікою (*постійний епітет синє море*). Це додає текстам-мініатюрам епічного звучання, подібно до найдавніших пластів народної творчості, де відбито космогонічні уявлення наших пращурів. Наприклад, у багатьох стародавніх піснях констатуються витoki світовлаштування, особливості творення Всесвіту, а відтак спостерігається характерний образ-універсалія: *Коли не було з нащада світа, / Тоді не було неба, ні землі, / А но лем було синє море, / А серед моря зелений явір* (Золотослов, 1988: 48); *Є світ великий, є ще й синє море, / На тих синіх морях росте чемерушка* (Золотослов, 1988: 50).

Пізніша фольклорна традиція, відбита в українському героїчному епосі часів козаччини (в думках та історичних піснях), пов'язана з конкретизацією топосу моря. Тож у багатьох народних перлинах представлено образ саме Чорного моря як арени діяльності запорозького лицарства, як свідка переможних злетів чи поразок героїв, випробувань у брані, на каторзі («Невольницький плач», «Двох братів невольників пісня», «Маруся Богуславка», «Олексій Попович», «Буря на Чорному морі», «Проводи козака до війська» та ін.). Подібна конкретизація зображуваного мариністичного простору репрезентована й у збірці Д. Шупти (вірші «Голодний сезон», «Герої»): *Чорне море, чорні гори* (Шупта, 2006: 26); *Біля Чорного моря на Півдні / Наші предки-рахмани живуть* (Шупта, 2006: 45).

Синя барва моря співвідноситься у віршах співця з кольором небокраю. А відтак твориться ілюзія надземного водяного простору. Тож ліричний герой бачить себе пловцем серед небесних хвиль: *Я обличчям догори. / Плину у синизні неба* (Шупта, 2006: 51). Ще поетові імпонують сірувато-білі барви: *Цілуються молоді, / Цілуються сиві. / Але чайки на воді / Теж такі щасливі* (Шупта, 2006: 13); *Піна хвиль в легкім білілі, / Що розкидав шторму кінь* (Шупта, 2006: 19). Кольорові характеристики відтінюють метафорично-метонімічну мову автора: *На море осідає смог / І море мружить очі сині* (Шупта, 2006: 100); *Холодне море стисло креслить берег. / Зима збирає свій скупий ужин / Й пух лишає птаство білопере* (Шупта, 2006: 16).

У вірші «Хвиля» Д. Шупта віддає данину імпресіоністичним традиціям, підкреслюючи змінність і грайливість барв морської стихії вечірньої пори. На межі між днем та нічю у відблисках сонця, що згасає, водяний простір переливається мірадами фарб та їхніх відтінків, відбиваючи в собі розмаїття доволішності: *Хвиля в зародку вібрує / Надвечірньої пори. / Море Всесвітом чарує, / Море мінить кольори* (Шупта, 2006: 9). Але з цього різнобарв'я автор особливо виділяє порцеляновий, лискучо-білий і перламутровий, сріблясто-сірий відтінки: *“З порцеляни ранні зорі / В повечір'я тихий час, / В перламутровому морі / Я пливу, як пеленгас”* (Шупта, 2006: 9). Порівняння з кефаллю засвідчує природність перебування людини в цьому улюбленому середовищі: герой і своїми діями, і своїм забарвленням не контрастує, а органічно зливається з цією гамою кольорів та нюансів. Ліричний герой творив поета настільки просто й невимушено вживається в довкілля, що усвідомлює себе невід'ємною часточкою морської і приморської природи, тож бачиться то пеленгасом («Хвиля»), то чайкою («Святі краї»), то бакланом («В морі»). Він дистанціюється від тих пересічних купальників-відпочивальників, після чиєї *літньої ліні* та слідів перебування на лоні природи морю доводиться довго відмиватись та оздоровлюватись («Гління моря»). Імпресіоністичні вкраплення в ліричній мариністиці Д. Шупти викликають асоціації з творчими знахідками у цій царині, запропонованими С. Грабарем, О. Луцевською, І. Роздобудько, Л. Таран та іншими митцями-сучасниками, що пропонують варіації портретопису морської стихії у найрізноманітніших ракурсах і відтінках.

Портрет моря на світанку пропонується в поезії «Ранок». Автор добирає найпростішу тропіку, але в своєму суголоссі ці засоби видаються свіжими й сповненими особливої експресії: *З усіх світил на небі тільки місяць, / Що примостився морю на чоло. // Нічне світило морю не зашкодить. / Для моря, може, Місяць, як сльоза. / Під Місяцем спокійно Сонце сходить / І море, наче навпів, розріза* (Шупта, 2006: 53).

Персоніфікований портрет шторму репрезентовано в поезії «Народження гніву»: *Гнів розколошкана вода / Вкладає у прибіи, / А море в житло загляда / В одежі штормовій* (Шупта, 2006: 29). Музика шторму бадьоро відлунує у вірші «Шторм», де цей стан моря постає не заштореним, мажорним. Йому властиве *буйство молоде*. Хореографічний відтінок має зображення поведінки хвиль: *У хвиль сьогодні хилитання / Незвичне, кіле-бортове* (Шупта, 2006: 10).

А в поезії «Класика» музика моря співвідноситься з оперним мистецтвом: *По шуму хвиль я море пізнаю, / До нього на побачення іду. / Співає море класику свою, / Як Ігор Ковальчук у міськсаду* (Шупта, 2006: 30). І така мелодика і вокал можуть мати найрізноманітніші варіації. Це й ласкаво-кокетливі звуки, які неможливо забути: *Чуються нащепти хвиль, / Чується мова прибою. / Цей прибережний жантиль / Буде назавше з тобою* (Шупта, 2006: 19). Це й не дуже милозвучний *хвилі збуреної шерех*, що викликає несподівану асоціацію чи скоріше заперечне порівняння: *Хвилі – не гіпопотами, / Хоч і в них сезон голодний* (Шупта, 2006: 26).

У вірші «Дуб над морем» мариністичний образний ряд увиразнює акустична атрибутика: *Змовкли морські оркестри, / Срібного місяця бубон, / Хвиль чарівні шелести / Чути мені під дубом* (Шупта, 2006: 28). У вірші «Мандри констатується наявність у морської стихії своєї музичної палітри: *Слухати мелодію прибою / Кожен день ще нам перепада* (Шупта, 2006: 31). Живописний характер мають поетові асоціації по лінії: гори – морські буруни. На це натякає вже сама метафорична назва замальовки «Хвилі гір». Наче пензлем художника фіксуються прикмети піднебесного краєвиду: *Небо – неокрас і прозоре. / В тихім небі – місяця бовван; Зупинились обрисом крайнеба / Захолоті пасма – хвилі гір* (Шупта, 2006: 67).

Морська атрибутика помітна й у метафоризованих характеристиках сезонів року: *Але тепер до моря ми не підем – / Туди надовго спалені мости. / Холодні хвилі з Півночі на Південь / Спішать про зиму нам розповісти* (Шупта, 2006: 54); *Літо в рейсі – лиш слід від корми. / Звук лунає прощальної пісні. / Віддупотіли грозові громи, / Де лунають прибої грізні* (Шупта, 2006: 55); Літо вже плавом сплигло (Шупта, 2006: 96). Мариністичні образи увиразнюють ставлення поета до віянь у царині сучасної суспільної думки: *На гребені хвиль велемовності, / В сум'ятті нової доби / З'явилися новітні коштовності / З претензіями на скарби* (Шупта, 2006: 35).

Музичні й живописні образи часом відтінюються відчуттєвими характеристиками: *Відгонить море штормом* (Шупта, 2006: 10).

У мариністичній ліриці збірки автор виступає як справжній віртуоз, майстер поетичного вислову. Зокрема він уміло володіє прийомом художнього обрамлення. Це й кільце на рівні одного рядка: *грайливий моря водограй* (Шупта, 2006: 52). І словесна рамка в межах цілої поетичної сентенції: *Несе вода й мене за течією, / Мабуть, до моря синього несе* (Шупта, 2006: 100). Подібні авторські знахідки додають ліричній фразі гармонійного звучання та вишуканості. Такими ж майстерними є численні порівняння: *«Гаджибей» у морі, як медуза, / Розвертався, наче НЛО* (Шупта, 2006: 9); *Зорі у морі – розсіпані яства* (Шупта, 2006: 71); перифрази: *А море на межі туману / Діждеться зойків ревунів (зудки пароплавів)* (Шупта, 2006: 8) тощо.

До моря апелює лірична афористика збірки, розсіпана словесними перлами: *Кінетична енергія моря / Потенційно закладена в нас* (Шупта, 2006: 10); *До самого дна в світовім океані / Одвічно вирує життя* (Шупта, 2006: 12); *Із моря ми чекаємо погоди, / Очікуємо ждаників своїх* (Шупта, 2006: 12); *Степи у нас і море незахищені / Теж, як і ми, близькі до вимирань* (Шупта, 2006: 22); *В небесах, на морі і на суші / Постійно нас окрилює любов* (Шупта, 2006: 22); *Під водами дно океану / Рятунок майбутнього дня* (Шупта, 2006: 28).

Мелодійність і мальовничість поетичних текстів «Осінньої грані» засвідчують неабиякий хист письменника у царині синтезу елементів різних мистецьких стихій. Стансове розмаїття збірки, варіативність мариністичних мотивів, образів, атрибутики є наслідками авторських пошуків у сфері художнього самовираження. Лейтмотивним у книжці є один із найулюбленіших у всьому доробку митця образ – моря, що символізує й природну стихію, і світ людських почуттів, і вир життя. Цікаві результати дає відстеження зв'язків між текстами письменника та зразками українського фольклору та літературної мариністики.

Висновки. Лірична збірка стансів Д. Шупти «Осіння грань» є самобутнім мистецьким витвором, що заснований на перехресті поетичної, музичної та живописної стихій. Варіюючи різні стансові форми, видозмінюючи найрізноманітніші мариністичні мотиви, образи, атрибутику, автор зумів передати своє бачення моря у всій його величчю і красі, могутності й непередбачуваності, відкритості й загадковості. Море в поетичній інтерпретації Д. Шупти сприймається і як символ вічності, і як утілення змінності, і як метафора людського життя, і як дружнє/вороже середовище. Мариністичні образи у письменника надзвичайно пластичні і сповнені музики. Талант поета й досвід лікаря від Бога, живописна манера й оригінальна мелодика вислову в сукупності творять той шуптинський феномен, який так вражає читача вже не одне десятиліття. Збірка потверджує належність митця до найяскравіших представників вітчизняної і світової літературної мариністики.

Література:

1. Вієр Х. Тримовна доктрина моря. *Одес. вісті*. 2010. 8 квіт.
2. Золотослов: поетичний космос Давньої Русі / упоряд., передм. та переклади М. Москаленка. Київ : Дніпро, 1988. 295 с.
3. Мейзерська Т., Корпанюк М. Поет зі світлою душею. *Слово Просвіти*. 2008. 30 жовтня – 5 листопада. № 44. С.11.
4. Немченко І. Морська символіка в ліриці Дмитра Шупти 60-х – 80-х років ХХ століття. Матеріали II Міжнародної

- науково-практичної конференції «Філологія та лінгводидактика в умовах євроінтеграції: сьогодення і перспективи»: Херсон, 20 травня 2020 р. Херсон, 2020. С. 139–143.
5. Немченко І. Морські мотиви та образи в ліричній збірці Дмитра Шупти «Дельфін». «Усі ріки течуть у море»: мариністика в літературі та культурі: зб. мат. Міжнар. наук. конф. / гол. ред. О.П. Новик. Бердянськ : БДПУ, 2019. С. 84–86.
 6. Нечуй-Левицький І. Твори: в 2 т. Київ : Дніпро, 1977. Т. 1. 519 с.
 7. Пінчук С. Морська феєрія. Актуальні проблеми сучасної філології: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Тирасполь, 2004. Зб. 4. С. 98–105.
 8. Січкач О. Чорне море миє ноги Україні дорогій. *Чорномор. новини*. 2009. 8 серп.
 9. Словник української мови: 11 т. Т. 9: С / ред. тому І.С. Назарова, О.П. Петровська, Л. Г. Скрипник та ін. Київ : Наукова думка, 1978. 916 с.
 10. Ткачук О. Художні варіації образу Чорного моря в ліриці Дмитра Шупти. *Одеса та Чорне море як літературний простір* / ред. Я. Лавський, Н. Малютин. Білосток-Одеса : PRYMAT, 2018. С. 580–586. URL : https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/10540/1/O_Tkaczuk_Chudozni_wariaciji_obrazu_Czornoho_Moria.pdf (дата звернення: 12.04.2021).
 11. Українські народні думи та історичні пісні: зб. Київ : Веселка, 1990. 239 с.
 12. Чуковський К. Чудо-дерево: сб. стихов и сказок. Київ : Веселка, 1985. 262 с.
 13. Шупта Д. Осіння грань: станси. Одеса : Друк, 2006. 108 с.
 14. Яни А. «Читаю моря фолиант открытой...». Морские ведомости Украины. 2007. 17 сент. С. 8.

References:

1. Vijer H. (2010). Trymovna doktryna morya. [Threelilingual doctrine of the sea]. Odes.visti. 8 kvit. [in Ukrainian]
2. Zolotoslov: poetychnyi kosmos Davnjoji Rusi / uporjad., peredm. ta pereklady M. Moskalenka. (1988). [Zolotoslov: poetical cosmos of Kyiv Rus]. Kyiv: Dnipro. 295 p. [in Ukrainian].
3. Mejzerska T., Korpanuk M. (2008). Poet zi svitloju dusheju. [Poet with clear soul]. Slovo Prosvity. 30 zhovtnya – 5 lystopada. 44. S. 11. [in Ukrainian]
4. Nemchenko I. (2020). Morska symbolika v lirytsi Dmytra Shupty 60-h – 80-h rokiv XX stolittja. [Maritime symbols of Dmytro Shupta's lyric of 60ies – 80ies of the XX century]. Materialy II Mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferentsiji «Philologija ta lingvodydaktyka v umovah jevrointegratsiji: sjogodennja i perspektyvy»: Kherson, 20 travnja 2020 r. Kherson. 139-143. [in Ukrainian].
5. Nemchenko I. (2019). Morski motyvy v lirychnij zbirtsi Dmytra Shupty «Delfin». [Maritime motifs and emages of Dmytro Shupta's lyric collection «Dolphin»]. «Usi riky techut u more»: marynistyka v literaturi ta kulturi: zb. mat. Mizhnar. nauk. konf. / hol. red. O.P.Novyk. Berdjansk: BDPU. 84-86. [in Ukrainian].
6. Nechuj-Levytskyi I. (1977). Tvory : v 2 t. [Complete works in 2 v.]. Kyiv: Dnipro. T.1. 519 p. [in Ukrainian].
7. Pinchuk S. (2004). Morska fejeria. [The sea fairy tale]. Aktualni problemy suchasnoji filologiji. Materialy mizhnar. nauk.-prakt.konf. Tiraspol, Zb.4. S.98-105. [in Ukrainian]
8. Sichkar O. (2009). Chorne more myje nogy Ukrajini dorogii. [The Black Sea is wash legs of dear Ukraine]. Chornomor. novyny. [in Ukrainian]
9. Slovnyk ukrajinskoji movy: v 11 t. (1978). [Ukrainian dictionary in 11 v.]. T.9: S / red. tomu I.S. Nazarova, O.P. Petrovska, L.G. Skrypnyk ta in. Kyiv: Naukova dumka. 916 p. [in Ukrainian].
10. Tkachuk O. (2018). Khudozhni variatsiji obrazu Chornoho morja v lirytsi Dmytra Shupty. [Artistik variations of an image of the Black Sea in the lyriks of Dmytro Shupta]. Odessa ta Chorne more jak literaturnyi prostir / red. J. Lavskiy, N. Malutyna. Bilostok-Odesa: PRYMAT. 580-586. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/10540/1/O_Tkaczuk_Chudozni_wariaciji_obrazu_Czornoho_Moria.pdf [in Ukrainian].
11. Chukovskii K. (1985). Chudo-derevo: sb. stihov i skazok. [Miracle-tree: lyric and tale collection]. Kyiv: Veselka. 262 p. [in Russian].
12. Ukrainski narodni dumy ta istorychni pisni: zb. (1990). [Ukrainian folk and historical songs]. Kyiv: Veselka. 239 p. [in Ukrainian].
13. Shupta D. (2006). Osinnja gran: stansy. [Autumn facet: stanzas]. Odessa: Druk. 108 p. [in Ukrainian].
14. Jani A. (2007). «Chitaju morya foliant otkrytyi...». [I read the open folio of the sea]. Morskije vedomosti Ukrainy. 17 sent. S.8. [in Russian]

Стаття надійшла до редакції 12.04.2021

The article was received 12 April 2021

СТРУКТУРНІ МОДЕЛІ СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ У ІНСТИТУЦІНО-ПРАВОВОМУ ДИСКУРСІ

Пономарьова Людмила Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»
ludmila.ponomaryova@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9367-5645

Мета. Метою дослідження є виявлення структур, типових для мовленнєвої реалізації термінологічних сполук в інституційно-правовому сегменті юридичного дискурсу. У статті представлений аналіз термінологічних сполук різної семантичної структури.

Методи. Довести необхідність термінологічних сполук як більш вичерпних та деталізованих і однозначних форм терміна допомагають такі методи: для визначення і опису семантичної структури досліджуваних термінологічних сполук використовувався структурний метод; спільні і відмінні ознаки досліджуваних структур виявлялись за допомогою зіставного методу; кількісний метод використано для визначення частотності вживання термінологічних сполук у текстах інституційно-правового дискурсу.

Результати. Результатом розвідки стала класифікація термінологічних сполук інституційно-правового дискурсу за синтаксичними та семантичними показниками. У сучасній термінології виникає проблема видозмінювання, втрати властивостей терміна в результаті конвергенції термінології із загальноживаною лексикою. Ця конвергенція помітна у юридичному дискурсі через його наближеність до повсякденного спілкування. Із цієї причини виникає так звана ілюзія розуміння тексту.

Висновки. Зважаючи на функціональний підхід до визначення терміна, можна констатувати, що багатоконпонентні термінологічні сполуки задовольняють всім вимогам, що пред'являються до терміна. Вони також виконують ряд інших функцій, які невластиві однослівній термінології. Термінологічна сполука має чітку дефініцію та структуру, завдяки чому усувається можливість неоднозначності. Семантична структура зазначених одиниць визначається потребами інституційно-правового дискурсу і пов'язана з методами словотворення, кожен з яких впливає на зв'язність, з'єднаність й інші характеристики тексту.

Ключові слова: термінологічна сполука, терміносистема, професійна лексика, загальноживана лексика, структура терміна.

STRUCTURAL MODELS OF COMPLEX TERMS IN INSTITUTIONALLY LEGAL DISCOURSE

Ponomarova Liudmyla Volodymyrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Ukrainian Language
and Slavic Philology Department
Pryazovskyi State Technical University
ludmila.ponomaryova@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9367-5645

Goal. The aim of the study is to identify structures typical for the speech realization of terminological compounds in the institutionally legal segment of judicial discourse. The article presents an analysis of terminological compounds of different quantitative structure.

Methods. To bring the need for terminological compounds as more detailed and unambiguous forms of the term are supplemented by advanced methods: for the definition and description of the semantic structure of the previously described terminological spheres of the methodists; spiritual and visual signs of pre-visualized structures appeared for the additional statutory method; kilkyisny method vikoristano for the value of the frequency of implantation of terminological compounds in the texts of the institute and legal discourse.

Results. The result of the investigation was the classification of terminological compounds of institutionally legal discourse by syntactic and semantic indicators. In modern terminology, the problem of modification, loss of properties of the term as a result of convergence of terminology with common vocabulary is relevant. This convergence is especially noticeable in legal discourse, due to its proximity to everyday communication. For this reason, so-called illusion of understanding the text appears. This is especially noticeable in the use of terminological compounds, where part of them is common vocabulary.

Conclusions. Given the functional approach to the definition of the term, it can be stated that multicomponent terminological compounds meet all the requirements for the term, namely, are lexicalized phrases of special function, are included in all semiotic relations, and so on. They also perform a number of other functions that are uncharacteristic of one-word terminology. The functions of multicomponent terms are determined by the needs of institutionally legal discourse, and are related to the methods of word formation, each of which affects the coherence, connectivity and other characteristics of the text. The choice of terminology allows to provide absolutely comprehensive, detailed and accurate information.

Key words: terminological connection, terminological system, professional vocabulary, common vocabulary, term structure.

1. Вступ

У сучасній системі знань термінологія одночасно є і специфічним мовним утворенням, і невід'ємною частиною наукової діяльності. Це пояснює факт загально визнаної важливості та уваги до проблем термінології і визначає зацікавленість як лінгвістів, так і фахівців низки інших наук, як-от логіки, інформатики, семіотики, математики і багатьох інших, що досліджують термінологію притаманними їм методами. Одиниці термінологічного

словника несуть основне смислове навантаження наукового і професійного тексту, виявляють комунікативну значущість у багатьох сферах діяльності.

За наявності відповідної термінологічної бази в науці і техніці більш надійно і ефективно встановлюються взаємозв'язки нових понять і їх компонентів. Однак можливість повноцінного виконання термінологією всіх перерахованих функцій, що мають першочергове значення для розвитку науки і техніки і прискорення науково-технічного прогресу, значною мірою залежить від рівня чіткості і точності цієї термінології.

Термін – одиниця мови, що застосовується для позначення спеціальних понять і явищ. Сучасна термінологія – це лексичний пласт, який, незважаючи на вимоги однозначності, точності, системності, відсутності експресії, модальності, незалежності від контексту, що пред'являються до термінологічних одиниць, активно розвивається, видозмінюється, втрачаючи при цьому вищезазначені властивості в результаті зближення термінології із загальноживаною лексикою. Подібне явище стало можливим у зв'язку із зацікавленням людей світом науки і техніки, активним застосуванням термінів в засобах масової інформації. Із цієї причини виникає потреба в активному вивченні термінологічних сполук, їхніх особливостей і галузі застосування, вдосконалення теоретичної бази і впровадження результатів досліджень у практику терміноутворення, що і визначає *актуальність* цього дослідження.

Об'єктом дослідження є термінологічні сполуки різної квантитативної структури.

Предметом дослідження є вивчення формування термінологічних сполук та визначення основних особливостей їхньої будови.

Метою дослідження є виявлення структур, типових для мовленнєвої реалізації термінологічних сполук в інституційно-правовому дискурсі.

Зазначена мета передбачає *вирішення* таких проблем:

- встановити обсяг поняття термінологічна сполука;
- проаналізувати можливі варіанти семантичної структури термінологічних сполук;
- класифікувати термінологічні сполуки різного квантитативного складу в інституційно-правовому дискурсі.

Методи. Для визначення і опису семантичної структури досліджуваних термінологічних сполук використовувався структурний метод, спільні і відмінні ознаки досліджуваних структур виявлялись за допомогою зіставного методу. Кількісний метод використано для визначення частотності вживання термінологічних сполук у текстах інституційно-правового дискурсу

2. Погляди вчених на поняття «термінологічна сполука»

Проблема визначення терміна є предметом наукових пошуків вже досить довгий час. Характеристики та специфіка юридичних термінів досліджувалася як лінгвістами, так і юристами, що зумовлено сферою їх вживання. Проблеми, пов'язані з існуванням та функціонуванням юридичних термінів, у різний час розглядали Суперанская А.В., Головін Б.Н., Голев Н.Д., Баляхін Т.М., Денисова А.А., Єршова Є.Б., Русинова Л.Н., Морщакова Т.В., Кличева Г.В., Паїсьєва Р.І., Риженкова Т.В., Бондирева Н.А., Дамаданова П.А. Про юридичну термінологію писали Артикуца Н., Прадід Ю. Водночас інституційно-правовий дискурс і такий його елемент, як багатоконпонентні терміносполуки, залишаються недостатньо вивченими у вітчизняній науці.

Як зазначає С.М. Гордун, «фахова лексика складає сьогодні переважну частину лінгвістичного фонду, що пояснюється зростаючим потоком наукової й технічної інформації, процесами інтеграції, суміжністю наук, посиленням процесів термінотворення» (Гордун, 2020: 84).

Виступаючи як основний засіб «вираження, зберігання і передачі спеціальних наукових і технічних понять» (Даниленко, Скорцов, 1981: 7) в кожному науковому дослідженні, термінологія забезпечує формулювання проблем і спадкоємність наукових знань.

Під час вивчення семантики спеціального слова дослідники в першу чергу звертаються до екстралінгвістичних даних, враховуючи не тільки фахову галузь функціонування лексеми, але й соціальну практику. Вивчення терміна у сучасній лінгвістиці передбачає нормативний (де термін – лексична одиниця, що має особливу семантику й граматичну структуру) та дескриптивний (слово в особливій функції) підходи.

Терміном може бути будь-яке слово або словосполучення із чіткою дефініцією, що визначає іменоване поняття і суворо обмежує понятійну сферу, забезпечуючи ізоляцію від неспеціальних смислів можливої омонімічності слова загальної лексики.

Аналіз словників юридичної термінології показав значну перевагу багатоконпонентних термінологічних сполук перед однослівними термінами на позначення юридичних понять (Юрченко, 2019: 125).

Багатоконпонентні терміни – це терміни, що складаються із двох або більше слів та мають ядро і залежні члени: означувану частину та означуване слово або групу слів. Вони можуть вміщувати іменник, дієслово, прикметник, прислівник, дієприслівник, числівник, прийменник, сполучник. Багатоконпонентні терміни можуть бути створені лінійно або нелінійно, за допомогою прийменників або без їх використання, вони можуть бути вільним або стійким словосполученням (Юрченко, 2019: 125)

Специфічним для створення термінологічної сполуки є той факт, що використання всіх відомих засобів словотворення супроводжується необхідністю дефініціювання поняття. «І це входить до словоутворювального акту новостворюваного терміна, оскільки без дефініції, без визначення меж змісту певного поняття, без виділення тих ознак, які виокремлюють дане поняття від іншого, термін не можна вважати повноцінним» (Михайлишин, 1991: 94)

3. Визначення поняття «термінологічна сполука в інституційно-правовому дискурсі»

Аналізуючи статус терміна, в першу чергу потрібно звернути увагу на його зв'язок з основною одиницею мови – словом. Проблема співвідношення терміна і слова довгий час була однією з найбільш важливих

в термінознавстві і, в першу чергу, приваблювала увагу дослідників, тому що не можна говорити про завдання термінологічної роботи, не визначаючи, що таке термін, а таке визначення передбачає обов'язкове встановлення співвідношення між терміном і словом.

Перш ніж аналізувати структурно-семантичні типи термінологічних сполук, необхідно визначити саме поняття «термінологічна сполука», що досить складно, оскільки навіть питання про компонентний склад термінологічної сполуки досі визначається по-різному. Так само невизначеним залишається сама назва поняття. Так, паралельно існують поняття «термін-компонит», «термін-слово» і «термін-словосполучення», «багатослівний термін», «багатокомпонентний термін», «терміносполука» і т. ін.

На нашу думку, термінологічна сполука – це синтаксично і семантично цілісне сполучення двох або більше лексичних одиниць, що обслуговують певну галузь науки чи техніки і пов'язані між собою з/без допомоги сполучних засобів та мають вільну або стійку структуру.

4. Семантичні та стилістичні особливості творення терміносполук

Формування термінологічних сполук інституційно-правового дискурсу підпорядковується певним правилам, як-от: системність як результат штучного впорядкування термінів, що відображають поняття; цілісність, що забезпечується внутрішніми концептуальними понятійними зв'язками та відношеннями; стабільність, що зберігається під час появи нових та зникнення старих понять; структурна складність елементів, де термінологічні сполуки кількісно перевищують однослівні терміни; наявність у структурі термінологічних сполук запозичень, зумовлених екстралінгвістичними факторами. Терміни складаються представниками певних галузей професійної діяльності під впливом практичної потреби, як-от найменування нових реалій, пов'язаних зі звуженням професійної галузі. Оскільки терміни складаються представниками юридичної спільноти, термінологічний процес завжди свідомий і регульований.

Слід також враховувати особливості словотвірної структури терміна, зумовлені метою його використання (виконання певного комунікативного завдання). При цьому важливим є тип відношень між компонентами терміна. Тут велику роль відіграють і кількість необхідних семантичних уточнювачів, і конкретні умови створення термінологічної сполуки, і тип семантичних зв'язків між компонентами.

Необхідність створення найменування актуалізує номінативну функцію терміна як знака спеціального знання. На відміну від однослівного терміна, термінологічна сполука виявляє скоріш номінативно-класифікаційну функцію, оскільки деталізує і категоризує поняття, означуване терміном. Але поряд із номінативною слід виділити і сигніфікативну функцію терміна, яка визначається віднесеністю поняття до певної реалії, що є обов'язковою вимогою до терміна. Наприклад, у термінах *безпосередність судового розгляду* або *виконавчо-розпорядча діяльність* номінативно-класифікаційна функція відображається в перенесенні літературного словосполучення до лав термінології з певною дефініційною функцією, що фіксується у спеціалізованих словниках, порівняйте: *Виконавчо-розпорядча діяльність — діяльність органів виконавчої влади, спрямована на реалізацію законів, актів законодавчої влади* *Безпосередність судового розгляду полягає в обов'язку суду при розгляді справи особисто й безпосередньо дослідити всі докази у справі, що розглядається (ст. 257 КПК)*

Оманлива близькість юридичної термінології до загальнонавчальної лексики, а подекуди використання у термінологічних сполуках загальнонавчаних слів, що разом не дорівнюють значенню окремих понять, призводить до появи ілюзії розуміння. Так, у повсякденному спілкуванні слова типу *обставини, перебороти, сила* – загальнонавчани слова, а в мові правників – термінологічна сполука. Їхню різницю можна прослідкувати, якщо порівняти лексичне значення за тлумачним словником та за словником юридичних термінів (Пономарьова, 2008: 182). Так, наприклад, у юриспруденції «*обставини непереборної сили* (юр.) – це обставини, що виникли внаслідок прийняття рішень законодавчого або нормативно-правового характеру» (Юридичні терміни, 2004: 180). Приклади з художньої літератури дають уявлення про використання лексем терміна загалом або його частини, що є загальнонавчаними, пор.: *Мені страшно отих пострілів, але непереборна сила примушує залишатися на місці (Шиян Анатолій. У царство свободи).*

Таким чином, корпус термінологічних сполук інституційно-правового дискурсу може бути представлений такими різновидами: 1) термінологічні сполуки, в яких всі складові частини є вузькоспеціалізованими і не можуть використовуватись за межами певної сполуки, не втрачаючи свого значення, пор., *змагальність у судовому процесі, зобов'язальне право, касаційне подання, локально-правовий акт*; 2) термінологічні сполуки, де частково використана загальнонавчана лексика, пор., *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, набуття спадщини, надурочні роботи*; 3) термінологічні сполуки, де всі слова є загальнонавчаними, але тільки в поєднанні виступають юридичним терміном, пор., *джерело підвищеної небезпеки, заходи громадського впливу, крайня необхідність*.

Характерною особливістю інституційно-правової термінології є її приналежність до третьої групи, де окремі лексеми є загальнонавчаними. Тим не менш, словникове визначення окремих лексем терміна не дорівнює їхньому визначенню у словниках загальнонавчальної лексики. Таким чином, у творенні зазначених термінів велика роль відводиться широкому та вузькому контексту. Отже, адекватність розуміння термінологічних сполук інституційно-правового дискурсу залежить у більшості випадків від контексту або чіткого знання визначення.

Зв'язок між компонентами термінологічної сполуки може виражатися: приляганням *галузеві принципи права*, опосередкованим керуванням *втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність*, узгодженням *випробувальний строк*. Словотворенням на синтаксичній основі (дефініції) є перетворення розгорнутого судження про предмет чи дію в термін – *Оголошення про проведення процедури закупівлі (юр.)*

Висновки

Отже, спеціальна лексика є складним об'єктом для аналізу та вивчення. Незважаючи на велику кількість досліджень, залишається невирішеною низка термінознавчих проблем, однією з яких є однозначне називання та трактування поняття «термінологічна сполука». Ураховуючи функціональний підхід до визначення терміна, можна констатувати, що термінологічні сполуки відповідають усім вимогам, що висуваються до терміна, а саме є лексикалізованими словосполученням особливої функції, вступає у всі семіотичні відношення, є найменуванням спеціального поняття, має спеціальне значення, виражає фіксоване поняття, вступає в системні відношення з іншими поняттями, може розглядатися як елемент пізнання. Термінологічна сполука має чітку дефініцію, завдяки чому усувається можливість неоднозначності. Вона виконує також низку інших функцій, не притаманних однослівній термінології. Функції термінологічних сполук визначаються потребами того дискурсу, в якому вони існують і пов'язані із способами словотворення та структурування, кожен з яких впливає на когезію, компресію та інші характеристики тексту. Вибір термінологічної сполуки та її структури дозволяє надати абсолютно вичерпну, точно деталізовану необхідну інформацію.

Література:

1. Гордун С.М. «Терміносистема екомаркетингу: структурно-семантичні та функціональні параметри (на матеріалі англomовної публіцистики) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Луцьк – Запоріжжя. 2020. 295 с.
2. Даниленко В.П., Скворцов Л.И. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии. *Вопросы языкознания*. 1981. Вып. 1. С. 7–16
3. Михайлишин Б.П. Типи та особливості українських багатокomпонентних термінів образотворчого мистецтва. *Теорія та прагматика термінологічної лексики : Тези доповідей Республ. наук.-метод. конф.* Київ : УМК ВО, 1991. С. 65–66.
4. Пономарьова Л.В. Основні риси юридичного дискурсу як різновиду професійного спілкування *Культура народів Причорномор'я*. Симферополь : ТНУ, 2008. Вип. 142. Т. 2. С. 182–184.
5. Юридичні терміни. Тлумачний словник / Упоряд. В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, 2-ге вид. Київ : Либідь, 2004. 320 с.
6. Юрченко О.О. Структурно-семантичні особливості багатокomпонентних термінів англomовних наукових текстів галузі матеріалознавства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Том 30(69). № 1. Ч. 1. С. 124–125.

References:

1. Hordun S.M. «Terminosystema ekomarketynhu: strukturno-semantychni ta funktsionalni parametry (na materialii anhlomovnoi publitsystyky): dys. ...kand. filol. nauk: 10.02.04. Lutsk – Zaporizhzhia. 2020. 295 s.
2. Danylenko V.P., Skvortsov L.Y. Lnhvystycheskye problemy uporiadocheniya nauchno-tekhnicheskoi termynolohyy // *Voprosy yazykoznaneya*. 1981. Вып. 1. S. 7-16
3. Mykhailyshyn B. P. Typy ta osoblyvosti ukrainskykh bahatokomponentnykh terminiv obrazotvorchoho mystetstva. *Teoriia ta prahmatyka terminolohichnoi leksyky : Tezy dopovidei Respubl. nauk.-metod. konf.* Kyiv: UMK VO, 1991. S. 65–66.
4. Ponomarova L.V. Osnovni rysy yurydychnoho dyskursu yak riznovydu profesiinoho spilkuvannia Kultura narodov Prychernomoria. Symferopol: TNU, 2008.– Vyp. 142,– T. 2 – S. 182-184. 458 s.
5. Iurydychni terminy. Tlumachnyi slovnyk / Uporiad. V.H. Honcharenko, P.P. Andrushko, 2-he vyd., Kyiv: Lybid, 2004. 320 s.
6. Iurchenko O. O. Strukturno-semantychni osoblyvosti bahatokomponentnykh terminiv anhlomovnykh naukovykh tekstiv haluzi materialoznavstva // *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. 2019. Tom 30 (69) № 1 ch. 1. 124-125 s.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2021
The article was received 25 March 2021

2. Література зарубіжних країн

2. Literature of foreign countries

МОТИВ «КОХАННЯ» У ПОЕТИЧНІЙ ТА ПРОЗОВІЙ ТВОРЧОСТІ АННЕТТЕ ФОН ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ: ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ

Білоус Наталя Володимирівна,
старший викладач кафедри іноземних мов
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного
natascha_belous@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9127-1820>

Метою представлено дослідження є аналіз творчого арсеналу А. фон Дросте-Гюльсхоф для розкриття теми любові у поетичних творах з різних періодів творчості майстрині та у її незавершеному романі «Bei uns zu Lande auf dem Lande». За мету також поставлено встановлення кореляції фактів особистого життя авторки і висловлень її ліричних героїв щодо романтичних стосунків та пошуку любові та взаємності у коханні.

Методи. Дослідження ґрунтується на загальнонаукових методах аналізу і включає біографічний, семантико-стилістичний та порівняльний методи, лінгво-поетичну інтерпретацію, а також контекстуальний інтерпретаційний аналіз.

Результати. Результати дослідження дозволили встановити тяжіння А. фон Дросте-Гюльсхоф до зображення двох видів любовних стосунків, а також засоби вербалізації концепту «кохання». На основі біографічного методу встановлено кореляцію між біографічними фактами та проблематикою у любовних стосунках персонажів двох поетичних циклів авторки. Розглянуто біографічність образу головного чоловічого героя у прозовому творі. Здійснено інтерпретаційний аналіз міфообразів та символів у епістолах А. фон Дросте-Гюльсхоф з циклу «Gedichte vermischten Inhalt».

Висновки. Творча палітра А. фон Дросте-Гюльсхоф характеризується багатством і розмаїттям семантичних полів концепту «кохання» та майстерним використанням системи міфообразів для максимальної реалізації авторського представлення усієї багатоплановості почуттів ліричних героїв, зокрема як емоційної реакції і одночасно критичного погляду на власне життя. Як у поетичній творчості, так і у прозових творах А. фон Дросте-Гюльсхоф висвітлює дві категорії любовних стосунків: любов-пристрасть та любов-дружбу. Дослідження творів різних періодів життя авторки демонструє, що вище названа подвійність любові була чітко усвідомленою А. фон Дросте-Гюльсхоф і, відповідно, втілена в літературній творчості, як у ранніх періодах, так і в циклах 1842–1844 років. Фундаментальною ознакою представлення романтичних почуттів персонажів А. фон Дросте-Гюльсхоф є беззастережність: ліричні герої спираються на власне минуле і не вагаючись черпають сили і натхнення для подальших поодиноких пошуків і спільних переживань.

Ключові слова: біографічність, система міфообразів, міфологічний символ, епістола, творча палітра.

MOTIVE OF “LOVE” IN THE POETIC AND PROSE CREATIVE WORKS OF ANNETTE VON DROSTE-HÜLSHOFF: MEANS OF VERBALIZATION

Bilous Natalia Volodymyrivna,
Senior Teacher at the Department of Foreign Languages
Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University
natascha_belous@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9127-1820

Purpose of the present research is to analyze A. Droste’s creative arsenal in revealing the theme of love in poetry of different periods of the author’s work as well as in her unfinished novel “Bei uns zu Lande auf dem Lande”. The purpose was to identify the correlation between the facts of Droste’s personal life and the statements of her lyrical heroes about romantic relationships and the search for love and mutuality in relationships.

Methods. The research is based on general scientific methods of analysis and includes the use of biographical, semantic and stylistic, comparative methods, linguopoetic interpretation, as well as interpretative analysis of the context.

Results. The results of the research made it possible to establish Droste’s tendency to represent two types of love relationships and to identify the means of verbalization of the concept “love”. Based on the biographical method, a correlation between the biographical facts and the perspectives in love relations of the characters of the author’s two poetic cycles has been established. The biographical nature of the male protagonist’s image in her prose work has been considered. An interpretative analysis of the mythological images and symbols in Droste’s epistles from the cycle “Gedichte vermischten Inhalt” has been performed.

Conclusions. Droste’s creative palette is characterized by the richness and diversity of semantic fields of the concept “love” and the skilful use of the system of mythological images to maximize the author’s representation of the multidimensional nature of the lyrical characters’ feelings, including both their emotional reaction and critical view of life. Either in poetry or in prose, Droste highlights two categories of love relationships: love-passion and love-friendship. The study of the works from different periods of the author’s life has revealed that the above mentioned duality of love was clearly realized by Droste, and thus was represented in her literary work, both in the early periods and in the cycles of 1842–1844. The fundamental feature of representing the romantic feelings of Droste’s characters is unconditionality: the lyrical characters rely on their own past and do not hesitate to draw strength and inspiration for further personal searches and shared experiences.

Key words: biographicality, system of mythological images, mythological symbol, epistle, creative palette.

1. Вступ

Аннетте фон Дросте-Гюльсхоф (1797–1848) є значною поетесою та письменницею Німеччини XIX століття. Багато студій присвячені феміністичним поглядам письменниці, яка залишилася незаміжною, втім, усе життя прагнула щастя у коханні. Авторка багато і яскраво писала про любов, кохання та пристрасть, втім, досі не було здійснено спроб систематизації особливого ставлення поетеси до складного почуття, багатосторонньо представленого у її поетичних та прозових творах.

Метою представленого дослідження є аналіз творчого арсеналу А. фон Дросте-Гюльсхоф для розкриття теми любові у поетичних творах з різних періодів майже 30-річної літературної діяльності майстрині та у її незавершеному романі «Bei uns zu Lande auf dem Lande» і встановлення кореляції розвитку подій особистого життя А. фон Дросте-Гюльсхоф і її становлення як відомої авторки, що публікується, еволюції її творчого методу, основою якого було висловлення як емоційної реакції, так і критичного погляду на власне життя неординарною особистістю.

Методи дослідження включають біографічний, семантико-стилістичний та порівняльний методи, лінгво-поетичну інтерпретацію, а також контекстуальний інтерпретаційний аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед німецьких дростезнавців життя і творчість А. фон Дросте-Гюльсхоф вивчали відомі германісти Г. Ф. Пфайфер (Пфайфер, 1914), К. Буссе (Буссе, 2014), Г. Хюффер (Хюффер, 1911), В. Веслер (Веслер, 1971). Особливо важливими з точки зору дослідження особистого життя є біографії Дросте авторства М. Лаватер-Сломан (Лаватер-Сломан, 1991) та Д. Маурер (Маурер, 1982) – обидві письменниці з надзвичайною увагою та обережністю висвітлювали історію невдалих стосунків А. фон Дросте-Гюльсхоф, адже неохоче ділитися почуттями з іншими представницями свого кола, занадто горда, щоб просити поради, геніальна жінка-митець виливала свої емоції у віршах, і лише зрідка пояснювала свої рішення у листах. Саме листування є основою і найсвіжішого біографічного роману про А. фон Дросте-Гюльсхоф: К. Дюве (Дюве, 2018) опублікувала у 2018 р. книгу «Fräulein Nettles kurzer Sommer», у якій на майже 600 сторінках оздоблює фактичні дані про причини і слідство катастрофи юності – «Jugendkatastrophe», що мала місце літом 1820 р. у Бекергофі. Інтригою називає подіє того літа і М. Геммер (Геммер, 2018), дослідниця і публіцист виділяє Падеборн (саме там, у Бракелі знаходиться родове помістя Бекергоф), як місце визначальних подій у житті. Листування А. фон Дросте-Гюльсхоф з Л. Шюкінгом є також фундаментальним для декількох досліджень непростих стосунків, що спочатку і надихали авторку, і виснажували її, а наприкінці жорстоко ранили: Рут-Еллен Б. Джоерес навпаки, закликає не спиратися на ті листи А. фон Дросте-Гюльсхоф, у яких більш досвідчена і талановита поетеса представляє Шюкінга, «посереднього письменника» (Джоерес, 1998: 70), своїм творчим радником, адже таким чином роль Шюкінга у житті А. фон Дросте-Гюльсхоф стає менш приватною, проте виставляє досвідчену «канонічну поетесу» залежною від його допомоги і та підтримки.

2. Відтворення біографічних фактів у творах Дросте

А. фон Дросте-Гюльсхоф була не лише видатним митцем і багатогранним літератором, вона була жінкою надзвичайної долі: високоосвічена аристократка, яка не зважала на світські умовності щодо кола спілкування, мала сміливість увійти до літературних угруповань і не принижувати свого голосу, дискутувати з такими митцями, як брати Грим, А. фон Арнім, стати авторкою, що публікує не жіночу салонну лірику, а сповнені глибинних змістових пластів твори. Слід визнати, завдяки своєму таланту, а також своєї чесності на межі з різкістю, через свавілля у виборі письменництва та поезії як основних сфер діяльності А. фон Дросте-Гюльсхоф не була надто популярною ані серед жінок її кола, ані серед потенційних залицяльників; втім, ця видатна особистість пережила дві історії непростих стосунків, які включили у себе усі іпостасі любові – любов-дружбу, любов-пристрасть і, навіть, певною мірою, любов-ненависть.

Перші стосунки А. фон Дросте-Гюльсхоф, що завдали їй важких страждань і довгий час були причиною почуття вини і каяття розпочалися у 1818 році у Бекергофі, де дівчина познайомилася і потоваришувала зі студентом Хайнріхом Штраубе із Геттингена. Наскільки болісні стали ці відносини для дівчини, можна судити з того, що пояснення заплутаних почуттів послідувало лише у грудні 1820р., у її листі Анні. А. фон Дросте-Гюльсхоф відчувала і провини, і жалкування, і біль: «Ich schreibe das alles so hin, als ob es mich keinen Schmerz kostete, und doch löst es sich mir aus der Brust, wie Stücke vom Herzen / Я пишу усе це так невимушено, наче це не коштувало мені жодного болю, а втім це звільняється в мене з грудей як шматки серця», «Str[au]bens Liebe verstand ich lange nicht, und dann rührte sie mich unbeschreiblich / Любов Штр[au]бе я довго не розуміла, а потім вона зворушила мене невимовно (Дросте-Гюльсхоф, 2006).

Про сильну душевну травму свідчить життєва позиція головної героїні незавершеного роману «Ледвіна», який авторка розпочала у віці 22 років, і до якого знову поверталася, який змінювала, сприймаючи попередні нариси через призму власного життєвого досвіду. Вже на перших сторінках роману читач дізнається, що Ледвіна не сподівається бути щасливою у коханні: «Wir suchen doch alle einmal, wenn schon meistens inkognito, aber ich habe aufgehört, denn ich weiß, daß ich nicht finde» / «Хоча ми всі шукаємо колись, навіть коли в основному інкогніто, але я припинила, тому що знаю, що я не знайду». У 1826 р. А. фон Дросте-Гюльсхоф облишила намагання фіналізувати першу спробу роботи над прозовим твором, і слід наголосити, що в останній редакції Ледвіна бачить сон про втрату незнамого коханого і власні спроби його повернути. Прокидаючись, лірична героїня утверджується у рішенні не відмовлятися від пошуків кохання.

Друга історія стосунків – з Левіном Шюкінгом – була більш тривалою, але від того не менш напруженою. Основи приязності були закладені задовго до народження самого Левіна, коли 17-річна Аннетте познайомилася з письменницею Катариною Буш і прониклася до неї надзвичайною повагою завдяки її рішучості стати авторкою, що публікується, незважаючи на несхвалення жіночого письменництва у переважно маскулітних літературних

колах. Саме її син – 17-річний Левін став на певний період найближчою людиною А. фон Дросте-Гюльсхоф: вони познайомилися у 1830 р. у Мюнстері, а після закінчення навчання у 1837 році молодий чоловік поновлює стосунки з вже відомою на той час поетесою. Відносини не були простими – давалися взнаки і різниця у віці у 17 років, і різність походження, і постійна необхідність зберігати видимість материнського покровительства – навіть у листах А. фон Дросте-Гюльсхоф називала Левіна «Kind / малюк» та «kleines Pferd / коник», адже їх читали її шурині або мати на правах власників маєтків, де жила фінансово несамостійна Дросте.

Період з листопада 1841 р. по квітень 1842 р. є найбільш плідним у поетичній діяльності майстрині: вона створила більше 60 віршів, серед яких – найвідоміші; Шюкінг виступає посередником при публікації її творів. Втім, розлука дається взнаки – майже щоденне листування не здатне підтримати той жар, яким дихала поезія захопленої жінки; у свою чергу, Левін заручається, і, незважаючи на відмовляння А. фон Дросте-Гюльсхоф від квапливого союзу, одружується. Втім, найбільш болісним для немолодої «Liebes Mütterchen / милої матусеньки», як у листах звертався до неї Левін, стає не наявність молодої дружини (що безумовно сприяло охолодженню стосунків), а зрада амбітним буржуазним письменником його аристократичної подруги – А. фон Дросте-Гюльсхоф з відразою впізнала саму себе у непривабливій героїні його роману «Die Ritterbürtigen» (1846 р.), і з жахом усвідомила, що інформація щодо широкого кола її знайомих, яку настійно випитував Левін, використана проти аристократичних фамілій, у будинках яких вона і її численні родичі були частими гостями. Не дивно, що усі, хто знав про дружбу бюргерського літератора і А. фон Дросте-Гюльсхоф, звинуватили її у виказуванні і потураним відразливій манері критикувати сильних та владних через карикатурні романи. Цей удар не лише став причиною остаточного розриву з Шюкінгом, а й змусив А. фон Дросте-Гюльсхоф на нові поступки в обмеженні родинною її способом життя.

3. Образно-естетичні складові матерії любовної лірики

Зважаючи на біографічні дані, які свідчать про те, що А. фон Дросте-Гюльсхоф (одна з найбільш автобіографічних письменниць Німеччини) відчувала і зазнавала певні аспекти любові такої сили, проаналізуємо, як авторка висловлюється про любов, кохання, прив'язаність та пристрасть.

Складні, несхвалені у суспільстві стосунки з Левіном Шюкінгом надихали поетесу на поетичні звертання. Лірична героїня епістол з циклу «Gedichte vermischten Inhalt» розкриває свої почуття щодо визначеної ситуації чи життєвого випробування між нею і її коханим. Вірші «Brennende Liebe», «An Levin Schücking [I]», «An Levin Schücking [II]», «An denselben [Levin Schücking]» об'єднані як формою (звертання до другої особи однини на позначення близьких стосунків з адресатом), так і емоційним посилом: основним з'єднувальним елементом представлених чотирьох віршів є зображення непевності і вагань жінки, яка знаходиться у непростих стосунках, і єдиною опорою є її глибока і віддана любов. Незмінною характеристикою ліричної героїні є її щирість і поринання у почуття: So sinnend ich manche Zeit / Так замислена я часом, Mitunter so töricht und dumm / Часом так безрозсудна і нерозумна, So unverzeihlich zerstreut / Так непросто розсіяна. («Brennende Liebe»).

Образ чоловіка і його ставлення до ліричної героїні включає в себе лише декілька характеристик, в основному – узагальнений опис зовнішності, яка видається ліричній героїні захопливою. У вірші «Brennende Liebe» лірична героїня освідчується через змалювання ситуацій, в яких зароджувалося її кохання, і А. фон Дросте-Гюльсхоф використовує поетичні образи для змалювання зовнішності антагоніста героїні: «Zwei Augen hab' ich gesehn / Пару очей я побачила, Wie der Strahl im Gewässer sich bricht / Як промінь заломлюється у воді» («Brennende Liebe»). Через символ променя, який асоціюється з теплом і світлом, та ще і посилюється віддзеркаленням сонячного променя у воді, А. фон Дросте-Гюльсхоф підкреслює, подвоєю силу враження жінки від погляду коханого чоловіка.

У цій же строфі авторка наводить паралель зустрічі героїні з коханим і міфологічної історії зустрічі Олени Прекрасної із Парисом, використовуючи дієслово «entwandtest / вкрав», та латинську назву дивосилу «Oculus Christi» (за легендою, в момент викрадення Парисом, Олена Прекрасна тримала у руках саме дивосил). Зіставлення цих двох сцен покликане роз'яснити читачеві важливість і масштабність наслідків цієї доленосної зустрічі для героїні: «Ja, als du neulich entwandtest / Так, коли ти недавно вкрав, Die Blume vom blühenden Rain / Квітку з квітучого узлісся, Und «Oculus Christi» sie nanntest / І назвав її «оком Христовим», Da fielen die Augen mir ein / Тоді я помітила очі» («Brennende Liebe»).

Голос коханого чоловіка лірична героїня порівнює зі звуком горну і відтіняє звуками скрипок та віолончелі, а його поставу романтизує, створюючи містичний образ, обрамований символами луни, як джерела жіночої сили, та диму, як символу подолання просторового та часового виміру. Також образ Л. Шюкінга доповнений характеристикою молодості: «dein junges Blut / твоя молода кров, an deine klare Stirn / до твого ясного лоба, So, wenn ich schaue in dein Antlitz mild / Так, коли я ніжно дивлюся в твоє обличчя, Wo tausend frische Lebenskeime walten / Де панують тисячі свіжих паростків життя» («An Levin Schücking [II]»).

У вірші «Brennende Liebe» лірична героїня через визнання зберігання нею хустки коханого у замкнутій шухляді натякає йому на таємні почуття: «Und willst du wissen, warum / А ти хочеш знати, чому, Was denn so Liebes enthält / Що такого дорогого містить, Die heimlich verschlossene Lade / Секретна замкнена шухляда, An die ich mich öfters gestellt? / Біля якої я частенько стою?».

Вірш «An Levin Schücking [I]» присвячений намаганням ліричної героїні примиритися з коханим після суперечки. Впевнена у нерозривності її зв'язку з коханим: «So mächtig kein Gedanke, daß er dringe / Жодна думка не сильна настільки, щоб проникнути, Vergällend in den Becher reinen Weins / Отрутою в кубок чистого вина», лірична героїня використовує символ кубку з вином, який є спорідненим з символом крові і тим самим пов'язує вірш «An Levin Schücking [I]» з віршем «Brennende Liebe»: «Nun hab' ich sie alle beide / Тепер у мене є вони обидві, Sein Blut und meine brennende Liebe / Його кров і моя палаюча любов». А у вірші «An Levin Schücking [II]» почуття

ліричної героїні порівнюється з пожежею: «Und all mein Hoffen, meiner Seele Brand / І вся моя надія, пожежа моєї душі» – таким чином тема кохання, що п'янить, і від якого палає кров, пронизує більшу частину циклу.

Окрім символу душевного жару, декілька представлених віршів включають символ ниток долі закоханих, які на вік переплелися: «... was in tausend Fäden Eins / ... що об'єднує тисячі ниток» («An Levin Schücking [I]»), «Zu strecken meint' ich nur die Hand / Я тільки хотіла простягнути руку, Um alte Fäden anzuknüpfen / Щоб з'єднати старі нитки, / Allein den deinen fand ich reich / Тільки твоєю я швидко знайшла» («An denselben [Levin Schücking]»).

Героїня залишається вірною собі і переконує коханого в тому, що переплетення їх життів могутнє, як природні сили: «Herrscht, König über alle, der Magnet / Панує, король над усіма, магніт, Nicht fragt er, ob ihn Fels und Strom gefährde / Він не питає, чи загрожує йому скеля або потік, Ein Strahl fährt mitten er durchs Herz der Erde / Променем він проникає у серці землі» («An Levin Schücking [I]»). А. фон Дросте-Гюльсхоф використовує ще один міфологічний символ духовного єднання – легенду про братів Діоскурів, яких за відданість одне одному були винагороджено і перетворено на зірок у сузір'ї близнюків: «So reiche mir die Hand, mein Dioskur! / Так простягни мені руку, мій Діоскур!, Und mag erneuern sich die holde Mythe / І нехай оновиться чарівний міф, Wo überm Helm die Zwillingssflamme glühte / Де над шоломом палало полум'я близнюків» («An Levin Schücking [I]»).

Використання образу братерської любові є також символічним, адже духовна спорідненість, описана словами ліричної героїні циклу, є важливішою за романтичну, і зважаючи на можливість розставання, жінка прагне зберегти стосунки, навіть якщо пожертвує коханням і стане провідником та наставницею: «Sieh her, nicht eine Hand dir nur / Поглянь, не одну руку, Ich reiche beide dir entgegen / Я простягаю обидві тобі назустріч, Zum Leiten auf verlorne Spur / Щоб провести на загублений шлях, Zum Liebependen und zum Segen / До любовного дарування і благодаті» («An denselben [Levin Schücking]»).

Водночас лірична героїня не приховує, яких страждань завдає їй сама думка про втрату коханого, розуміння того, що її любов – її палаюча пристрасть – приречена на згасання: «Und all mein Hoffen, meiner Seele Brand / І вся моя надія, пожежа моєї душі, Und meiner Liebessonne dämmernd Scheinen / І туманне сяйво сонця моєї любові, Was noch entschwinden wird und was entschwand / Те що зникне і що зникло, Das muß ich Alles dann in dir beweinen / Все це я повинна тоді оплакувати в тобі» («An Levin Schücking [II]»).

4. Авторське бачення подружнього партнерства

Одним із біографічних прикладів змалювання любові є стосунки у шлюбі – подружжя любов. У вірші «Die beschränkte Frau» поетеса досліджує метаморфози шлюбу, де чоловік при звичаї до своєї незмінно люблячої покірної дружини: у першій строфі ми спостерігаємо прикметники «sanft und milde / лагідна та м'яка, still und sacht / тиха та ніжна», у четвертій строфі – «sanft / спокійно, тихо», у сьомій – «leise wie der Mondenschein / тихо як місячне сяйво», і у останній – «leis / тихо». Під впливом обставин саме дружина стає рятівницею родини, її жертвна любов пробуджує у чоловікові давно забуту ніжність, втім слова любові так і не озвучені – А. фон Дросте-Гюльсхоф використовує семантику рухів, щоб передати силу прив'язаності: «Sie sah ihn an, – nur Liebe weiß An liebem Blicke so zu hangen / Вона подивилася на нього – лише любов вміє так продовжуватися у милому погляді». З іншого боку, чоловік також не промовляє високоемоційні слова вдячності і любові: «weinend hielt er sie umfangen / плачучи, він тримав її у обіймах».

Прикладом рівнозначного партнерства є сума образів героїв незавершеного роману «Bei uns zu Lande auf dem Lande» – кузена оповідача і його дружини, – що базується на їх спільних інтересах і глибокій взаємній повазі. Так само коротко, як і у вірші «Die beschränkte Frau», вказавши силу почуттів чоловіка через його миттєве рішення одружитися вже при першій зустрічі («fühlte dort zuerst den vorläufig noch äußerst embryonischen Wunsch, sie zur Königin seines Hauses zu machen / там вперше відчув бажання, яке тільки починало зароджуватися, зробити її королевою свого дому») і намагання зробити її безумовно щасливою («der eigentlich keinen Willen hat als den ihrigen / який власне не має іншої волі, окрім її»), А. фон Дросте-Гюльсхоф всебічно змальовує ставлення дружини до нього: «bis zur Begeisterung anerkennende Freundin des Mannes / до захоплення віддана подруга чоловіка», «selten ist das Gemüt so vom Verstande hochgeachtet worden / рідко розум так високо цінує душу», «sie ehrt den Herrn wirklich aus Herzensgrunde / вона поважає чоловіка справді до глибини душі», «mit dem Scharfsinn der Liebe / з проникливістю кохання», «strahlten ihre schwarzen Augen wie Sterne, wenn er seine guten Kenntnisse entwickelt / сяють її чорні очі як зірки, коли він демонструє свої добрі знання». Запозичивши образ свого батька для створення образу барона, який ввірився почуттям і одружився на коханій жінці, авторка створила неповторну цілісну сімейну атмосферу, сповнену балансу та гармонії.

5. Висновки

Творча палітра А. фон Дросте-Гюльсхоф характеризується багатством і розмаїттям семантичних полів та майстерним використанням системи міфообразів для максимальної реалізації авторського представлення усієї багатоплановості почуттів ліричних героїв. Як у поетичній творчості, так і у прозових творах Дросте висвітлює дві категорії любовних стосунків: любов-пристрасть, відзначена з одного боку семантикою жару і полум'я, а з іншого – болю і сліз, та любов-дружбу, уособлену у сімейних союзах персонажів майстрині слова. Якщо перший вид стосунків вимагає в ліриці авторки висловлення, доказів і зізнань, то подружнє щастя – це гармонія розуміння і підтримки, що виявляється у діях, а не у словах. Дослідження творів різних періодів життя поетеси демонструє, що вище названа подвійність любові була чітко усвідомленою А. фон Дросте-Гюльсхоф і, відповідно, втілена у літературній творчості, як у ранніх періодах, так і у циклах 1842–1844 років. Слід також відзначити, що фундаментальною ознакою представлення романтичних почуттів А. фон Дросте-Гюльсхоф є беззастережність: ліричні герої спираються на власне минуле і не вагаючись черпають сили і натхнення для подальших поодиноких пошуків і спільних переживань (як досвід і усвідомлення), яких поетеса набуває нібито разом із читачем.

Література:

1. Busse C. Annette von Droste-Hülshoff. Eine Biografie. Köln : Severus, 2014. 176 S.
2. Droste-Hülshoff, Annette von. Annette von Droste-Hülshoff in Briefen. URL : <https://www.nach100jahren.de/die-affare-straube-arnswaldt/> (дата звернення: 25.02.2021).
3. Duve K. Diese Geschichte war ein Glücksfall. *Neue Westfälische*. 2018. 9 Oktober. URL : https://www.nw.de/kultur_und_freizeit/literatur/literatur/22265136_Karen-Duve-Diese-Geschichte-war-ein-Gluecksfall.html (дата звернення: 23.02.2021).
4. Gemmer M. Droste im Paderborner Land (1): Die Intrige im Böckerhof. URL : <https://www.dailymo.de/2018/03/12/droste-im-paderborner-land-i-die-intrige-im-boeckerhof/> (дата звернення: 23.02.2021).
5. Hüffer H. Annette von Droste-Hülshoff und ihre werke: Vornehmlich nach dem literarischen Nachlass und ungedruckkten Briefen der Dichterin. The University of California : Perthes, 1911. 339 S.
6. Joeres B. Ruth-Ellen Respectability and Deviance: Nineteenth-Century German Women Writers and the Ambiguity of Representation. Chicago : University of Chicago Press, 1998. 349 S.
7. Lavater-Sloman M. Annette von Droste-Hülshoff: Einsamkeit und Leidenschaft. München, 1991. 525 S.
8. Maurer D. Annette von Droste-Hülshoff. Ein Leben zwischen Auflehnung und Gehorsam: Biographie. Bonn, 1982. 274 S.
9. Pfeiffer G. Ph. Die Lyrik der Annette von Droste-Hülshoff. Berlin, 1914. 130 S.
10. Woesler W. Die Droste und das Feuilleton der Kölnischen Zeitung. *Kleine Beiträge zur Droste-Forschung 1971*. Zahnstein: Münster: 1970. S. 25–32.

References:

1. Busse C. (2014). Annette von Droste-Hülshoff. Eine Biografie. Köln : Severus.
2. Droste-Hülshoff, Annette von. Annette von Droste-Hülshoff in Briefen. (2006). URL: <https://www.nach100jahren.de/die-affare-straube-arnswaldt/> (дата звернення: 25.02.2021).
3. Duve K. (2018, Oktober 9). Diese Geschichte war ein Glücksfall. *Neue Westfälische*. URL: https://www.nw.de/nachrichten/kultur/literatur/literatur/22265136_Karen-Duve-Diese-Geschichte-war-ein-Gluecksfall.html (дата звернення: 23.02.2021).
4. Gemmer M. (2018). Droste im Paderborner Land (1): Die Intrige im Böckerhof. URL: <https://www.dailymo.de/2018/03/12/droste-im-paderborner-land-i-die-intrige-im-boeckerhof/> (дата звернення: 23.02.2021).
5. Hüffer H. (1911). Annette von Droste-Hülshoff und ihre werke: Vornehmlich nach dem literarischen Nachlass und ungedruckkten Briefen der Dichterin. The University of California : Perthes.
6. Joeres B. (1998). Ruth-Ellen Respectability and Deviance: Nineteenth-Century German Women Writers and the Ambiguity of Representation. Chicago : University of Chicago Press.
7. Lavater-Sloman M. (1991). Annette von Droste-Hülshoff: Einsamkeit und Leidenschaft. München.
8. Maurer D. (1982). Annette von Droste-Hülshoff. Ein Leben zwischen Auflehnung und Gehorsam: Biographie. Bonn.
9. Pfeiffer G. (1914). Ph. Die Lyrik der Annette von Droste-Hülshoff. Berlin: [k.V.].
10. Woesler W. (1971). «Die Droste und das «Feuilleton» der «Kölnischen Zeitung». *Kleine Beiträge zur Droste-Forschung. Zahnstein*, S. 25-32.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2021
The article was received 12 April 2021

УДК 821.111.09

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-86-7>

РОМАН ДЖОНА ФАУЛЗА «КОЛЕКЦІОНЕР» У ПАРАДИГМІ «ПОДВІЙНОГО КОДУВАННЯ»

Ільїнська Ніна Іллівна,
*професор кафедри слов'янської філології
та світової літератури імені проф. О. Мішукова
Херсонського державного університету
Inina2006@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5219-0860*

Мета статті – простежити творчий діалог між елітарною й масовою літературами у романі Дж. Фаулза «Колекціонер» як фактор творення жанрових модифікацій у ігровому полі літератури постмодернізму.

Методи. У роботі використано комплексну методологію. Для інтерпретації та аналізу художніх творів і есеїстики Дж. Фаулза застосовано структурно-семантичний, інтертекстуальний методи, міфопоетичний підхід, методики «щільного читання» (close reading).

Результати. У статті досліджено стратегії співвідношення масового й елітарного в романі Дж. Фаулза «Колекціонер» (1963), що набули особливого розвитку в літературі ХХ століття й одержали назву «подвійне кодування». Простежено деякі аспекти творчої самоідентифікації Дж. Фаулза. Розглянуто категорії «подвійне кодування», «жанрова поліфонія», соціокультурне поняття «успіх». Виявлено, що принцип «подвійного кодування» є жанромодельючим на усіх рівнях структури твору, з'ясовано його продуктивність у сюжетно-композиційній організації роману, художньому втіленні теми зовнішньої та теми внутрішньої. Розглянуто взаємозв'язок проблематики, сюжетних і мовно-стильових компонентів твору. Доведено, що у темі внутрішній автором розгортається модель людських взаємин. У складному комплексі проблем автор акцентує протистояння «Небагатьох та Маса» (Дж. Фаулз), що оприявлено у конфлікті «людини маси» – Фредеріка Клегга та інтелектуально-духовної особистості художниці Міранди Грей. Протистояння відбувається на ціннісно-ментальному рівні, у ситуації вибору двох людей між світлом та п'ямомою, розумом та інтелектуальною обмеженістю, красою й утилітаризмом, свободою та ув'язненням, потворним задоволенням від влади і безправ'ям жертви, шляхетністю та ницістю. Виявлена кореляція між традиційними жанрами високої літератури та сучасної масової у створенні нових романних модифікацій.

Висновки. У постмодерністському романі Дж. Фаулза «Колекціонер» принцип «подвійного кодування» є одним із тих, що моделює жанр, бере участь у текстотворенні, відповідає комунікативно-рецептивним стратегіям автора. Дослідження твору в парадигмі «подвійного кодування» доводить, що саме такий синтез сприяє інтелектуалізації масової літератури, яка втрачає свою одновимірність, та додає читабельності літературі експериментальній завдяки поверненню їй сюжетності, інтриги, прийомів зацікавлення реципієнта. Автор поєднує властиву традиційному роману об'єктивність зі суб'єктивністю нового роману ХХ сторіччя.

Ключові слова: елітарна і масова література, тема зовнішня і внутрішня, жанр, притча, поліжанровість.

JOHN FOWLES' NOVEL "THE COLLECTOR" IN THE PARADIGM OF "DOUBLE CODING"

Ilnska Nina Illivna,
*Doctor of Philological Sciences,
Professor at the Department of Slavic Philology
and World Literature named after Prof. O. Mishukov
Kherson State University
ilnina2006@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5219-0860*

The purpose of the article is to trace the creative dialogue between elite and mass literature in J. Fowles' novel "The Collector" as a factor in creating genre modifications in the game field of postmodern literature.

Methods. The complex methodology is used in the article. Structural-semantic, intertextual methods, mythopoetic approach, methods of close reading are used for the interpretation and analysis of works of art and essays by J. Fowles.

Results. The article examines the strategies of the relationship between the mass and elite in J. Fowles' novel "The Collector" (1963), which gained special development in the literature of the 20th century and was called "double coding". Some aspects of J. Fowles' creative self-identification are traced. The categories "double coding", "genre polyphony", and the socio-cultural concept of "success" are considered. It is revealed that the principle of "double coding" is genre-modeling at all levels of the structure of the work, its productivity in the plot-compositional organization of the novel, artistic embodiment of the external and internal themes is clarified. The interrelation of problems, plot and linguistic-stylistic components of the work is considered. It is proved that the author unfolds the model of human relations in an internal topic. In a complex set of problems, the author emphasizes the confrontation between "The Few and the Masses" (J. Fowles), which is manifested in a conflict between the "man of the masses" – Frederick Clegg and the intellectual and spiritual personality of the artist Miranda Gray. The confrontation takes place on a value-mental level, in a situation where two people choose between light and darkness, reason and intellectual limitations, beauty and utilitarianism, freedom and imprisonment, ugly pleasure from power and the injustice of the victim, nobility and meanness. The correlation between traditional genres of high literature and modern mass in the creation of new novel modifications is revealed.

Conclusions. In J. Fowles' postmodernist novel "The Collector", the principle of "double coding" is one of those that models the genre, participates in text creation, and corresponds to the author's communicative and receptive strategies. The study of the work in

the paradigm of “double coding” proves that such a synthesis contributes to the intellectualization of mass literature, which loses its one-dimensionality, and adds readability to experimental literature by returning it to the plot, intrigue, methods of interest of the recipient. The author combines the objectivity of a traditional novel with the subjectivity of a new 20th century novel.

Key words: elite and mass literature, external and internal theme, genre, parable, polygenre.

Вступ.

Творчість Джона Роберта Фаулза (John Robert Fowles, 1926-2005) широко відома за межами Великої Британії і англомовного світу. Його багатожанрова спадщина складається з художньої прози: романи («Колекціонер» (*The Collector*), 1963; «Маг» (*The Magus*), 1965; «Жінка французького лейтенанта» (*The French Lieutenant's Women*), 1969; «Деніел Мартін» (*Daniel Martin*, 1977; «Мантісса» (*Mantissa*, 1983; «Хробак» (*A Maggot*, 1985); віршів, оповідань («Вежа із чорного дерева» (*The Ebony Tower*, 1974), есеїв, літературно-філософських робіт, коментарів, автобіографічних нотаток тощо («Арістос» (*Aristos*, 1965; друга редакція 1980); «Кротові нори» (*Wormholes*), 1998). Після дебютної публікації роману «Колекціонер» (*The Collector*, 1963) Дж. Фаулз, подібно до свого геніального співвітчизника, «прокинувся знаменитим». Відтоді за письменником зберігається стійка репутація одного із «найцікавіших значних талантів» ХХ сторіччя.

Дж. Фаулз входить до числа авторів, котрі найбільше цікавлять науковців і критиків. Вивчення його творів розпочиналося майже синхронно з їх публікаціями і досі триває. Роман «Колекціонер» постійно привертає увагу дослідників. Розглядалися проблематика, сюжетно-композиційна структура, поетикальні особливості твору, а також прикмети інтертекстуальності та інтермедіальності у ньому (Baker, 1980; Козюра, 2012; Храпова, 2002). Цікаві спостереження зроблено на основі зіставно-типологічного підходу. Зокрема, порівнювалися мотиви колекціонування та образи колекціонерів у творах Дж. Фаулза та німецькомовному постмодерністському романі (Кучумова, URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nemetskojazychnyy-roman-1980-2000-h-figura-kollektsionera>; Запорожченко, 2016), наголошувалося на появі нової моделі постмодерністської літератури, що корелює з традиційною моделлю митця, однак відрізняється стратегіями колекціонування / збирання на протизагу творчим стратегіям художника.

Заслужують на увагу нечисленні розвідки, присвячені вивченню аналогій між «Колекціонером» та творами Ф. Достоєвського «Нотатки з підпілля» (1864), «Злочин і кара» (1866), «Підліток» (1875), «Лягідна» (1876) тощо. Розглядається вплив творчості російського письменника на прозу Дж. Фаулза, а через нього – на сучасну англійську літературу (Щенникова, URL: <https://allrefrs.ru/4-9438.html>; Хуснуліна Р.Р., 2016).

У парадигмі «подвійного кодування» роман Дж. Фаулза «Колекціонер» спеціально не вивчався, хоча спорадичні зауваження щодо цього мають місце у науковій рецепції твору. Відтак мета нашої розвідки – розглянути у романі Дж. Фаулза «Колекціонер» творчий діалог між літературою елітарною та масовою, що моделює нові жанрові модифікації в ігровому полі літератури постмодернізму.

1. Деякі аспекти творчої самоідентифікації Дж. Фаулза

Літературна репутація Дж. Фаулза засвідчує його визнання як успішного прозаїка. Актуальне соціокультурне поняття «успіх» С. Чупринін визначає як вищий ступінь визнання, що досягається автором (або його твором, проєктом та ін.) в умовах літературного ринку (Чупринін, 2007). Успіх вимірюють рейтингами продажів, сумами гонорарів, числом нагород і премій, кількістю та частотою перекладів на іноземні мови, запрошеннями на престижні міжнародні акції, кількістю виступів по телебаченню, інтерв'ю для засобів масової інформації тощо. Вагомим показником успіху літературного твору є його екранізація престижною кіностудією. Роман Дж. Фаулза «Колекціонер» цілком відповідає зазначеним критеріям. Так, він став бестселером, що перекладений багатьма (понад 30-ма) мовами світу. В українському перекладі Ганни Яновської твір з'явився 2015 року у видавництві «Клуб Сімейного дозвілля», що зазвичай спеціалізується на публікаціях творів масової літератури. У 1965 році роман екранізовано, надалі фільм удостоєний трьох номінацій на «Оскар», а також призів у Каннах і на «Золотому глобусі». Отже, виникає запитання: у який спосіб Дж. Фаулзу вдається поєднувати гігантські тиражі своїх книг, масову читацьку аудиторію зі славою письменника-інтелектуала? Які авторські стратегії забезпечують читабельність його творів у різних колах реципієнтів – від елітарного поціновувача до пересічного читача? Саме це ще належить з'ясувати у нашій розвідці. Втім, на нашу думку, однією з домінуючих авторських стратегій успішності є застосування принципу «подвійного кодування» – усталеної риси постмодерністської літератури.

Теоретики постмодернізму закликають «перетинати кордони» та «засипати рови» між літературою елітарною та масовою, що досягається застосуванням «подвійного коду». Письменники, з одного боку, використовують тематику і техніку популярної культури, завдяки чому їхні твори набувають рекламної привабливості предмета масового споживання. З іншого боку, внаслідок діалогу постмодернізму зі світовою культурою, представлено му у різних модусах: пародійному, іронічному, полемічному, інверсійному – вони апелюють до високоосвічених читачів (див.: Ільїн, 2004: 118–119; Ковалів, 2007: 228–229). У такий спосіб суттєво розширюється читацька аудиторія, адже твір відповідає естетичним смакам різних груп, що спостерігаємо у випадку «Колекціонера» Дж. Фаулза. Популярність у читачів тішить письменника набагато більше у порівнянні з увагою професійних поціновувачів його творчості: «Мені так не подобається загальний культурний клімат, який утворився в Британії, що наша критика мене мало хвилює. Я знаю, на мене будуть погані рецензії, тому що деякі критики проти мене. Це мене не турбує. Мене б турбувало б, якби всі рецензії були поганими. Що я ціню – це листи читачів. З них значно краще, ніж з критичних статей, видно, чи є щось у тому, що пишеш» (цит. за: Павличко, 2001: 359). Отже, орієнтація на читача є свідомою стратегією англійського класика, що забезпечує успіх його творів.

Питання світогляду, мистецьких концепцій та письменницької майстерності Дж. Фаулза є досить складними, оскільки вони засвідчують глибину та масштабність його особистості. Так, не піддається однозначному трактуванню

приналежність Фаулза до постмодернізму. Яскравий приклад – авторська ідентифікація «Колекціонера» в реалістичній парадигмі: «“Колекціонера” я писав строго реалістично, відштовхуючись безпосередньо від видатного майстра придуманих біографій – Дефо, щоб створити відчуття зовнішньої обстановки роману» (Фаулз, 2008: 34). Однак не підлягає сумніву наявність у його творі тих експериментальних форм, які характеризують феномен постмодернізму. Семіотичне розуміння реальності в «Колекціонері» ідентифікується у поняттях «симулякр», «поліжанровість», «інтертекстуальність», «гра з читачем», «епістемологічна невпевненість», «ненадійний оповідач» тощо.

Дж. Фаулз досить іронічно відгукується про «роман розважальний», утім, що пов'язано насамперед з «теперішньою гегемонією» цієї жанрової форми (Фаулз, 2008: 35). Разом з тим письменник прихильно ставиться до сюжетності, надає перевагу змістовності перед технікою письма: «хороші ідеї виявляються багато важливішими за хороші слова» (Фаулз, 2008: 33). Отже, маємо нагоду констатувати: постмодернізм Дж. Фаулза є поміркованим, автор не приймає його «крайнощів», але вважає за доцільне використовувати його інтелектуальний інструментарій та поетику.

2. Сюжетно-композиційна організація «Колекціонера» у проєкції «подвійного кодування»

Притаманна принципу «подвійного кодування» апеляція автора і до пересічного читача, і до інтелектуалів оприявнюється у сюжетно-композиційній організації роману Дж. Фаулза «Колекціонер». В основу сюжету покладено ситуацію «двоє на острові», коли у парадоксальний спосіб людей об'єднує «не любов, прив'язаність чи співчуття. А спільність долі». Саме про це говорить головна героїня роману Міранда Грей: «Немовби ми вдвох урятувалися на одному плоту з розбитого корабля. *Жоднісіньким* (курсив Дж. Фаулза. – *Н.І.*) чином не бажаючи бути разом. Але разом» (Фаулз, 2017: 213). Таке становище, на думку Дж. Фаулза, метафорично віддзеркалює універсальну ситуацію сучасного людства – екзистенційну відчуженість з одночасною приреченістю на співіснування. Письменник зазначає, що «острів завжди присутній там, де має місце магія, тобто зіткнення людини з такою істиною або такими обставинами, які вона не може з точки зору логіки ні передбачити, ні очікувати» (Фаулз Дж., 2008: 502). Саме така абсурдна й моторошна ситуація покладена в основу сюжету «Колекціонера» – ув'язнення вродливої дівчини-інтелектуалки заради бажання викрадача «володіти» цим рідкісним екземпляром людської породи. Однак унаслідок універсалізації унікального випадку, його наповнення глибинним філософським змістом психологічний трилер підіймається до високого жанру екзистенціальної притчі. Така двоплановість свідчить про зближення елітарного та масового у романі. Екзистенціальний пошук виходу в сферу свободи і вибору складає подієвість сюжету.

Принцип «подвійного кодування» є моделюючим у художньому втіленні теми зовнішньої та теми внутрішньої. Під зовнішньою темою зазвичай розуміють систему тематичних опор, прямо представлених у тексті. Це життєвий матеріал і пов'язаний із ним сюжетний рівень, авторський коментар, у ряді випадків – заголовок. Так, зовнішню тему «Колекціонера» можна сформулювати як розповідь про вчинок людини, що позбавила свободи і життя іншу, але не понесла за цей злочин юридичного покарання, а про каяття годі й казати. Відкритий фінал твору, зазвичай притаманний експериментальній літературі, порушує «горизонт очікувань» читача масової літератури, адже злочин залишився без покарання, а справедливість не святкує перемогу. Виникає питання: чи відбувається моральна оцінка цього злочину, до якої зазвичай прагне масова література? Відповідь позитивна, оскільки оцінка чиниться у позатекстовій реальності, у множинності читацьких рефлексій та інтерпретацій, що відповідає стратегіям як елітарної, так і масової літератури. Завершуючи оповідь у такий спосіб, Фаулз активізує рецептивний потенціал твору. Він адресує читача до роздумів щодо філософії колекціонування й «пришпилювання душ».

Формулювання теми внутрішньої вимагає від реципієнта усвідомлення проблематики, взаємозв'язків сюжетних і мовних компонентів твору. У складному комплексі проблем автор акцентує протистояння «Небагатьох та Маси» (Дж. Фаулз), що оприявлено у конфлікті «людини маси» – Фредеріка Клегга та інтелектуально-духовної особистості художниці Міранди Грей. І в цьому зіткненні соціальний антагонізм представників різних прошарків суспільства, на якому постійно наполягає дрібний клерк, не є визначальним. Протистояння відбувається на ціннісно-ментальному рівні, у ситуації вибору двох людей між світлом та пітьмою, розумом та інтелектуальною обмеженістю, красою й утилітаризмом, свободою та ув'язненням, потворним задоволенням від влади і безправ'ям жертви, шляхетністю та ницністю. Тому композиційний принцип взаємодії між головними персонажами – бінарна опозиція. Відтак, історія Міранди і Клегга, при всій своїй конкретності і ретельно виписаному психологізмі, набуває символічного значення.

У темі внутрішній автор розгортає модель людських відносин, котру можна інтерпретувати як соціальний та морально-психологічний конфлікт злочинця і жертви, а також як філософське узагальнення конфлікту «більшості» й «меншості», «маси» й «інтелектуальної еліти». В «Арістосі» Фаулз пояснює, що він використовує у романі Гераклітову модель протистояння «еліти» і «маси» (Красавченко, 1991: 11). Ця смислова домінанта роману складає підґрунтя теми внутрішньої, пов'язуючи твір Фаулза з літературними традиціями романтизму і модернізму, що акумулює інтелектуальний шар тексту в рецепції читача-інтелектуала.

Внутрішня тема твору реалізується на рівні системи образів, для моделювання яких автор застосовує нарративні стратегії – оповідь від першої особи персонажів-антагоністів та синтезує прийоми різних художніх парадигм. Так, із перших сторінок роману автор актуалізує таку особливість головного персонажа Фредеріка Клегга, як «життя в симулякрі». Розповідь Клегга свідчить, що його особистість з дитинства формується у вигаданій ним самим реальності: колекціонування метеликів як сурогат мистецтва; викрадення Міранди, план якого йому наснився; захоплення фотографією, яка для Клегга теж симулякр – копія дійсності; утопічні уявлення про щасливе сімейне життя з Мірандою без друзів і рідних (бо він так це бачить). Таким само симулякром («копією») справжнього почуття є власницький інстинкт у ставленні до Міранди, його захоплення порнографією тощо. Коли дійсність не співпадає з його симулякрами, він звинувачує

у цьому або суспільство, або Міранду. У результаті автором створюється культурна модель колекціонера, у якій три його пристрасті – колекціонування, фотографія і порнографія – репрезентують способи насильства Клегга над життям і мистецтвом. Використовуючи стратегію колекціонування, Клегг «будує індивідуальний простір за своїми законами і насолоджується своїм привілейованим становищем у ньому» (Кучумова, URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nemetskojazychnyy-roman-1980-2000-h-figura-kollektsionera>). Також слід констатувати у постаті колекціонера таку інтенцію, як «гра в Бога», що наростає в міру усвідомлення Клеггом своєї влади над полонянкою Мірандою.

До сфери високої літератури належить міфопоетичний підтекст та інтертекстуальність антропонімів – Фредерік Клегг та Міранда Грей, що засвідчують «подвійний код» роману. Прізвище Клегг у перекладі з англійської означає «гедзь». У реальності ця комаха відкладає личинки в тіло істоти, якою паразит живиться і яку змушує страждати. У міфопоетиці гедзь вважається хтонічним образом, що уособлює дику міць землі або підземного царства, «домашнім аналогом» якого є підвал, де Клегг облаштував тюрму для Міранди. Зла темна сила, втілена в образі Клегга, алюзивно зближує його з Шекспірівським Калібаном. Ім'я Міранда Грей також належить літературній сфері. Претексти – трагікомедія В. Шекспіра «Буря» і роман О. Вайлда «Портрет Доріана Грея».

Освіченому читачеві не складно прочитати міфопоетичний підтекст образу Міранди, яка неодноразово порівнює себе з метеликами колекціонера – подружками по нещастю. Майже в усіх міфологіях світу міфологема метелика символізує душу, воскресіння, безсмертя; у давніх греків одне і те ж слово означало і метелика, і душу. Фаулз не випадково зробив обмеженого, емоційно незвиненого, малоосвіченого Клегга колекціонером метеликів: їм не потрібні живі комахи. Тому Клегг ніяк не може привести створений ним симулякр у відповідність зі своєю реальністю: Міранда – жива, непередбачувана; її світ – це світ руху, пошуку, творчості, одухотвореної краси. Світ Клегга – світ підпілля, замкнутого простору, що унеможлиблює буття творчої особистості. Ось як пише про це у своєму щоденнику Міранда: «I am one in a row of specimens. It's when I try to flutter out of line that he hates me. I'm meant to be dead, pinned, always the same, always beautiful. He knows that part of my beauty is being alive, but it's the dead me he wants. He wants me living-but-dead» (Fowles J., 1989: 189). «Я – один з екземплярів його колекції. Він ненавидить мене саме тоді, коли я намагаюсь вилетіти з ряду, в якому він мене розташував. Від мене вимагається, щоб я була мертва, наколота на шпильку, завжди однакова, завжди красива. Він розуміє, що частина моєї краси – в тому, що я жива, але я потрібна йому мертва. Жива, але мертва» (Фаулз, 2017: 230). Оксюморонне словосполучення «жива, але мертва» підкреслює сутність колекціонування як такого, що протиставлено мистецтву за своєю природою, оскільки «збирання, накопичення, відкладання про запас» (Фаулз, 2003. URL: <http://fege.narod.ru/librarium/fowles1234.htm>) губить красу і життя. Воно «закрите від світу, пов'язане з почуттям власництва, з егоїстичною спрагою володіння» (Картузова, 2006: 80). Значимо, що названі прийоми створення образів зазвичай маркують поетику елітарної літератури, тому їх декодування розраховане на певний рівень читацької обізнаності.

У формулюванні внутрішньої теми важливу роль відіграють зв'язки сюжетних і мовно-стилістичних компонентів твору. У форматі нашої розвідки зосередимо увагу лише на деяких рисах мовленнєвої характеристики персонажів як таких, що підкреслюють їхню духовну та інтелектуальну несумісність. Перш за все впадає в око бідність словникового запасу Клегга, лексична та стилістична невправність мови антигероя, що маркують обмеженість його емоційної та інтелектуальної сфери. Він намагається сховатися за безликі клішовані фрази, уникає яскравих висловлювань та ідіом, хоча може зло «вколоти» Міранду, зловивши її на слові, що свідчить про його спостережливість і постійний контроль за своїми та чужими словами та емоціями. Отже, у мові Клегга оприявлено, з одного боку, агресивність малограмотної людини, з другого – закомплексованість та незграбність, що відразу помітила Міранда: «He's got one of those funny inbetween voices, uneducated trying to be educated. It keeps on letting him down» (Fowles J., 1989: 89). «У нього такі чудні інтонації неосвіченої людини, яка намагається виглядати освіченою. І щоразу не вдається» (Фаулз, 2017: 138).

Мова Клегга позбавлена індивідуалізації та будь-якої виразності, що акцентовано автором на рівні характерологічних деталей: «Fish-eyes. They watch. That's all. No expression» (Fowles J., 1989: 89). «Риб'ячі очі. Спостерігають. І все. Без жодного виразу» (р. 139). У мові Клегга домінують оціночні атрибутиви на кшталт «good», «right», «nice», «nasty», «beautiful», «funny», «bad», «wrong», «ugly», що маркують у чорно-білі тони його світосприйняття. Клеггову мову Міранда образно порівнює з нескінченим сірим дощем, що знищує всі барви (Фаулз Дж, 2017: 78, 184).

Повною протилежністю до Клегової є мова Міранди, яка залежно від цілі комунікації володіє усіма її регістрами – від високої, загальноживаної та професійної лексики до просторічної, гнівно-брутальної. Остання виконує експресивну та емоційну функції. Мова Міранди багата не тільки за лексичним складом та змістом, але й інструментована автором алітераціями, повторами, що підкреслює емоційність та естетичну спрямованість її особистості в усіх сферах, у тому числі й у мовленні. До прикладу: «I am a terrible coward, I don't want to die, I love life so passionately, I never knew how much I wanted to live before. If I get out of here, I'll be a different person.» (Fowles J., 1989: 82). «Я страшенна боягузка, не хочу вмирати, так пристрасно люблю життя, ніколи раніше не думала, як сильно я хочу жити. Якщо я звідси вийду, то вже буду іншою людиною» (Фаулз Дж., 2017: 135). У цьому висловлюванні привертає увагу остання фраза, що засвідчує здатність Міранди до саморозвитку, подолання у собі зла та збереження людяності, незважаючи на страшний досвід ув'язнення та насильства.

Автор використовує оригінальний прийом, порівнюючи розуміння атрибутивів «ugly – nasty», «beautiful – nice» Мірандою та колекціонером. Виявляється, що навіть тоді, коли вони вживають однакові слова, то говорять

різними мовами. Міранда: “I just think of things as beautiful or not. Can’t you understand? I don’t think of good or bad. Just of beautiful or ugly. I think a lot of nice things are ugly and a lot of nasty things are beautiful” (Fowles J., 1989: 57). «Я оцінюю речі за тим, красиві вони чи некрасиві. Чи ти не розумієш? Не хороші вони чи погані. Просто красиві чи некрасиві. Я розумію, що багато милих і гарних речей некрасиві, а багато нехороших – красиві» (Фаулз Дж., 2017: 98). На що Клегг їй відповідає: “You play with words” – «Ти граєш словами (так само). Світосприйняття Міранди, народжене із духу мистецтва, краси і добра, натикається на глуху стіну невігластва сучасного Калібана, геть позбавленого почуття прекрасного, емпатії, людяності.

Міранда справжня у своїх почуттях любові та ненависті, тому цілком очікувана її емфаза “to kill” щодо до Калібана: “If only I had the strength to kill you. I’d kill you. Like a scorpion. I will when I’m better. I’d never go to the police. Prison’s too good for you. I’d come and kill you” (Fowles J., 1989: 77). «Якби я тільки мала силу вбити тебе. Я б тебе вбила. Як скорпіона. І я так зроблю, коли одужаю. Я не піду в поліцію. Тюрма – завелика честь для тебе. Я прийду і вб’ю тебе» (Фаулз Дж., 2017: 127). Однак її останні слова Калібану, в яких вона пробає свого мучителя та вбивцю, розкривають шляхетну душу Міранди, що серед поневірян зберегла вірність християнським цінностям, незважаючи на сумніви в існуванні Бога та Його милосердя.

Глибокий філософсько-символістський підтекст роману виявляється на всіх рівнях твору, у тому числі на композиційному. Акцентуємо увагу на двох моментах: наративних стратегіях і нелінійності сюжетно-композиційної структури. Залежно від оповідача роман складається з 4 частин: перша частина – розповідь Клегга про своє життя та викрадення Міранди; друга – щоденник Міранди; у третій та четвертій частинах оповідачем знову стає Клегг. Отже, щоденник Міранди виявляється начебто «затиснутим» у розповідь Клегга і останнє слово «господаря» залишається за ним. Події у щоденнику Міранди висвітлюються у дзеркальному співвідношенні до оповіді Фредеріка Клегга, що дає змогу побачити ситуацію з двох точок зору учасників конфлікту. Автор звертається до концепту «ненадійного оповідача», що є одним із проявів реконструкції суб’єкта у постмодерністській ситуації «смерті суб’єкта». Однак, на відміну від суб’єктивізму самозакоханого Клегга, внутрішній монолог якого – це демонстрація міщанської пики та намагання будь-якою ціною виправдати себе, для тонкої, схильної до самопізнання Міранди її нотатки – це спосіб зберегти свідомість та захистити індивідуальність: “Minny, I’m not writing to you, I’m talking to myself” (Fowles J., 1989: 95). («Мінні, я не пишу до тебе, я розмовляю сама з собою» (Фаулз Дж., 2017: 144).

Автор творчо використовує такий прийом постмодерністської поетики, як «палімпсест», оскільки історія Клегга накладається на розповідь Міранди. Сюжетно-композиційній структурі роману також притаманна нелінійність. Як відомо, форма нелінійної оповіді характерна для сюжетів, де сьогодення і минуле (або сьогодення і майбутнє) рівнозначні, що спостерігаємо у «Колекціонері». Два протилежні вектори подієвості – «деградація Клегга і духовне піднесення Міранди» (Красавченко Т., 1991: 11) – є рушійним чинником наративу твору. Така ускладнена сюжетно-композиційна організація є характерною для високої літератури.

3. Жанрова поліфонія твору

Жанрова поліфонія, під якою розуміємо синтез, дифузю і модифікації жанрів у просторі одного твору – є усталеною характеристикою як елітарної, так і масової сучасної літератури. Однак, на відміну від літератури високої, література масова зберігає вірність жанровому канону. Відомо, що масовий читач у виборі лектури орієнтується перш за все на жанр – крутий бойовик, детектив, конспірологічний роман, альтернативну історію, «рожевий» (любовний) роман тощо. Література постмодернізму вдало синтезує риси елітарної та масової літератури, адже звернення до сюжетності (розповіді історій), розважальності, цікавості, притаманних паралітературі, підвищує «символічний» капітал автора. А популярність, упізнаваність автора і його творів, можливість екранізацій останніх, великі накладки створюють капітал цілком реальний.

Саме в поліжанровості, що суттєво впливає на комерційний успіх твору, оскільки розширює читацьку аудиторію, найбільш яскраво оприявнює себе «подвійний код» постмодерністської літератури. Так, у романі «Колекціонер» можна простежити поєднання декількох жанрів високої та масової літератури. Наприклад, автор звертається до елементів роману виховання (дитинство та юність Клегга, сімейні стосунки у родині Міранди), соціально-психологічного роману (проблема соціальної нерівності в інтерпретації Клегга і Міранди, прихід «нових» людей – «сірої маси», що знищують культуру та мистецтво, психологічний «портрет» Клегга як маргінальної особистості, соціопата). У творі Дж. Фаулза «мерехтять» структури західноєвропейського «роману про художника» – лінія Міранди і Чарльза Вестона є вагомою у створенні інтелектуального контексту роману. Ці жанри є традиційними для класичної і некласичної високої літератури, однак вони не завжди фіксуються пересічними реципієнтами або є для них нецікавими.

Важливе місце у жанротворенні «Колекціонера» належить літературі масовій. Так, англійські літературознавці вважають цей твір психологічним трилером (Baker J., 1980: 165). І це дійсно так. У романі Дж. Фаулза, як і у психологічних трилерах, сюжет розкривається зі зростаючою напругою аж до кульмінації. Психологічний двобій Міранди з Клеггом викликає у читача стан крайнього емоційного збудження (трепету, хвилювання), але такий прийом, як саспенс, у творі Фаулза не є домінуючим. Топос підземелля, старовинний замський будинок (модифікація замку), мотив викрадення дівчини лиходієм, утримання її у неволі, доведення до смерті, мотив таємниці, атмосфера моторошності та страху – все це усталені «знаки» готичного роману, що отримують розвиток у постмодерністській поетиці Дж. Фаулза. У створенні поліжанровості «Колекціонера» певною мірою задіяні елементи кримінального роману, однак автор «розмиває» його канон, адже скоєний злочин залишається не розслідуваним, а злочинець непокараним.

На наш погляд, у «Коллекціонері» найбільш рельєфно оприявлено структури сенсаційного роману. Цей аспект, мабуть, потребує окремої уваги, бо сенсаційний роман сам по собі є гібридним жанром. У ньому використовується художній досвід готичного і ньюгейтського (про життя злочинців), психологічного та соціально-побутового роману, поєднуються складові мелодрами, журналістського нарису тощо. Конфлікт роману «Коллекціонер» пов'язаний із сенсаційною таємницею, про яку пишуть газети (зникнення дівчини), містить протистояння традиційної для цього жанру пари: «сенсаційного лиходія» і його «жертви». У романі Фаулза актуалізовано рецептивні стратегії сенсаційного роману як жанру масової літератури: намагання шокувати читача, адаптувати твір до смаків широкої публіки. Втім, автор відходить від жанрового канону сенсаційного роману, порушуючи «горизонт очікування» реципієнта, оскільки твір не закінчується перемогою добра над злом. Тим самим порушуються «закони жанру» сенсаційного роману на користь літератури елітарної.

Жанрову природу «Коллекціонера» Дж. Фаулз ідентифікує як притчу. У філософському трактаті «Арістос» Фаулз так визначає основний конфлікт своєї притчі: перемога фактичного зла, носієм якого є Клегг, над потенційним добром, зародок якого жив у Міранді (Фаулз, 2003, URL : <http://fege.narod.ru/librarium/fowles1234.htm>). Отже, слід констатувати «параболічний» універсальний смисл притчі: автор нагадує, що відбувається зі світом, коли людина починає «грати в Бога», як це робить така цілковита нікчема, як Клегг. У власному убогому світі він бере на себе функції Всевишнього: годувати, охороняти, прощати, карати (Кіндзерська, 2002: 43). Коллекціонеру подобається ця гра, що дає йому відчуття своєї всевладності. Міранда, яка морально подорослішала в умовах тотального насильства, усвідомлює небезпеку, що загрожує культурі, тобто людству у цілому, з боку так званих “ordinary man” з їхньою озлобленістю “in-between class”. Саме у ситуації «навали» сірої маси починає перемагати і панувати екзистенційне зло. Поживним ґрунтом для зростання зла є цілеспрямоване або спонтанне нищення культури і мистецтва, що філософськи-символічно втілено в загибелі Міранди. Отже, Дж. Фаулз у «Коллекціонері» започатковує «диктат ідеї універсального змісту в кожній конкретній метафорі, в образах героїв, у побудові сюжету» (Павличко, 2001: 361), а також у жанровому синтезі як типологічну рису своєї прози.

Висновки.

Активний і плідний діалог між елітарною та масовою культурою як визначальна ознака постмодерністської реальності ХХ століття яскраво відбився у романі Дж. Фаулза «Коллекціонер». Дослідження твору в парадигмі «подвійного кодування» доводить, що саме такий синтез сприяє інтелектуалізації масової літератури, яка втрачає свою одномірність, та додає читабельності літературі експериментальній завдяки поверненню їй сюжетності, інтриги, прийомів зацікавленості реципієнта. Впливовим чинником створення медіальності між двома розгалуженнями літератури виступає позиція «поміркованого постмодернізму» самого письменника, завдяки якій традиційні цінності, притаманні високій літературі, оприявнюється у новій романній формі.

Специфічною рисою роману Дж. Фаулза, що «примиряє» елітарну і масову літературу, вважаємо поліжанровість. Актуалізація жанрових форм елітарної та масової літератури (філософського роману, роману виховання, трилера, кримінального роману, готичного тощо) створює у реципієнта «зону» впізнавання і довіри до тексту та занурює його в ігрову атмосферу постмодерністського письма

Вагоме місце у жанровій поліфонії «Коллекціонера» належить притчі. Риси притчевості оприявнюється у двоплановості структури твору – плані конкретному (тема зовнішня) й універсальному (тема внутрішня, сюжетно-композиційна специфіка, поліжанровість); в образах Міранди Грей та Фредеріка Клегга як суб'єктів етичного вибору. Реалізація автором комунікативно-рецептивних стратегій, зазвичай притаманних масовій літературі, дає читачі змогу оцінювати ситуацію вибору (вчинка або долі) з близьких йому позицій добра і зла, що також є ознакою притчі. Усе це доводить наукову коректність нашого припущення, згідно з яким однією з домінантних авторських стратегій успішності творі Дж. Фаулза є застосування принципу «подвійного кодування» – усталеної риси постмодерністської літератури.

Перспективним вважаємо дослідження рис філософської притчі в пізніх романах Дж. Фаулза в контексті його есеїстики.

Література:

1. Запорожченко Ю. Герой-коллекционер в немецком постмодернистском романе (П. Зюскинд, М. Байер). *Південний архів. Філологічні науки*. 2016. Вип. 64. С. 22–29. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2016_64_4 (дата звернення: 12.03.2021).
2. Ильин И.П. Двойной код. *Западное литературоведение XX века: энциклопедия*. Москва : Intrada, 2004. С. 118–119.
3. Каргузова И.Б. Проблемы искусства и образ художника в творчестве Джона Фаулза : дис. ... канд. фил. наук : спец. 10.01.03. Санкт-Петербург, 2006. 249 с.
4. Кіндзерська Ю. Концепція існування в романі Джона Фаулза «Коллекціонер». *Мандрівець*. Видання Національного університету «Києво-Могилянська академія». 2002. № 2(37). С. 41–45.
5. Козюра О. Проблематика і поетика сюжету роману Джона Фаулза «Коллекціонер». *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*. 2012. Вип. 11-12. С. 161–170.
6. Красавченко Т. Коллекционеры и художники. *Фаулз Дж. Коллекционер*. Москва : Известия, 1991. С. 5–15.
7. Кучумова Г.В. Немецкоязычный роман 1980–2000 : фигура коллекционера. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/nemetskojazychnyy-roman-1980-2000-h-figura-kolleksionera> (дата звернення: 26.03.2021).

8. Павличко С. Джон Фаулз. Життя як магичний театр. *Зарубіжна література : дослідж. та критич. статті*. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. С. 359–391.
9. Подвійний код. *Літературознавча енциклопедія : у двох томах*. Т. 2. / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. С. 228–229.
10. Фаулз Дж. Аристос : Философская эссеистика / пер. с англ. Н. Роговской. Санкт-Петербург : Симпозиум, 2003. 284 с. URL : <http://fege.narod.ru/librarium/fowles1234.htm> (дата звернення: 05.04.2021).
11. Фаулз Дж. Острова. *Кротовые норы: статьи* / пер. И. Бессмертной, И. Тогоевой. Москва : Эксмо; Санкт-Петербург : Домино, 2008. С. 480–556.
12. Фаулз Дж. Я пишу, следовательно, я существую. *Кротовые норы: статьи* / пер. И. Бессмертной, И. Тогоевой. Москва : Эксмо; Санкт-Петербург : Домино, 2008. С. 29–40
13. Фаулз Дж. Колекціонер: роман / перекл. з англ. Г. Яновської; худ. Г. Капустенко. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 304 с.
14. Храпова В.В. Композиционный лабиринт романа Джона Фаулза «Коллекционер». *Наука. Университет. 2002*. Материалы Третьей научной конференции. Новосибирск, 2000. С. 141–144. URL : <http://www.philology.ru/literature3/khrapova-02a.htm> (дата звернення: 12.02.2021).
15. Хуснулина Р.Р. Диалог классиков литературы XIX–XX веков : Ф.М. Достоевский и Дж. Фаулз : монография. Казань : Изд-во КНИТУ, 2016. 104 с.
16. Чупринин С. Жизнь по понятиям. Москва : Время, 2007. 768 с. URL : <https://lit.wikireading.ru/11738> (дата звернення: 06.02.2021).
17. Щенникова Л.П. Достоевский и Дж. Фаулз : диалог и диалогизм. URL : <https://allrefrs.ru/4-9438.html> (дата звернення: 17.03.2021).
18. Fowles J. *The Collector*. London : The Penguin Books, 1989. 290 p.
19. Baker J. Fowles and the Struggle of the English Aristoi. *II Journal of Modern Literature*. Vol. 8, No. 2, 1980.1. P. 163–180.

References:

1. Zaporozhchenko, Ya. (2016). Heroj-kollektsioner v nemetskom postmodernyst'skom romane (P. Zyuskynd, M. Bayer) [The collector character in German postmodern novel (P. Süskind, M. Bayer)]. *Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky. – Southern Archive. Philological sciences*. No. 64. pp. 22–29. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pafn_2016_64_4 [in Russian].
2. П'ін, І. Р. (2004). Dvoynoy kod. [Double code]. *Zapadnoye literaturovedeniye XX veka: entsiklopediya. – Western literary criticism of the twentieth century: an encyclopedia*. Moscow : Intrada. pp. 118–119 [in Russian].
3. Kartuzova, I.B. (2006). Problemy iskusstva i obraz khudozhnika v tvorchestve Dzhona Faulza [Problems of art and the image of the artist in the work of John Fowles]. *Candidate's thesis*. Saint Petersburg, 249 p. [in Russian].
4. Kindzers'ka, Yu. (2002). Kontseptsiya isnuvannya v romani Dzhona Favlza «Kolektsioner». [The concept of inspiration in the novel by John Fawles “The Collector”]. *Mandrivets'. Vydannya Natsional'noho universytetu «Kyuevo-Mohylyans'ka akademiya»*. No. 2 (37). pp. 41–45 [in Ukrainian].
5. Kozyura, O. (2012). Problematyka i poetyka syuzhetu romanu Dzhona Faulza “Kolektsioner” [Problems and poetics of the plot by John Fowles’ novel “The Collector”]. *Literaturoznavstvo. Fol'klorystyka. Kul'turolohiya. – Literary Studies. Folklore. Culturology*. No. 11–12. pp. 161–170 [in Ukrainian].
6. Krasavchenko, T. (1991). Kollektionery i khudozhniki. [Collectors and artists]. *Fowles J. The Collector*. Moscow : Izvestia, pp. 5–15 [in Russian].
7. Kuchumova, G.V. Nemetskoyazychnyy roman 1980 – 2000 : figura kollektionera. [German-language novel 1980 – 2000 : the figure of a collector]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/nemetskoyazychnyy-roman-1980-2000-h-figura-kollektionera> [in Russian].
8. Pavlychko, S. (2001). Dzhon Faulz. Zhyttya yak mahichnyy teatr [John Fowles. Life is like a magic theater]. *Foreign Literature : Doslidzh. that is critical. statti*. Kiev: Vyd-vo Solomiyi Pavlychko «Osnovy». pp. 359–391 [in Ukrainian].
9. Podviynny kod. [Double code]. (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediya : u dvokh tomakh. – Literary Encyclopedia: in two volumes*. Vol. 2. Yu. I. Kovaliv (Ed.). Kyiv : Akademiya, pp. 228–229 [in Ukrainian].
10. Fowles, J. (2003). *The Aristos: Philosophical Essays* (N. Rogovskaya Trans). Saint Petersburg : Simpozium, 284 p. Retrieved from <http://fege.narod.ru/librarium/fowles1234.htm> [in Russian].
11. Fowles, J. (2008). *Islands Wormholes: Articles* (I. Bessmertnaya, I. Togoeva Trans). Moscow : Eksmo; Saint Petersburg : Domino, pp. 480–556. [in Russian].
12. Fowles, J. I. *Write Therefore I Am. Wormholes: Essays and Occasional Writings* (I. Bessmertnaya, I. Togoeva Trans). Moscow : Eksmo; St. Petersburg : Domino [in Russian].
13. Fowles, J. (2017). *The Collector : novel* (G. Yanovskiy Trans). 2nd ed. Kharkiv : Book Club “Club of Family Dozvilla”, 304 p. [in Russian].
14. Khrapova, V. V. (2002). Kompozitsionny labirint romana Dzhona Faulza «Kollektsioner» [Compositional labyrinth of John Fowles’ novel “The Collector”]. *Nauka. Universitet. Materialy Tret'yey nauchnoy konferentsii*. Novosibirsk. pp. 141–144. Retrieved from <http://www.philology.ru/literature3/khrapova-02a.htm> [in Russian].

15. Khusnulina, R. R (2016). Dialog klassikov literatury XIX– XX vekov. [Dialogue of the classics of literature of the 19th – 29th centuries: F. M. Dostoevsky and J. Fowles: Monograph. Kazan : Publishing house of KNITU, 104 p. [in Russian].
16. Chuprinin, S. (2007). Zhizn' po ponyatiyam. [Life by concepts]. Moscow: Vremya. 768 p. Retrieved from <https://lit.wikireading.ru/11738> [in Russian].
17. Shchennikova, L. P Dostoyevskiy i Dzh. Faulz : dialog i dialogizm. [Dostoevsky and J. Fowles: Dialogue and Dialogism]. Retrieved from <https://allrefs.ru/4-9438.html> [in Russian].
18. Fowles, J. (1989). The Collector. London : The Penguin Books, 290 p.
19. Baker, J. (1980). Fowles and the Struggle of the English Aristoi. *II Journal of Modern Literature*. Vol. 8, No. 2, pp. 163–180.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2021
The article was received 12 April 2021

3. Романські, германські та інші мови

3. Romanic, germanic and other languages

СИНОНІМІЯ В ТЕРМІНОСИСТЕМІ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ ЕКОНОМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Бокшань Галина Іванівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу й іноземних мов
Херсонського державного
аграрно-економічного університету
alebo@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7430-8257

Мета статті – виявити особливості синонімів у терміносистемі англomовних текстів економічного спрямування й визначити найбільш поширені моделі утворення синонімічних пар на основі проаналізованого матеріалу.

Методи. У дослідженні було використано загальнонаукові (узагальнення, індукція і дедукція) та емпірико-теоретичні методи (аналіз, синтез). Процес відбору термінів проводився методом суцільної вибірки. Дескриптивний метод і методика семантико-компонентного аналізу використовувалися для інвентаризації і розподілу досліджуваних синонімічних термінів у групи та виявлення специфіки синонімічних відносин.

Результати. Розуміння явища синонімії є важливою передумовою удосконалення мовленнєвих умінь, оскільки передбачає здатність добирати якомога точніший семантичний еквівалент з-поміж кількох варіантів відповідного поняття й забезпечувати в такий спосіб максимальну успішність комунікації. Попри небажаність явища термінологічної синонімії в науковому дискурсі, особливо поширеним воно є в текстах економічного спрямування, оскільки терміни цієї галузі виходять за межі суто наукового використання через проникнення у соціально-побутову сферу й частково стають загальноживаними. Відтак поява варіантів і паралельного існування кількох дублетів обумовлюється відкритістю даної терміносистеми та її поповнення загальноживаною лексикою. Оскільки сфера економіки охоплює величезну кількість учасників, що взаємодіють на різних рівнях, у мовному вимірі це відображається на масштабах функціонування лексики на позначення ключових понять цієї галузі й лінгвістичних процесах формування терміносистеми. Найбільш типовим наслідком активного використання термінологічного апарату значною кількістю носіїв мови є паралельне функціонування терміна та загальноживаного слова (словосполучення).

Висновки. Поширеність явища синонімії в терміносистемі англomовних текстів економічного спрямування пояснюється специфікою галузі, а саме: дотичністю економічних реалій до побутової сфери, що на мовному рівні відображається в можливості взаємодії загальноживаної лексики з науковою. Проаналізовані випадки синонімії засвідчують наявність пар, складові частини яких мають різне стилістичне маркування: переважно один із компонентів належить до книжної лексики, тоді як другий – до загальноживаної. Крім того, в терміносистемі англomовних текстів фахового спрямування трапляються квазі-синоніми й умовні синоніми. Доволі поширеними способами утворення синонімічних пар, як показує опрацьований матеріал, є поєднання загальноживаного дієслова з вузькогалузевим економічним терміном. Випадки синтаксичної синонімії репрезентують модель з одним дієслівним елементом і сполученням дієслова та іменника.

Ключові слова: наукова термінологія, загальноживана лексика, синонімічна пара, квазісиноніми, умовні синоніми, стилістичне маркування.

SYNONYMY IN TERMINOLOGY SYSTEM OF ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC TEXTS IN THE FIELD OF ECONOMICS

Bokshan Halyna Ivanivna,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism,
Hotel and Restaurant Business and Foreign Languages
Kherson State Agrarian and Economic University
alebo@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7430-8257

The purpose is to identify the specificity of synonyms in the terminology system of the English language texts on economics and determine the most widespread patterns for the formation of synonymous pairs on the basis of the analyzed material.

Methods. The following methods were employed in the research: general scientific (generalization, induction and deduction) and empirical-theoretical (analysis, synthesis) methods. The process of term-selection was performed with the method of continuous sampling. The descriptive method and the method of semantic-component analysis were used to distribute the synonymous terms into groups and identify the specificity of synonymous relationships.

Results. Understanding the phenomenon of synonymy is an important precondition for improving language skills, since it implies the ability to choose the most accurate synonymous equivalent among a few variants of a certain concept and ensure the success of communication in this way. In spite of undesirability of terminological synonymy in scientific discourse, this phenomenon is especially widespread in the texts of economic orientation, since terms in this field of knowledge go beyond scientific use, enter social life and become a part of common vocabulary. Therefore, the emergence of variants and parallel functioning of several duplicates is caused by openness of this terminology system and its enlargement with common words. Since the area of economics covers a large number of participants,

interacting at different levels, it is reflected – in a language dimension – in the scope of vocabulary designating the key concepts of this field and linguistic processes of the formation of terminology system. The most typical consequence of using the terminological apparatus by a large number of the native language speakers is a parallel functioning of a term and a common word (word combinations).

Conclusions. The widespread synonymy in the terminology system of the English language texts on economics is explained by the specificity of this field of knowledge: the adjacency of economic concepts to everyday life that is reflected in the possibility of interaction between common and scientific vocabularies. The analyzed cases of synonymy show the pairs whose components have different stylistic marking: one of the components mainly belongs to bookish words, whereas the other one – to common vocabulary. Moreover, in the terminology system of the English language texts of professional orientation there are quasi-synonyms and relative synonyms. The most widespread ways of the formation of synonymous pairs is a combination of a common verb and a specifically economic term. The examples of syntactical synonyms represent the pattern with one verb component and the combination of a verb and a noun.

Key words: scientific terminology, common words, synonymous pair, quasi-synonyms, relative synonyms, stylistic marking.

1. Вступ

Тексти фахового спрямування на заняттях англійської мови у закладах вищої освіти виконують не лише інформативну функцію, що полягає в представленні новітніх наукових досягнень певної галузі, важливих для здобувачів освіти за певною спеціальністю, але й передусім слугують навчальним матеріалом для розвитку мовних навичок і мовленнєвих умінь. Так, зразки автентичного професійно-орієнтованого мовлення репрезентують способи функціонування відповідних лексико-граматичних явищ у природному мовному середовищі. Розуміння явища синонімії є важливою передумовою розвитку мовленнєвих умінь, оскільки передбачає здатність добирати якомога точніший семантичний еквівалент з-поміж кількох варіантів відповідного поняття й забезпечувати в такий спосіб успішність комунікації. Попри те, що в науковій термінології важливо уникати лексичних дублетів на позначення одного концепту, оскільки їх існування суперечить такій важливій характеристиці терміна, як чіткість і однозначність, це явище має місце у текстах фахової тематики. Особливо поширеним феномен термінологічної синонімії є в текстах економічного спрямування, оскільки терміни цієї галузі виходять за межі суто наукового використання через проникнення у соціально-побутову сферу й частково стають загальнозживаними. Відтак поява варіантів і паралельного існування кількох дублетів обумовлюється відкритістю даної терміносистеми та її поповнення загальнозживаною лексикою.

Вивченню явища синонімії на матеріалі текстів фахового спрямування присвятило свої праці чимало сучасних вчених, які висвітлили різні аспекти проблеми. Зокрема, І. Бойко у своїй розвідці сфокусувала увагу на специфіці синонімів в англійській термінології косметології та естетичної медицини й акцентувала поширеність синонімічних рядів у текстах цієї галузі (Бойко, 2020). Н. Юрко зосередилася на дослідженні синонімічних характеристик термінів, пов'язаних із гандболом, визначивши їх відсотковий склад за ступенем спільності семантики та виявивши їх лексичні і словотворчі характеристики (Юрко, 2015). А. Чеботарьова у своїй статті проаналізувала англійські синонімічні терміни правового євролекту в аспекті перекладу українською мовою, акцентувавши труднощі пошуку еквівалентів і потребу залучення фахівців-консультантів для вибору найбільш точного відповідника (Чеботарьова, 2018). А. Сидор і Р. Нанівський об'єктом дослідження обрали англійський текстовий матеріал у сфері права, схарактеризувавши роль синонімів у підсистемах юридичної лексики (Сидор, Нанівський, 2018). Л. Мосієвич висвітлила особливості синонімії в англійській будівельній термінології, підкресливши взаємодію лексем із подібним значенням і подальше витіснення однієї з них іншою, що обумовлено небажаністю синонімічних термінів (Мосієвич, 2019). Частково проблему синонімії у своїй монографії розглянула В. Гарапко, яка дослідила структурно-семантичні особливості англійських термінів педагогічної галузі (Гарапко, 2018). Комплексне вивчення терміносистеми екомаркетингу здійснила у своїй дисертації С. Гордун, виокремивши три типи синонімічних рядів, характерних для публіцистичного стилю (Гордун, 2020). Попри наявність значної кількості публікацій про явище синонімії, вивчення його специфіки в англійських фахових текстах загальноекономічного спрямування все ще потребує подальшого вивчення, що й пояснює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – виявити особливості синонімів у терміносистемі англійських текстів економічного спрямування й визначити найбільш поширені моделі утворення синонімічних пар на основі проаналізованого матеріалу.

2. Стилійна різноманітність у синонімічних парах

Оскільки сфера економіки охоплює величезну кількість учасників, що взаємодіють на різних рівнях, у мовному вимірі це відображається на масштабах функціонування лексики на позначення ключових понять цієї галузі й лінгвістичних процесах формування терміносистеми. Найбільш типовим наслідком активного вжитку термінологічного апарату значної кількості носіїв мови є «паралельне функціонування терміна та загальнозживаного слова (словосполучення)» (Мосієвич, 2019: 53). Спробуємо проілюструвати прояви цього явища на матеріалі оригінального посібника “Applied Economics” (Applied Economics, 1993).

Оскільки економіка передусім вивчає виробництво, розподіл і споживання товарів і послуг, то зрозумілою видається поширеність термінів на позначення цих процесів. Оскільки зазначені явища становлять основу суспільних відносин і частотність використання лексики на їх позначення є досить високою у соціально-побутовій сфері, то можна спостерігати паралельне функціонування синонімічних пар, у яких одна одиниця належить до власне книжної (наукової) лексики, а інша є частиною загальнозживаного словника. Так, за частотністю використання дієслово *to manufacture* поступається його синоніму *to produce*. У довідниках із використання англійської лексики (Cambridge, Oxford, Collin's Dictionaries) біля першого варіанту вказують позначку (*fml*), акцентуючи його «книжний» характер і, відповідно, наукову конотацію.

There is more than one way to build a home or a school, manufacture an automobile, or farm land.

Since there will not be enough produced to satisfy everybody's wants, some way must be found to decide how the output will be divided (Applied Economics, 1993).

Наслідком дієслівної синонімії є синонімія відповідних похідних іменникових форм, що спостерігається, зокрема, у парі *production – manufacture*.

If, for example, they decided to increase grain production, they might issue orders to speed up the manufacture of tractors and/or increase fertilizer imports (Applied Economics, 1993).

Подібна ситуація склалася навколо дієслівної синонімічної пари *to purchase – to buy*. У статті Кембриджського словника перше з дієслів так само марковане як *formal*, що вказує на обмеженість сфери застосування й надає йому більшої науковості, причому ресурс “Oxford Languages” на діаграмі візуалізує поступове зменшення частотності його використання.

It’s possible that by shopping, you might be able to purchase both a less expensive tablet and an ordinary pair of basket-ball shoes.

You can afford to buy either a tablet or sneakers, but not both (Applied Economics, 1993).

Аналогічні відношення можна завважити і в синонімічній парі *to employ – to use*, у якій перше дієслово належить до формальної лексики й відповідно характеризується значно меншою частотністю функціонування у значенні «використовувати».

When a nation’s resources (all its workers, factories, farms, etc.) are fully employed, the only way the nation will be able to increase the production of one thing will be by reducing the production of something else.

Economics can be defined as the social science that describes and analyzes how people in a society choose to use its scarce resources to satisfy their needs and wants (Applied Economics, 1993).

У терміносистемі англomовних текстів економічного спрямування також трапляються синонімічні пари, один елемент у яких належить до загальноновживаної лексики, інший має виразний відтінок розмовного стилю. Такою можна вважати дієслівну пару *to pick – to choose*, першим компонентом у якій є лексема, позначена в Oxford Learner’s Dictionary як *informal*.

Even coaches of professional basketball teams – must pick and choose from among the employees or equipment they would like to have (Applied Economics, 1993).

Подібна ситуація обумовлена екстралінгвістичними факторами, що пояснюються виходом економічних понять за межі суто наукового вжитку та їх репрезентацією у текстах публіцистичного стилю, який уможливило використання розмовної лексики поряд із вузькогалузєвою, міжгалузєвою чи загальнонауковою термінологією.

Таким чином, наведені приклади синонімії в терміносистемі англomовних текстів фахового спрямування, відображають наявність пар, компоненти яких мають різне стилістичне маркування: один із них, як правило, належить до книжної лексики, інший – до загальноновживаної.

3. Квазісинонімія та умовні синоніми

У деяких випадках явище синонімії передбачає наявність квазісинонімів – «термінів із частковим збігом значення, які умовно використовуються як рівнозначні у межах певної терміносистеми» (Мосієвич, 2019: 53). До них можна зарахувати дієслівну пару *to obtain – to receive*, обидва компоненти в якій означають отримання чогось. Однак перше дієслово в цій парі передбачає окладання певних зусиль задля цього й активність «здобувача», друге з них, навпаки, акцентує пасивність «отримувача» – *be given sth*. Наведений нижче приклад дуже вдало ілюструє відмінність у значенні:

Individuals and societies can obtain things by producing them themselves, by exchanging things that they already own for them, or by receiving them as gifts (Applied Economics, 1993).

У цьому мінімальному контексті репрезентовано відмінності у денотативних значеннях дієслів, спільним між якими є результат – отримання чогось, а відмінним – шлях до цього результату.

Синонімічна пара й синонімічний ряд передбачають паралельне функціонування лексем із однаковим денотативними значеннями й певними диференційними ознаками. Повний збіг за цими характеристиками дозволяє говорити про абсолютний характер синонімії, а розбіжності свідчать про її умовність. Так, у дієслівній парі *to create – to produce* денотативне значення відображає дію, що спричиняє появу чогось. Утім, перша лексема більше акцентує новизну результату, надання йому статусу винаходу. Це дозволяє говорити про умовний характер синонімії в даній парі, хоча в наукових текстах економічного спрямування у поєднанні зі словосполученням *goods and services* вони функціонують паралельно у контекстах, що дозволяють їх взаємозаміну. Погоджуємося з Л. Мосієвич, яка вважає, що «конкуренція декількох паралельних найменувань для одного об’єкта сприяє його рельєфному відображенню, більш багатогранній характеристиці» (Мосієвич, 2019: 54).

Economists call all the resources that go into creating goods and services the factors of production.

Closely associated with labor is the concept of entrepreneurship, the risk-taking, managerial, and organizational skills most firms need to produce goods and services (Applied Economics, 1993).

Статусу компонента терміносполуки може надавати загальноновживаному дієслову його поєднання із терміном відповідної галузі. Так, синонімічна пара *to lower – to reduce* на позначення дії, що призводить до меншої кількості, стає частиною кількаслівних термінів у поєднанні з різноманітними іменниковими компонентами, що вказують на економічні концепти.

Is it possible to increase tax revenues by lowering the tax rate?

If, for example, the federal government chooses to increase its spending for roads by reducing the number of naval warships to be built, the opportunity cost of the improved road network would be a more powerful navy (Applied Economics, 1993).

Одним із типів термінологічної синонімії, характерної для англomовних текстів економічного спрямування, є синтаксична синонімія, що полягає у паралельному функціонуванні окремого терміну й терміносполуки з однаковим значенням. Такими, зокрема, є пари *to decide – to make a decision* і *to choose – to make a choice*.

Individuals and families must decide how to use limited income, savings, and other resources.

The study of economics will help you understand the issues facing businesses and governments while helping you make intelligent personal decisions.

With this in mind, economics can be defined as the social science that describes and analyzes how people in a society choose to use its scarce resources to satisfy their needs and wants.

Everyone – not just teenagers – has to make choices (Applied Economics, 1993).

Отже, в терміносистемі англійських текстів економічного спрямування мають місце квазісиноніми й умовні синоніми, а досить репрезентативними способами утворення синонімічних пар є поєднання дієслівного загально-вживаного компонента з вузькогалузевим економічним терміном, а також синтаксичні конструкції з одним дієслівним елементом і сполученням дієслова та іменника.

4. Висновки

Таким чином, поширеність явища синонімії в терміносистемі англійських текстів економічного спрямування пояснюється специфікою галузі, а саме: дотичністю економічних реалій до соціально-побутової сфери, що на мовному рівні відображається в можливості взаємодії загально-вживаної лексики з науковою. Проаналізовані випадки синонімії засвідчують наявність пар, складові частини яких мають різне стилістичне маркування: переважно один із компонентів належить до книжної лексики, тоді як другий – до загально-вживаної. Крім того, в терміносистемі англійських текстів фахового спрямування трапляються квазісиноніми й умовні синоніми. Доволі поширеними способами утворення синонімічних пар, як показує опрацьований матеріал, є поєднання загально-вживаного дієслова з вузькогалузевим економічним терміном. Випадки синтаксичної синонімії репрезентують модель з одним дієслівним елементом і сполученням дієслова та іменника.

Література:

1. Бойко І. Синонімія, антонімія й паронімія в англійській термінології косметології та естетичної медицини. *Південний архів (філологічні науки): збірник наукових праць*. Випуск LXXXIV. Херсон : ХДУ, 2020. С. 70–75.
2. Гордун С. Терміносистема екомаркетингу: структурно-семантичні та функціональні параметри (на матеріалі англійської публіцистики) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Луцьк – Запоріжжя, 2020. 295 с.
3. Гарапко В. Структурно-семантичні особливості англійських педагогічних текстів. Beau Bassin: LAP Lambert Academic Publishing, 2018. 90 с.
4. Мосієвич Л. Вплив синонімії та полісемії на переклад англійської будівельної термінології українською мовою. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 23. Т. 2. 2019. С. 51–55.
5. Чеботарьова А. Розрізнення синонімічних термінів у перекладі правового євролекту українською мовою. *Science and Education a New dimension. Philology VI (48)*. Issue 161. 2018. P. 23–26.
6. Сидор А., Нанівський Р. Правничі термінології та особливості її перекладу з англійської мови на українську. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство)*. 2018. № 9. С. 199–203.
7. Юрко Н. Синонімічні характеристики термінів гандболу в англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Вип. 56. С. 343–345.
8. Applied Economics. (1993). Colorado: Junior Achievement, 230 p. [in English].

References:

1. Boiko, I. (2020). Synonymiia, antonymiia y paronymiia v anhliiskii terminolohii kosmetolohii ta estetychnoi medytsyny [Synonymy, antonymy and paronymy in English terminology of cosmetology and aesthetic medicine]. *South archive (philological sciences): collection of scientific works. Issue LXXXIV*. Kherson: KhSU, 70–75. [in Ukrainian].
2. Hordun, S. (2020). *Terminosystema ekomarketynhu: strukturno-semantychni ta funktsionalni parametry (na materiali anhlovnoyi publitsystyky)* [Terminology system of ecomarketing: structural and semantic parameters] [Candidate dissertation, Lesya Ukrainka Eastern European National University; Zaporizhzhia National University]. Available at: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/02_2020/Hordun_dis.pdf. [in Ukrainian].
3. Hrapko, V. (2018). *Strukturno-semantychni osoblyvosti anhlovnykh pedahohichnykh tekstiv* [Structural and semantic features of English language pedagogical texts]. Beau Bassin: LAP Lambert Academic Publishing, 90 p. [in Ukrainian].
4. Mosiievych, L. (2019). Vplyv synonimii ta polisemii na pereklad anhlovnoyi budivelnoi terminolohii ukrainskoiu movoiu [The impact of synonymy and polysemy on translation of English terminology in construction into Ukrainian]. *Topical issues of humanitarian sciences. Issue 23. Vol. 2*, 51–55. [in Ukrainian].
5. Chebotariova, A. (2018). Rozriznennia synonimichnykh terminiv u perekladi pravovoho yevrolektu ukrainskoiu movoiu [Differentiation of synonymous terms in translating juridical Eurolect into Ukrainian]. *Science and Education a New dimension. Philology VI (48). Issue 161*. P. 23–26. [in Ukrainian].
6. Sydor, A. & Nanyivskyy, R. Pravnycha terminolohiia ta osoblyvosti yii perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku [Juridical terminology and the specificity of translation from English into Ukrainian]. *Scientific bulletin of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Series : Philological sciences (language studies). № 9*, 199–203. [in Ukrainian].
7. Yurko, N. (2015). Synonimichni kharakterystyky terminiv handbolu v anhliiskii movi [Synonymic characteristics of handball terms in English]. *Scientific notes of Ostroh Academy National University. Series "philological"*. Issue 56, 343–345. [in Ukrainian].
8. Applied Economics. (1993). Harlow: Junior Achievement, 230 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021
The article was received 14 April 2021

ПЕТЛЯ ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ ЯК НАРАТИВНА ТЕХНІКА В АНГЛОМОВНОМУ БІБЛІЙНОМУ ДИСКУРСІ: ЕКОПОЕТОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

Жихарєва Олена Олександрівна,
доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології, перекладу і
філософії мови імені професора О.М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету
eaap@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1054-3725

Ізотова Наталя Павлівна,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри англійської філології, перекладу і
філософії мови імені професора О.М. Мороховського
Київського національного лінгвістичного університету
nat.izotova15@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2098-4687

Мета. У статті розглядаються моделі формування петлі зворотного зв'язку як наративного прийому, реалізованого у біблійних нараціях Старого Завіту про царя Давида з Другої книги Самуїла, про царя Манасію з Другої книги хронік, про пророка Йону з однойменної книги. Мета дослідження полягає у з'ясуванні наративних механізмів та лінгвальних засобів формування петлі зворотного зв'язку в англійському біблійному дискурсі.

Методи. Під час реконструювання етапів формування петлі зворотного зв'язку залучалися: наративний і контекстуально-інтерпретаційний аналіз для виведення ціннісних смислів оповіді; елементи синтаксичного аналізу з метою з'ясування причинно-наслідкових або умовно-наслідкових зв'язків між подіями, вчинками, ціннісними змінами у поведінці учасників подій та структурно-змістовий аналіз для розмежування моделей петлі зворотного зв'язку за критерієм їх складності.

Результати. Петля зворотного зв'язку як наративний прийом, властивий англійському біблійному дискурсу, відображає проходження людиною етапів повчання від Господа і, відповідно, усвідомлення відповідальності щодо свого існування у навколишньому світі. Експліцитно марковані причинно-наслідкові відношення, що актуалізують причини або наслідки порушення екологічної рівноваги, реалізуються за допомогою стилістичних прийомів градації, синтаксичного паралелізму, полісиндетону, повтору. З огляду на кількість задіяних учасників у передачі інформації наративна техніка формування петлі зворотного зв'язку в англійському біблійному дискурсі представлена трьома моделями: простої петлі зворотного зв'язку, розширеної петлі зворотного зв'язку (з'являється додатковий її виток) або складної петлі зворотного зв'язку (залучається додатковий посередник, що маркується появою нового витка-відгалуження).

Висновки дослідження. Зазначена наративна техніка передбачає модифікацію всієї моделі відносин, оскільки залежить від того, як змінюються цінності і поведінка залучених до неї учасників, як відбуваються духовні зміни у світосприйнятті і способі життя людини або усього суспільства.

Ключові слова: Біблія, біблійні нарації, дискурс, екологічні цінності, петля зворотного зв'язку.

THE FEEDBACK LOOP AS A NARRATIVE TECHNIQUE IN ENGLISH BIBLICAL DISCOURSE: AN ECOPOETIC PERSPECTIVE

Zhykharieva Olena Oleksandrivna,
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Professor O.M. Morokhovsky Chair
of English Philology, Translation and Philosophy of Language
Kyiv National Linguistic University
eaap@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1054-3725

Izotova Natalya Pavlivna,
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at Professor O.M. Morokhovsky Chair
of English Philology, Translation and Philosophy of Language
Kyiv National Linguistic University
nat.izotova15@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2098-4687

Purpose of the research. This research paper focuses on the models of creating a feedback loop as a narrative technique implemented in the following biblical narrations: the story of king David in 2 Samuel, king Manasseh in 2 Chronicles, prophet Jonah

in Jonah from the Old Testament. The paper aims at identifying narrative mechanisms and linguistic means of creating a feedback loop in English biblical discourse.

Methods. The methodology of the feedback loop reconstruction integrates: narrative analysis and contextual-interpretive analysis to show axiological meanings of the ecologically charged biblical narrations; elements of syntactic analysis in order to determine cause and effect relations between events and actions, or axiological changes in the participants' behavior; structural analysis and semantic analysis – to distinguish the models of creating a feedback loop according to the criterion of their complexity.

Results. The feedback loop as a narrative technique in English biblical discourse reflects the didactic stages of teaching man by God and man's responsibility for his environment. Explicitly marked causal relations outlining ecological imbalance in ecologically charged biblical narrations are manifested by means of gradation, syntactic parallelism, polysyndeton, and repetition. The narrative technique of creating a feedback loop in English biblical discourse is represented by three models. With regard to the number of the participants involved in the information transmission, three models of feedback loop can be singled out: the model of a simple feedback loop, the model of extended feedback loop (there is an additional turn), and the model of complex feedback loop (there is a mediator).

Conclusions. This narrative technique entails the modification of the whole model of relations (presented in the stories of king David in 2 Samuel, king Manasseh in 2 Chronicles, and prophet Jonah in Jonah from the Old Testament), as it depends on the participants' values and behavior alterations, as well as spiritual changes in worldview and lifestyle of a man or the whole society.

Key words: Bible, biblical narrations, discourse, ecological values, feedback loop.

1. Вступ.

Дослідження в царині філологічних наук, що торкаються питань, пов'язаних із взаємодією мови, культури та релігії (Богачевская, 2006; Гадомский, 2004; Карасик, 2010; Мечковская, 1998; Crystal, 1966; Downes, 2011), все більше набувають міждисциплінарного характеру. Наразі увага дослідників зосереджена на вивченні екологічних аспектів не тільки мови і мовлення (Іонова, 2011; Раду, 2013; Руделев, 2012), а й дискурсу (Бабири, 2011; Жихарева, 2018; Руденко, 2010; Шамне і Карянин, 2011; Kravchenko, Pasternak, and Davydova, 2020). Формування екологічної парадигми дало дослідникам поштовх звернутися до екопоетологічного аналізу біблійного дискурсу. З'явилися дослідження Біблії в аспекті екології (Bauckham, 2010), екологічної етики (Райт, 2010; Green & Lapsley, 2013; Janzen, 1994; Jenkins, 2008), екологічних цінностей Старого і Нового Завіту (Жихарева, 2018; Хрибар, 2003; Bernstein, 2005; Bredin, 2010; Wainwright, 2012; Zebre, 1992).

Актуальність нашого дослідження випливає з ролі нарративної техніки петлі зворотного зв'язку в маніфестації екологічної проблематики біблійних нарацій. Мета дослідження полягає у з'ясуванні нарративних механізмів та лінгвальних засобів формування петлі зворотного зв'язку в англomовному біблійному дискурсі. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) дати визначення поняттю «петлі зворотного зв'язку»; 2) встановити нарративні механізми формування петлі зворотного зв'язку в англomовному біблійному дискурсі; 3) виявити вербальні засоби втілення зазначеної нарративної техніки. Об'єктом дослідження є петля зворотного зв'язку як нарративний прийом в англomовному біблійному дискурсі, а предметом – нарративні механізми, необхідні для формування зазначеної техніки, застосовані в англomовних біблійних книгах, а саме: Друга книга Самуїла, Друга книга хронік, книга пророка Йони (The Holy Bible, 1991).

Уперше поняття петлі зворотного зв'язку було запропоновано Н. Вінером (Винер, 1983) і, головним чином, вживалося у сфері кібернетики у значенні системи саморегулювання чи доцільного регулятора поведінки (Деменок, 2016: 109). Оскільки «петля зворотного зв'язку» є кільцевою системою причинно пов'язаних елементів, то початковий вплив, поширюючись уздовж вузлів петлі, спричиняє вплив на подальший елемент, поки останній з них не «принесе повідомлення» першому елементу петлі» (Капра, 2003), тобто «початковий вплив модифікується щоразу, коли він обходить усю петлю» [там само], що співпадає з поняттям саморегулювання і самоорганізації, і, як наслідок, «інформація про результат впливу повертається до його джерела» (Пигалев, 2004).

Якщо описувати процес комунікації, то залежно від того, як оцінюється інформація, а саме, чи «задовольняє чи не задовольняє мовця результат інформування, процес може відновитися. Тоді петля набуває вигляду спіралі: до вже використаних повідомлень додаються нові ..., що означає саморегулювання» (Приходько, 2008: 277). У психології зворотний зв'язок визначається як «техніка і прийоми отримання інформації про партнера по спілкуванню, що використовуються співбесідниками для корекції особистої поведінки під час процесу спілкування. Зворотний зв'язок включає свідомий контроль комунікативних дій, споглядання за партнером і оцінку його реакцій, наступну зміну відповідно з цим особистої поведінки» (Немов, 2000: 521), при цьому враховується культура спілкування, структура комунікативних здатностей людини тощо.

Таким чином, поняття зворотного зв'язку широко застосовується у психології (Арутюнян і Петровская, 1981; Рассел, 2002; Стремоусова, 2010), діловій комунікації (Ладіоненко, 2009; Rubin & Campbell, 1998), політичному дискурсі (Плахотная, 2011; Плотникова і Домьшева, 2009), в галузі менеджменту як інструмент управління, необхідний для заохочення та мотивування персоналу (Задорожна, 2012; Ковалевич, 2008).

2. Методи дослідження.

Методика аналізу реконструкції формування петлі зворотного зв'язку передбачає інтерпретацію ціннісних смислів оповідей за допомогою нарративного аналізу і контекстуально-інтерпретаційного аналізу; елементи синтаксичного аналізу залучені для з'ясування причинно-наслідкових і умовно-наслідкових зв'язків між подіями, вчинками, ціннісними змінами у поведінці учасників подій; структурно-змістовий аналіз використано з метою диференціації моделей петлі зворотного зв'язку.

3. Результати та обговорення.

Розглянемо детальніше біблійні нарації, в яких визначаються бажані механізми поведінки людини, ширше – суспільства, по відношенню до Господа, а саме нарації про царя Давида, пророка Йону, царя Манасію з книг

Старого Завіту (The Holy Bible, 1991). Під час аналізу біблійного дискурсу, залежно від кількості задіяних персонажів у передачі інформації і впливу на них, було виокремлено три різновиди наративної моделі формування петлі зворотного зв'язку: проста, розширена і складна.

3.1 Особливості реалізації моделі простої петлі зворотного зв'язку.

Наративна модель простої петлі зворотного зв'язку представлена стосунками «Бог – людина» (Рис. 1). У нарації про царя Давида з Другої книги Самуїла Старого Завіту (The Holy Bible, 1991), цар Давид звертається до Господа молитвою: «26. *With the merciful thou wilt shew thyself merciful, and with the upright man thou wilt shew thyself upright. 27. With the pure thou wilt shew thyself pure; and with the froward thou wilt shew thyself unsavoury*» (2 Sam 22: 26–27). Відповідно до того, як людина ставиться до Бога, виконує Його заповіді, настанови, так і Господь ставиться до неї, що проектується на якість нашого життя, відтворюється на стосунках з іншими людьми, на гармонії у сім'ї тощо.

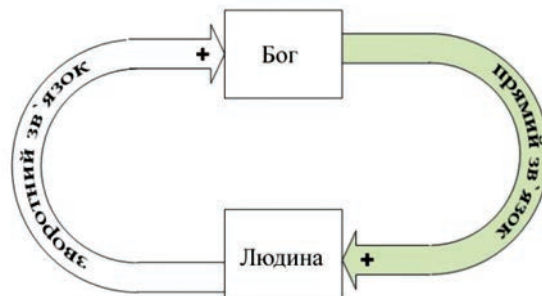

Рис. 1. Модель простої петлі зворотного зв'язку

У зазначеній нарації, як приклад наративної моделі простої петлі зворотного зв'язку, зазначається, що звертаючись до певної людини, Господь Своїм словом вказує вірний шлях для Його пізнання, як необхідно вшановувати заповіді та настанови, що дозволяє людині отримати гармонійне життя. На справедливість Господь відповідає справедливістю, на чесність – чесністю, що підкреслюється синтаксичним паралелізмом: *with the merciful, with the upright, with the pure*, та повтором слів *merciful, upright, pure*, підсилюючи їх експресивне значення, і, відповідно, вчинки, які схвалюються Господом. Молитва є зверненням людини до Бога, пряма дія Бога на людину відтворюється в задоволенні того, про що просила людина, якщо це не заперечує божим законам.

3.2 Особливості реалізації моделі розширеної петлі зворотного зв'язку.

Яскравим прикладом наративної моделі розширеної петлі зворотного зв'язку є нарація про царя Манасію з Другої книги хронік Старого Завіту (The Holy Bible, 1991). Модель розширеної петлі зворотного зв'язку характеризується наявністю додаткового відгалуження у межах одного каналу зв'язку (Рис. 2).

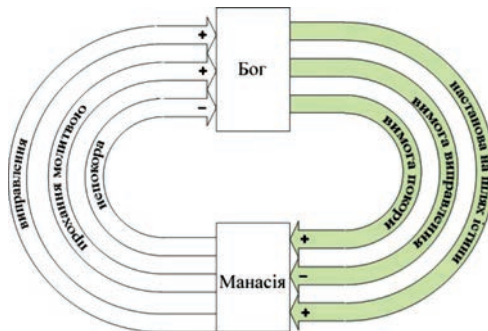

Рис. 2. Модель розширеної петлі зворотного зв'язку

Господь увесь час звертається до Манасії та народу із проханням не грішити, не робити поганих речей: «8. *so that they will take heed to do all that I have commanded them, according to the whole law and the statutes and the ordinances by the hand of Moses*» (2 Chr 33: 8), «10. *And the LORD spake to Manasseh, and to his people: but they would not hearken*» (2 Chr 33: 10), що відтворюється першим витком петлі.

Манасія, до якого звертався Господь, навпаки, постійно грішив: «2. *But did that which was evil in the sight of the LORD*» (2 Chr 33: 2). Він відродив ідолопоклоніння, побудувавши пагорби, де встановив жертівники для Ваалів і вклонявся небесним світилам: «3. *For he built again the high places which Hezekiah his father had broken down, and he reared up altars for Baalim, and made groves, and worshipped all the host of heaven, and served them*» (2 Chr 33: 3), крім того, ворожив та використовував чаклунство: «6. *used enchantments, and used witchcraft, and dealt with a familiar spirit, and with wizards*» (2 Chr 33: 6), а також у храмі поставив ідола: «7. *he set a carved image, the idol which he had made, in the house of God*» (2 Chr 33: 7). Перерахування різних способів гріху Манасії досягається із застосуванням полісиндетону (багаторазове використання сполучника *and*).

Наступний крок від Бога, другий виток петлі, був спрямований на те, щоб змусити Манасію виправитися, визнати свою провину і, в решті-решт, звернутися до Господа (Жихарева, 2018: 218). Війська асирійського царя були змушені схопити Манасію, скувати його кайданами і направити до Вавилону: «11. *Wherefore the LORD brought upon them the captains of the host of the king of Assyria, which took Manasseh among the thorns, and bound him with fetters, and carried him to Babylon*» (2 Chr 33: 11). Види насильства над Манасією маніфестуються наступними висловами: (*took Manasseh among the thorns, bound him with fetters, carried him to Babylon*). Важливість такого ставлення до Манасії підкреслюється вживанням висхідної градації, саме після такого ставлення до нього, він звернувся до Бога молитвою про допомогу, оскільки визнав, що він зігрішив: «12. *And when he was in affliction, he besought the LORD his God, and humbled himself greatly before the God of his fathers, 13. And prayed unto him*» (2 Chr 33: 12–13).

Господь намагається наставити людину на шлях істинний, а не покарати, тому повертає Манасію знову на царювання до Єрусалима: «13. *and he was intreated of him, and heard his supplication, and brought him again to Jerusalem into his kingdom*» (2 Chr 33: 13). Зі свого боку Манасія підкорюється Господу, буде жертвник і закликає народ звертатися до Господа: «15. *And he took away the strange gods, and the idol out of the house of the LORD, and all the altars that he had built in the mount of the house of the LORD, and in Jerusalem, and cast them out of the city. 16. And he repaired the altar of the LORD ... and commanded Judah to serve the LORD God of Israel*» (2 Chr 33: 15–16), що відповідає наступному витку петлі – виправлення. Рішення Манасії щодо зображення його дій досягається прийомом полісиндетону і використанням прийому подвійної градації (Стругова, 2016: 92), що передбачає наявність двох однотипних градаційних рядків: *and he took away – and cast them; and the idol – and all the altars*. Манасія виправився, змінивши свої погляди, звернувшись до Господа. Суть петлі зворотного зв'язку в цій нарації полягає у тому, що на кожний заклик Господа виправитися (що представляється витком петлі), людина повинна відгукнутися своїми вчинками або зміною у духовному вимірі. Господь потребує від людини поважати Бога і вести праведний спосіб життя (Жихарева, 2018: 218). У людини завжди є шанс, щоб виправитися і, якщо людина скористається ним, то цей позитивний виток впливатиме на реконструкцію всієї петлі. На ціннісному рівні це відбувається у зміні способу життя як окремої людини, так і всього суспільства зокрема.

3.3 Особливості реалізації моделі складної петлі зворотного зв'язку.

Наративна модель складної петлі зворотного зв'язку характеризується тим, що крім двох осіб з'являється ще один канал зв'язку через посередника (Жихарева, 2018: 219). У нашому дослідженні ця модель (Рис. 3) представлена у нарації про пророка Йону з однойменної книги Старого Завіту (The Holy Bible, 1991).

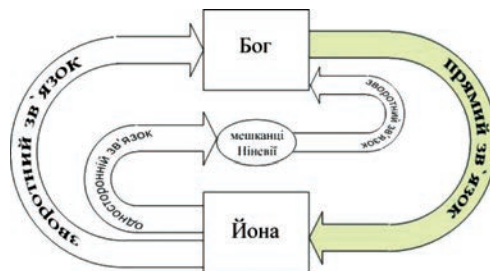

Рис. 3 Модель складної петлі зворотного зв'язку

Бог посилає пророка Йону до міста Ніневії, щоб звільнити його мешканців від гріха: «2. *Arise, go to Nineveh, that great city, and cry against it; for their wickedness is come up before me*» (Jon 1: 2). Але Йона, щоб не виконувати прохання Господа, вирішив сховатися: «3. *rose up to flee unto Tarshish from the presence of the LORD*» (Jon 1: 3). Перший виток від Господа – це пряме звернення до Йони, який потім зворотно повертається до Господа через невиконання божої настанови. Таким чином, Йона був покараний заточенням у череві риби: «17. *Now the LORD had prepared a great fish to swallow up Jonah. And Jonah was in the belly of the fish*» (Jon 1: 17), де він пробув три дні, і тільки після звернення до Бога молитвою був визволений. Господь дарував Йоні життя, щоб він зміг виконати поставлене завдання. Йоні прийшлося повернутися до Ніневії, щоб закликати народ до покаяння. Нарешті, проповідь Йони, який у цій нарації виступає у ролі посередника між Богом і ніневітянами, врятувала грішників від покарання, а їх місто – від зруйнування.

Звідси, в цій нарації насамперед реконструюємо модель простої петлі зворотного зв'язку: Бог спочатку звернув увагу на молитву Йони з черева риби. Потім відбувається ускладнення моделі завдяки тому, що додатково реалізуються два різноспрямованих зв'язки: з одного Богу, між Йоною і Богом, оскільки після свого визволення Йона відповідає на милість Господа, повертаючись до Ніневії, щоб виконати Божу волю, що ініціює, у свою чергу, покаяння ніневітян внаслідок проповіді Йони. Вони вірували у Бога: «5. *So the people of Nineveh believed God*» (Jon 3: 5). З іншого боку, йдеться про зворотний зв'язок, який спрямований вже на урівноваження й гармонізацію відносин між Богом і цілим народом: «8. *let them turn every one from his evil way, and from the violence that is in their hands*» (Jon 3: 8). Господь не знищує ніневітян, а дає можливість виправлення (Жихарева, 2018: 220).

4. Висновки.

Наративна техніка формування петлі зворотного зв'язку у біблійних нараціях реалізується як трансформування стосунків Бога і людини, з повчанням останньої, чи навіть виправленням цілого суспільства. Зворотний зв'язок спрямовано на корегування поведінки як окремої людини, так і усього суспільства, за умови оцінки своїх дій

у відповідь на повчання Господа, усвідомлення ними відповідальності за своє буття. Наративна техніка формування петлі зворотного зв'язку реалізується у біблійному дискурсі трьома різновидами: простої петлі, розширеної петлі або складної петлі. Залежно від модифікації першого витку відбувається трансформація всієї петлі внаслідок впливу останнього. Під час реконструювання етапів формування петлі зворотного зв'язку залучалися наративний аналіз, контекстуально-інтерпретаційний аналіз, елементи синтаксичного аналізу та структурно-змістовий аналіз.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у порівняльному аналізі екологічних складників різних дискурсів.

Література:

1. Арутюнян М.Ю., Петровская Л.А. Обратная связь в системе восприятия человека человеком. *Психология межличностного познания* / под ред. А.А. Бодалева. Москва : Педагогика, 1981. С. 42–53.
2. Бабире О.В. Стилистичні засоби як аргументативні прийоми в англomовному екологічному дискурсі (на матеріалі документальних фільмів). *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ : Логос, 2011. С. 51–56.
3. Богачевская И.В. Религиозный дискурс как объект философско-религиоведческой рефлексии. *Культура народов Причерноморья*. 2006. № 79. С. 119–121.
4. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / пер. с англ. И.В. Соловьева и Г.Н. Поварова. Изд. 2-е. Москва : Наука, Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. 344 с.
5. Гадамский А.К. (2004). Проблема взаимодействия языка и религии. *Культура народов Причерноморья*. № 49. Т. 1. С. 164–166.
6. Деменок С.Л. Просто Фрактал. Изд. 3-е. Санкт-Петербург : ООО «Страта», 2016. 244 с.
7. Жихарева О.О. Екопоетика англomовного біблійного дискурсу: концепти, образи, нарації: монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2018. 312 с.
8. Задорожна М. Зворотній зв'язок як механізм реалізації права громадян на участь у прийнятті управлінських рішень. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 31. С. 250–256.
9. Ионова С.В. К вопросу о признаках экологичности текстовой коммуникации. *Вестник Волгогр. гос. ун-та*. 2011. Сер. 2. Языкознание, № 1 (13). С. 190–197.
10. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем / пер. с англ. / Под. ред. В.Г. Трилиса. Киев : София; Москва : ИД София, 2003. 336 с.
11. Карасик В.И. Языковая кристаллизация смысла. Москва : Гнозис, 2010. 351 с.
12. Ковалевич І.П. Теоретичні засади забезпечення зворотного зв'язку в державному управлінні. *Державне будівництво*. 2008. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2008_2_17.
13. Ладноненко М.А. Факторы принятия обратной связи в деловом общении : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Московский гос. ун-т имени М.В. Ломоносова. Москва, 2009. 221 с.
14. Мечковская Н.Б. Язык и религия: Пособ. для студентов гуманитарн. вузов. Москва : Агентство ФАИР, 1998. 352 с.
15. Немов Р.С. Психология : учебн. для студ. высш. учебн. заведений: В 3 кн. Кн. 1: Общие основы психологии. Москва : ВЛАДОС, 2000. 686 с.
16. Пигалев А.И. Бог и обратная связь в сетевой парадигме Грегори Бейтсона. *Вопросы философии*. 2004. № 6. URL : <http://cat4chat.narod.ru/pigalev.htm>.
17. Плахотная Ю.И. Речевое воздействие в диалогическом политическом дискурсе. *Политическая лингвистика*. 2011. Вып. 4(38). С. 121–124.
18. Плотникова С.Н., Домышева С.А. Политическое дискурсивное пространство: принципы структурирования. *Политическая лингвистика*. 2009. № 1(27). С. 103–108.
19. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. *Запоріжжя : Прем'єр*, 2008. 332 с.
20. Радю А. Мовна екологія: напрями та проблеми дослідження. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2013. № 27. С. 191–197.
21. Райт К. Око за око. Этика Ветхого Завета. Черкаскы : Коллоквиум, 2010. 536 с.
22. Рассел Т. Навыки эффективной обратной связи. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 176 с.
23. Руделев В.Г. Проблемы экологии современного русского языка. Задачи и трудности их скорейшего разрешения. *Экология языка и речи: материалы Междунар. науч. конф.*, 17-18 ноября 2011 г. / Отв. ред. А.С. Щербак. Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2012. С. 15–18.
24. Руденко Н. Экологические лингвоконцепты в поэтическом дискурсе: переводческий аспект. *Науковий Вісник Херсонськ. держ. ун-ту. Серія Лінгвістика*. Херсон : Вид-во ХДУ. 2010. Вип. X. С. 65–68.
25. Стремоусова Е.Н. Эффективность обратной связи в межличностных отношениях сотрудников организации : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. психол. наук : 19.00.05. Москва, 2010. 30 с.
26. Стругова Г.С. Градация как стилистический прием художественной речи. *Метеор-Сити*. 2016. № 1. С. 90–93. URL : <https://www.slideshare.net/AlexeyObzhorin/ss-58824837>.
27. Хрибар С.Ф. Экологическое в Библии. Формы религиозно-экологического мировоззрения: Учебно-методическое пособие. Киев : Киевский эколого-культурный центр, 2003. 96 с. URL : <http://www.ecoethics.ru/old/b46/>.
28. Шамне Н.Л., Карянин А.В. Речевая агрессия как нарушение экологичности политического дискурса. *Вестник Волгогр. гос. ун-та. Серия 2. Языкознание*. 2011. № 1(13). С. 204–208.

29. Bauckham R. *The Bible and Ecology: Rediscovering the Community of Creation*. Waco, Texas : Baylor University Press, 2010. 226 p.
30. Bernstein E. *The Splendor of Creation: a Biblical Ecology*. Cleveland, Ohio: The Pilgrim Press, 2005. 145 p.
31. Bredin M. *The Ecology of the New Testament: Creation, Re-Creation, and the Environment*. Colorado Springs, CO: Biblica Publishing, 2010. 209 p.
32. Crystal D. Language and religion. *Twentieth Century Catholicism*. London, New York: Hawthorn Books, 1966. P. 11–28.
33. Downes W. *Language and Religion: A Journey into the Human Mind*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2011. 280 p.
34. Green J.B., Lapsley J.E. *The Old Testament and Ethics. A book-by-book survey*. Grand Rapids: Baker Academic, 2013. 216 p.
35. Janzen W. *Old Testament Ethics: A Paradigmatic Approach*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 1994. 236 p.
36. Jenkins W. *Ecologies of Grace. Environmental Ethics and Christian Theology*. Oxford, New York: Oxford Univ. Press, 2008. 363 p.
37. Kravchenko N., Pasternak T., Davydova T. (2020). Eco-pragmatics: the state of the art. *Cogito*. Vol. XII. No. 3. P. 281–296.
38. Rubin I.M., Campbell T. *The ABC's of Effective Feedback: A Guide for Caring Professionals*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers, 1998. 156 p.
39. *The Holy Bible*. King James Version. New York : Ivy Books, 1991. 1112 p.
40. Wainwright E. Images, words and stories: exploring their transformative power in reading biblical texts ecologically. *Biblical interpretation*. 2012. V. 20. Issue 3. P. 280–304.
41. Zebre G. Ecology according to the New Testament. *Direction*. 1992. Vol. 21, № 2. P. 15–26. URL : <http://www.directionjournal.org/21/2/ecology-according-to-new-testament.html>.

References:

1. Arutyunyan M.Yu., Petrovskaya L.A. (1981). Obratnaya svyaz v sisteme vospriyatiya cheloveka chelovekom. [The feedback in the system of human perception]. *Psikhologiya mezhlchnostnogo poznaniya / pod red. A.A. Bodaleva*. Moscow: Pedagogika. S. 42–53. [in Russian].
2. Babyre O.V. (2011). Stylistychni zasoby yak arhumentatyvni pryimy v anhlomovnomu ekolohichnomu dyskursi (na materialy dokumentalnykh filmiv) [Stylistic devices as argumentative techniques in English ecological discourse (documentary films)]. *Linhvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy*. Kyiv: Lohos. S. 51–56. [in Ukrainian].
3. Bogachevckaya I.V. (2006). Religioznyy diskurs kak obyekt filosofsko-religiovedcheskoy refleksii [Religious discourse as an object of philosophical and religious reflexion]. *Kultura narodov Prichernomoria*. № 79. S. 119–121. [in Russian].
4. Viner N. (1983). Kibernetika, ili upravleniye i svyaz v zhivotnom i mashine [Cybernetics or control and communication in the animal and the machine] / per. s angl. I.V. Solovyeva i G.N. Povarova. Izd. 2-e. Moscow: Nauka. Glavnaya redaktsiya izdaniy dlya zarubezhnykh stran. 344 s. [in Russian].
5. Gadomskiy A.K. (2004). Problema vzaimodeystviya yazyka i religii [The problem of interaction between language and religion]. *Kultura narodov Prichernomoria*. № 49. T. 1. S. 164–166. [in Russian].
6. Demenok S.L. (2016). Prosto Fraktal [Fractal]. Izd. 3-e. Saint-Petersburg: OOO «Strata». 244 s. [in Russian].
7. Zhykharieva O.O. (2018). Ekopoetyka anhlomovnoho bibliinoho dyskursu: kontsepty, obrazy, naratsii: monohrafiia. [Ecopoetics of English biblical discourse: concepts, images, narrations]. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU. 312 s. [in Ukrainian].
8. Zadorozhna M. (2012). Zvorotnii zviazok yak mekhanizm realizatsii prava hromadian na uchast u pryiniatti upravlinskykh rishen [The feedback as a mechanism of citizen's law realization to participate in administrative decision-making]. *Efektivnist derzhavnogo upravlinnia*. Vyp. 31. S. 250–256. [in Ukrainian].
9. Ionova S.V. (2011). K voprosu o priznakakh ekologichnosti tekstovoy kommunikatsii [On ecologicity signs of textual communication]. *Vestnik Volgogr. gos. un-ta*. Ser. 2. Yazykoznaniiye. № 1 (13). S. 190–197. [in Russian].
10. Kapra F. (2003). Pautina zhizni. Novoye nauchnoye ponimaniye zhivykh sistem [Web of life. New scientific understanding of living systems] / per. s angl. / Pod. red. V.G. Trilisa. Kyiv: «Sofiya»; Moscow: ID «Sofiya». 336 s. [in Russian].
11. Karasik V.I. (2010). Yazykovaya kristalizatsiya smysla [Linguistic crystallization of meaning]. Moscow: Gnozis. 351 s. [in Russian].
12. Kovalevich I.P. (2008). Teoretychni zasady zabezpechennia zvorotnoho zviazku v derzhavnomu upravlinni [Theoretical bases of feedback implementation in public administration]. *Derzhavne budivnytstvo*. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_17 [in Ukrainian].
13. Kravchenko N., Pasternak T., Davydova T. (2020). Eco-pragmatics: the state of the art. *Cogito*. Vol. XII. No. 3. P. 281–296.
14. Ladionenko M.A. (2009). Faktory prinyatiya obratnoy svyazi v delovom obshchenii [The feedback acceptance factors in business communication]: diss. ... kand. psikhol. nauk: 19.00.05 / Moskovskiy gos. un-t imeni M.V. Lomonosova. Moscow. 221 s. [in Ukrainian].
15. Mechkovskaya N.B. (1998). Yazyk i religiya: Posob. dlya studentov gumanitarn. vuzov. [Language and religion]. Moscow: Agentstvo «FAIR». 352 s. [in Russian].
16. Nemov R.S. (2000). Psikhologiya: uchebn. dlya stud. vyssh. uchebn. zavedeniy: V 3 kn. [Psychology]. Kn. 1: Obshchiye osnovy psikhologii. Moscow: VLADOS. 686 s. [in Russian].
17. Pigalev A.I. (2004). Bog i obratnaya svyaz v setevoy paradigme Gregori Beytsona [God and the feedback in the network paradigm by Gregory Bateson]. *Voprosy filosofii*. № 6. URL: <http://cat4chat.narod.ru/pigalev.htm> [in Russian].
18. Plakhotnaya Yu.I. (2011). Rechevoye vozdeystviye v dialogicheskom politicheskom diskurse [Speech effect in political dialogue discourse]. *Politicheskaya lingvistika*. Vyp. 4(38). S. 121–124. [in Russian].

19. Plotnikova S.N., Domysheva S.A. (2009). Politicheskoye diskursivnoye prostranstvo: printsipy strukturirovaniya [Political discourse space and its structural organization]. *Politicheskaya lingvistika*. № 1(27). S. 103–108. [in Russian].
20. Prykhodko A.M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvniy paradyhmi linhvistyky [Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier. 332 s. [in Ukrainian].
21. Radu A. (2013). Movna ekolohiia: napriamy ta problemy doslidzhennia [Ecolinguistics: aspects and problems of research]. *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. № 27. S. 191–197. [in Ukrainian].
22. Rayt K. (2010). Oko za oko. Etika Vetkhogo Zaveta [An eye for an eye. The place of Old Testament ethics today]. Cherkassy: Kollokvium. 536 s. [in Russian].
23. Rassel T. (2002). Navyki effektivnoy obratnoy svyazi [Effective feedback skills]. Saint-Petersburg: Piter. 176 s. [in Russian].
24. Rudelev V.G. (2012). Problemy ekologii sovremennogo russkogo yazyka. Zadachi i trudnosti ikh skoreyshego razresheniya [The problems of ecology in modern Russian language. Tasks and difficulties of their decision]. *Ekologiya yazyka i rechi: materialy Mezhdunar. nauch. konf.*, 17–18 noyabrya 2011 g. / Otv. red. A.S. Shcherbak. Tambov: Izdatelskiy dom TGU im. G.R. Derzhavina. S. 15–18. [in Russian].
25. Rudenko N. (2010). Ekologicheskiye lingvokontsepty v poeticheskom diskurse: perevodcheskiy aspekt [Ecological linguistic concepts in poetic discourse: translation aspect]. *Naukovyi Visnyk Khersonsk. derzh. un-tu*. Seriya «Linhvistyka». Kherson: Vyd-vo KhDU. Vyp. X. S. 65–68. [in Russian].
26. Stremousova E.N. (2010). Effektivnost obratnoy svyazi v mezhlchnostnykh otnosheniyakh sotrudnikov organizatsii [The effectiveness of feedback in the interpersonal relationships of employees in the organization]: avtoref. diss. na soiskaniye uchenoy stepeni kand. psikh. nauk: 19.00.05. Moscow. 30 s. [in Russian].
27. Strugova G.S. (2016). Gradatsiya kak stilisticheskyy priyem khudozhestvennoy rechi [Gradation as a stylistic device of artistic speech]. *Meteor-Siti*. №1. S. 90–93. URL: <https://www.slideshare.net/AlexeyObzhorin/ss-58824837> [in Russian].
28. Khribar S.F. (2003). Ekologicheskoye v Biblii. Formy religiozno-ekologicheskogo mirovozzreniya: Uchebno-metodicheskoye posobiye [Ecology in the Bible. Forms of religious and ecological worldview]. Kyiv: Kiyevskiy ekologo-kulturnyy tsentr. 96 s. URL: <http://www.ecoethics.ru/old/b46/> [in Russian].
29. Shamne N.L., Karyanin A.V. (2011). Rechevaya agressiya kak narusheniye ekologichnosti politicheskogo diskursa [Verbal aggression as the violation of ecologicity in the political discourse]. *Vestnik Volgogr. gos. un-ta*. Seriya 2. Yazykoznaniiye. № 1(13). S. 204–208. [in Russian].
30. Bauckham R. *The Bible and Ecology: Rediscovering the Community of Creation*. Waco, Texas: Baylor University Press, 2010. 226 p.
31. Bernstein E. *The Splendor of Creation: a Biblical Ecology*. Cleveland, Ohio: The Pilgrim Press, 2005. 145 p.
32. Bredin M. *The Ecology of the New Testament: Creation, Re-Creation, and the Environment*. Colorado Springs, CO: Biblica Publishing, 2010. 209 p.
33. Crystal D. *Language and religion. Twentieth Century Catholicism*. London, New York: Hawthorn Books, 1966. P. 11–28.
34. Downes W. *Language and Religion: A Journey into the Human Mind*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2011. 280 p.
35. Green J.B., Lapsley J.E. *The Old Testament and Ethics. A book-by-book survey*. Grand Rapids: Baker Academic, 2013. 216 p.
36. Janzen W. *Old Testament Ethics: A Paradigmatic Approach*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press, 1994. 236 p.
37. Jenkins W. *Ecologies of Grace. Environmental Ethics and Christian Theology*. Oxford, New York: Oxford univ. Press, 2008. 363 p.
38. Rubin I.M., Campbell T. *The ABC's of Effective Feedback: A Guide for Caring Professionals*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers, 1998. 156 p.
39. *The Holy Bible. King James Version*. New York: Ivy Books, 1991. 1112 p.
40. Wainwright E. Images, words and stories: exploring their transformative power in reading biblical texts ecologically. *Biblical interpretation*. 2012. V. 20. Issue 3. P. 280–304.
41. Zebre G. Ecology according to the New Testament. *Direction*. 1992. Vol. 21, № 2. P. 15–26. URL: <http://www.directionjournal.org/21/2/ecology-according-to-new-testament.html>

Стаття надійшла до редакції 15.04.2021
The article was received 15 April 2021

UDC 811. 111'42

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-86-10>

COGNITIVE BIAS AS A SUGGESTIVE DEVICE IN ENGLISH COURT DISCOURSE

Zaitseva Margaryta Oleksiivna,
*PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Foreign Languages № 2,
Yaroslav Mudryi National Law University
m.o.zaitseva@nlu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4304-3644>*

Purpose. This article aims to establish the specifics of the use of cognitive biases in terms of their impact on the recipients in the advocate court discourse. To achieve this aim, the following **objectives** are to be solved:

- 1) to clarify the terminological apparatus of the article;
- 2) to define language means expressing cognitive bias in advocate discourse;
- 3) to characterise these language means from the point of their suggestive influence on recipients.

Methods. At the stage of terminological grounding the main method is comparison, that is comparing the views of different scholars, directions of problem analysis, etc. Whereas at the second and third stages the following methods as classification (identifying linguistic means), generalisation (summarising information), argumentation (in support of its position) were used.

In our choice of approaches to the analysis we were guided by the contemporary scientific paradigms: cognitive linguistics, pragmatic linguistics, speech communication theory, lexico-semantic analysis methods. Elements of cognitive analysis helped to identify the dependence of court discourse on social conditions.

To carry out our research, we selected and described the authentic language material (вказати який саме матеріал).

Results. Based on the analysis of the linguistic material, it was established that in the absence of direct and irrefutable evidence, the advocate uses suggestive tactics and appropriate suggestive language means by which he first tries to influence the jurors' emotions, and then their consciousness. The linguistic means used to express cognitive biases are highlighted. The following cognitive biases have been identified: the authority bias effect, the confirmation bias, Dr. Fox effect, the anchor effect and the Ellsberg paradox effect. Certain semantic groups expressing these cognitive biases are identified.

Conclusions. It is concluded that the use of the highlighted cognitive biases, expressed through certain linguistic means, helped the defense lawyer, who argued that he had no direct and convincing arguments, to question the arguments given by the prosecutor and to postpone the jury's verdict. Thus, the above cognitive biases serve as suggestive means in the advocate discourse.

The piece of research is prospective, as the cognitive biases found may be supplemented by cognitive biases inherent to the prosecutorial discourse.

Key words: advocate court discourse, cognitive biases, suggestive means, semantic groups.

КОГНІТИВНІ ВИКРИВЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ СУГЕСТІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

Зайцева Маргарита Олексіївна,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
m.o.zaitseva@nlu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4304-3644>*

Мета. Мета статті – встановити особливості використання когнітивних викривлень з точки зору їх впливу на реципієнтів в адвокатському судовому дискурсі. Висунуті завдання щодо уточнення термінологічного апарату, встановлення мовних засобів, які вербалізують когнітивні викривлення, їхній вплив на реципієнтів, сприяють досягненню окресленої мети дослідження.

Методи дослідження. На етапі термінологічного обґрунтування основним методом став метод порівняння, тобто огляд досліджень вчених, які займаються цією проблемою; напрямків аналізу проблеми і т.д. На другому і третьому етапах використовувалися наступні методи: класифікація (виокремлення лінгвістичних засобів), узагальнення (узагальнення інформації), аргументація (для обґрунтування своєї позиції). Вибір підходів до аналізу був обумовлений сучасними науковими парадигмами: когнітивною лінгвістикою, прагматичною лінгвістикою, комунікативістикою, методами лексико-семантичного аналізу. Елементи когнітивного аналізу допомогли виявити залежність судового дискурсу від соціальних умов.

Для проведення дослідження був обраний певний автентичний мовний матеріал.

Результати. На основі аналізу лінгвістичного матеріалу встановлено, що за відсутності прямих і незаперечних доказів адвокат застосовує сугестивну тактику і використовує відповідні суттєві мовні засоби, за допомогою яких він намагається спочатку вплинути на емоції присяжних, а вже потім на їх свідомість. Виокремлені мовні засоби слугують для того, щоб виразити когнітивні викривлення. Когнітивні викривлення в адвокатському дискурсі спрямовані, по-перше, на створення позитивного ставлення присяжних до сприйняття підсудного і, по-друге, на створення негативного ставлення присяжних до сприйняття аргументів сторони звинувачення. Визначено такі когнітивні викривлення, як ефект авторитетної думки, зміщення підтвердження, ефект доктора Фокса, ефект якоря, ефект парадокса Елсберга. Встановлено певні семантичні групи, які виражають ці когнітивні викривлення.

Висновки. Зроблено висновок, що використання виокремлених когнітивних викривлень, виражених за допомогою певних мовних засобів, допомагає адвокату, який стверджував, що у нього немає прямих і переконливих аргументів, поставити під

сумнів аргументи, наведені прокурором, та відкласти прийняття рішення присяжними. Таким чином, зазначені когнітивні викривлення стали сугестивними засобами в адвокатському судовому дискурсі. Практична значущість дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів в курсі практики перекладу, юридичного письма, ораторського мистецтва.

Зроблено припущення, що дослідження є перспективним, оскільки виявлені когнітивні викривлення можуть бути доповнені з огляду на когнітивні викривлення в судовому дискурсі звинувачення.

Ключові слова: адвокатський судовий дискурс, когнітивні викривлення, сугестивні засоби, семантичні групи.

1. Introduction

In the middle of the twentieth century, due to the scientific paradigm shift towards anthropocentrism, interest in the role of cognitive processes in the regulation of human interaction began to emerge in various branches of scientific knowledge. The second half of the twentieth century is intrinsically connected with such phenomena as, firstly, information overload (the so-called shock content, content redundancy, information noise), when a certain amount of information is constantly “thrown” into society without regard to its reliability, shocking and putting the recipient in a state of stupor, with the aim of creating “information noise”.

Secondly, conflict is becoming an inherent feature of modern society. It affects all processes taking place in society, all types and forms of human activities, including communication, which is one of the most important. Thirdly, the information field is increasingly used to manipulate public consciousness, i.e. modern technologies make it possible not only to promptly deliver the necessary information to the consumer, but also to form a certain opinion regarding this information. All this is reflected in the text, which is seen not as an abstract philological phenomenon, but as a social phenomenon. Therefore, it is quite natural that interest in the text is increasing not only in linguistics, but also in other scientific disciplines: psychology, political science, conflictology, rhetoric, argumentation theory, etc.

In view of the above, this research has been carried out at the intersection of several scientific and linguistic paradigms: communicative, cognitive, pragmatic, linguocultural and linguistic. The logic of the development of these directions, in our opinion, determined the **relevance** of this research.

2. Recent Researches Analysis

Such an understanding of discourse as a form of specific symbolic behaviour includes, inter alia, exploring the impact of discourse on people’s behaviour, the extent to which they can be manipulated (Yakovleva, 2015).

In that regard, let us briefly dwell on the concept of “cognitive bias”: cognitive bias is a systematic error inherent in our cognitive processes that cause us to draw the wrong conclusions, evaluate situations as well as other people incorrectly, and make wrong decisions (Neveev, 2016). D. Kahneman points out that in the 1970s it was generally accepted that human thinking was rational. Deviations from rationality are due to different emotions such as fear, affection or hatred (Kahneman, 2014). Based on the experimental findings, Daniel Kahneman and Amos Tversky published an article “Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases” (Kahneman, Tversky, 1974), where they questioned both the rationality of human thought and the fact that abnormalities occur because of an individual’s emotional state (Kahneman, 2014). Psychological experiments have shown that systematic thinking errors in ordinary people are due to the thinking mechanism per se rather than by disturbances in the thinking process influenced by emotions, i.e. the mind itself is imperfect and emotions can only layer on top of imperfections in the mind. It has become significant that cognitive distortions can be seen not only and not so much in cognitive processes such as sensation and perception, but above all in thinking, memory, and social perception (Neveev, 2016). Although, as D. Kahneman rightly writes, their observations turned out to be useful for many scientific fields, including medical diagnostics, law, data analysis, philosophy, finance, statistics and military strategy, political science, etc.

In our view, cognitive bias theory attracts a lot of attention because of its practical focus. So, political scientists have noticed that it explains why some questions are at the forefront of the public, whereas others remain in the shadows (Kahneman, 2014). In medicine, cognitive errors of their own are highlighted based on this theory, such as the so-called impulse diagnosis, where once a patient has been diagnosed by another doctor, it is very difficult to remove this ‘label’ and interpret the symptoms with fresh eyes or the ‘fallback effect of a rare diagnosis’ just because it is rare. This is often because the doctor does not want to have the reputation of being a doctor who wastes diagnostic resources (Popov, 2020). In the field of communication, experts use cognitive biases as a way of circumventing censorship: when information is amplified by emotional means, the message will penetrate more easily through embedded consciousness filters and remain in the memory of the information user for longer; and as a way to influence mass consciousness.

The causes of cognitive distortions differ in the works of researchers. Let us pay attention to such an interesting point: while in Ukrainian and Russian sources they are translated as causes of cognitive distortions, even in the translated version, in English-language ones – as problems that cognitive distortions help to solve. So, let us compare, for example, three sources:

“1. The influence of society. 2. Moral and emotional factors. 3. The limited capacity of the human brain to process information. 4. Disturbances in information processing. 5. Uncontrolled flow of all sorts of thoughts in the mind (mental noise)” (Kognitivnyie iskazheniya, 2016); “Four problems that cause cognitive biases:

1. Too much information.
2. Not enough meaning (multiple meanings).
3. The need to act quickly.

Filtering of information to remember: The brain always prefers to remember a simpler and clearer concept rather than a complex and ambiguous one. Even if the second concept is more correct and objective” (Alizar, 2019).

And the original English research: “Four problems that biases help us address: Information overload, lack of meaning, the need to act fast, and how to know what needs to be remembered for later” (Benson, 2016).

There are currently more than 180 cognitive biases in psychology. It just depends on the relative youth of the concept, and the lack of development of theoretical positions can explain this fact.

Different principles are used to classify cognitive biases:

- 1) according to the level of manifestation, they are divided into those that occur at the individual level or in a social group;
- 2) according to their influence on decision-making when there is a priority of choice;
- 3) according to their influence on the properties of human memory;
- 4) according to their influence on motivation;
- 5) according to their influence on individual brain characteristics in terms of perception, recall and ability to draw conclusions (Kognitivnyie iskazheniya, 2016).

There is also a view that there is currently no single universally accepted classification (Neveev, 2016).

Having been given a limited scope of this article, we will not analyse the full list of cognitive biases developed by psychologists, but will focus on their function in influencing recipients in court discourse of defense, which is the **aim** of this paper. In order to achieve this aim, the following **objectives** are to be solved:

- 1) to clarify the terminological apparatus involved in the article;
- 2) to define language means expressing cognitive bias in texts of English court discourse;
- 3) to characterise these language means from the point of their suggestive influence on recipients.

3. Research Methods and Techniques

The aim, objectives and specificity of the material determined the choice of **methods of analysis**.

At the stage of terminological grounding the main method is comparison, that is comparing the views of different scholars, directions of problem analysis, etc. Whereas at the second and third stages the following methods as classification (identifying linguistic means), generalisation (summarising information), argumentation (in support of its position) were used.

In our choice of approaches to the analysis we were guided by the contemporary scientific paradigms: cognitive linguistics, pragmatic linguistics, speech communication theory, lexico-semantic analysis methods. Elements of cognitive analysis helped to identify the dependence of court discourse on social conditions.

To carry out our research, we selected and described the authentic language material that was used in the speech delivered by the defense lawyer. The speech is an opening statement presented by his attorney Joseph McGee during McStay Family Murder Trial (2019).

4. Results and Discussion

4.1. Suggestiveness vs. Persuasiveness

Convincing the judge and the jury is the most important task for both prosecutors and attorneys. They tend to be persuasive and influencing at the same time. But sometimes there is not enough accurate and reliable evidence to prove the defendant's innocence or guilt beyond any reasonable doubt. As in the case when the defense attorney Joseph McGee said, "We do not have any witnesses or evidence to present as part of our mitigation presentation" (Atley, 2019). In such a case a defense team starts using not persuasive tactic but rather suggestive. In this case the defense team uses its opening statement and closing argument to address *lingering* doubt with the jury, not reasonable but lingering in order to cast doubt because they have no great rebuttal for them. "Persuasive discourse is essentially based on a logical argumentation that is strong enough to change the audience's opinion to agree with the speaker's conclusion" (Zaitseva, 2018: 84). However, unlike persuasive discourse, suggestive discourse is based on emotions and feelings. Therefore, with the help of language means the defense lawyer tries first to affect the jurors' emotions and then their minds. As the analysis of the linguistic representation has shown, such influence is exerted through cognitive biases.

4.2. Types of Cognitive Biases and Their Influence in English Court Discourse

Here are some examples of cognitive biases in terms of their use in court discourse. Confirmation bias, where everything is directed towards finding information in favour of what has already been stated and the logic of an argument is evaluated according to the conviction of the falsity or truth of what is said. Consistency effect, of which lawyers are well aware, because depending on the sequence of evidence presented, for example, a particular reaction of the jury will follow (so often the judge will reject or, conversely, support, for example, a demonstration of some evidence). Dr Fox's effect, which is that oratorical ability can have a much greater impact on the recipient than reasoned but inexpressive information (Nogales, 2014). Negative bias, where a person perceives negative information more strongly than positive information. The picture superiority effect, which is also used in jurisprudence.

Cognitive biases influence the attitude of the recipients as they perceive the defendant. It is well known in psychology, that there are three types of attitude as we perceive another person: positive, negative, and adequate. With a positive attitude we overestimate the positive qualities of the interlocutor, with a negative attitude we tend to exaggerate the shortcomings of the individual (Ksheminskiy, 2018). Cognitive biases in the defense discourse aim at creating a positive attitude for the jury to perceive the defendant and at creating a negative attitude for the jury to perceive the arguments of the prosecution.

It seems to us worthy of attention to characterize the cognitive biases used by lawyers in the case in question from the perspective of their linguistic representation, as the bias caused in particular by them can influence the decision-making in trial.

4.3. Language Means Expressing Cognitive Bias

The lawyer starts his speech by using the following cognitive bias as Authority Bias Effect. It lies in the fact that a positive image, such as that of an expert supporting the accused, begins to be associated with the accused himself. People tend to believe something if it is supported by recognised experts in that field. For example, the lawyer lists in detail the experts, their experience, their achievements in their field, in order to demonstrate that such professionals cannot be wrong. Thus, he brings the following experts to the attention of the jury and the judge:

*Harry Robertson who has worked for 20 years as a homicide detective and who investigated over 500 homicides;
Susan Blake who has been working for 27 years as a private investigator. She is involved in at least 24 death penalty cases;
Randolph Beasley who spent 30 years as a crime-scene specialist;
DNA expert Susanna Brian who has a 20-year experience as DNA analyst and Master in Forensic Science;
...we have Vlad Jonovic who is our cell tower expert. He has a Bachelor's of Science, Masters of Science and PhD
in Electrical Engineering and spent 35 years in working in communication networks;*

We contacted Denis Sjogren who is a forensic accountant... for 20 years. He likes to see where money goes...how it is spent... (McStay Family Murder Trial).

In this way the lawyer casts doubt, a suggestive tactic we discussed above, by making the jury think about the credibility of the prosecutor's arguments. The technique is not to convince, as there are no irrefutable arguments, but to force doubt. The linguistic means can be grouped into sematic groups: “work experience”, “competence”, and “high level of education”.

The next suggestive technique is the use of so called confirmation bias. As a rule, this cognitive bias is aimed at interpreting information in such a way as to confirm pre-existing concepts. In this cognitive distortion, the defense counsel accuses the prosecution, even though he himself actively uses it:

The theme you're gonna hear throughout this trial is confirmation bias. Confirmation bias is when you decided what conclusion you want and look for the facts that support it;

Let's twist our next to gymnastics with logic and figure out how do we build a case against him?

Let's put our blinders on and say this is the answer that we want...;

They predetermined he is the guy and they did not look at anything else;

They did not question witnesses that could have given them the information that pointed other people.

The lawyer makes a slight digression and stresses that he does not think this is all done deliberately, although with a caveat:

I do not think they did it intentionally...but their reports were incorrect...the facts were misrepresentations to make it look worse

Then he revisits his thought on confirmation bias, explaining his reasons:

Multiple injuries to their skulls...with that three-pound sledgehammer...would create a lot of blood...;

...blood would be everywhere...

...blood will spatter...

...blood will be all over the person that did...

...it will be all over the house...pools of blood...over his clothes, hands, shoes...

Here we can observe the so-called anchoring effect. The constant repetition of the phrase *blood would be everywhere* suggests that the defendant must have stained himself, and that there must have been traces of blood in the house too. However, the lawyer focuses the jury's attention on the fact that no blood was found in the house:

...no blood was found in the residence...not a drop, not a trace, not a speck...

The first argument the lawyer makes as justification for the prosecution's prejudicial position is that there is no blood, i.e. the prosecutor ignores the evidence: *...ignore evidence...ignore the logic... ignore information...*

The lawyer goes on to speak directly about the prosecution's lack of evidence: *...zero evidence...*

Moreover, he builds the following logical chain: there must be traces of blood – they are completely absent – the prosecutor has no evidence.

The second argument that supports the prosecution's bias is the lack of screams from the victims: *...nobody heard screaming...*

The third one is the lack of signs of struggle in the house: *...no signs of violence...*

Thus, counsel concludes that the crime was not committed in the house, as the prosecutor claimed and on which his statement was based: *... the murders did not happen in that house...that day did not happen...*

The language means that create this cognitive bias are united by the same “absence”: no blood, no screams, no signs of a struggle.

The lawyer, without direct and incontrovertible evidence, uses a cognitive bias such as the ambiguity effect, which consists of showing that the prosecutor's decision or conclusions suffer from a lack of information or from ignoring available information. This cognitive bias is also called the Ellsberg paradox, where the decision, and in this case, the decision concerning the life or death of the defendant, was made under conditions of uncertainty or, more specifically, prejudice.

5. Conclusions

In our article, we have justified the terminological apparatus needed for the study. The above said methods of linguistic observation and analysis, cognitive method, method of critical discourse analysis, method of pragmatic analysis helped to identify the language means expressing cognitive biases in English court discourse of defense.

The use of these cognitive biases helped a lawyer, who claimed to have no direct and conclusive arguments, to cast doubt on the jury and delay a decision sine die. Thus, the specified cognitive biases have become suggestive tools in the defense court discourse.

What we pointed out above, regarding the notion of cognitive bias as well as language means that express it in English court discourse, is only part of a much larger perspective research. To be sure, it is interesting to analyse in details the notion of cognitive bias, if cognitive bias is used, for example in the court discourse of prosecution.

References:

1. Alizar, A. (2019) Illuzii mozga. Kognitivnyie iskazheniya iz-za pereizbyitka informatsii [Illusions of the brain. Cognitive biases due to information overload]. URL : <http://brandstory.com.ua/illyuzii-mozga-kognitivnye-iskazheniya-iz-za-pereizbyitka-informatsii/> (Accessed 15 April 2021). [in Russian]
2. Atley R. (2019) Defense in McStay family murder trial will not present penalty phase evidence. URL : <https://www.sbsun.com/2019/06/11/defense-in-mcstay-family-murder-trial-will-not-present-penalty-phase-evidence/> (Accessed 15 April 2021).
3. Benson, B. (2016) Cognitive bias cheat sheet. *Better Humans*, Vol. 1.
4. Jia R, Furlong E, Gao S, Santos LR, Levy I (2020) Learning about the Ellsberg Paradox reduces, but does not abolish, ambiguity aversion. *PLoS ONE* 15(3): e0228782. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0228782>
5. Kahneman, D. (2014) Dumay medlenno... reshay byistro [Think slowly... decide quickly]. Moscow: AST. 653 p. [in Russian]
6. Kahneman, D.; Tversky, A. Judgment under Uncertainty. Heuristics and Biases *Science. New Series*, Vol. 185, No. 4157. (Sep. 27, 1974), pp. 1124-1131.
7. Kognitivnyie iskazheniya (2016) [Cognitive Biases]. URL : http://becmology.ru/blog/psychology/cogn_bias.htm Accessed 15 April 2021).
8. Ksheminskiy, G. (2018). Iskazheniya vospriyatiya i ponimaniya v protsesse obscheniya [Distortions of perception and understanding in communication]. URL : <https://4brain.ru/blog/искажения-при-общении/> (Accessed 16 April 2021). [in Russian]
9. McStay Family Murder Trial Defense Opening Statement URL : <https://www.youtube.com/watch?v=xBEhuMEZ9g4> (Accessed 16 April 2021).
10. Neveev A. (2016) Kognitivnyie iskazheniya [Cognitive Biases]. URL : <https://scisne.net/a-2017> (Accessed 16 April 2021). [in Russian]
11. Nogales, K. (2014) Kognitivnyie iskazheniya [Cognitive Biases]. URL : <https://4brain.ru/blog/когнитивные-искажения/> (Accessed 16 April 2021). [in Russian]
12. Popov I. (2020) Kognitivnyie oshibki v meditsine [Cognitive errors in medicine]. URL : <http://9thcall.ru/2020/02/24/cognitive-bias/> (Accessed 16 April 2021). [in Russian]
13. Yakovleva E.L., Lyulkin S.N. Manipulyatsiya informatsiey kak narushenie prav cheloveka [Manipulation of information as a violation of human rights]. *Baltiyskiy gumanitarniy zhurnal [Baltic Humanitarian Journal]*. 2015. № 3 (12). P. 85–88. [in Russian]
14. Zaitseva M. Features of Persuasiveness and Suggestiveness in Legal Discourse *Psycholinguistics*. 2018, Vol. 23, Iss. 2. C. 81–93.

Література:

1. Ализар, А. Иллюзии мозга. Когнитивные искажения из-за переизбытка информации, 2019. URL : <http://brandstory.com.ua/illyuzii-mozga-kognitivnye-iskazheniya-iz-za-pereizbyitka-informatsii/> (дата звернення 15. 04. 2021).
2. Канеман Д. Думай медленно... решай быстро. Москва : АСТ, 2014. 653 с.
3. Когнитивные искажения (2016). URL : http://becmology.ru/blog/psychology/cogn_bias.htm (дата звернення 15. 04. 2021)
4. Кшеминский, Г. (2018). Искажения восприятия и понимания в процессе общения, 2018. URL : <https://4brain.ru/blog/искажения-при-общении/> (дата звернення: 16. 04. 2021).
5. Невеев А. (2016) Когнитивные искажения. URL : <https://scisne.net/a-2017> (дата звернення: 16. 04. 2021).
6. Ногалес, К. (2014) Когнитивные искажения. URL : <https://4brain.ru/blog/когнитивные-искажения/> (дата звернення: 16. 04. 2021).
7. Попов И. (2020) Когнитивные ошибки в медицине. URL : <http://9thcall.ru/2020/02/24/cognitive-bias/> (дата звернення: 16. 04. 2021).
8. Яковлева Е.Л., Люлькин С.Н. Манипуляция информацией как нарушение прав человека. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2015. № 3(12). С. 85–88.
9. Atley R. (2019) Defense in McStay family murder trial will not present penalty phase evidence. URL: <https://www.sbsun.com/2019/06/11/defense-in-mcstay-family-murder-trial-will-not-present-penalty-phase-evidence/> (Accessed 15 April 2021).
10. Benson, B. (2016) Cognitive bias cheat sheet. *Better Humans*, Vol. 1.
11. Jia R, Furlong E, Gao S, Santos LR, Levy I (2020) Learning about the Ellsberg Paradox reduces, but does not abolish, ambiguity aversion. *PLoS ONE* 15(3): e0228782. URL : <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0228782>.
12. Kahneman, D.; Tversky, A. Judgment under Uncertainty. Heuristics and Biases. *Science, New Series*, Vol. 185, No. 4157. (Sep. 27, 1974), pp. 1124–1131.
13. McStayFamilyMurderTrialDefenseOpeningStatement. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xBEhuMEZ9g4> (дата звернення: 16. 04. 2021).
14. Zaitseva M. Features of Persuasiveness and Suggestiveness in Legal Discourse. *Psycholinguistics*. 2018, Vol. 23, Iss. 2. C. 81–93.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2021
The article was received 12 April 2021

МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛОМОВНИХ НОВИНИХ ТЕКСТАХ: КОГНІТИВНО-РИТОРИЧНИЙ ПІДХІД

Міщенко Тетяна Віталіївна,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германської філології
та методики викладання іноземних мов
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
tetyana.mishchenko.ndu@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1424-1724

Мета пропонованого дослідження полягає у встановленні механізмів активації базових потреб людини за допомогою ФО у текстах новин. Досягнення мети і завдань статті стало можливим завдяки застосуванню методів суцільної вибірки, лінгвокогнітивного та контекстуально-інтерпретаційного аналізу. **Результати дослідження.** Когнітивно-риторичний підхід до вивчення ролі ФО в новинних текстах виявив, що досліджувані одиниці апелюють до базових потреб людини: фізіологічних, у безпеці, належності, репутації і самоактуалізації. ФО формують ефекти задоволення або дефіциту вказаних потреб за рахунок їхньої конструкційної сутності, яка спирається на доконцептуальні структури сенсомоторного походження. ФО створюють ефект дефіциту задоволення фізіологічної потреби в їжі з опертям на відношення руху багатьма проміжними точками. Натомість відчуття задоволення вказаної потреби стали вирази викликають за рахунок ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, яке також поряд із образ-схемою ПРИМУШЕННЯ, формує враження самоактуалізації учасників подій, співвідносних із джерелом силової дії. Звороти зі семантикою близької відстані і вміщення створюють ефект входження до кола сім'ї або соціальної групи, а відношення виключення, навпаки, свідчать про незадоволення потреби в належності. Фразеологізми викликають враження безпеки, спираючись на образ-схему ПЕРЕШКОДА, яка виконує захисну функцію, або дефіциту безпеки, представляючи учасників подій як джерело ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ і ПРОТИДІЇ. ФО, які апелюють до потреби у визнанні, засновуються на СТАТУСНІЙ ВЕРТИКАЛІ, створюючи ефект задоволення цієї потреби через локалізацію учасників подій УГОРІ, а про дефіцит визнання свідчить зображення суб'єктів УНИЗУ, тобто недосягнення ними вершини статусної ієрархії.

Висновки. Фразеологічні одиниці є конструкціями, тобто єдністю форми, значення і функцій, яка спирається на доконцептуальні структури сенсомоторного досвіду людини – образ-схеми. Локалізаційні, просторово-моторні і динамічні відношення в основі ФО як конструкцій дозволяють пояснити механізми створюваних досліджуваними одиницями риторичних ефектів задоволення або дефіциту потреб.

Ключові слова: конструкція, когнітивна риторика, потреби, риторичні ефекти.

MOTIVATIONAL ASPECT OF FUNCTIONING OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH NEWS STORIES: A COGNITIVE RHETORICAL APPROACH

Mishchenko Tetiana Vitaliivna,
Candidate of Philological Sciences,
Senior Teacher at the Chair of Germanic Languages
and Methods of Teaching Foreign Languages
Nizhyn Mykola Gogol State University
tetyana.mishchenko@ndu.edu.ua
orcid.org/0000-0002-1424-1724

The aim of the suggested investigation lies in defining mechanisms of activating person's basic needs with the help of PhUs in the news stories. To achieve the goal we have used the method of random sampling, linguo-cognitive and contextual-interpretational analysis.

The results of the research. A cognitive-rhetorical approach to studying functions of PhUs' in news stories has revealed that they appeal to person's basic needs: physiological, safety, belongingness, reputation and self-actualization. The effects of satisfying the needs or their deficit are created by PhUs due to their constructional basis resting on preconceptual sensorimotor structures.

PhUs produce the effect of the deficit of the physiological need in food relying on the relations of motion through many intermediate points. While the sense of satisfying the mentioned need is created by the PhUs based on ENABLEMENT, which also along with the COMPULSION image-schema creates the impression of self-actualization of participants represented as the source of the force activity. PhUs with the meaning of close distance and containment create the effect of inclusion into a family circle or a social group and the relations of exclusion conversely point that the belongingness need is not satisfied. Phraseological units trigger the feelings of safety being based on BLOCKAGE serving as a protection or safety deficit representing participants as the source of DISABLEMENT and COUNTERFORCE. PhUs appealing to the esteem need are based on STATUS VERTICALITY creating the effect of satisfying this need localizing event participants at the TOP and their DOWN position, i.e. their not reaching the top of the status hierarchy indicates the deficit of esteem.

Conclusions. Phraseological units are constructions, i.e. pairings of form, meaning and function, which rely on preconceptual sensorimotor structures – image-schemas. Localizing, space-motor and dynamic relations as the basis for PhUs as constructions allow us to explain the mechanisms of the effects of satisfying or the deficit of the basic human needs produced by the units under investigation.

Key words: construction, cognitive rhetoric, needs, rhetorical effects.

1. Вступ

Мотиви як активність, спрямована на задоволення потреб суб'єкта, (Мещеряков, Зинченко, 2003: 273) покладені в основу діяльності загалом і новинних медіа зокрема, які мовними й технічними засобами конструюють світ поза межами сприйняття людини (Потапенко, 2009: 12), здійснюючи вплив на масову свідомість (Володина, 2008: 17) за рахунок відбору зображуваних подій і їх подачі під певним кутом зору (Дем'янюк, 2008: 72), створення ефектів об'єктивності й суб'єктивності (Набок, 2018: 34), звернення до масової аудиторії, загальнодоступності й оперативності (Володина, 2007: 37). Одним із важливих вербальних засобів дії на аудиторію є фразеологічні одиниці (далі ФО), які виконують акцентувальну функцію в медіатекстах, наголошуючи на певних складниках подій або потребах людини (Мищенко, 2016: 195).

Механізми впливу ФО на читачів новин пояснюємо з оперттям на когнітивну риторичку, яка досліджує фундаментальні когнітивні процеси концептуалізації, уяви і мислення (Oakley, 2005: 445), які супроводжують породження і сприйняття (Tabakowska, 2012: 276) нехудожніх творів, призначених для впливу на думку й спосіб мислення аудиторії (Kwiatkowska, 2012: 9).

Когнітивна риторика, утворена на межі когнітивної лінгвістики й античної риторики, дозволяє здійснити комплексний і, відповідно, поглиблений аналіз ролі ФО у формуванні сугестивної дії на реципієнтів у руслі сучасного міждисциплінарного підходу до вивчення мовних явищ, що й визначає **актуальність** пропонованої розвідки.

З античної риторикою, яка потрактовувалась як мистецтво і наука ефективного впливу на адресатів (Аристотель, 2004: 15), залучаємо канони текстобудови: інвенцію як відбір аргументів; диспозицію, тобто лінеаризацію змісту; елокуцію, або мовну орнаментацию; запам'ятовування й відтворення (Безменова, 1991: 22). Два останні етапи внаслідок розвитку технічних засобів комунікації зазнали найбільшої модифікації: заміна запам'ятовування записами на всіляких носіях, а відтворення – різноманітними каналами доставки готового продукту призвела до їх об'єднання в єдиний етап перформанції (Потапенко, 2018: 56). Риторична медіатизація, тобто заміна усного каналу передачі інформації технічними засобами, впливає на реалізацію античних способів впливу, які охоплюють етос, спрямований на саморепрезентацію автора, логос, тобто пошук аргументів, і пафос, призначений для збудження емоційної реакції аудиторії (Leith, 2012: 47).

З-поміж вище наведених канонів і способів впливу з інвенцією й диспозицією ФО взаємодіють опосередковано, натомість, досліджувані одиниці безпосередньо пов'язані з елокуцією, яка полягає у відборі мовного матеріалу (Хазягеров, 2002: 208). Відповідно, обрані на етапі елокуції ФО, розміщуючись у композиції текстів, за яку відповідає диспозиція, слугують засобами вербалізації обраного на етапі інвенції змісту, представлення якого здійснюється на ланці перформанції через поширення друкованим та електронним каналами (Мищенко, 2016: 29). Враховуючи взаємодію ФО з етапами текстотворення, потрактуємо аналізовані одиниці як інвентивно-елокутивні та диспозиційно-елокутивні засоби творення новинного повідомлення й впливу на читачів, що відзначається **новизною**. У пропонованій статті зосередимось на ФО як інвентивно-елокутивних одиницях.

З-поміж риторичних способів впливу (логосу, етосу й пафосу) ФО найбільше пов'язані з пафосом, який в сучасній лінгвістиці знайшов переосмислення як риторика потреб, в рамках якої дія на емоції поступається впливу на мотиви аудиторії (Потапенко, 2018: 56), пов'язані з апеляцією до потреб (Потапенко, 2013: 127), які включають фізіологічні, безпекові, в належності, репутації і самоактуалізації (Maslow, 1970: 35–47).

Мета пропонованого дослідження полягає у встановленні механізмів активації потреб за допомогою ФО у текстах новин. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: 1) встановлення конструкційно-семантичної основи фразеологізмів для пояснення лінгвокогнітивних підвалів єдності їх форми й значення; 2) виявлення створюваних за допомогою ФО риторичних ефектів.

Досягнення мети і завдань статті стало можливим завдяки застосуванню **методів** суцільної вибірки, лінгвокогнітивного та контекстуально-інтерпретаційного аналізу. Матеріалом дослідження слугують статті новинного сайту ВВС.

2. Конструкційно-семантична основа ФО

Апеляція до потреб за допомогою ФО спирається на їхню конструкційну сутність, яка полягає в єдності форми, значення і функції (Goldberg, 2006: 5; Hoffman, 2017: 284) сталих виразів, сформованих внаслідок частого вживання й укорінення в пам'яті мовців (Goldberg, 2006: 57). У свою чергу, ФО як конструкції, кодує базові події людського досвіду (Goldberg 1995: 39), спираються на образ-схеми (image schemas) – елементарні доконцептуальні структури свідомості людини, які формалізують досвід нашої взаємодії з навколишнім світом (Johnson, 1987: 1) у трьох ракурсах: локалізаційному, пов'язаному з перебуванням у певному місці; просторово-моторному, що включає відношення вміщення; динамічному, який об'єднує рух і сили (Потапенко, 2009: 145).

Топологічні образ-схеми ВЕРХ-НИЗ, ЗЗАДУ-СПЕРЕДУ, ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ, ЗЛІВА-СПРАВА відображають напрямок погляду спостерігача, а БЛИЗЬКО-ДАЛЕКО – відстань від людини до об'єктів, що сприймаються (Потапенко, 2009: 38). Перцептивні схеми, утворені послідовністю МАСА – МНОЖИНА – ЗЛІЧУВАНІСТЬ – ОБ'ЄКТ (ЦІЛЕ – ЧАСТИНА) відображають зміну образу об'єкта або сприйняття його ментального аналога під час наближення до нього або віддалення (Johnson, 1987: 26). Просторово-моторні гешталти ПОВЕРХНЯ (МЕЖА) – КОНТЕЙНЕР – ПОРОЖНІЙ (ПОВНИЙ) – ВКЛЮЧЕННЯ (ВИКЛЮЧЕННЯ) – ВМІСТ відображають послідовні етапи маніпуляції з фізичними об'єктами та їх трансформацію у тривимірний простір (Потапенко, 2009: 29). Динамічні образ-схеми ШЛЯХ, ЦИКЛ і ВЕРТИКАЛЬ представляють рух, а силові образ-схеми включають ПРИМУШЕННЯ, ПРИТЯГАННЯ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ / ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, ВІДВЕРНЕННЯ, ПРОТИДІЮЧІ СИЛИ, ПЕРЕШКОДА, УСУНЕННЯ ПЕРЕШКОДИ (Johnson, 1987: 126).

3. Риторичні ефекти

Наведені вище сенсомоторні відношення як основа єдності форми і значення ФО слугують підґрунтям для формування ефектів, призначених впливати на емоції адресата через апеляцію до базових потреб, які розглянемо відповідно до ієрархії А. Маслоу: фізіологічні, безпекові, в належності, репутації і самоактуалізації (Maslow, 1970: 35–47).

Фізіологічні потреби лежать в основі всіх інших і передбачають підтримку гомеостазу організму, забезпечення їжею, повітрям і водою (Maslow, 1970, 35). Оскільки однією з глобальних проблем, висвітлюваних у новинах, є голод, ФО акцентують на потребі в їжі, спираючись на відношення руху (ФО *on the breadline*) і ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ (ФО *bread and butter*).

Досвід руху узагальнюється у формі образ-схеми ШЛЯХ, яка співвідносить предмети з початковою точкою, траєкторією, рухомим об'єктом, проміжними і кінцевим пунктами (Потапенко, 2009: 29). Переміщення стосовно послідовності проміжних точок визначає основу єдності форми й значення ФО *on the breadline* «черга за безкоштовним харчуванням»: у її складі іменник *breadline* на позначення черги людей імплікує наявність багатьох проміжних точок, а компонент *bread* «хліб» апелює до потреби в їжі, що демонструє наступний текст:

(1) *Luton mothers highlight life on the breadline.*

(2) *A group of mothers have come together to perform monologues and poems telling of the struggles they face on the breadline.*

(3) *Ms Rashid said: I'm showing the tenacity of women on the breadline coming together and making a difference to their families and communities.* (BBC 06.03.2020). У наведеному уривку ФО *on the breadline* із семантикою послідовності точок, які необхідно подолати для отримання харчів, уживаючись тричі: у заголовку (1), підзаголовку (2) і заключному абзаці (3) – найбільш сильних позиціях тексту, акцентує на бідності матерів-одиначок (*Luton mothers, a group of mothers, women*) в англійському місті Лутон, створюючи ефект дефіциту фізіологічної потреби в їжі у цих жінок.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, покладене в основу конструкційного значення ФО *bread and butter*, утворюється внутрішнім силовим вектором за відсутності бар'єрів для руху, джерела і цілі (Johnson, 1987, 47). ФО *bread and butter* «засоби до існування», будучи субстантивною одиницею, відображає джерело фізіологічного ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ й апелює до потреби в їжі іменниками *bread* «хліб» і *butter* «масло» в наступному тексті:

(1) *Scottish independence: Lamont concentrates on bread and butter issues*

(2) *But when the Labour leader in Scotland, Johann Lamont, turned up at one of their stores in Falkirk her message was that the cost of the weekly shop could go up if Scotland becomes independent. So quite literally she was concentrating on bread and butter issues* (BBC 12.09.2014). У наведеному прикладі ФО *bread and butter* із семантикою джерела фізіологічного ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, ужита в заголовку (1) та блоці головної події (2) для привернення й утримання уваги читачів, у сполученні з присудками *concentrates on* і *was concentrating on* та додатком *issues* «питання, проблеми», створює ефект домінування фізіологічних потреб, пов'язаних із харчуванням.

Потреба у безпеці, відображена у прагненні до стабільності, захисту, збереження життя (Maslow, 1970: 39), представлена ФО, єдність форми й значення яких спирається на відношення фізичної ПЕРЕШКОДИ, призначеної для захисту учасників подій, ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ і ПРОТИДІЇ, що вказують на небезпеку або завдання шкоди.

Фізична ПЕРЕШКОДА, утворена джерелом, ціллю і силовим вектором, який зупиняється або змінює траєкторію руху внаслідок зіткнення з перепорою (Johnson, 1987, 45), покладена в основу єдності форми й значення ФО, що акцентують самозахист джерела (ФО *to hedge one's bets*) або захист інших (*to stand guard at*).

Самозахист джерела ПЕРЕШКОДИ підкреслюється ФО *to hedge one's bets* «перестраховатися»: у її складі дієслово *to hedge*, імплікуючи виконавця дії, сигналізує про активність джерела перешкоди, тобто створення огорожі, спрямованої на ціль, указану займенником *one's* *svii*. ФО *to hedge one's bets* апелює до потреби у безпеці у наступному прикладі: *If you think the pound may go up or down significantly before your holiday, Helen Saxon of the website Money Saving Expert says you can always hedge your bets* (BBC 14.12.2018). У наведеному реченні ФО *to hedge one's bets*, співвідносячи із джерелом ПЕРЕШКОДИ навколо себе британців (*you*), які бояться втратити гроші через коливання курсу фунта по відношенню до долара (*pound may go up or down*), створює ефект фінансової безпеки. Сполучення аналізованої одиниці з модальним дієсловом *can* «могти», що вказує на ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ (Johnson, 1987, 47), і прислівником *always* «завжди» підкреслює постійну наявність перепони, тобто її стабільність, додатково посилюючи відчуття безпеки.

Захист інших об'єктів відображається ФО *to stand guard at* «охороняти», яка акцентує підтримання безпеки учасників подій, співвідносних з ціллю. У її складі сполучення дієслова *to stand* «стояти» і субстантива *guard* «охорона» зображає охоронця як перешкоду, що захищає ціль, імпліковану прийменником *at*, напр., *Armed police stood guard while workers removed bonfire material on 11 July from Bloomfield Walkway and Cluan Place* (BBC 02.10.2018). У наведеному реченні ФО *to stand guard at* акцентує на поліцейських, співвідносних із джерелом ПЕРЕШКОДИ, тобто захисту працівників, які прибирали конструкцію для традиційного вогнища (*bonfire material*), що становило загрозу для навколишніх будинків. Аналізована ФО формує ефект фізичної безпеки, який посилюється прикметником *armed* «озброєний», який вказує на інструмент захисту.

ПРОТИДІЯ, утворена спрямованими один проти одного джерелом і ціллю однакової потужності, а також вектором (Johnson, 1987, 46), покладена в основу єдності форми й значення ФО *to rattle a saber* «брязкати зброєю». У її складі дієслово *to rattle* імплікує наявність джерела, а іменник *saber* «шабля» свідчить про існування протистояння за рахунок зображення взяття до рук зброї, що сигналізує про загрозу, яка акцентується потрібним уживанням аналізованої ФО в заголовку (1), блоці головної події (2) і секції коментарів (3):

(1) *Taiwan accuses China of **sabre rattling** as naval drill begins*

(2) *Officials in Taipei accused Beijing of **sabre rattling** and played down the significance of the exercises, pointing out that they take place regularly.*

(3) *That's why we say it's verbal intimidation and **sabre rattling**, a spokesman said* (BBC 18.04.2018). У наведеному прикладі ФО *to rattle a saber*, співвідносячи Китай (*China, Beijing*) із джерелом ПРОТИДІЇ, створює ефект порушення безпеки Тайваню (*Taiwan, Officials in Taipei, we*), а трикратне повторення ФО *to rattle a saber* посилює відчуття загрози й занепокоєння.

ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, що відбиває нездатність суб'єктів до дії і утворюється джерелом, ціллію й силовим вектором (Johnson, 1987, 47), покладене в основу конструкційної семантики ФО *to wreak havoc* «створювати хаос, розруху», що підкреслює джерело ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ як причину загрози, напр., *Coronavirus **wreaks havoc** in African American neighbourhoods* (BBC 07.04.2020). У наведеному заголовку ФО *to wreak havoc* співвідносить коронавірус із джерелом ПОЗБАВЛЕННЯ МОЖЛИВОСТІ, а афро-американські райони – з ціллю, створюючи ефект втрати безпеки в цих місцевостях.

Потреба в належності, пов'язана із входженням людини до різних груп – сім'ї, колективу, суспільного класу (Maslow, 1970: 42), ілюструється ФО, єдність форми й значення яких спирається на відношення близької відстані (*to keep/stay in touch*) та виключення (*to leave smb. out in the cold*), які підкреслюють контакт між членами певної групи та ізольованість окремих учасників подій відповідно.

Близька відстань в основі ФО *to keep/stay in touch with* «підтримувати зв'язок», у складі якої іменник *touch* «дотик» свідчить про близькість між людьми, апелює до потреби в належності в заголовку *Coronavirus: How can we **stay in virtual touch** with older relatives?* (BBC 18.03.2020). У наведеному прикладі ФО *to keep/stay in touch* у сполученні з додатком *older relatives* на позначення літніх родичів указує на належність до кола сім'ї, проте питальна форма заголовка свідчить про проблеми у підтриманні зв'язку з ріднею в умовах поширення коронавірусу, що створює ефект дефіциту задоволення потреби в належності. Водночас, на ізольованості окремих учасників подій наголошує ФО *to leave smb. out in the cold* «виявляти неувагу, влаштувати холодний прийом». У її складі сполучення дієслова *to leave* «залишати» з прийменником *out*, тобто поза будівлею, свідчить про відношення ВИКЛЮЧЕННЯ з тривимірного простору, що концептуалізує перебування поза групою осіб, напр., *The FSB's proposed Directors Income Support Scheme would pay them grants of up to £7,500 to cover three months of lost trading profits. It **would be limited** to those who earn less than £50,000 a year. Company directors, the newly self-employed, those in supply chains and those without commercial premises **are still being left out in the cold**, said FSB national chairman Mike Cherry* (BBC 11.01.2021). У наведеному прикладі ФО *to leave smb. out in the cold* у взаємодії з присудком *would be limited* «було б обмежено» у попередньому реченні підкреслює, що окремі представники бізнесу (*Company directors, the newly self-employed, those in supply chains and those without commercial premises*) можуть бути виключені з категорії тих, хто отримає грошову допомогу (*grants of up to £7,500*) на покриття збитків. ФО *to leave smb. out in the cold* створює подвійний ефект – дефіциту належності у сфері бізнесу, що призводить до порушення фінансової безпеки.

Потреба у визнанні полягає у самоповазі, повазі інших, престижі і репутації (Maslow, 1970: 45), що підкреслюють сталі вирази, засновані на відношеннях СТАТУСНОЇ ВЕРТИКАЛІ, утвореної прямовисною траєкторією, початок і кінець якої трансформуються у ВЕРХ і НИЗ (Потапенко, 2009: 54). Статусні одиниці репрезентують місце індивідів у суспільній ієрархії за аналогією до вертикального положення тіла і його прямовисного руху (Мищенко, 2016: 133). Відповідно, з координатою ВЕРХ співвідноситься високий статус, а з координатою НИЗ – його відсутність.

Високий статус, співвідносний з точкою ВЕРХ, акцентує ФО *top brass* «вище керівництво». У її складі прикметник *top* відображає найвищу точку тіла людини, співвідносну з головою, а на об'єкт УГОРІ вказує субстантив *brass* на позначення емблем на капелюхах, які на головах носять найвищі військові чини (The Free Dictionary), напр., *Coronavirus: Banks' **top brass** forgo bonuses* (BBC 09.04.2020). У наведеному заголовку ФО *top brass*, локалізуючи вище керівництво банків УГОРІ, створює ефект їхнього високого статусу, а група присудка *forgo bonuses* «відмовитися від бонусів» заради благодійності, про що йдеться у тексті статті, посилює ефект їх високого статусу й поваги.

На відміну від ФО *top brass*, одиниця *to have the upper hand* «мати перевагу» відображає орієнтир ВЕРХ і відповідно високий статус осіб за рахунок сполучення іменника *hand* на позначення руки як знаку перемоги (The Free Dictionary) з прикметником *upper*, який вказує на її розташування вгорі, напр., *The attacks are becoming bigger, more frequent, more widespread and much deadlier. Both sides – the Taliban and the US/Nato-backed Afghan government – **are trying to gain the upper hand*** (BBC 14.09.2018). У наведеному прикладі ФО *to have the upper hand* внаслідок заміни дієслова *to have* на дієслівну групу *are trying to gain* «намагаються досягти» підкреслює не перебування вгорі, а рух Талібану (*the Taliban*) та афганського уряду (*Afghan government*) до вершини СТАТУСНОЇ ВЕРТИКАЛІ, що, з одного боку, створює ефект низького статусу обох сторін, тобто відсутності визнання, а з іншого – формує враження дефіциту потреби в безпеці внаслідок агресивного протистояння талібів і військових задля отримання високого статусу й контролю в державі, на що вказує зображення бойових дій у попередньому реченні.

Потреба в самоактуалізації виявляється в реалізації можливостей і здібностей людини (Maslow, 1970: 46) й акцентується ФО, які співвідносять учасників подій із джерелом (*to reap the benefits*) власного ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ або ПРИМУШЕННЯ (*to rule with an iron fist / hand*).

Джерело власного ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ покладене в основу ФО *to reap the benefits* «пожинати плоди», яка акцентує самоактуалізацію учасників подій внаслідок отримання вигоди за рахунок сполучення дієслова *to*

reap на позначення збору врожаю з субстантивом *benefits* «переваги», напр., *Business minister Andrew Griffiths said the policy meant dads didn't have to miss out on their baby's first step, word or giggle. Employers can reap the benefits too. We know that flexibility in work is proven to create happier, more loyal and more productive workforces, he said* (BBC 12.02.2018). У наведеному уривку ФО *to reap the benefits* співвідносить із джерелом власного ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТІ роботодавців (*employers*), які, дозволяючи чоловікам розділяти декретну відпустку з дружинами (*dads didn't have to miss out on their baby's first step, word or giggle*), отримують вигоду завдяки більш відданим і продуктивним працівникам (*more loyal and more productive workforces*), що створює ефект самоактуалізації у сфері бізнесу.

ПРИМУШЕННЯ, яке відображає рух цілі під впливом таких зовнішніх сил, як вітер, вода, фізичні об'єкти, люди, тобто джерела (Johnson, 1987, 45), покладене в основу ФО *to rule with an iron fist* «керувати залізним кулаком». У її складі дієслово *to rule* «керувати» відображає активність джерела ПРИМУШЕННЯ, приєднанніковий елемент *with fist* репрезентує руку як інструмент прямої дії, а іменник *iron* співвідносить її з залізом, сигналізуючи про високу інтенсивність ПРИМУШЕННЯ, напр., *Belarus has been ruled with an iron fist since 1994 by President Alexander Lukashenko. Opposition figures are subjected to harsh penalties for organising protests* (BBC 11.08.2020). У наведеному прикладі ФО *to rule with an iron fist*, ужита в пасивному стані, співвідносить президента Лукашенка (*President Alexander Lukashenko*) з джерелом ПРИМУШЕННЯ, а цілу країну (*Belarus*) – Білорусію – з ціллю його впливу, створюючи подвійний ефект: самоактуалізації глави держави і небезпеки для представників опозиції (*opposition figures*), на що у наступному реченні вказує словосполучення *harsh penalties* на позначення суворих покарань.

4. Висновки

Фразеологічні одиниці є конструкціями, тобто єдністю форми, значення і функцій, яка спирається на доконцептуальні структури сенсомоторного досвіду людини – образ-схеми. Локалізаційні, просторово-моторні і динамічні відношення в основі ФО як конструкцій дозволяють пояснити механізми створюваних досліджуваними одиницями риторичних ефектів задоволення або дефіциту потреб. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в дослідженні елокутивно-диспозиційних функцій ФО.

Література:

1. Аристотель Риторика. Поэтика. Москва : Лабиринт, 2000. 224 с.
2. Безменова Н.А. Очерки по теории и истории риторики. Москва : Наука, 1991. 215 с.
3. Большой психологический словарь / под ред.: Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. Санкт-Петербург : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. 672 с.
4. Володина М.Н. СМИ как форма общественного диалога. *Язык современной публицистики*. Москва : Флинта, Наука, 2007, С. 31–43.
5. Володина М.Н. Язык СМИ – основное средство воздействия на массовое сознание. *Язык средств массовой информации : учебное пособие для вузов / под ред. М.Н. Володиной*. Москва : Академический проект; Альма Матер, 2008. С. 5–23.
6. Демьянков В.З. Семиотика событийности в СМИ. *Язык средств массовой информации : учебное пособие для вузов / под ред. М.Н. Володиной*. Москва : Академический проект; Альма Матер, 2008. С. 71–85.
7. Міщенко Т.В. Когнітивно-риторичні функції фразеологізмів в англomовному журнальному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2016. 262 с.
8. Набок А.І. Вербалізація ефектів об'єктивності та суб'єктивності в англomовному новинному інтернет-дискурсі: когнітивно-риторичний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2017. 240 с.
9. Потапенко С. І. Сучасний англomовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти : монографія. Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. 391 с.
10. Потапенко С. И. Медиапафос: не только эмоции. *Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты*. 2017. № 22-1. С. 26–30.
11. Потапенко С.И. Медийная риторика: от устного к технологизированному воздействию. *Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты*. 2018. № 23. С. 55–60.
12. Хазагерев Г.Г. Политическая риторика. Москва : Николло-Медиа, 2002. 313 с.
13. Goldberg A. E. Constructions: a construction grammar approach to argument structure. Chicago ; L. : The University of Chicago Press, 1995. 265 p.
14. Goldberg A. E. Constructions at work. The nature of generalization in language. N. Y. : Oxford University Press, 2006. 280 p.
15. Hoffman T. The renaissance of constructions: from constructions to construction grammars. *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics / ed. Barbara Dancygier*. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. P. 284–309.
16. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason. Chicago ; L. : The Univ. of Chicago Press, 1987. 233 p.
17. Kwiatkowska A. From the editor *Texts and Minds : Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric*. Frankfurt am Main, etc. : Peter Lang, 2012. P. 7–10.
18. Leith S. You Talkin' to me? Rhetoric from Aristotle to Obama. L. : Profile Books, 2011. 296 p.
19. Maslow A. Motivation and Personality. N.Y., etc. : Harper&Row Publishers, 1970. 368 p.
20. Oakley T. Force-dynamic dimensions of rhetorical effect. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. B. ; N.Y. : Mouton de Gruyter, 2005. P. 444–473.

21. Tabakowska E. Rhetoric: «the most valuable gift of gods» or «the art of deception»? *Texts and Minds: Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric*. Frankfurt am Main, etc. : Peter Lang, 2012. P. 273 – 286.
22. The Free Dictionary. URL : <https://idioms.thefreedictionary.com/> (дата звернення: 16.03.2021).

References:

1. Aristotel (2000). Ritorika. Poetika. [Rhetoric. Poetics]. Moscow : Labirint, 224 p. [in Russian].
2. Bezmenova N. A. (1991). Ocherki po teorii i istorii ritoriki. [Essays on theory and history of rhetoric]. Moscow : Nauka, 215 p. [in Russian].
3. Meshcheryakova B. G., Zinchenko V. P. (Eds.). (2003). Bolshoi psikhologicheskii slovar. [Comprehensive psychological dictionary]. St. Petersburg : OLMA-PRESS, 672 p. [in Russian].
4. Volodina M. N. (2007). SMI kak forma obshchestvennogo dialoga. [Media as a form of public dialogue] *Yazyk sovremennoi publitsistiki*. Moscow : Flinta, Nauka, pp. 31–43 [in Russian].
5. Volodina M. N. (2008). Yazyk SMI – osnovnoe sredstvo vozdeistviya na massovoe soznanie. [The language of media – a major means of influence on mass consciousness]. In M. N. Volodina (Ed.), *Yazyk sredstv massovoi informatsii : uchebnoe posobie dlya vuzov*. Moscow: Akademicheskii proekt; Alma Mater, pp. 5–23 [in Russian].
6. Demyankov V. Z. (2008). Semiotika sobytiinosti v SMI. [Semiotics of events in the media]. In M. N. Volodina (Ed.), *Yazyk sredstv massovoi informatsii : uchebnoe posobie dlya vuzov*. Moscow: Akademicheskii proekt; Alma Mater, pp. 71–85 [in Russian].
7. Mishchenko T.V. (2016). Kohnityvno-rytorychni funktsii frazeolohizmiv v anhlomovnomu zhurnalnomu dyskursi. [Cognitive rhetorical functions of phraseological units in English magazine discourse]. Diss. Cand. of Phil. Sciences : 10.02.04. Nyzhyn Mykola Gogol State University. Nizhyn, 262 p. [in Ukrainian].
8. Nabok A. I. (2017). Verbalizatsiia efektyv obiektyvnosti ta sbiektyvnosti v anglomovnomu novynnomu internet-dyskursi: kognityvno-rytorychnyi aspekt [Verbalization of objectivity and subjectivity effects in English Internet news discourse: Cognitive rhetorical aspect]. Diss. Cand. of Phil. Sciences : 10.02.04. Nyzhyn Mykola Gogol State University. Nizhyn, 240 p. [in Ukrainian].
9. Potapenko S. I. (2009). Suchasnyi anhlomovnyi media-dyskurs: linhvokohnityvnyi i motyvatsiyni aspekty : monohrafiia. [Contemporary English media discourse: Cognitive and motivational aspects: Monograph]. Nizhyn: Vydavnytstvo NDU imeni Mykoly Hoholia, 391 p. [in Ukrainian].
10. Potapenko S. I. (2017). Mediapafos: ne tolko emotsii. [Media pathos: Not merely emotions]. *Lingvoritoricheskaya paradigma: teoreticheskie i prikladnye aspekty*. № 22-1, pp. 26–30 [in Russian].
11. Potapenko S. I. (2018). Mediiinaya ritorika: ot ustnogo k tekhnologizirovannomu vozdeistviyu. [Media rhetoric: From oral to technologized impact]. *Lingvoritoricheskaya paradigma: teoreticheskie i prikladnye aspekty*, № 23, pp. 55–60 [in Russian].
12. Khazagerov G. G. (2002). Politicheskaya ritorika. [Political rhetoric]. Moscow : Nikollo-Media, 313 p. [in Russian].
13. Goldberg A. E. (1995). *Constructions: a construction grammar approach to argument structure*. Chicago ; L. : The University of Chicago Press, 265 p. [in English].
14. Goldberg A. E. (2006). *Constructions at work. The nature of generalization in language*. N. Y. : Oxford University Press, 280 p. [in English].
15. Hoffman T. (2017). The renaissance of constructions: from constructions to construction grammars. In Barbara Dancygier (Ed.), *The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics* (pp. 284–309). Cambridge : Cambridge University Press. [in English].
16. Johnson M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. Chicago ; L. : The Univ. of Chicago Press, 233 p. [in English].
17. Kwiatkowska A. (2012). From the editor *Texts and Minds : Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric*. Frankfurt am Main, etc. : Peter Lang, pp. 7–10. [in English].
18. Leith S. (2011). *You Talkin' to me? Rhetoric from Aristotle to Obama*. L. : Profile Books, 296 p. [in English].
19. Maslow A. (1970). *Motivation and Personality*. N.Y., etc. : Harper&Row Publishers, 368 p. [in English].
20. Oakley T. (2005). Force-dynamic dimensions of rhetorical effect. *From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics*. B. ; N.Y. : Mouton de Gruyter, pp. 444–473. [in English].
21. Tabakowska E. (2012). Rhetoric: «the most valuable gift of gods» or «the art of deception»? *Texts and Minds: Papers in Cognitive Poetics and Rhetoric*. Frankfurt am Main, etc. : Peter Lang, pp. 273 – 286. [in English].
22. The Free Dictionary. URL : <https://idioms.thefreedictionary.com/>

Стаття надійшла до редакції 7.04.2021
The article was received 7 April 2021

IMPLIED MEANINGS IN POLICE INTERROGATION DISCOURSE

Pavlichenko Larysa Vasylivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Assistant at the Department of English Philology
and Intercultural Communication
Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
la.pavlichenko@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3801-2587*

The purpose of the study is to examine, investigate and analyse the implied meanings in police interrogation discourse from the perspective of the role markers of participants in communication (a police officer and an interrogated person) at the stage of pre-trial interrogation. The following **research methods** have been applied in the study: pragmatic and semantic analyses including the concepts of “face” and “politeness”, methods of identification of conversational implicatures to describe pragmatic indices of communicative roles; in the format of discursive analysis a special place belongs to the study of elements of the method of critical discourse analysis to identify patterns of planning and course of interrogation discourse given the factors of institutional, interpersonal and psychological contexts; elements of the method of conversational analysis of discourse to determine such parameters as paired opposing roles, relevant and preferential / non-preferential role positions. **The results** of the work show that the roles of an investigator and an interrogated person in the discourse of pre-trial investigation are presented in the explicit and implicit ways. The markers of the communicative role of an investigator and an interrogated person depend on the degree of implicitness or explicitness of their presentation in the interrogation. From the analysis we can **conclude** that the roles are most explicitly marked by lexical means reinforced by adverbs-intensifiers. Non-preferential roles of an investigator (implicit and explicit ones) at the pre-trial stage of investigation require verbal means to mitigate the ‘threat’ of the respondent (indefinite pronouns, modal verbs, idiomatic expressions that reduce the categorical nature of the accusation). More implicit presentation of communicative roles of a police officer and an interrogated person cause the use of nominalization and double negation and is a weakened kind of statement. Implicit forms of expression of the communicative roles of an interrogated person are marked by various means of syntactic and semantic-syntactic levels.

Key words: discourse of pre-trial investigation, interrogation, communicative role, implicature, presupposition.

ІМПЛІЦИТНІ ЗНАЧЕННЯ ДИСКУРСУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ДОПИТУ

Павліченко Лариса Василівна,
*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри англійської філології
та міжкультурної комунікації
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
la.pavlichenko@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3801-2587*

Мета статті – вивчити, дослідити і проаналізувати імпліцитні значення в дискурсі поліцейського допиту на етапі досудового слідства з точки зору маркерів ролей учасників спілкування (слідчого та допитуваного). Матеріалом дослідження слугували транскрипти допитів на етапі досудового слідства США і Великої Британії, отримані методом суцільної вибірки. У роботі були застосовані такі **методи** дослідження: прагматичний та семантичний аналіз, включаючи концепти «обличчя» та «ввічливість», методи ідентифікації конwersаційних імплікатур для опису прагматичних показників комунікативних ролей; у форматі дискурсивного аналізу особливе місце належить дослідженню елементів методу критичного аналізу дискурсу для виявлення закономірностей планування та перебігу дискурсу допиту з урахуванням факторів інституційного, міжособистісного та психологічного контекстів; елементи методу конwersаційного аналізу дискурсу для визначення таких параметрів, як парні зустрічні ролі, релевантні і преференційні / непреференційні рольові позиції, а також для з’ясування структуростворювального потенціалу зміни комунікативних ролей в розвитку сценарію допиту. **Результати** дослідження показують, що ролі слідчого та допитуваного в дискурсі досудового слідства можуть бути представлені експліцитно і імпліцитно. У результаті аналізу матеріалу ми приходимо до **висновку**, що маркери комунікативних ролей слідчого та допитуваного залежать від ступеня експліцитності й імпліцитності їх представлення у дискурсі допиту. Аналіз показав, що ролі найбільш чітко позначені лексичними засобами і прислівниками інтенсифікаторами. Непреференційні ролі слідчого (імпліцитні та експліцитні) на етапі досудового розслідування вимагають лінгвістичних засобів для мітгації «загрози» допитуваному (неозначені займенники, модальні дієслова, ідіоматичні вирази, що зменшують категоричність звинувачення). Більш імпліцитне програвання комунікативних ролей слідчого та допитуваного вимагає використання номіналізації (зокрема, герундія) та подвійного заперечення і є ослабленим видом твердження. Імпліцитні форми вираження комунікативних ролей допитуваної особи відзначаються різноманітними засобами синтаксичного та семантико-синтаксичного рівнів.

Ключові слова: дискурс допиту, досудове слідство, комунікативна роль, імплікатура, пресупозиція.

Introduction. In modern linguistics, the problem of role differentiation of communicators has been covered by such researchers as E. Goffman (1983), V. Karasik (2002), N. Kravchenko (2017, 2018), L. Krysin (1977, 1989), T. Pasternak (2017, 2018, 2020), G. Sacks (1992), K. Sedov (1999), O. Selivanova (2004), E. Tarasova (2000), S. Walker (1987), M. Wetherell (1998) and others.

The roles of speakers in the discourse of pre-trial (and judicial) investigation have been studied in individual works from the perspective of asymmetric attitudes and institutional expectations of participants (Heydon, 2004: 27–49), taking into account the usage of different speech resources by communicators depending on the development of interrogation and taking into consideration the “support” by E. Hoffman (Heydon, 2005).

But the examination of the records reveals that there is no comprehensive study of semantic and pragmatic role markers: observance / violation of cooperation maxims, implicatures, presuppositions, means of positive, negative, direct and indirect “politeness” as markers of communicative and pragmatic parameters.

The purpose of this study is to analyse implied meanings in police interrogation from the perspective of semantic and pragmatic role markers of the participants of communication (a police officer and an interrogated person) at the stage of pre-trial interrogation.

Methods of the research include pragmatic and semantic analyses involving the concepts of “face” and “politeness”, methods of the identification of conversational implicatures to describe pragmatic indices of communicative roles; in the format of discursive analysis the study of elements of the method of critical discourse analysis is of special importance: to identify patterns of planning and the course of interrogation discourse given the factors of institutional, interpersonal and psychological contexts, and elements of the method of conversational analysis of discourse to determine such parameters as paired opposing roles, relevant and preferential / non-preferential role positions.

The characteristic features of the interrogation discourse. The specificity of the interrogation discourse is that pragmatic presuppositions about an interrogated person to some extent form the discursive personality of an investigator in the interrogation discourse, their communicative roles as it is on this ‘pre-text’ knowledge an investigator relies when planning and conducting a conversation with the interrogee, establishing techniques of the psychological contact, preparing interrogation tactics including communicative tactics of language code switching, adjustment to the interrogee’s speech register, usage of ‘politeness’ strategies, ‘subtraction’ of conversational implicatures in manipulative behavior of an interrogated person, determination of ‘conditions of success’ of their own speech.

Presuppositional knowledge of an interviewee’s personality is the basis for expectation of a certain line (or even scenario) of communicative behavior, planning an approximate list of issues and avoiding communicative failures not so much due to the procedural status of a respondent, but to sociocultural, ideological and other differences. Thus, pragmatic presuppositions are in the discourse of interrogation an integral condition for optimizing the interaction between an investigator and an interrogee.

It seems essential to emphasize that pragmatic presuppositions as key ‘pre-textual’ knowledge about an interrogee for the strategic planning of the interrogation allow an investigator to involve models of awareness of events and communicative behaviour in discussing such events that are ‘compatible’ with the situation and communicative scenario of an interrogee. The coordination of these contextual frames (E. Goffman, 1983: 1–17; N. Denzin, Ch. Keller, 2000: 65–79) affects the prediction of conversation structures and mutual reactions, i.e. the actualization of interaction frames that is the main condition for understanding and correct interpretation of each other’s communicative intentions by the participants of communication.

1. **Results and discussions.** Through an accurate analysis of the available material it has been possible to identify and analyse the communicative roles of the participants of the interrogation discourse (a police officer and an interrogated person).

Communicative roles of the participants of interrogation. The analysis shows that the speech of an investigator in the role of ‘accuser’ verbalizes the components of the concept of ‘distrust’, ‘accusation’. The degree of accusation varies from the implicit negative qualification of an interrogated person and actions to the explicit negative assessment which is illustrated below by fragments of interrogations: 1 (1.A, 1.B i 1.C) i 2 (2.A i 2.B).

1. *A. Police officer: I feel the reason that you are not coming up front with the answer is because you feel at the back of your mind, you have got something to hide.*

B. Police Officer: So you feel that question places you in a position that might incriminate yourself.

Smith: No, no, it does not.

C. Police Officer: I am establishing quite clearly your dishonesty in this particular point.’ (20)

2. *A. You are a liar.’ (20)*

B. I’m now going to play for you a tape recording, that will prove that the answers that you gave me yesterday, to that very question, will prove that you were lying’. (20) (acts of negative assessment of the interrogated person and his actions as a threat to his ‘positive’ ‘face’).

The main pragmatic indices of the role of ‘accuser’ are speech acts that ‘threaten’ the positive ‘face’ of the respondent, i.e. contain a threat to his positive self-esteem (unlike acts of advice, orders, warnings that restrict the freedom of action of the interactant, ‘threatening’ his negative face). That is why in both cases (implicit and explicit) the role of the ‘accuser’ at the pre-trial stage of investigation is not preferential, as it serves as a speech act that requires the usage of verbal means to mitigate the ‘threat’ of the interrogee.

According to the postulates of the conversational analysis (among the most original and influential works in this field are Clayman, 2002: 229–53; Lerner, 1996: 303–21; Sacks, 1987: 54–69; Schegloff, Jefferson & Sacks, 1977: 361–82), in contrast to preferential, non-preferential speech moves are structurally complex, i.e. they incorporate different types

of complications in the form of self-correction and other markers of uncertainty, means of mitigation and evasion, detailed explanations such as why there is a non-preferential act, etc. (Kravchenko, 2017: 160).

In this regard, consider the lexical, grammatical and stylistic features of the role of ‘accuser’ on the principle of increasing the explicit manifestation of the accusation. In the first of these sentences (in particular, in replies 1A and 1B), this role has implicit indices of expression in accordance with the minimum charge. The trigger of the conversational implicature (‘if he hides, he may be involved in the crime or in the circumstances of its commission’) is an indefinite pronoun in combination with the infinitive with the seme ‘to hide’: ‘you have got *something to hide*’ (20).

It should be noted that the information about involvement, despite its implicit nature, makes the speech move non-preferential and requires means of mitigation and structural complication (structural complication is a violation of the maximum of the quantity of information, initiating the restoration of meaning through the above mentioned conversational implicature).

The analysis of the material has shown that lexically mitigation is marked by the indefinite pronoun *something*, which in combination with the verb *to hide* serves to mitigate the charge of involvement, as well as the phraseological unit *at the back of your mind* with the seme ‘subconsciously’ (hence ‘unconsciously’). The lexeme *to feel* is also a means of non-preferential role’s mitigation. Unlike verbs *to know*, *to be aware*, *to regret*, *to realize*, the meaning of the verb *to feel* is not characterized by a presupposition of the truth of the judgment associated with it by a conjunctive predication. As a result, the seme of ‘uncertainty’ is actualized, which is confirmed by a similar characteristic given by the investigator to the condition of the interrogated person also through the use of the verb *to feel* (see 1A, 1B), including in the position of non-active verb, the meaning of which does not contain a presumption that his proposition is true (‘So you feel that question places you in a position that might incriminate yourself’ (20)).

In the speech move 1B, the mitigation of the accusation is achieved with the help of the modal verb *might* which significantly weakens the meaning of the lexeme *incriminate*, as well as the phrase *places (...) in a position* as a means of reducing the categorialness of the accusation.

At the same time, the respondent’s rebuttal, which rejects the accusation of his even hypothetical involvement, initiates a change in the role position of the investigator and an increase in the intensity of the accusation (move 1C). In line 1C, the role of the investigator is indexed by a lexeme to denote a negative assessment of *dishonesty*, which is amplified by the adverb-intensifier *quite clearly* and the deictic noun group (*in this particular point*), which identifies and concretizes the dishonesty of the interrogee, both in space and time: *quite clearly your dishonesty in this particular point*. (20)

It is worth pointing out that the role of ‘accuser’ typically involves the use of morphological means of mitigation of non-preferential speech act in the form of alternation of different tense forms, such as Present Continuous, Present Simple and Present Perfect tense forms (as in 1A), which indicates the emotional stress of the investigator during expressing the distrust to the interrogated person. The use of syntactic stylistic technique *asyndeton* (the absence of the subordinative conjunction *that*) (which in this example is graphically represented in square brackets) and, accordingly, a certain violation of the logical connection between parts of a compound sentence as a sign of a certain emotional tension proves this interpretation of the role behaviour.

The markers of the status-category role of the investigator ‘prosecutor’ vary depending on the degree of implicitness or explicitness of the charge. Most explicitly, this role is marked by negatively connoted vocabulary to denote criticism of the actions or personal qualities of the interrogated person, reinforced by adverbs-intensifiers, which in a pragmatic aspect correlates with speech acts ‘threat’ to the positive ‘face’ of the interrogee (1C, 2A i 2B). In the syntactic and stylistic aspect, the manifestations of the role are structures to denote the emotional tension and excitement of the investigator, including polytemporality, repetitions, *asyndeton* techniques (the absence of a conjunction with a certain violation of the logical connection between parts of a compound sentence) and a *polysyndeton*. The non-preferential role of the ‘accuser’ can be mitigated by indefinite pronouns, modal verbs, idiomatic expressions that reduce the categorial nature of the accusation.

The communicative role of ‘the one who cooperates with the investigation’ presupposes the use of lexical units with the seme ‘cooperation’ (*to cooperate*, *cooperation*), which serve as an adjunct to the verb *to want* with the meaning ‘desire’: ‘I’ve got no interest in being uncooperative. I want cooperation, and as fast as possible’ (20).

Intensifiers are used to express a confident, categorical agreement to cooperate at the lexical level (*fully*, *as fast as possible*, *certainly*, etc.: ‘Well I want to co-operate fully’ (20)). A less categorical and more implicit manifestation of the role of ‘co-operative’ is the use of nominalization (in particular, gerund) and litotes as a stylistic figure (*no interest in being uncooperative*), which gives a definition in the form of a double objection and is in fact a weakened assertion that in the context of interrogation can be considered a pseudo-agreement to cooperate.

In the status-categorical role of ‘ready to bargain / make concessions’, the respondents explicitly express or imply the meaning that the performance of certain actions by the investigator should be a prerequisite for further cooperation (i.e. answering questions). Explicitly, the role is manifested by speech moves that have the structure of a complex conditional sentence with a subordinate clause, which formulates the prerequisites for giving evidence and, accordingly, is combined with the main sentence by conditional conjunctions or by temporal conjunctions in the function of conditional ones. The action that can be performed is expressed by means of Future Simple or the construction *to be going to* to indicate the high probability of its implementation by the interrogated person in the case of fulfillment of the counter-premise by the investigator:

‘I’m not going to tell you until you tell me why you are asking that question’; ‘I’m not going to discuss that with you, until you get me some evidence’; ‘I’m not going to tell you until you tell me why you are asking that question’; ‘I’ll remain silent then, because until you give me the information I require, I cannot answer that question, I’m sorry’, ‘It’s, it’s not

that I'm trying to cover anything up, I'm certainly not, but until you reveal further information on your side, I feel that it's pointless me commenting, and having an endless discussion'; 'I've got nothing to hide, and, but I don't think there's any point in commenting any further until I've got more information'; 'I do not want to comment any further on this case, until you've given me some hard facts on which to base what I'm supposed to have done'; 'Until you show me in writing something that says you have the right to ...'; 'I've told you I don't wish to comment on things until you, you come clean with what it is you're charging me with', 'It's partly that, but it's partly because I don't think it's right to discuss this until you put more cards on the table'. 'Look, I've got no comment until we get on to the facts of the case. Then we can discuss it' (20)/

An action that cannot be performed due to the lack of certain preconditions ('correct' actions of the investigator from the point of view of the interrogated person), is expressed by the negation in Present Simple (*It's partly that, but it's partly because I don't think it's right to discuss this until you put more cards on the table*, 'I do not want to comment any further on this case, until you've given me some hard facts on which to base what I'm supposed to have done'; 'until you reveal further information on your side, I feel that it's pointless me commenting, and having an endless discussion') or denial of future action, expressed by the construction *not to be going to*: 'I'm not going to tell you, until you tell me why you are asking that question'; 'I'm not going to discuss that with you, until you get me some evidence'.

Implicit forms of expression of the role 'ready to bargain / make concessions' are complex or simple sentences that do not have formal indicators of the conditional structure, but activate the conditional-consequential meaning of the model: *If you Do (appropriate action) instead of doing (inappropriate action) / instead of not doing (appropriate action) <...> I will cooperate*:

'Ask me a sensible question, instead of talking about something that didn't happen'; 'I'd much rather you give me the evidence – we can discuss it', 'it's your turn to give me some information before I co-operate with you'. I'm sorry'. (20)

The condition (testimony, cooperation with the investigation), implied in the first part of such sentences, at the same time explains the reasons for refusal to cooperate. As the material of the analysis has showed, the condition can be implied by different types of syntactic and lexico-syntactic structures in the form of Present Continuous (*you are not giving me the information which you are obviously basing this on*), constructions *it's your turn + to infinitive*, constructions *I'd much rather you (...)* in the sense of 'give preference' (by the way, in this example the respondents used a colloquial version of the construction, because grammatically normative version *would rather* different subject (+ *past tense*) involves, provided there are different subjects, the use of the past tense (i.e. it would be correct to say: 'I'd much rather you gave').

Regardless of the form of implicit expression of the condition, all these phrases contain an illocution of the directive as a call by the interrogated person to change the investigator's role in relation to him as the main prerequisite for their further cooperation ('Ask me a sensible question'; 'Give me some information', 'do not talk about something that did not happen' etc.). The willingness to make concessions if the condition is met can be explained (*we can discuss it; before I co-operate with you*) or restored by the investigator as a conversational implicature.

Thus, the implicit play of the role of the respondent 'ready to bargain / make concessions' involves the transformation of the model 'Do (some action) instead of' into a model: *If you do (some action) <...> I will respond / cooperate*. The role of 'ready to bargain / make concessions' is marked, first of all, by means of syntactic and semantic-syntactic levels. Explicitly, the role is played by speech moves that correspond to the structure of a complex – conditional sentence which formulates the preconditions for giving evidence; implicitly sentences that do not have formal indicators of the conditional structure, but activate the conditional-consequential meaning by lexical-semantic means. The explicit or implied condition of the interrogatee's cooperation pragmatically correlates with directive illocution, urging the investigator to change the line of his role behaviour.

The next status-category role variant of the institutional role of the interrogatee is, as the analysis of the interrogation discourse showed, the role of 'one who obstructs the investigation / gives false testimony' or the implicit correlate of this role ('the one who does not understand what is required'). This role is usually manipulative in its operational implementations and is indexed by implicatures, structurally complex non-preferential moves or, conversely, a laconic negative sentence *I don't know*. Usually this role involves the use of objections in the predicate ('I don't know', 'I'm not sure I should answer this, because I don't understand the question', 'I mean, how can I possibly comment on something when I don't know this man?', 'I, I've never seen this man before. I certainly wasn't going to meet him today, because I've never met the guy', 'I can't tell you something that I don't have any information on', 'I don't know (...). No I don't. I don't know this man', 'I don't know who the guy is'), a number of objections in a compound nominal predicate ('I'm not sure, I'm not aware of that', 'I am not sure in what sense you mean that?', 'If you say there are, I have to accept that, but I am not aware of that' (21)), less often the objection in the appendix ('I've got no, no reason to hide it'), including the ones reinforced by grammatical compression due to the omission of the subject and predicate, which in stylistics aspect correlate with the stylistic figure of the ellipse, which is used for emphasizing the fact of the respondent's own ignorance ('No idea').

Like other roles of a respondent, can be both explicitly expressed and implied. In particular, respondents' denial of their own awareness may be masked by rhetorical questions ('how would I know?', 'How could I possibly be aware of (...)?', 'What, what am I supposed to have done this morning?'; 'How could I comment on something you're giving me no information about - who this man is, or what he does, or where he lives. I mean, how can I possibly comment on something when I don't know this man?', 'I, I've never seen this man before. How can I possibly say I know him (...). How do I remember back, you're talking about 15 years ago'. (20)

2. **Conclusions.** The specific feature of the interrogation discourse is that pragmatic presuppositions about an interrogated person form the discursive personality of an investigator, their communicative roles as they use this

‘pre-text’ knowledge to plan and conduct a conversation, adjust to the interrogatee’s speech register, use ‘politeness’ strategies, ‘subtract’ conversational implicatures in manipulative behaviour of an interrogated person.

The roles of an investigator and an interrogated person in the discourse of interrogation at the stage of pre-trial investigation can be expressed explicitly and implicitly. Markers of the role of an investigator and an interrogatee vary depending on the degree of implicitness or explicitness of the accusation. The roles are most explicitly marked by negatively connoted vocabulary, reinforced by adverbs-intensifiers. In both cases, the non-preferential roles of an investigator (implicit and explicit) require the use of verbal means to mitigate the ‘threat’ of the respondent.

Non-preferential speech requires means of mitigation and structural complication. The survey led to the conclusion that non-preferential roles can be mitigated by indefinite pronouns, modal verbs, idiomatic expressions that reduce the categorical nature of the accusation.

A less categorical and more implicit manifestation of the roles involves the usage of nominalization (in particular, gerund) and lithotes as a stylistic figure (no interest in being uncooperative), which gives a definition in the form of a double negation and is in fact a weakened statement. Implicit forms of expression of the roles of an interrogatee are also marked by means of syntactic and semantic-syntactic levels.

Література:

1. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
2. Кравченко Н.К. Дискурс и дискурс-анализ: краткая энциклопедия. Киев : ‘Интерсервис’. 2017. 286 с.
3. Кравченко Н.К., Пастернак Т.А. Прагматическая аттракция: Постановка проблемы и введение термина. *Вісник кийвського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. Том 21, № 1. Київ, 2018.
4. Крысин Л.П. Речевое общение и социальные роли говорящих. *Социально-лингвистические исследования*. Москва : Наука, 1977. С. 42–51.
5. Крысин Л.П. Социолингвистические аспекты изучения современного русского языка. Москва : Наука, 1989. 186 с.
6. Пастернак Т.А. Когнітивний компонент комунікативних ролей в інституційному діалозі. *Науковий вісник НУБіП України*. Серія: Філологічні науки. Київ, 2017/4/1.
7. Пастернак Т.А. Екопрагматичний аспект комунікативних ролей в епідейктичному дискурсі. *Роль іноземних мов у соціокультурному становленні особистості: збірник наукових праць*. Київ : НАУ, 2020. 144 с. С. 103–107.
8. Седов К.Ф. Становление дискурсивного мышления языковой личности: Психо- и социолингвистические аспекты. Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1999. 179 с.
9. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. Киев : Брама, 2004. 336 с.
10. Тарасова Е.В. Речевая системность в терминах лингвопрагматики. *Вісник Харків. нац. ун-ту*, 2000. № 471. С. 273–279.
11. Clayman S.E. Sequence and Solidarity, in E. J. Lawler and S. R. Thye (eds) *Advances in Group Processes: Group Cohesion, Trust, and Solidarity*, 2002. P. 229–53.
12. Denzin N., Keller Ch. Frame analysis reconsidered. Ed. by G.A. Fine, G. Smith. London: Sage Publications, Vol. 4, 2000. P. 65–79.
13. Goffman E. The interaction order. *American Sociological Review* 48, 1983. P. 1–17.
14. Heydon G. Establishing the structure of police evidentiary interviews with suspects’. *International Journal of Speech, Language and the Law* 11(1), 2004. P. 27–49.
15. Heydon G. The language of police interviewing: A critical analysis. Houndmills, UK: Palgrave Macmillan Inc, 2005. 240 p.
16. Lerner G. H. Finding Face in the Preference Structures of Talk-in-interaction, *Social Psychology Quarterly* 59(4), 1996. P. 303–21.
17. Sacks H. Lectures on conversation. 2 vols. /H. Sacks / Emanuel A. Schegloff. Oxford : BasilBlackwell, 1992. 343 p.
18. Sacks H. On the Preferences for Agreement and Contiguity in Sequences in Conversation, in G. Button and J. R. E. Lee (eds). *Talk and Social Organization*. Philadelphia, PA: Multilingual Matters, 1987. P. 54–69.
19. Schegloff E.A., Jefferson G. and Sacks H. The Preference for Self-correction in the Organization of Repair in Conversation, *Language* 53, 1977. P. 361–82.
20. Smith, M. J. Police interviews. URL : <http://Cryptome.org/smith-inter.zip> (дата звернення: 21.01.21).
21. Transcripts of interview D.A. Illingworth. URL : <http://www.hillsborough.independent.gov.uk/repository/docs/SYP00038870001.pdf> (дата звернення: 21.01.21).
22. Walker S. Role theory and foreign policy analysis. Durham, NC : Duke University Press, 1987. 196 p.
23. Wetherell M. Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue. *Discourse and Society*, 1998, Vol. 9. P. 387–412.

References:

1. Clayman, S.E. (2002) ‘Sequence and Solidarity’, in E. J. Lawler and S. R. Thye (eds) *Advances in Group Processes: Group Cohesion, Trust, and Solidarity*. P. 229–53.
2. Denzin N., Keller Ch. (2000) *Frame analysis reconsidered*. Ed. by G.A. Fine, G. Smith. London: Sage Publications, Vol. 4, P. 65–79.
3. Goffman E. (1983) The interaction order. *American Sociological Review* 48, P. 1–17.

4. Heydon, G. (2004) Establishing the structure of police evidentiary interviews with suspects'. *International Journal of Speech, Language and the Law* 11(1), P. 27-49.
5. Heydon, G. (2005) *The language of police interviewing: A critical analysis*. Houndmills, UK. Palgrave Macmillan Inc, 240 p.
6. Karasik V. I. *Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs*. [Language circle: personality, concepts, discourse.] – Volgograd : Peremena, 2002. – 477 p.
7. Kravchenko N., Pasternak T. (2018) Pragmaticheskaya attraktsyya: Postanovka problemy I vvedeniye termina. [Pragmatic attraction: Setting of the problem and introduction of the term]. // *Visnyk Kyivskogo Natsionalnogo lingvistychnogo Universytetu. Philology*. Vol. 21, #1. Kyiv, 2018.
8. Kravchenko, N. (2017) *Diskurs i diskurs-analiz: kratkaya entsiklopediya*. [Discourse and Discourse Analysis: A Brief Encyclopedia]. Kyiv: 'Interservice'. 286 p.
9. Krysin L. *Rechevoye obshcheniye i sotcialnyye roli govoryashchich*. [Speech communication and social roles of speakers]. // *Sotsialno-lingvisticheskiye issledovaniya*. – Moskva.: Nauka, 1977. – p. 42–51.
10. Krysin L. *Sotsiolingvisticheskiye aspekty izucheniya sovremennogo russkogo yazyka*. [Sociolinguistic aspects of the study of the modern Russian language]. – Moskva: Nauka, 1989. – 186 p.
11. Lerner, G.H. (1996) Finding 'Face' in the Preference Structures of Talk-in-interaction, *Social Psychology Quarterly* 59(4). P. 303-21.
12. Pasternak T. *Ekoprahmatychnyy aspekt komunikatyvnykh roley v epideyktichnomu diskursi*. [Ecopragmatic aspect of communicative roles in epideictic discourse] // *Rol' inozemnykh mov u sotsiokul'turnomu stanovlenni osobystosti: zbirnyk naukovykh prats'*. Kyiv: NAU, 2020. 144 p., p. 103-107.
13. Pasternak T. *Kohnityvnyy komponent komunikatyvnykh roley v instytutsiynomu dialozi*. [Cognitive component of communicative roles in institutional dialogue] // *Naukovyy visnyk NUBiP Ukrainy. Seriya: Filolohichni nauky*. Kyiv, 2017/4/1.
14. Sacks H. *Lectures on conversation*. 2 vols. /H. Sacks / Emanuel A. Schegloff. – Oxford : BasilBlackwell, 1992. – 343 p.
15. Sacks, H. (1987) On the Preferences for Agreement and Contiguity in Sequences in Conversation, in G. Button and J. R. E. Lee (eds). *Talk and Social Organization*. Philadelphia, PA : Multilingual Matters. P. 54–69.
16. Schegloff, E.A., Jefferson, G. and Sacks H. (1977) The Preference for Self-correction in the Organization of Repair in Conversation, *Language* 53. P. 361–82.
17. Sedov K. *Stanovleniye discursivnogo myshleniya yazykovoy lichnosti: psikho- i sotsiolingvisticheskiye aspekty*. [Formation of discursive thinking of a linguistic personality: Psycho- and sociolinguistic aspects]. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo Universiteta, 1999. 179 p.
18. Selivanova E. *Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta I kommunikatsii* [Fundamentals of linguistic theory of text and communication]. –Kyiv : Brama, 2004. – 336 p.
19. Smith, M. J. *Police interviews* [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://Cryptome.org/smith-inter.zip>
20. Tarasova E. V. *Rehevaya sistemnost v terminakh lingvopragmatyki* [Speech consistency in terms of Linguistic Pragmatics.] // *Visnyk Kharkivskogo Natsionalnogo Universytetu*, 2000. – № 471. – p. 273–279.
21. *Transcripts of interview D.A. Illingworth* [Electronic Resource]. – Mode of access: hillsborough.independent.gov.uk/repository/docs/SYP00038870001.pdf.
22. Walker S. *Role theory and foreign policy analysis*. Durham, NC : Duke University Press, 1987. 196 p.
23. Wetherell M. *Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue*. *Discourse and Society*, 1998, Vol. 9. P. 387–412.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2021
The article was received 29 March 2021

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ АРГУМЕНТАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ В ІСПАНЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ 2019 РОКУ

Попова Наталія Миколаївна,
*доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри романської філології
Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
popovanatala425@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5873-7177*

Рибалка Олександра Юріївна,
*студентка Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
alexandrarybalka@knu.ua
orcid.org/0000-0002-1223-2656*

Мета. Метою статті є виявлення ефективних засобів та прийомів у тактиках окреслення позитивної перспективи, протиставлення та солідаризації, за допомогою яких реалізується аргументативна стратегія у промовах, дебатах та інтерв'ю політичних лідерів Іспанії, зокрема Педро Санчеса, Пабло Касадо та Сантьяго Абаскала.

Методи. Дослідження базується на комплексному підході до аналізу політичного дискурсу, у якому поєднано комунікативно-прагматичний, семантико-когнітивний і контекстуальний аналізи, що забезпечують визначення комунікативно-прагматичних намірів мовця, встановлення аксіологічного компоненту значення використаних мовних одиниць і їх можливі інтерпретації носіями національної концептосфери у відповідному мовному та ситуативному контексті.

Результати. У межах дослідження було проаналізовано засоби реалізації аргументативної стратегії у передвиборчих промовах лідерів трьох провідних політичних партій Іспанії, інтерв'ю та дебатах за їх участю, виокремлено переважання тактики окреслення позитивної перспективи, протиставлення, солідаризації та описано особливості поєднання обраних політичних лексичних, граматичних і стилістичних одиниць із урахуванням національно детермінованої специфіки значення лексичних одиниць, що вербалізують затребувані концепти національної концептосфери Іспанії. Аналіз дискурсу передвиборчої кампанії 2019 року дозволив визначити специфічні риси аргументативної стратегії: спрямованість на майбутнє, акцент на власних досягненнях та недоліках опонентів, прагнення скоротити дистанцію між мовцем та адресатом. Орієнтованість на майбутній контекст втілюється у тактиці окреслення позитивної перспективи за допомогою використання граматичних та лексичних засобів, що позначають чіткість та визначеність позиції політика. Тактика протиставлення, що характеризується вживанням антонімічних лексичних засобів, дозволяє політичним діячам вигідно представити власну кандидатуру та негативно вплинути на імідж опонентів. Необхідність переконати виборців втілюється у тактиці солідаризації, що полягає у використанні лексичних одиниць, які вказують на близькість поглядів і приналежність мовця й адресата до єдиного цілого.

Висновки. Проведений аналіз особливостей реалізації аргументативної стратегії в іспанському політичному дискурсі свідчить про ефективність трьох основних комунікативних тактик: окреслення позитивної перспективи, протиставлення та солідаризації, добір лексичних, граматичних та стилістичних засобів побудови яких базується на врахуванні ситуативно-прагматичного контексту та національно аксіологічних домінант іспанського світогляду.

Ключові слова: політичний дискурс, прагматика, комунікативна стратегія, тактика, аксіологема, семантико-когнітивна інтерпретація, мовний контекст, концептосфера.

ARGUMENTATIVE STRATEGY IMPLEMENTATION IN THE SPANISH POLITICAL DISCOURSE OF THE 2019 PRE-ELECTION CAMPAIGN

Popova Nataliia Mykolaivna,
*Doctor of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Romance Philology
Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
popovanatala425@gmail.com
orcid.org/0000-0001-5873-7177*

Rybalka Oleksandra Yuriivna,
*Student at the Institute of Philology,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
alexandrarybalka@knu.ua
orcid.org/0000-0002-1223-2656*

Purpose. The article deals with identifying effective language means and techniques which form the basis of polarization, solidarity and positive prospect describing tactics that the argumentative strategy is realized through in speeches, debates and interviews of such Spain's political leaders as Pedro Sánchez, Pablo Casado and Santiago Abascal.

Methodology. The study is based on an integrated approach to the analysis of political discourse, combining communicative and pragmatic, semantic and cognitive as well as contextual analyses which allow determining speaker's communicative and pragmatic intentions, detect the axiological component of language units meaning and their possible interpretations by national conceptual sphere hosts in the relevant linguistic and situational context.

Results. The study analyzes the means of the argumentative strategy creation in the campaign speeches of Spanish leading political parties' leaders, in their interviews and debates. The predominance of tactics of positive prospects description, polarization and solidarity were identified. The research characterizes the peculiarities of lexical, grammatical and stylistic units' combining, taking into account the nationally determined specificity of lexical units' meaning, which verbalize the demanded concepts of the national conceptual sphere of Spain. The analysis of the 2019 pre-election campaign discourse has allowed identifying of such specific features of the argumentative strategy as focusing on the future, emphasizing their own achievements and opponents' shortcomings, desire to reduce the distance between the speaker and the addressee. The focus on the future context is embodied in the tactic of positive prospects description where grammatical and lexical units should indicate the clarity and certainty of politician's position. The tactic of polarization, characterized by the use of antonymous lexical units, allows politicians to present favorably their own candidacy and negatively affect opponents' image. The need to convince voters is transferred into in the tactic of solidarity consisting in the use of lexical units that indicate the convergence of views and belonging of the speaker and the addressee to the same community.

Conclusions. The analysis of peculiarities of argumentative strategy realization in the Spanish political discourse demonstrates the effectiveness of such frequently used communicative tactics as positive prospects description, polarization and solidarity. They are based on the selection of lexical, grammatical and stylistic units, taking into account the situational and pragmatic context as well as national and axiological dominants of Spaniard's world view.

Key words: political discourse, pragmatics, communicative strategy, tactic, axiologemes, semantic and cognitive interpretation, linguistic context, conceptual sphere.

1. Вступ

Політичний дискурс, а саме комунікативні стратегії та тактики, які використовуються суб'єктами політичної комунікації, усе частіше перетворюються на засіб маніпуляції масовою свідомістю у широких масштабах, що подекуди призводить до тяжких та непередбачуваних наслідків для суспільства. Тому дослідження мовних засобів, за допомогою яких створюються нові політичні образи та формується думка масового адресата, стало нагальною необхідністю в колі лінгвістичних досліджень. Вивченню комунікативних стратегій і тактик політичного дискурсу присвячено праці Т. ван Дейка, А. Белової, Ф. Бацевича, О. Іссерс, Н. Кондратенко та ін. Особливості їх реалізації в українському політичному дискурсі вивчаються Л. Завальською, К. Серажим, в іспанському – Л. Алькайде, М. Гонсалес Санс та ін.

Оскільки передвиборча агітація безпосередньо впливає на майбутній політичний курс розвитку суспільства, важливим є дослідження та порівняння комунікативних стратегій різних політичних партій, які вони застосовують у боротьбі за владу та прихильність електорату. За результатами двох парламентських виборів, проведених в Іспанії в 2019 році, більшість голосів отримали Іспанська соціалістична робітничка партія, Народна партія та партія Vox, чому значною мірою сприяло застосування аргументативної стратегії для досягнення політиками комунікативної мети, а саме: обґрунтувати власні переваги та наголосити на недоліках опонентів. *Актуальність* дослідження зумовлюється необхідністю застосування комунікативно-прагматичного підходу до аналізу тактик аргументативної стратегії, використаних іспанськими політиками. Беручи до уваги особливості протікання психічних процесів і характеристики ціннісної складової національної концептосфери Іспанії, аргументативна стратегія, застосована у відповідних комунікативних контекстах, перетворилася на засіб доступу до свідомості іспанського народу та дозволила вперше за всю історію існування конституційної монархії правій політичній партії Vox наздогнати правлячі партії й увійти до Парламенту з великою кількістю голосів.

Наукова новизна роботи полягає у визначенні найбільш ефективних мовних засобів формування тактик, що слугували реалізації аргументативної стратегії у політичному дискурсі іспанських політиків, які отримали переважну більшість голосів у передвиборчій кампанії 2019 року.

Метою статті є дослідження тактик окреслення позитивної перспективи, протиставлення та солідаризації як засобу реалізації стратегії аргументації в політичних промовах, інтерв'ю та дебатах. *Об'єктом* дослідження є тактики реалізації аргументативної стратегії в іспанському політичному дискурсі передвиборчої кампанії 2019 року. *Предметом* стали мовні засоби, здатні в певному мовно-ситуативному контексті впливати на свідомість масової аудиторії, її ціннісні орієнтації та переконання.

Реалізація мети дослідження є можливою завдяки використанню таких *методів*: комунікативно-прагматичного аналізу дискурсу з метою встановлення характеристик комунікативного середовища, семантико-когнітивного аналізу – для визначення ціннісного компоненту в значенні лексико-фразеологічних одиниць та особливостей їх сприйняття носіями іспанської національної концептосфери, а також методу контекстуального аналізу, який дозволив з'ясувати додаткові смисли в поєднаннях обраних політиками лексичних, граматичних та стилістичних одиниць.

Матеріалом дослідження слугували передвиборчі промови політичних лідерів, зокрема Педро Санчеса, Пабло Касадо, Сантьяго Абаскаля, інтерв'ю та дебати за їх участю.

2. Специфіка стратегії аргументації у політичному дискурсі

Комунікація в політичній сфері з кожним роком удосконалює свої стратегічні характеристики, перетворюючись на засіб умілого маніпулювання свідомістю масової аудиторії. Політики у своїх виступах усе більше уваги приділяють мовним структурам, за допомогою яких ретельно вибудовуються мовленнєві тактики, здатні реалізувати розроблену стратегію досягнення комунікативної мети. У політичній сфері основною метою мовленнєвої взаємодії є намір мовця вплинути на переконання інших учасників політичної комунікації (Чудинов, 2007: 76).

Політичні діячі обирають певні комунікативні стратегії, переслідуючи конкретну мету, а саме: переконати адресата, завоювати авторитет, дискредитувати опонента.

Як зазначає Ф. Бацевич, характерною рисою, що притаманна політичному дискурсу, є його спрямованість на майбутнє (Бацевич, 2004: 142). Розвиваючи цю думку, необхідно зауважити, що у своїх промовах політичні діячі надають перевагу окресленню перспектив, які базуються на конкретних фактах і раціональних аргументах. Це пояснюється прагненням виборців чітко розуміти, які шляхи подальшого розвитку держави пропонує той чи інший кандидат.

Реалізація аргументативної стратегії в іспанському політичному дискурсі передвиборчої кампанії характеризується направленістю на ціннісну систему суспільства. Метою політиків, які застосовують цю стратегію, є часткова зміна цінностей адресата (Акінчиць, 2007: 72-74). До того ж у рамках передвиборчої агітації лідери партії, яка перебуває при владі, підкреслюють власні досягнення та визначають подальші перспективи своєї роботи, наголошуючи при цьому на некомпетентності інших (Micovic, 2014: 552; Мелешенко, 2020: 86). Точкою відліку промов лідерів опозиційних партій є критика діяльності нинішньої влади та зосередження уваги на власних можливостях змінити ситуацію в країні.

Таким чином, комунікативна стратегія аргументації широко застосовується в політичному дискурсі, щоб якомога більш переконливо й обґрунтовано подати інформацію. У рамках даної стратегії політичні діячі використовують комплекс тактик, які реалізуються за допомогою граматичних, лексичних і стилістичних мовних засобів, і уможливають досягнення комунікативної мети, а саме: здійснити вплив на свідомість та переконання адресата (Гладь, Чугу 2016: 136). Поєднання мовних засобів базується на врахуванні політичної ситуації в країні, соціально-побутових потребах масового адресата та ціннісного компонента в складі національно маркованих концептів, що вербалізуються в дискурсі та відображають найважливіші для іспанців моральні, матеріальні та культурні цінності.

2.1. Тактика окреслення позитивної перспективи

Тактика окреслення позитивної перспективи найчастіше застосовується Педро Санчесом, лідером ІСРП. Політик прагне підкреслити, що саме завдяки наполегливій роботі його команди стали можливими зміни на краще в різних сферах життя іспанського суспільства, а також наголосити на наявності чіткого алгоритму дій задля подальшого розвитку країни. Аргументативна стратегія реалізується завдяки продуманому поєднанню мовних одиниць лексичного та граматичного рівнів. Переважне вживання теперішнього перфектного часу *pretérito perfecto compuesto* пояснюється необхідністю вказати на продуктивність діяльності партії, результат праці якої можна спостерігати зараз. Теперішній час *presente de indicativo* застосовується Педро Санчесом для позначення дій у майбутньому, аби висловити впевненість у їх виконанні. Метафоричні перенесення слугують наданням образності та емоційності реаліям, які описуються. Наприклад, політик вживає словосполучення *poner rumbo a*, що використовується у мореплаванні для позначення чіткого напрямку руху, з метою продемонструвати та підкреслити визначеність і спланованість: ***Hemos hecho muchas cosas. Hemos revertido los recortes educativos (...), hemos aprobado un plan de empleo digno que ha sacado a 61 mil trabajadores de contratos precarios (...). Os podéis imaginar lo que podemos hacer no con 84 diputados, sino con una mayoría parlamentaria amplia. Podemos poner rumbo a España*** (Entrevista, 2019).

Стратегія аргументації у дискурсі Педро Санчеса часто реалізується за допомогою вживання складнопідрядних речень з підрядним мети, що свідчить про його чіткі наміри працювати задля підвищення ВВП Іспанії: ***Nosotros vamos a caminar para que España esté por encima del 40%*** (Sánchez: video, 2019).

Використання еліптичних речень дозволяє зробити висловлювання максимально зрозумілим та лаконічним, а також зосередити увагу виборців на майбутніх пропозиціях, зокрема реформах: ***En diciembre, Gobierno; en el primer trimestre de 2020, aprobado el techo de gasto; y a partir de ahí los presupuestos sociales que necesita España*** (Sánchez: entrevista, 2019).

2.2. Тактика протиставлення

Характерною рисою промов кожного з лідерів трьох обраних нами партій є втілення тактики протиставлення, що є однією з найефективніших у межах аргументативної комунікативної стратегії. Наводячи факти, що свідчать про невдалі дії опонентів (де переважає лексика з негативним конотативним забарвленням), політики зазвичай наголошують на власних здобутках (лексика з позитивною конотацією та позитивним аксіологічним забарвленням) або висловлюють готовність працювати чи розв'язати ситуацію, що склалася (дієслова з семами «руху», «динаміки», «змін»):

En siete años de Gobierno del PP, España ha escalado a la tercera posición de Europa en pobreza infantil (...). Mi compromiso es erradicar la pobreza infantil en cuatro años (Sánchez: entrevista, 2019). – Педро Санчес, характеризуючи діяльність Народної партії, вживає дієслово *escalar*, значення якого – «підніматися наверх», проте в даному контексті воно набуває іронічного звучання, адже Іспанія «піднялася» на третє місце у рейтингу країн Європи з найвищим рівнем бідності серед дітей (Léxico; DLE). Натомість він наголошує на тому, що вбачає своїм обов'язком повністю ліквідувати (*erradicar*) бідність серед дитячого населення Іспанії.

Vamos a seguir implementando la Agenda del Cambio. No habrá una sola medida, sino una batería de propuestas para recuperar el tiempo perdido por la irresponsabilidad de la oposición (Sánchez, 2019). Граматизована конструкція «ir + a + infinitive» використовується Педро Санчесом з метою наголосити на тому, що запровадження реформ є планомірним і відбудеться у найближчій перспективі. Окрім того, власні позитивні майбутні заходи він протиставляє негативним минулим діям опозиції, використовуючи антоніми «recuperar» і «perder».

(...) que deje paso (Sánchez) ***y ya vendrá el Partido Popular; que es el que siempre ha conseguido resolver la crisis que deja la izquierda*** (Entrevista en video, 2019). – Пабло Касадо за допомогою лексичних засобів демонструє

різницю між некомпетентністю П. Санчеса, його неспроможністю подолати кризу в країні («dejar») та власними досвідом, готовністю діяти задля розв'язання цієї ситуації («resolver»).

2.3. Тактика солідаризації

Тактика солідаризації застосовується лідерами трьох вказаних політичних партій з метою наблизитися до адресата. Наводячи аргументи, у яких наголошується на спільності інтересів і поглядів, політики прагнуть викликати у виборців відчуття причетності й обґрунтувати необхідність підтримки їх кандидатури. Для формування цієї тактики використовуються лексеми-вербалізатори національно детермінованого концепту *SOLIDARIDAD*, що асоціюються у свідомій іспанців зі спільністю їхніх інтересів (*comunidad, cohesión social, cohesión nacional, unidad territorial, intereses comunes*). У поєднанні із присвійним займенником *nuestro* та дієсловами, вжитими в першій особі множити, ці лексеми слугують ефективним засобом отримання голосів виборців.

Сантьяго Абаскаль, реалізуючи у своїй промові тактику солідаризації, вживає словосполучення *el sentido común*. Це пояснюється тим, що політик ставить за мету наголосити на спільності поглядів і дій усіх громадян Іспанії. Політик постійно використовує присвійний прикметник *nuestro*, підкріплюючи думку про єдність переконань. Також, бажаючи зробити додатковий акцент, він вживає особовий займенник *nosotros*, який у реченні виступає підметом і може бути опущений: (...) *es de sentido común decir que España es nuestra casa. Nuestra casa tiene nuestras paredes que son nuestras fronteras y que nosotros abrimos las puertas de nuestra casa a quién queremos* (El minuto de oro, 2019).

Педро Санчес, оперуючи лексичними засобами, які вербалізують концепти, що є важливими для кожного громадянина Іспанії, а саме *cohesión territorial, cohesión social*, наближується до інтересів виборців. Він також вказує, що за умови суспільної та територіальної єдності можливі зміни на краще як у суспільстві, так і в країні в цілому, вживаючи при цьому займенник *nosotros* у давальному відмінку та підкреслюючи свою приналежність до народу: *La cohesión social y la cohesión territorial nos hace mejor como país y mejor como sociedad* (El minuto de oro, 2019).

Вживання Педро Санчесом словосполучення *interés general* свідчить про те, що політик знає, чого прагне іспанське суспільство, та поділяє дане бачення. Ця ідея підкріплюється використанням присвійного прикметника *nuestro*: *Miramos por el interés general de España, porque nuestro país necesita un Gobierno fuerte* (Sánchez, 2019). Лексичні та граматичні повтори слугують як для фокусування уваги адресата на відповідному значенні, так і для досягнення комунікативної мети використання тактики солідаризації у втіленні аргументативної стратегії.

3. Висновки

Отже, специфічними рисами стратегії аргументації в іспанському політичному дискурсі останньої передвиборчої кампанії є: спрямованість на майбутній контекст, що реалізується в тактиці окреслення позитивної перспективи за допомогою використання граматичних і лексичних засобів, які вказують на чіткість і визначеність; акцент на власних досягненнях і недоліках опонентів, що втілюється в тактиці протиставлення шляхом вживання антонімічних лексичних засобів; скорочення дистанції між мовцем і адресатом задля більшої переконливості, що виражається в тактиці солідаризації, для якої характерним є використання лексичних одиниць, що вказують на близькість поглядів і приналежність до єдиного цілого. Установлено, що ключовим чинником для відбору мовних одиниць слугує урахування мовцем як характеристик адресата, так і орієнтація на національно детерміновану оцінку соціально-побутових реалій іспанцями. *Перспективою подальших досліджень* є вивчення засобів реалізації інших комунікативних стратегій, які застосовуються лідерами провідних політичних партій Іспанії та дозволяють їм отримати підтримку серед населення.

Література:

1. Акінчиць Н.Г. Політичний дискурс як об'єкт наукового аналізу. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 107. С. 72–76.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
3. Гладь С.В., Чугу С.Д. Лінгвопрагматичний аспект аргументативного дискурсу. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип. 10(1). С. 134–139.
4. Мелешенко О.О. Руйнування іміджу політичного опонента як комунікативна стратегія твітінгу Дональда Трампа. *Південний архів (філологічні науки)*. 2020. Вип. 84. С. 84–90.
5. Чудинов А.П. Политическая лингвистика. Москва : Флинта : Наука, 2007. 256 с.
6. Diccionario de la lengua española (DLE). URL : <https://dle.rae.es/> (дата звернення: 02.04.2021).
7. El minuto de oro de cada candidato en el debate electoral: vídeo. URL: <https://youtu.be/exhiF2kUm0k> (дата звернення: 27.03.2021).
8. Entrevista en vídeo: Empieza la campaña electoral más reñida. (2019). URL: <https://youtube.com/watch?v=Rqtsdv1zke4&feature=share> (дата звернення: 25.03.2021).
9. Léxico. URL : <https://www.lexico.com/es> (дата звернення: 05.04.2021).
10. Micovic M. La comunicación y el discurso políticos en España y Serbia. Análisis comparativo de las estrategias argumentativas utilizadas en los debates electorales televisivos: tesis ... de Dr. Cand. en Lengua Española. Barcelona, 2014. 667 p.
11. Sánchez P. Ahora necesitamos un gobierno aún más fuerte que en abril: entrevista. URL: <https://www.20minutos.es/noticia/4043733/0/entrevista-pedro-sanchez-elecciones-generales-necesitamos-gobierno-fuerte/> (дата звернення: 06.04.2021).
12. Sánchez P. Hay un riesgo real de que sume la derecha con la extrema derecha: entrevista en vídeo. URL: https://elpais.com/politica/2019/04/25/actualidad/1556218285_890314.html (дата звернення: 02.04.2021).

References:

1. Akinchyts, N. H. (2007). Politychnyi dyskurs yak ob'iekt naukovooho analizu. [Political discourse as an object of scientific analysis]. *Kultura narodov Prychernomoria*. 107. 72-76. [in Ukrainian]
2. Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky*. [Basics of communicative linguistics]. Kyiv: Akademiia. 342 p. [in Ukrainian]
3. Hlado S. V., Chuhu S.D. (2016). Linhvo-prahmatychnyi aspekt arhumentatyvnoho dyskursu. [Linguistic and pragmatic aspect of argumentative discourse]. *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*. 10(1). 134-139. [in Ukrainian]
4. Meleshchenko, O. O. (2020). Ruinuvannia imidzhu politychnoho oponenta yak komunikatyvna stratehiia tvitinhu Donalda Trampa. [Tarnishing the image of a political opponent as a communicative strategy of Donald Trump's twitting]. *Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky)*. 84. 84-90. [in Ukrainian]
5. Chudinov, A. P. (2007). *Politicheskaya lingvistika*. [Political linguistics]. Moskva: Flinta: Nauka, 256 p. [in Russian]
6. *Diccionario de la lengua española (DLE)*. [Dictionary of the Spanish language]. Available at: <https://dle.rae.es/>
7. El minuto de oro de cada candidato en el debate electoral. [The golden minute of each candidate in the election debate]: vídeo. (2019). Available at: <https://youtu.be/exhiF2kUm0k> [in Spanish]
8. Entrevista en video: Empieza la campaña electoral más reñida. [Interview in video: The golden minute of each candidate in the election debate]. Available at: <https://youtube.com/watch?v=Rqtsdv1zke4&feature=share> [in Spanish]
9. *Léxico*. [Thesaurus]. Available at: <https://www.lexico.com/es> [in Spanish]
10. Micovic, M. (2014). *La comunicación y el discurso políticos en España y Serbia. Análisis comparativo de las estrategias argumentativas utilizadas en los debates electorales televisivos: tesis ... de Dr. Cand. en Lengua Española*. [The communication and political discourse in Spain and Serbia. Comparative analysis of argumentative strategies used in televised election debates: thesis ... of PhD cand. in Spanish Linguistics]. Barcelona, 667 p. [in Spanish]
11. Sánchez, P. (2019). Ahora necesitamos un gobierno aún más fuerte que en abril: entrevista. [Now we need an even stronger government than in April: interview]. Available at: <https://www.20minutos.es/noticia/4043733/0/entrevista-pedro-sanchez-elecciones-generales-necesitamos-gobierno-fuerte/> [in Spanish]
12. Sánchez, P. (2019). Hay un riesgo real de que sume la derecha con la extrema derecha: entrevista en vídeo [There is a real risk that right-wing parties will join together with extreme right-wing parties: video interview]. Available at: https://elpais.com/politica/2019/04/25/actualidad/1556218285_890314.html [in Spanish]

Стаття надійшла до редакції 15.04.2021
The article was received 15 April 2021

4. Загальне мовознавство

4. General linguistics

ГЕМІНАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРИНЦИПІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПЕРСОНАЖІВ (на матеріалі роману-антиутопії Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом»)

Боговик Оксана Аурелівна,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри філології та перекладу
Дніпровського національного університету залізничного
транспорту імені академіка В. Лазаряна
oksana.a.bogovik@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4315-2154

Мета наукової розвідки полягає в дослідженні вживання стилістичної фігури повтору *гемінації*, яку використано для зображення емоційного стану персонажів у романі американського письменника Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом», що до сьогодні не ставало предметом ретельних наукових студійовань. Цікавим видається позитивне та негативне маркування стилістичної фігури, яка залежно від контексту набуває певного експресивно-оціночного судження.

Методи. Дослідження здійснено за допомогою описового методу – для інвентаризації, систематизації і класифікації фактологічного матеріалу, а також методів теоретичного узагальнення та аналізу. Для з'ясування ролі експресивного засобу в тексті роману було використано метод контекстуального аналізу, який спрямовано на розкриття контексту з урахуванням задуму автора та було прокоментовано виражальні засоби, якими послуговувався письменник. Використання зазначених методів дозволило здійснити аналіз уживання стилістичної фігури *гемінація* як виразника різних емоційних станів персонажів твору.

Результати. У статті розглянуто теоретичні аспекти фігури мови *повтору* та стилістичних фігур, які засновані на його принципі. У тексті роману *повтор* функціонує як один із принципів вербалізації вираження емоційних станів персонажів. Детально проаналізовано ті з них, які використано як інструмент досягнення експресивності. Розглянуто точки зору вчених-лінгвістів на особливості функціонування *гемінації* в мові та зроблено спробу надати дефініцію зазначеному явищу. У наукових лінгвістичних розвідках *гемінація* характеризується як фігура експресивного синтаксису. Зазначене явище має контактне розташування, а досягнення впливового ефекту відбувається за рахунок надлишковості. Вживання *гемінації* у тексті привертає увагу читачів, акцентує увагу на найголовнішому, допомагає відобразити настрої та емоції героїв твору.

Висновки. У статті звернено увагу на вживання стилістичних фігур, які засновані на принципі *повтору* і є семантико-стилістичною домінантою у творі письменника. Досліджувані приклади, які засновані на вживанні фігури мови *гемінації*, в основному описують негативні емоції. Кількість прикладів у романі, де *гемінація* вживається на позначення позитивних емоцій, складає незначну кількість. Наголошено, що такий розподіл не є закономірним, а залежить від жанру, загального тону твору та контексту аналізованої фігури.

Ключові слова: повтор, стилістичні засоби, експресивний синтаксис, художній текст, функція, емоція.

GEMINATION AS ONE OF THE PRINCIPLES TO VERBALIZE THE EXPRESSION OF CHARACTERS' EMOTIONAL STATES (based on Ray Bradbury's dystopian novel "Fahrenheit 451")

Bohovyk Oksana Aurelivna,
PhD in Philology,
Senior Lecturer at Philology and Translation Department,
Dnipro National University of Railway Transport
named after Academician V. Lazarian
oksana.a.bogovik@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4315-2154

Purpose. The task of this article is to study the use of *geminatio* that is the stylistic device of *repetition*. It is used to depict the emotional states of the characters in the novel "451 degrees Fahrenheit" by the American writer Ray Bradbury. Until now this topic has not been examined thoroughly in scientific studies. It seems interesting to mark *geminatio* as positive and negative one by means of the context that helps to acquire a certain expressive and evaluative judgment.

Methods. The research is carried out using a descriptive method for cataloguing, systematization, and classification of factual material, as well as methods of theoretical generalization and analysis. The method of contextual analysis is used to clarify the role of expressive means in the text of the novel. This method is aimed at revealing the context, taking into account the author's intention, and commented on the means of expression used by the writer. The application of these methods allows analyzing the use of the stylistic figure *geminatio* as an expression of the characters' different emotional states.

Results. The article considers the theoretical aspects of *repetition* and stylistic devices which are based on its principle. In the novel, *repetition* functions as one of the principles to verbalize the expression of the characters' emotional states. The views of linguists on the peculiarities of *geminatio*'s functioning in the language are analyzed. The attempt to give the definition to this stylistic device is made. In linguistics, *geminatio* is characterized as a phenomenon of the expressive syntax that has a contact location. The achievement of the influential effect is due to redundancy.

Conclusions. The analyzed examples which are based on *geminatio* mostly describe negative emotions. The number of examples in the novel where *geminatio* is used to denote positive emotions is rather small. It is emphasized that such a distribution is not usual as it depends on the genre, the text's general tone, and the context of the analyzed stylistic device.

Key words: repetition, stylistic devices, expressive syntax, fiction, function, emotion.

1. Вступ

Мова – це складна система, яка постійно перебуває у процесі динамічного розвитку та оновлення, отже, потребує нових підходів до її студіювання. Сучасні лінгвістичні дослідження, зорієнтовані на вивчення людини в мові та вплив мови на свідомість мовця, базуються на антропоцентричному підході (Lee, 2016; Fitch, 2010). У діаді *мова – людина* важливого значення набувають емоції, які відіграють важливу роль та мають значний вплив на спілкування, що є очевидним, адже, сприймаючи оточуючий світ та індивідів у ньому, люди по-різному реагують на перебіг тих чи інших подій, явища та отриману під час комунікації інформацію, де «людина виступає активатором такого процесу, мова – засобом, а емоції – формою відображення об'єктивної дійсності» (Боговик, 2020: 196). Важливість зазначеної теми у мовознавстві підкреслюється тим, що вивчення емоційності завжди перебувало і залишається в колі зацікавлень як сучасних, так і іноземних вчених-лінгвістів, серед яких В. Гак, А. Загнітко, В. Дудка, А. Мартинюк, С. Гладь, А. Вежицька, S. Wood, L. Barsalou, Z. Kovešes, W. Nagy та ін.

Кожному стилю мови притаманний певний відбір мовних засобів, які найкраще відповідають досягненню мети адресантів. У полі наших зацікавлень перебуває художній стиль, що визначається як переважно стиль художньої літератури, який відіграє важливу роль в описі історії та відображенні культурних реалій (Polack, 2020: 8). Вважаємо, що художній твір – створений уявою митця текст, де думки, мовлення, дії персонажів, описи, події та включена у контекст інформація набувають більш глибокого сенсу, якщо виражаються за допомогою експресивних засобів і стилістичних прийомів, які допомагають збагнути інтенції автора та способи їх реалізації.

Особливості реалізації повторів у мовознавчій науці неодноразово ставали і залишаються серед актуальних питань вивчення, що прослідковується у роботах сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників (Вінтонів, 2018; Костюк, 2014; Wilson, 2014; Verheyen, 2015 та ін.). Проте не всі активно вживані у художніх творах стилістичні засоби, основу яких становить повтор, набули належного висвітлення у наукових розвідках. Зокрема, не було надано належного аналізу такому засобу лексико-синтаксичного повтору як *гемінація*. З огляду на це уважимо за доцільне описати і схарактеризувати названу стилістичну фігуру.

Об'єктом нашого дослідження є роман Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» – один із найкращих творів письменника (Reid, 2000: 53).

Предмет аналізу – уживання стилістичної фігури *гемінація* як виразника емоційного стану персонажів твору.

2. Повтор як ключовий принцип функціонування гемінації

Природно, що художній текст, акумулюючи у собі безліч відношень, виходить за межі літератури і стає невичерпним джерелом наукових пошуків. Оскільки «нічого не існує поза текстом» (Derrida, 2016), то художній текст можна представити як відображену в мові і забарвлену авторською свідомістю узагальнену картину світу, на формування якої впливають суспільно-соціальні та індивідуально-психологічні чинники.

У лінгвістичній науці *повтор* визначають як «фігуру мови, що полягає у дво- або кількарізовому використанні в межах контексту в певній послідовності тотожних чи подібних (як у формальному, так і в семантичному аспектах) звуків, слів або їх частин, синтаксичних конструкцій, ужитих контактено або дистантно для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображального ефекту» (Українська мова: енциклопедія, 2004: 496). Як увиразник художньої мови, стилістична фігура *повтор* вважається навмисним відхиленням від нейтральної синтаксичної норми. *Лексичний повтор*, що є повторенням одного й того самого слова або групи слів, використовується у художній літературі з метою створення ілюзії руху чи додаткового ритму, для наголошення на важливості певної думки чи інформації та забезпечення нового сприйняття, підсилення емоційного аспекту, створення почуттєвих доміант, підвищення дієвості намірів автора, утримання уваги читача тощо (Шкіцька, 2012: 208). Стилістична фігура *повтор*, у поєднанні з такими фігурами накопичення, як анафора, епіфора, епанатофа, епістрофа, тавтологія, плеоназм, ампліфікація, полісиндетон, рефрен (Стереометрія тексту, 2010: 265) та ін., створює емоційно насичений і цілісно когерентний текст.

Дослідження стилістичних фігур, заснованих на принципі повтору, висвітлено в роботах багатьох науковців, серед яких І. Гуцуляк, Л. Пришляк, О. Пономарів та ін. Серед зазначених фігур цікавим видається аналіз уживання фігури *гемінації*, яка отримала неоднозначне трактування у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. У нашому дослідженні ми відмежовуємося від фонетичного розуміння *гемінації* як повтору однієї і тієї самої приголосної у слові або фонетичне дублювання (Кауе, 2005: 43–55) і розглядаємо згадане явище лише через призму її стилістичного використання. Частково погоджуємося з твердженням О. Фінкеля, який назвав *гемінацію* найпростішим серед усіх синтактико-естетичних явищ, що характеризується повторенням того самого члена речення (О.М. Фінкель – забутий теоретик, 2007: 141). Очевидно, що явище *гемінації* досить просто розпізнати серед інших стилістичних засобів, хоча і в цьому питанні спостерігаємо певну дискусійність (про що йтиметься далі), а розуміння явища як виразника емоційності, поза сумнівом, потребує уточнення.

Назва *гемінація* походить від латинського *geminus*, що означає подвоєння, тож логічно, що повторення лексем має бути *двократним*, тобто контактний повтор одного й того ж слова, словосполучення або частини речення з метою посилення виразності (Матвеева, 2010: 69). Натомість у російському мовознавстві поширена думка, що це «фігура мови, заснована на контактному повторенні слова, словосполучення чи речення *не менше трьох разів*» (Чистякова, 2019: 66). Російська мовознавиця П. Купіна висловлює таку саму думку, вказуючи, що гемінація – різновид контактного повтору, а саме: як *мінімум триразовий повтор* слова або словосполучення з метою емоційного посилення (Купіна, 2019). Спроба науковців зазначити про кількість вживань більше двох вбачається нам зрозумілою через намагання розмежувати явище *епіфори* – стилістичної фігури, що складається з повторення одного й того самого слова чи звороту (Грицаєнко, 2013: 233) та *гемінації*. Для диференціації згаданих стилістичних

засобів врахуємо їх основні відмінності, що допоможуть конкретизувати поняття: стилістичну фігуру, в якій наявне повторення початку і кінця вірша, називають *епістрофою* (Включення або Епістрофа, 2001: 108), що зазвичай використовуються у довгих фразах чи періодах, здебільшого закінчуючи чи починаючи рядок; риторична фігура, в якій кілька речень завершуються одними й тими самими словами (Павленков, 1907).

Отже, висновуємо, що *еніфора* – стилістична фігура, яка вживається на позначення двократного повтору слова, словосполучення чи фрази наприкінці періоду чи речення. Натомість *гемінація* включає дво- або багаторазовий абсолютний, тобто без зміни форми та використання інших елементів, повтор слова, словосполучення чи фрази без уваги на місце їх розташування.

Одним із важливих критеріїв розмежування типів *повтору* є включення повторюваних елементів у речення або текст за лінійним розташуванням (Kukhareno, 1986: 72–73; Сарина, 1997: 54–81). Науковці виокремлюють дистантний та контактний повтори. У текстах художніх творів *повтор* зазвичай не виділяється особливими індикаторами, окрім тих випадків, коли автор, бажаючи підкреслити важливість певного елемента у реченні чи з метою привернути увагу читача, виокремлює стилістичну фігур іншим способом, наприклад, напівжирним шрифтом або курсивом, наприклад: “**I saw it, I saw it!**” *Montag reached inside the parlour wall and pulled the main switch* (Bradbury, 2012: 90). Контактні та дистантні повтори розрізняємо за критерієм їхнього розташування у реченні чи тексті, тобто враховуючи місце елементів, які повторюються. Очевидно, що *гемінація* відноситься до тих стилістичних фігур, які мають контактне розташування у реченні.

На особливу увагу заслуговує питання щодо аналізу вживання пунктуаційних знаків у реченнях, які включають *гемінацію*, у романі Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом», на матеріалі якого здійснюється дослідження:

- 1) **кома**: “**No, no**” (Bradbury, 2012: 29) – подвійне заперечення уживане з метою інтенсифікації першої лексеми;
- 2) **крапка**: “**He was not happy. He was not happy. He said the words to himself**” (Bradbury, 2012: 9) – дублювання закінченої думки свідчить про усвідомлення героя правдивості першого висловлювання;
- 3) **знак оклику**: “**Come on! Come on, you, you can't stay here!**” (Bradbury, 2012: 115) – використання знаку оклику вказує на емоційність висловлювання;

4) **дефіс**: “**When it was all over he felt like a man who ... fell and fell into emptiness and emptiness and never-quite-touched-bottom-never-never-quite-no not quite-touched-bottom...**” (Bradbury, 2012: 42) – розділовий знак вжито з метою підкреслення швидкого плину думок, вказуючи на неможливість адресанта спокійно сприйняти отриману інформацію;

5) **елімінація розділових знаків**: “**The people whose mouths had been faintly twitching the words Dentifrice Dentifrice Dentifrice**” (Bradbury, 2012: 75) – уникнення розділових знаків створює повний контактний лексичний повтор із використання *гемінації*, який сприймається як нав'язливий зовнішній звук.

Аналіз вищенаведених прикладів доводить, що контактні повтори у жодному разі не можуть розглядатися лише як формальна надлишковість (Актуалізатори експресії, 1988: 6), адже вилучення будь-якого з елементів повтору априорі позбавить цей відрізок мовлення емоційного забарвлення та призведе до втрати смислового навантаження.

Цікавим видається позитивне та негативне маркування *гемінації*, що у процесі дослідження визначає певну емоційну оцінку, яку автор вкладає в мовлення або описи думок своїх персонажів. Класифікації дослідників включають від двох до десяти базових емоцій. У нашому дослідженні ми послуговуємося класифікацією американського спеціаліста в області психології емоцій К. Изарда, яка включає 10 найменувань із позитивним та негативним маркуванням, а саме: *гнів, презирство, відроза, дистрес (горе-страждання), страх, провина, інтерес, радість, сором, подив*. Для розподілу *гемінації* за емоційним забарвленням вважаємо за необхідне враховувати контекст кожного окремого випадка, що дозволить віднести ту чи іншу емоцію до розряду позитивних або негативних залежно від того, як вона впливає на внутрішньособистісні процеси та процеси взаємодії індивіда з найближчим соціальним оточенням при врахуванні різноманітних чинників (Изард, 2000).

3. Стилiстичнi фiгури заснованi на принципi повтору

У романі «451 градус за Фаренгейтом» Рей Бредбері не дає детального опису своїх персонажів, але майстерно, ретельно дiбраними лексемами, немов легкими рухами пензля, торкається зовнiшностi та характеру героiв, провокуючи читача до вироблення уявлення про кожного персонажа та створення власної картини щодо прочитаного.

Сприйняття персонажа в художньому тексті здебільшого відбувається через реалізацію особливостей його мовлення. До створення портрета героя твору автори, окрім деталей опису зовнішності, одягу, побуту, оселі, зайнятості, рис характеру, залучають ще й мовленнєву характеристику, яка додає важливий штрих для цілісного портрету персонажа. Передане мовлення та опис героїв неможливі без вербалізації їх емоційних станів, що може здійснюватися різними засобами: за допомогою емотивної лексики, вираженої різнорівневими одиницями; метафоричними виразами або стилістичними фігурами та ін. Рей Бредбері у романі «451 градус за Фаренгейтом» майстерно інтегрує повтори у речення, вживаючи їх із різними стилістичними прийомами, де вони набувають образності та емоційної насиченості:

б) **ампліфікація** – стилістичний прийом, який сприяє емоційній насиченості мовлення, за використання синонімів, епітетів, однорідних членів речення, повторів синтаксичних конструкцій, риторичних фігур тощо: “**They had this machine. They had two machines, really**” (Bradbury, 2012: 12);

7) **анаклаза** – стилістичний прийом, який надає повідомленню певного емоційного забарвлення і полягає у використанні звуконаслідування, речитативу, скандуванні окремих слів, висловів або речень: “... *we never ask questions, or at least most don't; they just run the answers at you, **bing, bing, bing**, and us sitting there for four more hours of film-teacher*” (Bradbury, 2012: 27);

8) **анафора** – стилістична фігура, яка базується на повторенні початкових частин суміжних відрізків мовлення, за допомогою чого повторюваний член речення зазнає сильного змістового виділення, що підкреслюється як логічно, так і емоційно (Солганик, 2009: 166): “*The others would never do that. The others would walk off and leave me talking*” (Bradbury, 2012: 21);

9) **епіфора** – полягає у повторенні суміжних відрізків мовлення у кінці конструкції з метою посилення виразності художнього мовлення: “*I think they’re married. Yes, they’re married*” (Bradbury, 2012: 43);

10) **антитеза** уживається для зіставлення діаметрально протилежних думок або тверджень: “*It could see but it couldn’t see*” (Bradbury, 2012: 69);

11) **градація** – уживається автором, щоб показати поступове наростання із спрямуванням до найвищої точки. Така стилістична фігура додає драматизму та дозволяє читачу відчутти глибину переживання персонажа у хвилину потрясіння: “*Maybe you took two pills and forgot and took two more, and forgot again and took two more, and were so dopy you kept right on until you had thirty or forty of them in you*” (Bradbury, 2012: 17); “*Strangers come and violate you. Strangers come and cut your heart out. Strangers come and take your blood*” (Bradbury, 2012: 14);

12) **епаналепсис** – це повтор останньої лексеми одного відрізка мови на початку наступного, що покликаний підкреслити головну ідею повідомлюваного: “*I remember. Chicago. Chicago, a long time ago*” (Bradbury, 2012: 153);

13) **поліптотон** – уживається у художніх творах з метою емоційного забарвлення висловлювання і полягає у повторенні лексем у різних граматичних формах: “*Montag grinned the fierce grin of all men singed and driven back by flame*” (Bradbury, 2012: 2);

14) **полісиндетон** – зв’язок однорідних членів речення за допомогою одного й того самого сполучника, що дозволяє на лише зацентувати увагу читача на тій чи іншій інформації, але й увиразнити окремі компоненти повідомлюваного: “*There was only the singing of the thimble-wasps in her tamped-shut ears, and her eyes all glass, and breath going in and out, softly, faintly, in and out of her nostrils, and her not caring whether it came or went, went or came*” (Bradbury, 2012: 11);

15) **синонімічні повтори** використовуються для вираження тієї самої думки синонімічними засобами: “*Burn them all, burn everything*” (Bradbury, 2012: 57);

16) **хіазм** – риторична фігура, сенс якої полягає у хрестоподібній зміні елементів у паралельних рядках слів: “*Not everyone born free and equal, as the Constitution says, but everyone made equal*” (Bradbury, 2012: 55);

17) **коло** – відрізок мовлення, який починається і завершується однаковими словами чи фразами, що має на меті зображення замкненого руху думок і уживається для того, щоб зацентувати увагу читача на певній думці: “*Mildred, of course. She must have watched him hide the books in the garden and brought them back in. Mildred*” (Bradbury, 2012: 98). У творі натрапляємо на приклад, де стилістична фігура *коло* стосується всього речення. Стара жінка, яка у знак протесту з існуючим у державі законом про знищення книг, під час самоспалювання вигукує: “*Play the man, Master Ridley; we shall this day light such a candle, by God’s grace, in England, as I trust shall never be put out*” (Bradbury, 2012: 33). Гай Монтег звертається за роз’ясненням до капітана Бітті і останній точно відтворює промовлене: “*We shall this day light such a candle, by God’s grace, in England, as I trust shall never be put out*” (Bradbury, 2012: 37). Ці слова є алюзією на події 1555 року, коли єпископів-реформаторів Х’ю Латімера і Ніколаса Рідлі визнали єретиками та спалили живцем. Латімера був тим, хто підбадьорив іншого реформатора, виголосивши: «Радій, пане Рідлею, і поведься як чоловік. У цей день в Англії з Божим благословенням ми запалимо таку свічку, яку, я сподіваюсь, ніколи не можна буде погасити» (Chester, 1978).

Отже, дібрані приклади дозволяють стверджувати про насиченість роману стилістичними фігурами, які засновані на принципі повтору.

4. Гемінація як виразник емоційного стану персонажів

У дослідженні привернуто увагу до повторів, ускладнених стилістичною фігурою *гемінація*, яка, на нашу думку, є однією з яскравіших риторичних фігур для зображення емоційності персонажів: з одного боку, увагу читача привертає графічне відтворення явища, а з іншого, такий повтор дозволяє зосередитися на прочитаному.

Аналіз твору свідчить про те, що Рей Бредбері, використовуючи значну кількість стилістичних фігур, заснованих на повторі, принагідно вдається до вживання *гемінації*, щоб передати сильне збудження героїв, характер їхнього мовлення, підкреслити різні емоції та надати різних емоційно-сміслових відтінків у залежності від того, що повторюється.

Серед персонажів, мовлення та емоційна поведінка яких піддається аналізу у пропонованому дослідженні, зазначимо та дамо коротку характеристику кожному з них, що дозволить краще зрозуміти інтенції героїв: *Гай Монтег* – головний герой твору, пожежник-винищувач книжок; *Мілдред Монтег*, дружина Гаю, яка уособлює образ споживацького суспільства; *Клариса* – юнка, яка допомагає Гаю переосмислити сенс життя; *Фабер*, професор англійської мови, літній чоловік, який розуміє нищівний вплив політики тоталітарної держави на людину, але досить боязкий аби почати відкриту боротьбу; *брандмейстер Бітті*, капітан пожежників і прямий начальник Гаю, хитрий цинік, який усвідомлює і повністю підтримує принципи суспільства споживання; *стара жінка*, людина опозиційних поглядів, яка вирішує спалити себе разом зі знайденою у її будинку літературою.

На сторінках роману читач вперше знайомиться з Мілдред Монтег, коли Гай Монтег повертається додому після робочого дня. Автор не описує зовнішність героїні, але за допомогою *гемінації* вказує на певну деталь: “*And in her ears the little Seashells, the thimble radios tamped tight, and an electronic ocean of sound, of music and talk and music and talk¹ coming in, coming in² on the shore of her unsleeping mind*” (Bradbury, 2012: 10). У першому випадку *гемінація* подана у тексті без уживання розділових знаків, що створює монотонний звуковий ефект,

а у другому – повторювані лексеми, розділені комою, уживані з метою передавання звуку морського прибою. За допомогою стилістичної фігури письменник передає деяку збентеженість героя, який після зустрічі з Кларисою починає по-іншому сприймати дружину, що у даному контексті сприймається як негативна емоція.

Головний персонаж розуміє, що його дружина отруїлася пігулками і в цей час чує звуки ракетних бомбардувальників, які пролітають над його будинком: “*The jet-bombs going over, going over, going over, one two, one two, one two, six of them, nine of them, twelve of them, one and one and one and another and another and another, did all the screaming for him*” (Bradbury, 2012: 11). Гай втрачає рахунок літаків, які розривають тишу звуками двигунів. За допомогою гемінації створюється ефект нагнітання тривожності і передається емоція страху перед загрозою війни.

Дружина персонажа Мілдред залежна від тих розваг, які пропонують в описаному на сторінках роману суспільстві, зокрема Телесте – тривимірний проектор, екран якого займає усю поверхню стіни. Автор передає втому героя від постійного гаму і какофонії вживаючи гемінацію, яка утворюється за допомогою триразового контактного повтору: “*Montag heard the voices talking, talking, talking, giving, talking, weaving, reweaving their hypnotic web*” (Bradbury, 2012: 14). Він сприймає голоси учасників телепередач як тріскотіння, ефект якого передається за допомогою гемінації. Чоловік намагається переконати свою дружину у тому, що таке життя пусте та ілюзорне: “*And the uncles, the aunts, the cousins, the nieces, the nephews, that lived in those walls, the gibbering pack of tree-apes that said nothing, nothing, nothing and said it loud, loud, loud*” (Bradbury, 2012: 41), а трупя «родичів» його доводить до сказу, де повтор вживано для ілюстрації емоції гніву: “*Yes, the bunch, the bunch, the bunch*” (Bradbury, 2012: 47). Гай не може зрозуміти прихильності дружини до телевізійних персонажів і запитує: “*Millie, does- He licked his lips. Does your ‘family’ love you, love you very much, love you with all their heart and soul, Millie?*” (Bradbury, 2012: 73). Стилістична фігура *anocioneza*, облизування губ, риторичне питання із включенням гемінації, сприймаються як виразники емоцій страждання, гніву і зневаги водночас.

Цікавою деталлю інтер’єру будинку Монтегів є сигнал, який тихим бурмотінням сповіщає власників про прихід відвідувачів: “*... the front door speaker called her name, softly, softly, Mrs. Montag, Mrs. Montag, someone here, someone here, Mrs. Montag, Mrs. Montag, someone’s here*” (Bradbury, 2012: 50), “*The front door voice called softly: Mrs. Montag, Mrs. Montag, someone here, someone here, Mrs. Montag, Mrs. Montag, someone here*” (Bradbury, 2012: 64). В обох прикладах, для опису звуку, який видає сигнал, автор вживає прислівник *softly*, що разом з повторами створює ефект нагнітання атмосфери неспокою та передчуття чогось поганого, що має трапитися.

Відчуваючи збудження від усвідомлення того, що приховане поступово починає відкриватися йому, Гай хоче дізнатися від свого начальника Бітті сенс фрази, яку вимовила стара жінка перед тим як підпалити себе: “*She said some crazy thing when we came in the door. Play the man,*” she said, “*Master Ridley. Something, something, something*” (Bradbury, 2012: 31). Емоція страху відчується у словах героя, адже він боїться бути викритим, але цікавість перемагає. Пізніше саме Бітті, взявши про те, що Монтег ховає вдома книги, завітав до подружжя. Під час бесіди з Гаєм він запалює та гасить запальничку, що сприймається як вагання капітана щодо прийняття рішення відносно підлеглого: “*... began to strike the chemical match abstractedly, blow out, strike, blow out, strike, speak a few words, blow out*” (Bradbury, 2012: 51).

Єдине почуття, яке незмінно переслідує героя протягом усього роману, це страх перед механічним псом. Автор описує істоту наступним чином: “*Light flickered on bits of ruby glass and on sensitive capillary hairs in the nylon-brushed nostrils of the creature that quivered gently, gently, gently, its eight legs spidered under it on rubber-padded paws*” (Bradbury, 2012: 22). Гемінація лексеми *gently* уживається для опису тремтіння тварини, що передає її постійну готовність до пошуку «порушників», породжуючи мікс емоцій страху, відрази. Неначе шпик, повільно рухаючись, пес виношує свою жертву: “*The Hound was on its way, followed by hovering helicopter cameras, silently, silently, sniffing the great night wind*” (Bradbury, 2012: 130).

Юна Клариса змінює уявлення Гає про світ. Вона розповідає йому про свого дядька і Монтег реагує: “*Your uncle said, your uncle said. Your uncle must be a remarkable man*” (Bradbury, 2012: 28). Кількаразовий повтор звучить як інтерес героя до згаданого чоловіка та передражнювання дівчини, яка у словах дядька знаходить підтвердження своїм думкам. Після трагічної смерті Клариси, спогади про неї відлунюють у пам’яті чоловіка: “*My uncle says... and... my uncle... and... my uncle*” (Bradbury, 2012: 60).

Гай Монтег викрадає книги і починає відчайдушно шукати людей, які допоможуть йому зрозуміти сенс прочитаного в одній з них – у Біблії. Він згадує про знайомство з колишнім професором англійської мови Фабером – старою та боязкою людиною, і звертається до нього. Зустріч відбувається, але Фабер наляканий тим, що може бути викритим і покараним через свої переконання, скоріше намагається спровадити Гає. Монтег повертається додому і, втомившись від постійного страху, вирішує прочитати «Берег Дувра» Метью Арнольда подругам своєї дружини, але вони, нажахані викликаними емоціями, залишають будинок подружжя. У розпачі, що його не розуміють, Гай Монтег вживає обценну лексику, гемінація зі знаком оклику вкінці вказує на гнів персонажа: “*Damn it all, damn it all, damn it!*” (Bradbury, 2012: 94). На таку зухвалу спробу Гає професор реагує словами: “*Fool, Montag, fool, fool, oh God you silly fool...*” (Bradbury, 2012: 98). Емоція страху спостерігається через речитатив окремих слів Фабера, що надає його мовленню особливого емоційного забарвлення, а дворазове повторення привертає увагу читача.

Зраджений дружиною, Монтег тікає з міста і нарешті опиняється у колі своїх однодумців. Тут, у лісі, він відчуває єднання з природою і раптом згадує про свою дружину і подумки звертається до неї: “*Montag listened. Nothing. Nothing. Millie, he thought. All this country here. Listen to it! Nothing and nothing. So much silence, Millie, I wonder how you’d take it? Would you shout Shut up, shut up! Millie, Millie*” (Bradbury, 2012: 135). Риторична фігура апострофа, яку вживає автор з метою вираження емоційної експресії, підсилена гемінацією привертає увагу читача.

Перебуваючи у відносній безпеці, Гай стає причиною вбивства людини. Спостерігаючи за діями його одвічного страху – механічного пса – він у розпачі починає волати, але у відповідь лунає тиша: *“He screamed. He screamed. He screamed!”* (Bradbury, 2012: 142). Автор підсилює останній повтор знаком оклику. Декілька коротких речень передають емоції страждання, гніву, страху, збентеження і сорому.

5. Висновки

У рамках представленої дослідження запропоновано результати студіювання вживання риторичної фігури *гемінація* у творі красного письменства «451 градус за Фаренгейтом» Рея Бредбері. Початок роману можна визначити як елегантний, адже відчуються настрої журби, туги, смутку, безнадії та меланхолії. Лише наприкінці, втративши знайомих та близьких людей, головний персонаж усвідомлює, що перед ним відкривається новий сенс життя і твір бринить життєстверджуючими мотивами. Неначе птах Фенікс, спалений попереднім життям, він відроджується для нового.

У статті проаналізовано вживання стилістичних фігур, які засновано на принципі повтору, і є семантико-стилістичною домінантою у творах письменника. Зроблено спробу уточнення стилістичної фігури *гемінації*, вживання якої вживається для опису емоційних станів персонажів, і, поза сумнівом, привертає увагу та викликає емоційний відгук читача. Проаналізовані приклади описують негативні емоції, такі як страх, гнів, збентеження, відраза, зневага та сором. Позитивна емоція, яка пов'язана із зацікавленням головного персонажа, вживається у прикладах, які пов'язані із Кларисою, що вказує на небайдужість героя до юнки. Це жодним чином не вказує на те, що *гемінація* здебільшого використовується для опису негативних емоцій, адже це залежить від жанру та загального тону твору.

Після категоризації та інтерпретації *гемінації* на матеріалі прикладів було з'ясовано, що всі типи повтору функціонують для уточнення сенсу певних слів та посилення їх значення. Перспективним вбачаємо подальше дослідження *гемінації* на матеріалі інших функціональних стилів.

Література:

1. Актуализаторы экспрессии как неинформативные компоненты речи (на материале английского языка) / Ефимов Л.П. Киев, 1988. 11 с. Рус. Деп. в ИНИОН АН СССР 4.04.88, № 33268.
2. Боговик О.А. Гендерна специфіка вербальної репрезентації емоційних станів (на матеріалі роману Сідні Шелдона “Nothing lasts forever”). *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. № 14. С. 196–200. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.14-2.36>.
3. Вінтонів М.О. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
4. Включення або Епістрофа. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / голова ред. А. Волков. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
5. Грицаєнко Л.М. Основи красномовства : навчальний посібник. Київ : КНУТД, 2013. 244 с.
6. Изард К. Психология эмоций. Санкт Петербург : Питер, 2000. 464 с.
7. Купина Н.А. Стилистика современного русского языка. Москва : Изд-во Юрайт, 2019. 415 с.
8. Матвеева Т.В. Полный словарь лингвистических терминов. Ростов-на-Дону, 2010. С. 68–69.
9. О.М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства : збірка вибраних праць / Л. М. Черноватий, В.І. Карабан, В.О. Подміногін, О.А. Кальниченко, В.Д. Рядчук. Вінниця : Нова книга, 2007. 440 с.
10. Павленков Ф. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. Санкт Петербург, 1907. 368 с.
11. Костюк М. Функції і види повторів у творах французьких поетів. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2014. № 5. С. 96–100.
12. Сарина З.М. Функционирование лексического повтора в художественном тексте. *Сборник науч. трудов Моск. гос. лингв. ун-та*. 1997. № 439. С. 54–81.
13. Солганик Г.Я. Стилистика текста. Москва : Флинта: Наука, 2009. 256 с.
14. Стереометрія тексту: Студії над поетичними творами Івана Франка : монографія / М.М. Барабаш, В.В. Неборак, Б.С. Тихолоз, Н.Б. Тихолоз ; Львівське відділення Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка. Львів, 2010. 288 с.
15. Українська мова: енциклопедія / редкол. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл. ім. М. Бажана, 2004. 824 с.
16. Чистякова И. Ю. Фигуры речи и мысли в риторике и поэтике. *Гуманитарные исследования*. № 3(71). 2019. С. 66–72.
17. Шкіцька І.Ю. Маніпулятивні тактики позитиви: лінгвістичний аспект : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 440 с.
18. Bradbury R. Fahrenheit 451. Simon & Schuster Paperbacks, 2012. 159 p.
19. Chester G. A. Hugh Latimer, apostle to the English. New York : Octagon Books, 1978. 261 p.
20. Derrida J. Of Grammatology (anniversary ed.). Johns Hopkins University Press, 2016. 441 p.
21. Fitch W. T. The evolution of language. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 611 p. <https://doi.org/10.1017/SVO9780511817779>.
22. Kaye A. S. Geminatio in English. *English Today*. 2005. Vol. 21, Issue 2. P. 43-55 DOI: <https://doi.org/10.1017/S0266078405002063>
23. Kukharencenko V. A. A book of practice in stylistics. Moscow : Высшая школа, 1986. 144 p.
24. Lee V. About the subject of the anthropocentric paradigm in modern linguistics. *GISAP: Philological Sciences*, 11, 2016. P. 4716–4728 <https://doi.org/10.18007/gisap:ps.v0i11.1485>.
25. Polack G. History and Fiction: Writers, Their Research, Worlds and Stories. Peter Lang, 2020. 192 p.
26. Reid R. A. Ray Bradbury: A Critical Companion. Westport : Greenwood Press, 2000. p. 53.

27. Verheyen, L. (2015). “The Aesthetic Experience of the Literary Artwork. A Matter of Form and Content?” *Aesthetic Investigation* Vol 1, No 1 (2015), 23–32.
28. Wilson, D. Relevance theory. *UCL Working Papers in Linguistics*, 2014, 26, 129–148.

References:

1. Efimov, L. P. (1988). Aktualizatory ekspressii kak neinformativnyye komponenty rechi (na materiale angliyskogo yazyka). [Actualisations of Expression as non-informative Speech Components (based on the English language)]. Kiyev, 11 p. Dep. v INION AN SSSR 04.88, No 33268 [in Russian].
2. Bohovyk, O. A. (2020). Henderna spetsyfika verbalnoi reprezentatsii emotsiinykh staniv (na materiali romanu Sidni Sheldona “Nothing lasts forever”). [Gender Differences in Verbal Representation of Emotional States in the English Fiction (Based on the Material of Sidney Sheldon’s Novel “Nothing lasts forever”)]. *Transcarpathian philological studies*, issue 14. P. 196. [in Ukrainian].
3. Vintoniv, M. O., Vintoniv, T. M., Mala, Yu. V. (2018). Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsii v ukrainskomu politychnomu dyskursi [Syntactic means of expressionization in Ukrainian political discourse] Vinnytsia: TOV “TVORY” [in Ukrainian].
4. Volkov, A. (Ed.). (2001). Vkluchennia abo Epistropa. Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva. [Inclusion or Epistrophe. Lexicon of General and Comparative Literature]. Chernivtsi: Zoloti lytavry, 634 p. [in Ukrainian].
5. Hrytsaienko, L. M. (2013). Osnovy krasnomovstva: navchalnyi posibnyk. [Basic Principles of Eloquence: Study Guide]. Kyiv: KNUTD, 244 p. [in Ukrainian].
6. Izard, K. (2000). Psikhologiya emotsiy. [Psychology of Emotions]. St. Peterburg: Piter. 464 p. [in Russian].
7. Kupina, N. A., & Matveyeva, T. V. (2019). Stilistika sovremennogo russkogo yazyka: uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata. [Stylistics of the modern Russian language]. Moscow: Izd-vo Yurayt. 415 p. [in Russian].
8. Matveyeva, T. V. (2010). Polnyy slovar lingvisticheskikh terminov. [Complete Dictionary of Linguistic Terms]. Rostov-na-Donu. P. 68-69. [in Russian].
9. Chernovatyi, L. M., Karaban, V. I., Podminohin, V. O., Kalnychenko, O. A., & Riadchuk, V. D. (2007). O. M. Finkel – zabutyi teoretik ukrainskoho perekladoznavstva: zbirka vybranykh prats. [O. M. Finkel - a forgotten theorist of Ukrainian translation studies: selection]. Vinnytsia: Nova knyha. 440 p. [in Ukrainian].
10. Pavlenkov, F. (1907). Slovar inostrannykh slov, voshedshikh v sostav russkogo yazyka. [Dictionary of foreign words included in the Russian language]. St. Peterburg. 368 p. [in Russian].
11. Kostiuk, M. (2014). Funktsii i vydy povtoriv u tvorakh frantsuzkykh poetiv [Functions and types of repetitions in the works of French poets]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 5, 96–100 [in Ukrainian].
12. Sarina, Z. M. (1997). Funktsionirovaniye leksicheskogo povtora v khudozhestvennom tekste. [Functioning of lexical repetition in literary text]. *Sbornik nauch. trudov Mosk. gos. lingv. un-ta*. № 439. P. 54-81. [in Russian].
13. Solganik, G. Ya. (2009). Stilistika teksta. [Text stylistics]. Moscow: Flinta: Nauka. 256 p. [in Russian].
14. Barabash, M. M., Neborak, V. V., Tykholoz, B. S., & Tykholoz, N. B. (2010). Stereometriia tekstu: Studii nad poetychnymy tvoramy Ivana Franka: monohrafiia. [Stereometry of the text: Studies on the poetic works of Ivan Franko: monograph]. *Lvivske viddilennia Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka*. Lviv, 2010. 288 p. [in Ukrainian].
15. Rusanivskiy, V. M., Taranenko, O. O., Ziabliuk, M. P., & others (Eds.). (2004). Ukrainska mova: entsyklopediia. [Ukrainian language: encyclopedia]. Kyiv: Ukr. entsykl. im. M. Bazhana, 824 p. [in Ukrainian].
16. Chistyakova, I. Yu. (2019). Figury rechi i mysli v ritorike i poetike. [Figures of speech and thought in rhetoric and poetics]. *Gumanitarnyye issledovaniya*, № 3 (71). P. 66-72. [in Russian].
17. Shkitska, I. Yu. (2012). Manipuliatyvni taktyky pozytyvny: lingvistychnyi aspekt: monohrafiia. [Manipulative tactics are positive: linguistic aspect: monograph]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 440 p. [in Ukrainian].
18. Bradbury, R. (2012). Fahrenheit 451. Simon & Schuster Paperbacks. 159 p. [in English].
19. Chester, G. A. (1978). Hugh Latimer, apostle to the English. New York: Octagon Books, 261 p. [in English].
20. Derrida, J. (2016). Of Grammatology (anniversary ed.). Johns Hopkins University Press. [in English].
21. Fitch, W. T. (2010). The evolution of language. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511817779>. [in English].
22. Kaye, A. S. (2005). Geminatio in English. *English Today*. Vol. 21, Issue 2. P. 43-55 DOI: <https://doi.org/10.1017/S0266078405002063>. [in English].
23. Kukharenko, V. A. (1986). A book of practice in stylistics. Moscow : Vysshaya shkola, 144 p. [in English].
24. Lee, V. (2016). About the subject of the anthropocentric paradigm in modern linguistics. *GISAP: Philological Sciences*, 11, 4716–4728. <https://doi.org/10.18007/gisap:ps.v0i11.1485>. [in English].
25. Polack, G. (2020). History and fiction: Writers, their research, worlds and stories (2nd ed.). Peter Lang. [in English].
26. Reid, R. A. (2000). Ray Bradbury: A Critical Companion. *Critical Companions to Popular Contemporary Writers*. Westport: Greenwood Press. P. 53. [in English].
27. Verheyen, L. (2015). The Aesthetic Experience of the Literary Artwork. A Matter of Form and Content? *Aesthetic Investigation* Vol 1, No 1 (2015), 23-32. [in English].
28. Wilson, D. (2014). Relevance theory. *UCL Working Papers in Linguistics*, 26, 129-148. [in English].

Стаття надійшла до редакції 29.03.2021
The article was received 29 March 2021

UDC 81'373.7:159.942.5]=161.2=112.2=111
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-86-15>

**INTELLIGENT PERSONALITY: TYPES OF METAPHORICAL RETHINKING
WHEN FORMING A PHRASEOLOGICAL IMAGE
(case study of the Ukrainian, German and English languages)**

Soshko Oksana Hryhorivna,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology
and Translation
Kiev National University of Trade and Economics
ok_soshko@ukr.net
orcid.org/0000-0003-4633-7621*

Purpose. The main purpose of this paper is to interpret and differentiate the types of metaphorization mechanisms in Ukrainian, German and English phraseological units, which characterize positive intellectual abilities of a person, as well as to identify their common and distinctive features since one of the main characteristics of phraseological systems of different languages is the unity of general and special. Based on this goal and the general task of anthropocentric phraseology – the study of the ratio of linguistic and extralinguistic meanings, the existing definitions of phraseological units in languages are investigated, and the phraseological meaning is considered as an object of linguistic research. Phrasemes, or phraseological units, are studied in different directions. The study of them as units reflecting the human factor in any language remains relevant in recent decades. Metaphor is also in the focus of modern linguistics because of its relationship between linguistic phenomena and perception, memory and thinking, acquisition and application of human knowledge and experience.

Methods. Since phraseological units are also studied in linguistic and linguocultural aspects, a complex research methodology is used here. According to the set goal and specific tasks, such basic methods as descriptive, comparative, component analysis were used.

Results. The research findings are as follows: the author suggests a general classification of the mechanisms of metaphorization in phraseological units taking into account the components of their inner form. The models of phraseological units are highlighted, which are based on different types of metaphorical rethinking. The proposed classification can be used to study the semantic features of phraseological units using the material of different languages, as well as for their further correct ideographic separation.

Conclusions. In the studied languages phrasemes with metaphorical rethinking form a rather large group. Many of them have a fairly transparent structure of meaning, the motivation of which is based on broad connotations known to almost any native speaker. The research objective includes identifying semantic similarities and differences between phraseological units of languages studied. The connection of phraseological units with the cultural code is preserved in the collective subconscious memory of native speakers. Phraseologisms, reflecting in their semantics the long process of people's cultural development, fix and transmit cultural attitudes and archetypes, standards and stereotypes from generation to generation.

Key words: phraseological unit/phraseme, idiom, metaphor, metaphorization, structural-semantic analysis, inner form.

**ЛЮДИНА РОЗУМНА: ТИПИ МЕТАФОРИЧНОГО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ
ПРИ ФОРМУВАННІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ОБРАЗУ
(на матеріалі української, німецької та англійської мов)**

Сошко Оксана Григорівна,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Київського національного
торговельно-економічного університету
ok_soshko@ukr.net
orcid.org/0000-0003-4633-7621*

Мета. Основна мета дослідження – це інтерпретувати та диференціювати типи механізмів метафоризації в українських, німецьких та англійських фразеологізмах, які характеризують позитивні інтелектуальні здібності людини, а також виявити їх спільні та відмінні риси, адже однією з основних характеристик фразем різних мов виступає єдність загального і специфічного. Виходячи із цієї мети і спільного завдання антропоцентричної фразеології, що полягає у вивченні співвідношення мовних та екстралінгвістичних значень, досліджуються мовні визначення фразеологізмів у мові, а фразеологічне значення розглядається як об'єкт лінгвістичного дослідження. Вивчення фразем відбувається за різними напрямками. Вивчення їх як одиниць, що відбивають людський фактор в будь-якій мові, залишається актуальним в останні десятиліття. Метафора також знаходиться в центрі уваги сучасної лінгвістики через її взаємозв'язок між мовними явищами і сприйняттям, пам'яттю і мисленням, надбанням і застосуванням людських знань і досвіду.

Методи. Оскільки фразеологічні одиниці розглядаються в лінгвістичному і лінгвокультурному аспектах, використовується комплексна дослідницька методологія. Згідно з поставленою метою та конкретними завданнями використовувалися такі основні методи, як описовий, зіставний, а також метод компонентного аналізу.

Результати. Автор пропонує загальну класифікацію механізмів метафоризації у фразеологічних одиницях, що вивчаються з урахуванням компонентів їхньої внутрішньої форми. Виділено моделі фразеологізмів, засновані на різних типах

метафоричного переосмислення. Запропонована класифікація може бути застосована для вивчення семантичних особливостей фразеологізмів на матеріалі різних мов, а також для їх подальшого правильного ідеографічного розподілу.

Висновки. У досліджуваних мовах фраземи з метафоричним переосмисленням утворюють досить велику групу. Багато з них мають досить прозору смислову структуру, мотивація якої заснована на широких конотаціях, відомих практично кожному носію мови. У завдання дослідження входило виявлення семантичних подібностей і відмінностей між фразеологізмами мов. Зв'язок фразеологізмів із культурним кодом зберігається в колективній підсвідомій пам'яті носіїв мови. Фразеологізми, що відображають в своїй семантиці тривалий процес культурного розвитку людей, фіксують та передають культурні установки й архетипи, стандарти і стереотипи з покоління в покоління.

Ключові слова: фразеологічна одиниця/фразема, ідіома, метафора, метафоричне переосмислення, структурно-семантичний аналіз, внутрішня форма.

Introduction

The anthropocentric nature of the scientific paradigm of recent decades determines the increased attention of linguists to those areas of the language that are associated with the manifestations of the linguistic personality. In this regard, there is a growing interest in the problem of evaluation as an integral part of human cognitive activity and in various forms of its linguistic reflection in language. The article touches upon one of the varieties of a positive phraseological assessment of personality in terms of mental abilities, the consideration of which has not been given significant attention both in native and foreign linguistics. Further study of phraseological units and their semantic potential is also important. The figurativeness and evaluative semantics of phraseological units are mentioned in the works of linguists, but there is still no separate study of phraseological units from this position.

The object of this study are Ukrainian, German and English phraseological units denoting human intellectual characteristics and containing a component which is metaphorically rethought, collected by the method of sequential sampling from such lexicographic sources as phraseological, explanatory, paremiological, phraseological-etymological dictionaries of the above languages. We are considering as the subject of our research the structural and semantic features of these phraseologisms.

The study of phraseological metaphor is relevant due to the involvement in the linguistic approach associated with the description of the linguistic picture of the world, which is reflected in human consciousness. There is a number of scientific works devoted to the analysis of the inner form of phrasemes, including those with a metaphorically rethought component in its composition. Structural and semantic characteristics of phraseological units, including those with a metaphorically rethought component, were studied by domestic scientists using the material of the Slavic and Germanic languages (Alad'ko, 2011; Bedrych, 2016; Dem'yanenko, 2003; Karakutsya, 2002; Pasik, 2000; Pasyurkivs'ka, 2009; Zavaryns'ka, 2010). Scientists in their research proceed from the fact that the meaning of a phraseological unit as a composite, integral nomination is created by a combined metaphorical or metonymic rethinking of the word constituents.

The purpose of this work is to consider the metaphorical mechanisms for creating phrasemes, as well as, on the basis of a comparative analysis, to identify common and distinctive features of these phraseological units in Ukrainian, German and English. Also, based on the above, we highlight the most productive models of metaphorical rethinking typical for the studied languages.

Phraseology, which describes the process of human thinking and a person from the point of view of his intellectual abilities, takes an important place in the system of any language. At the same time, scientists have different approaches to the definition of human intelligence. Many people have expressed opinions about the scientific viability of emotional intelligence. Some scholars consider the scientific viability of emotional intelligence and define it as the capacity to reason about emotions, and of emotions to enhance thinking (Mayer, Salovey, et al., 2004). Sometimes intelligence is seen as a social phenomenon. According to Merriam-Webster dictionary, “intelligent, clever, and brilliant mean having a good amount of mental ability. Intelligent is used of a person who can handle new situations and solve problems” (M-W). We accept all definitions regarding the process of human thinking and a person in terms of his intellectual abilities, considered in a positive way.

The analysis of phraseological units denoting intellectual characteristics of a person made it possible to distinguish the following types of metaphorical interpretation of their inner form:

Models of phraseological units based on rethinking the name of a character in sacred texts

First, we would like to consider a group that is composed of phraseological units of biblical origin, which include components denoting the characters of the sacred history. It should be noted that there are phrasemes to denote both mental characteristics and people – their carriers. So, the phraseme Ukr. *агнець божий* (SFUM, 2008: 19) is a biblical expression, in the New Testament it means Jesus Christ: *Назавтра бачить Йоан, що Ісус йде до него, й рече: Ось Агнець Божий, що бере на себе гріх світа* (Іван, 1, 29); *Назавтра знов стояв Йоан і два з учеників його; і, споглянувши на Ісуса идучого, рече: ось Агнець Божий* (Іван, 1, 35-36). Outside the Bible, this expression means an honest, decent, blameless person who will not compromise with his conscience, but always remain modest, honest in his intentions and in everyday life; sometimes it is rethought in a disapproving sense as ‘a person who is not adapted to life, who cannot withstand difficulties; weak-willed, meek, sometimes mentally limited’ (*агнець* obsolete “*lamb*”) (SFSUM, 2009: 29).

In the lexical-phraseological system of the studied languages, there are units for denoting the mental characteristics of a person, in which Solomon is mentioned, the third king of the Israel-Jewish state, depicted in the Old Testament books as a very wise man. Therefore, in phraseological units, his name is used as a standard of wisdom, Germ. *salomonische Weisheit* “Solomon’s wisdom (ability to make wise decisions quickly)” (NUFS: 2, 1981: 310); Eng. *Solomon’s wisdom* (*the wisdom of Solomon*) (2 Chronicles 9, 3-4; 1 Kings 10, 4-5) (BARFS, 2005: 827). These phrasemes are etymologically

of biblical origin, as the corresponding fragments are in the Books of Kings (3 4.30, 10.4) and the Book of Chronicles (2 9.3): Germ. *Und da die Königin von Reicharabien sah die Weisheit Salomos und das Haus, das er gebaut hatte*; Eng. *And when the queen of Sheba had seen the wisdom of Solomon, and the house that he had built*.

A similar meaning, as well as biblical, more specific, New Testament origin has the phraseme Eng. *serpentine wisdom (the wisdom of the serpent)* (BARFS, 2005: 827), compare (Matthew 10.16): *Behold, I send you forth as sheep in the midst of wolves: be ye therefore wise as serpents, and harmless as doves*.

Models of phraseological units based on rethinking a person's name

In this group, as in the previous one, among these units there are those that at the level of their integral meaning denote not only a certain mental characteristic abstracted from a person, but also a personality – its possessor. In this case, such a person can be the bearer not only of certain mental qualities, but also other mental characteristics, among which the mental trait itself takes a more or less leading place. Moreover, the idiomatic representation of such a person may even include indications of his other, external features. Thus, the semantics of such a phraseme is marked by the complex nature of the mental traits that it expresses, and their heterogeneity. In the inner form of phrasemes both individual words and the entire phraseme as a whole can be metaphorically rethought.

As for the typology of motivational characteristics, within this model, a person in terms of his mental properties can be characterized by metaphorical rethinking of the name of social status or occupation. Ukrainian phraseme *аристократ духу* (sometimes ironically) “a person of high intellectual level” (SFUM, 2008: 21) comes from the expression of the Danish writer and philosopher Henrik Steffens (1773-1845) “aristocracy of the spirit”, with which he characterized the supporters of A.V. Schlegel, the ideologist of German romanticism. The popularity of this expression was facilitated by the brochure “Über den deutschen Geistes Aristokratismus” (1819) by S. Asher (ESKSV, 2005: 35). As indicated, this expression can be used with an ironic, negative connotation. Perhaps this irony is motivated, among other things, by the negative attitude towards the aristocracy as a social stratum and, accordingly, by the same connotation of words to denote this stratum. The concept of spirit is defined as “an intangible beginning in a person, opposite to the body; a substrate of the highest abilities of a person as a being gifted with reason and will; consciousness, thinking, mental abilities; the beginning that determines behavior, actions; general nature, content, true meaning of something” (FS, 2006: 275). Thus, in the phraseme Ukr. *аристократ духу*, the meaning of the height of intelligence is metaphorically conveyed through its ‘aristocracy’, i.e., elitism (compare: aristocracy – ‘the upper stratum of society; nobility // the privileged elite of any class or social group’ (NTSUM: 1, 2007: 40)). The assessment of mental properties is not isolated here, but appears as part of a comprehensive assessment of other spiritual qualities of a person.

An intelligent, but forgetful, inattentive person in the German spoken language is jokingly characterized by the phraseme *ein zerstreuter Professor* ‘an absent-minded professor’ (NRFS, 1975: 443). Metaphorization is based on the behavior of an absent-minded, though intelligent person using the stereotypical image of a professor (scientist), for whom such character traits are considered indicative: indeed, a scientist in constant intellectual search is self-absorbed and therefore inattentive to everyday circumstances.

The phraseological expression of characteristics through the indication of a particular profession (say, military service) with its inherent stereotypical social connotations concerning the general idea of the representatives of these professions, seems interesting. In the phraseme Eng. *old soldier* ‘a person with experience, an experienced person’ (AUFSS, 2006: 719) the noun ‘soldier’ at the level of the inner form denotes an ordinary serviceman, but in terms of motivation of phraseological meaning, the associative-connotative peripheral components of the content of this word are important here, which contribute to the stereotype positive qualities that, from the point of view of the linguistic culture of speakers of English and other languages, a person who is engaged in military affairs should have: persistence, discipline, resilience. Accordingly, an “old soldier” is a person who, in addition to these qualities, also has the experience and knowledge acquired in the course of life. The type of semantic development that underlies the rethinking of such phrasemes can be referred to *antonomasia*, i.e. to the cases of using proper names as appellative vocabulary.

Іван is the most common name first in Old Russian, and then in Old Ukrainian, Old Russian and Old Belarusian languages (Uzhchenko, 1988: 23–24). As a hero of fairy tales, he is kind, smart, always wins. But in the same tales, it is also mentioned about ‘two smart ones, and the third Ivan.’ As for phraseology, this anthroponym can act in various secondary meanings, including the expression of internal, mental features of the person of a certain ethnosocial status, compare: *ростом з Івана, а розумом з болвана; два брати різні і обидва Івановичі; мудрий Іван по шкоді* (ibid., 24). Thus, this proper name, due to its prevalence and belonging to a certain group, acquires a generalized meaning, beginning at the same time to express not ‘complementary’ but certain generalized mental characteristics.

The surname of a famous person can also be a component of a metaphorical ‘anthroponymous’ phraseme, for example, Eng. *the Admirable Crichton* ‘an educated man’ (BARFS, 2005: 185) – named after James Crichton, a famous Scottish scholar of the 16th century, who received his master’s degree at the age of fourteen and had a very attractive appearance.

Motivation of the metaphorical ‘toponymic’ phraseme Eng.-Amer. *a Philadelphia lawyer* ‘a man with a sharp mind; a rogue’ (AUFSS, 2006: 755) is somewhat different in accordance with the fact that here the anthroponymic component takes another, subordinate place in the phraseological structure. The English-speaking community endows the lawyer with such stereotypical qualities as intelligence and cunning dexterity in actions; the lexeme *Philadelphia*, indicates the area where, historically, an extremely dexterous lawyer who knows how to manipulate with the law, worked (FD, 2011).

Models of phraseological units based on rethinking the names of animals

The principle of zoocentrism plays an important role in the system of phraseological symbols of human qualities, because animals have always had a significant position in human life, and their vital functions and characteristics in

the transformed form continue to serve as a basis for expressing a ‘reference scale’ for certain properties. (Levchenko, 2005: 50). In the process of cultural evolution, changes in mythological and religious ideas, man’s attitude to the animal world changes, but the attribution of certain features to animals that are characteristic of human mentality, including the mind, remains unchanged.

The symbol of an intelligent, but cunning, and even insidious person in all studied languages is a fox, especially old and, therefore, experienced: Ukr. *старий лис; стара лисиця* (FSUM, 1998: 97); Germ. *ein alter (schlauer) Fuchs* (NRFS, 1975: 192); Eng. *old fox* (AUFS, 2006: 718). In combination with this zoonym, the definition of ‘old’ (and, therefore, ‘experienced’) plays an intensifying role. In the Ukrainian language, the names of folklore characters of the Ukrainian folk tale *Лисичка-сестричка* and *Лис-Микита* are also used to denote a clever, cunning man (URRUFTS, 1991: 81).

The correlation of age and experience can be traced in the phrasemes Ukr. *старий (стріляний) горобець (вовк)* ‘an experienced person who is difficult to outwit’. These phrasemes are parts of the proverb *старого горобця на полові не зловиш* (“you can’t catch an old sparrow on chaff”); the later ones are expressions – *стріляний горобець* (“a shot sparrow” – a sparrow that has been shot more than once), and other statements with *стріляний (обстріляний)* (“shot (fired)”) component: *стріляний птах, обстріляна ворона, стріляний вовк*, etc. (FSUM, 1998: 39). Similarly compare: Germ. *ein alter Hase* ‘an experienced, skilled person’ (NRFS, 1975: 265) (lit. ‘old hare’); Eng. *old bird* (part of the proverb *old birds are not to be caught with chaff*) ‘an experienced person’ (in American English in this sense phraseme *old coon* is used) (AUFS, 2006: 717). Phraseme Eng. *be dog (old dog) at something* (ibid., 83) conveys a more specific meaning of experience in a particular case.

Models of phraseological units based on rethinking the name of an artifact

A wise person, who is characterized by reason, experience, knowledge, is described by phrasemes with metaphors associated with the designation of containers of something valuable, in particular drinking water: Ukr. *кладезь мудрості (премудрості)* (lit. “a well of wisdom” about someone who has great knowledge, wisdom or about something that has extensive and valuable information) (URRUFTS, 1991: 74), Eng. *a depository of learning* (BARFS, 2005: 208); Germ. *ein Born der Weisheit* “well of wisdom” (NUFS: 1, 1981: 118).

The meaning of ‘one who has diverse knowledge’ is expressed by phrases with keywords to denote specialized, including paper, containers of information: Ukr. *ходячий довідник* ‘one who has diverse knowledge and can always answer any question’ (SFUM, 2008: 211), *ходяча енциклопедія* ‘a person who has diverse knowledge and can provide information on many issues’ (ibid., 232); Germ. *eine wandelnde Chronik* (“walking newspaper”) (about a man who is always aware of all events) (NUFS: 1, 1981: 134), *ein wandelndes (lebendes) Lexikon* (“walking encyclopedia”) (NUFS: 2, 1981: 23); Eng. *a walking encyclopaedia* (BARFS, 2005: 240). All of them are formed through the metaphorical transfer to a person of the name of an encyclopedia, a reference book that unites the most essential information on all branches of knowledge, as well as anthropomorphic indications of a new referent by emphasizing the human property of walking. In secondary use, these phrasemes can acquire an ironic meaning.

Sometimes the head as a container of the mind is indicated by other names of artifacts of the conceptual sphere ‘Dishes’, as a result of which their functions are transferred to denote mental activity: Ukr. *казанок (баняк, макітра) варить* [SFUM, 2008: 285]; *голова варить* [ibid., 156] ‘someone is smart, quick-witted, etc., well-versed in something’. According to D. Aladko, it is the basic association of a person’s head with a household item that contributes to the associative perception of the functioning of dishes as a psycho-mental activity of a person (Alad’ko, 2011: 9-10).

Models of phraseological units based on rethinking the names of visual (optical) characteristics

The contrast between darkness and light can be metaphorically interpreted in a sense related to a person’s mental and cognitive characteristics. This is proved, among other things, by the semantic structure of the corresponding words. So, the word Ukr. *light*, in addition to its direct meaning ‘radiant energy emitted by any body, is perceived by sight and makes the surrounding visible’, has a figurative meaning ‘used as a symbol of truth, reason, enlightenment or joy, happiness’ (NTSUM: 3, 2007: 254). Germ. *das Licht*, in addition to the direct meaning ‘light, illumination; lights’, is used in a figurative meaning ‘a person of high intelligence’ (BNRS, 2007: 620). Communication meaning Eng. *light* (‘the energy of the sun, fire, lamps, etc., which makes it possible to see things’ (LDCE, p. 818)) with the mental activity of a person shows the expression *see the light* ‘to understand something suddenly’. This is evidenced by the semantics of such derivatives from the corresponding roots, as, Ukr. *education, enlightenment*, Germ. *Aufklärung*, Eng. *Enlightenment*.

Thus, it can be argued that in all three studied languages, lexemes expressing the concept of ‘light’ show a semantic connection with the cognitive ability of a person to perceive, identify and distinguish objects and phenomena of the surrounding reality. And from what you can see, you can draw further conclusions, interpret it, and the like. So, a person who has visual information is perceived by verbal thinking as intelligent and educated; accordingly, ‘darkness’ is interpreted as ‘something unknown, incomprehensible; lack of adequate mental properties’.

Phraseme Ukr. *світла (ясна) голова* metaphorically and at the same time metonymically denotes a person who thinks clearly, logically (SFUM, 2008: 158); compare: Germ. *j-d ist sehr helle* ‘somebody is very smart, has a head on his shoulders’ (NUFS: 1, 1981: 321); *ein heller (klarer, offener) Kopf* ‘bright head, clear mind’ (ibid., 397). An English metaphorical substantive idiom with a metonymically rethought somatic component *a clear head* means an intelligent person with a bright head (BARFS, 2005: 366).

Models of phraseological units based on rethinking spatial (parametric) features

Spatial interpretation on a high-low scale is applied to mental properties through a secondary quantitative interpretation in phrasemes *високої проби* 1. ‘something perfect, skillfully made, of high quality’, 2. ‘gifted, talented in something’ (SFUM, 2008: 570) and *низької (невисокої) проби* 1. ‘something imperfect, primitive’, 2. ‘uncultured, has bad luck’

(ibid., 570). The characteristic of a quality object made of good metal, without impurities, of gold or silver, or, in contrast, of precious metal of low quality, is transferred to human qualities: a person *високої проби* – gifted, talented, *низької (невисокої) проби* – rudeness, bad temper. A well-mannered, cultured person is characterized by phraseological unit *тонкого ладу* (SFUM, 2008: 325) ‘refined, highly educated, with good manners’. Phraseme Germ. *feine Manieren* (BNRS, 2007: 328) ‘good manners’ also contains in the composition *fein* with the same meaning. However, these are rather descriptive expressions with a metaphorical component.

Conclusions

The characterized phraseological units can be considered as important components of the inner world of a person, therefore, are of interest for linguistic modeling and for identifying ethnic features of the world perception.

It is obvious that the phraseological units denoting the positive intellectual characteristics of a person are of interest not only in the linguistic aspect, but also in the linguocultural one, since the phraseological units with high connotative potential are the keepers of cultural information and represent quite a bright fragment of the linguistic picture of the world. It can be summarized that not only a phraseological image can be nationally unique, but also the semantic result itself in the form of a generalized figurative meaning of a phraseological unit. Phraseological images used in the studied languages to denote the intellectual characteristics of a person have both an interethnic and ethnocultural character.

On the material of the studied languages, the following models of phraseological units, based on different types of metaphorization have been identified: rethinking the name of a character in sacred texts, a person’s name, the names of animals, the name of an artifact, the names of visual/optical characteristics, spatial/parametric features.

The results obtained in the course of the research as fragments of linguistic pictures of the world can be used in identifying and describing the national-cultural specifics of linguistic pictures of the world as a whole, as well as in studying the problems of intercultural communication.

References:

1. Alad’ko D.O. (2011) *Typolohiya modeley nominatsiy posudu v anhliys’kiy ta ukrayins’kiy movakh*. [Typology of models of tableware nominations in English and Ukrainian] Kyiv, Ukraine: Drahomanov National Pedagogical University, 18 p. [in Ukrainian].
2. AUFS: *Anhlo-ukrayins’kyy frazeolohichnyy slovnyk* (2006) [English-Ukrainian phraseological dictionary]. Barantsev, K.T. (ed.). Kyiv, Ukraine: Znannya, 1056 p. [in Ukrainian].
3. BARFS: *Bol’shoy anglo-russkiy frazeologicheskii slovar’*: Okolo 20000 frazeologicheskikh yedinit (2005) [Comprehensive English-Russian phraseological dictionary: About 20,000 phraseological units]. Kunin, A.V. (auth.-comp.). – Moscow: Zhivoy yazyk, 944 p. [in Russian].
4. Bedrych Yaroslava (2016) *Metaphors of inclusive semantics in the language of science*. *Advanced Education*, 2016, Issue 5, 21-27. DOI: 10.20535/2410-8286.61283.
5. BNRS: *Bol’shoy nemetsko-russkiy slovar’* (2007) [Comprehensive German-Russian Dictionary]. Leyn, K., Mal’tseva, D.G. (eds.). – Moscow: Russkiy yazyk – Media, 1159 p. [in Russian].
6. Dem’yanenko N.B. (2003) *Pol’s’ki frazeolohichni odynytsi na poznachennya mental’nykh vlastyvostey lyudyny: strukturno-semantychna ta formal’no-hramatychna kharakterystyky*. [Polish phraseological units denoting human mental properties: structural-semantic and formal-grammatical characteristics] Kyiv, Ukraine: Kyiv National University. Institute of Philology, 23 p. [in Ukrainian].
7. M-W: *Dictionary and Thesaurus*. Merriam-Webster Online. Access mode: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/>
8. ESKSV: *Entsiklopedicheskii slovar’ krylatykh slov i vyrazheniy: Boleye 4000 statey* (2005) [Encyclopedic Dictionary of Idioms and Expressions: More than 4000 articles]. Serov, V. (eds.). Moscow: Lokid-Press, 880 p. [in Russian].
9. FS: *Filosofskiy slovar’* (2006) [Philosophical Dictionary] Andrushchenko, I.V., Vusatyuk, O.A., et al. (eds.). Kyiv, Ukraine: A.S.K., 1056 p. [in Russian].
10. FSUM: *Frazeolohichnyy slovnyk ukrayins’koyi movy* (1998) [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Uzhchenko, V.D., Uzhchenko, D.V., Kyiv, Ukraine: Osvita, 224 p. [in Ukrainian].
11. Karakutsya O.M. (2002) *Frazeolohizmy ukrayins’koyi movy z komponentom ‘dusha’ (strukturno-semantychnyy, ideohrafichnyy, linhvokul’turolohichnyy aspekty)* [Phraseologisms of the Ukrainian language with the ‘soul’ component (structural-semantic, ideographic, linguocultural aspects)] Kharkiv, Ukraine, 19 p. [in Ukrainian].
12. Levchenko O.P. (2005) *Frazeolohichna symbolika: linhvokul’turolohichnyy aspekt*. [Phraseological symbolism: linguocultural aspect] L’viv, Ukraine: LRIDU NADU, 352 p. [in Ukrainian].
13. LDCE: *Longman Dictionary of Contemporary English* (1995) England, Essex: Longman Group LTD, 1668 p.
14. Mayer, J.D.; Salovey, P.; Caruso, D. R. (2004). ‘Emotional intelligence: Theory, findings, and implications’. *Psychological Inquiry*. 60 (3): 197–215. doi:10.1207/s15327965pli1503_02.
15. NRFS: *Nemetsko-russkiy frazeologicheskii slovar’* (1975) [German-Russian phraseological dictionary] Binovich, L.E., Grishin, N.N. (eds.). Moscow: Russkiy yazyk, 656 p. [in Russian].
16. NUFSS: *Nimets’ko-ukrayins’kyy frazeolohichnyy slovnyk* (1981) [German-Ukrainian phraseological dictionary] (Vols. 1-2) Havrys’, V.I., Prorochenko, O.P. (eds.). Kyiv, Ukraine: Radyans’ka shkola, V. 1. – 416 p., V. 2. – 384 p. [in Ukrainian].
17. NTSUM: *Novyy tлумachnyy slovnyk ukrayins’koyi movy* (2007) In 3 vols. [New Dictionary of Ukrainian language]. Yaremenko V., Slipushko O. (eds.). Kyiv, Ukraine: “Akonit”, V. 1 /A-K/. – 926 p., V. 2 /K-П/. – 926 p., V. 3 /П-Я/. – 862 p. [in Ukrainian].

18. Pasik N.M. (2000) Vlasni nazvy v ukrayins'kiy frazeolohiyi ta paremiolohiyi [Names in Ukrainian phraseology and paremiology] Kyiv, Ukraine: Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine, 15 p. [in Ukrainian].
19. Pasyurkivs'ka M.V. (2009) Zoonimichna leksyka v pol's'kiy frazeolohiyi: sklad, semantyka, funktsiyi [Zoonymic vocabulary in Polish phraseology: composition, semantics, functions] Kyiv, Ukraine: Potebnya Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine, 18 p. [in Ukrainian].
20. SFUM: Slovnyk frazeolohizmiv ukrayins'koyi movy (2008) [Dictionary of phraseology of the Ukrainian language]. Bilonozhenko, V.M. et al. (eds.). Kyiv, Ukraine: Naukova dumka, 1104 p. [in Ukrainian].
21. SFSUM: Suchasnyy frazeolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy (2009) [Modern phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Yareshchenko, A.P., Bezditko, V.I., Kozyr, O.V. (eds.). Kharkiv, Ukraine: TORSINH PLYUS, 640 p. [in Ukrainian].
22. FD: The Free Dictionary (2011) Farlex, Inc., Access mode: <http://www.thefreedictionary.com/>.
23. URRUFTS: Ukrayins'ko-rosiys'kyy i rosiys'ko-ukrayins'kyy frazeolohichnyy tлумachnyy slovnyk (1991) [Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian phraseological dictionary]. Oliynyk, I.S., Sydorenko, M.M. (eds.). Kyiv, Ukraine: Radyans'ka shkola, 400 p. [in Ukrainian].
24. Uzhchenko V.D. (1988) Narodzhennya i zhyttya frazeolohizmu. [The birth and life of a phraseological unit] Kyiv, Ukraine: Radyans'ka shkola, 279 p. [in Ukrainian].
25. Zavaryns'ka I.F. (2010) Linhvokul'turna motyvatsiya frazeolohizmiv z onimnym komponentom v anhliys'kiy, pol's'kiy ta ukrayins'kiy movakh. [Linguocultural motivation of phraseological units with an onymic component in English, Polish and Ukrainian] Kyiv, Ukraine: Drahomanov National Pedagogical University, 22 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2021
The article was received 15 April 2021

**5. Порівняльно-історичне,
типологічне мовознавство**

**5. Comparative-historical,
typological linguistics**

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ВЛАСНОЮ НАЗВОЮ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Олійник Сергій Валерійович,
кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри англійської філології
Маріупольського державного університету
sergeyoleynik1@i.ua
orcid.org/0000-0001-7224-6817

Метою статті є встановлення ізоморфних та аломорфних характеристик семантики фразеологічних одиниць з компонентом «власна назва» в англійській та українській мовах.

Матеріалом дослідження слугували 300 англійських і 291 українських ФО з ономастичним компонентом, відібраних методом суцільної вибірки із фразеологічних словників англійської та української мов. **Методами** фразеологічної ідентифікації, зіставного та компонентного аналізу визначено специфіку вживання власних назв у структурі фразеологізмів, типи фразеологічних одиниць за компонентним складом, розглянуті проблеми лінгвістичного статусу власної назви, співвідношення національного та інтернаціонального у складі фразеологізмів, проаналізовані особливості семантики англійських та українських фразеологізмів із власною назвою, особливості конотативного аспекту значення фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом. Метод кількісного аналізу використовувався для виявлення тенденцій, що стосуються частотності прояву семантичних особливостей.

Результати. Як компоненти фразеологічних одиниць власні назви зазнають складних семантичних перетворень, збагачуються новою семантикою, втрачають функцію індивідуалізації й набувають властивостей узагальнювати, характеризувати, перетворюючись в експресивне слово. Аналіз ідіом із власними назвами за характером компонентів показав, що в їхньому складі розрізняють такі компоненти, як антропоніми, топоніми і астроніми. Аналіз фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом дозволив виявити семантичні групи фразеологізмів із власними назвами та визначити специфіку зазначеного фразеологічного корпусу в англійській та українській мовах. Запропонована семантична класифікація досліджуваних ФО є одним із видів організованості фразеологічного складу і проявом його семантичної структурності. Результати кількісного аналізу свідчать про перевагу семантичної групи «Характеристика людини» в зіставлюваних мовах. Антропоніми в структурі фразеологізмів не співвідносяться з конкретною особою, виступають денотатами багатьох осіб і набувають оцінної конотації. Більшість антропонімів співвідносяться з негативними характеристиками людей. У досліджуваному корпусі переважають негативно оцінні ФО. Гендерна референція ФО не впливає на характер оцінки.

Висновки. ФО з ВН є важливим лінгвокультурологічним шаром лексичного складу англійської та української мов. Ізоморфною характеристикою семантики цієї групи слів є значна перевага антропонімів у складі ФО. Цей факт, а також значна номінативна щільність семантичної групи «Характеристика людини» в обох мовах пояснюється антропоцентричністю фразеологічних систем досліджуваних мов, тобто їх орієнтацією на людину, сфери її життя. Характерною особливістю англійської мови є наявність класу астронімів, відсутнього в українській мові. Аналіз походження ФО з ВН свідчить про наявність національно-специфічних та міжнародних одиниць. Проявом ізоморфізму є також той факт, що значну частину фразеосистем англійської та української мов складають ФО з біблійними та античними власними назвами. Перевага негативно оцінних ФО співвідноситься із особливістю концептуалізації дійсності, де позитивне вважається нормою, а негативне є порушенням норм, тому привертає до себе більшу увагу. Гендерний фактор не впливає на характер оцінного значення.

Ключові слова: ідіома, ономастичний компонент, антропонім, топонім, фразеологічне значення, зіставний метод.

SEMANTICS OF ENGLISH AND UKRAINIAN IDIOMS WITH PROPER NAMES AS COMPONENTS

Oliynyk Sergii Valeriovich,
Candidate of Philology,
Associate Professor at English Philology Department
Mariupol State University
sergeyoleynik1@i.ua
orcid.org/0000-0001-7224-6817

The article deals with the analysis of semantics of the Ukrainian and English phraseological units with proper names as their components. **The objective** is to identify isomorphic and allomorphic semantic characteristics of idioms with proper names, which is considered to be a group of words with a specific linguo-cultural status. **The language corpus** is constituted by 300 English and 291 Ukrainian idioms with proper names as components selected from dictionaries of idioms. A number of research **methods** have been applied in order to reach the objective, among which are comparative analysis, componential analysis, method of phraseological identification. As a result, the role of proper names in the idioms structure has been outlined. The types of idioms according to the component they are constituted by have been considered. The linguistic status of proper names has been identified. The correlation of the national and international components in the idioms structure has been determined. Peculiarities of semantics of the English and Ukrainian idioms under study have been described, as well as specificity of their connotative meaning. The method of quantitative analysis was used to outline the trends concerning the frequency value of the semantic features in question.

Results. As individual designations of various objects, proper names acquire their meaning and become linguistic signs only when the connection with an object is established. As part of idioms, proper names undergo complex semantic transformations, with

their semantics being enriched. Being the constituent parts of idioms, proper names lose the function of individualization and acquire the ability to generalize, characterize, thus transforming into language unit with an expressive meaning. The analysis of the idioms with onomastic component in the Ukrainian and English languages made it possible to single out such components within their structure as anthroponyms, toponyms, astronoms, as well as to classify the language units under study, and to model their major semantic types. Accordingly, the analysis of phraseological units with onomastic component brings into open the principles of the semantic organization of the language units under study, which verbalize the worldviews of the corresponding language communities. The anthropocentric approach to the investigation of the linguistic phenomenon in question has been defined as the main one. Correspondingly, the component “antroponym” within the structure of the phraseological units and the semantic group “Characteristics of a person” have been identified as considerably predominant in both languages. The idioms under study mostly possess negative evaluative connotations. No correlation has been established between gender reference and negative or positive connotation.

Conclusions. Idioms with proper names make an important linguistic and cultural layer of the vocabulary in English and Ukrainian. A significant predominance of anthroponyms in the idioms structure is an isomorphic feature of this group of words. This fact, as well as the significant nominative density of the semantic group “Characteristics of person” in both languages can be accounted for by the anthropocentric nature of the phraseological systems of the languages under study. Astronoms as idiom components are found only in English, which is an allomorphic feature. In terms of origin, both national-specific and international units are found in the language corpus. A manifestation of isomorphism is also the fact that a significant part of English and Ukrainian phraseological systems is constituted by idioms with biblical and ancient proper names. The prevalence of negative idioms is connected with conceptualization of reality, where the positive is treated as the norm, and the negative is a violation of the norm, so it attracts more attention. The gender factor does not affect the nature of the idiom evaluative meaning.

Key words: idiom, onomastic component, anthroponym, toponym, phraseological meaning, comparative method.

1. Вступні зауваження

Робота присвячена дослідженню семантичних особливостей фразеологічних одиниць (далі ФО) із компонентом «власна назва» (далі ВН) в англійській та українській мовах, наприклад: англ. *even blind Freddy would see it* ‘це й сліпому ясно’, укр. *куди Макар телят не знав* ‘дуже далеко, там де важкі умови життя, куди потрапляють не за власним бажанням’.

У системі мови фразеологізмам належить особливе місце тому, що вони визначаються як стійкі сполучення слів зі складною семантикою. На думку багатьох лінгвістів (Кунин, 1996, Смирницький, 1998, Чернышева, 1993), ФО – це сполучення слів, які характеризуються стійкістю та ідіоматичністю.

У сучасному мовознавстві вивчення ФО досягло значних успіхів: визначені диференційні ознаки ФО як специфічних одиниць мови, досліджені структурно-граматичні типи фразеологізмів, укладені фразеологічні словники. Вагомий внесок у розробку окреслених проблем здійснили такі вчені, як Н.Ф. Алефіренко, А.П. Василенко, Д.О. Добровольський, А.М. Мелерович, В.М. Мокієнко (Современная фразеология, 2016), Л.Г. Скрипник (Скрыпник, 1973), В.Д. Ужченко (Ужченко, 1990) та ін.

Проблеми фразеологічної номінації розглядалися в роботах С.С. Алешкевич, Н.Д. Петрової та ін. (Алешкевич, 2001, Петрова, 1996), фразеографії – в публікаціях Т.В. Лиховидової (Лиховидова, 1978). У лінгвокультурологічному аспекті фразеологія досліджувалася І.В. Зиковою (Зыкова, 2015). Питанням дидактики фразеології присвячені публікації О.Л. Бессонової (Byessonova, 2017), З. Кьовечеса (Kövecses, 2001), Д. Лиу (Liu, 2008), низка колективних монографій (див., наприклад, (Cognitive linguistic approaches to teaching vocabulary and phraseology, 2008, Phraseology in Foreign Language Learning and Teaching, 2008).

Останні десятиліття дослідники частіше розглядають фразеологізми, до складу яких входять власні назви. Як підкреслює В.М. Мокієнко, ономастична фразеологія відображає не тільки національну самобутність того чи іншого народу, а й завдяки колоритним іменам повідомляє про своєрідні звичаї, спосіб мислення, міфологію (Мокиєнко, 2018). Уживання власних назв у складі фразеологізмів досліджується на матеріалі різних мов: російської (Бояркин, 1987, Кондратьєва, 1982), польської (Кравчук, 1999), чеської (Степанова, 1985), англійської (Ажнюк, 1989, Манушкина, 1973, Сафронова, 1997), французької (Филлипаки, 1988), німецької. Зазначені одиниці вивчаються і в зіставному аспекті: на матеріалі української та німецької мов (Кудрина, 1982), російської та польської мов (Лагинович, 1978), російської, німецької та англійської мов (Назаров, 1980). Дослідники розглядають фразеологізми з ВН за генетичним критерієм, за джерелами виникнення, досліджують їх за структурно-семантичними особливостями.

Об’єктом дослідження є фразеологічні одиниці англійської та української мов, які мають у своєму складі ономастичний компонент, а його **предметом** – їхні семантичні особливості. **Метою** дослідження є встановлення і опис універсальних і специфічних характеристик семантики ФО з ВН в англійській та українській мовах.

Відповідно до мети дослідження необхідно виконати такі **завдання**: – сформуванню корпусу емпіричного матеріалу; розробити семантичну класифікацію ФО з ВН; виявити особливості семантики англійських та українських фразеологізмів із власною назвою, специфіку конотативного аспекту значення фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом; встановити співвідношення національного та інтернаціонального у складі фразеологізмів. Методологія реалізації поставлених завдань передбачає такі дослідницькі кроки: визначення специфіки вживання власних назв у структурі фразеологізмів, встановлення типів фразеологічних одиниць за компонентним складом, розгляд проблеми лінгвістичного статусу власної назви, з’ясування співвідношення національного та інтернаціонального у складі фразеологізмів, аналіз особливостей семантики англійських та українських фразеологізмів із власною назвою, специфіки конотативного аспекту значення фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом. Для досягнення поставленої мети були використані такі лінгвістичні **методи дослідження**, як метод фразеологічної ідентифікації для формування емпіричного корпусу, зіставний аналіз для виявлення ізоморфних

і аломорфних характеристик семантики англійських та українських фразеологізмів з ВН, компонентний аналіз для уточнення їх семантики. Метод кількісного аналізу використовувався для виявлення тенденцій, що стосуються частотності прояву семантичних особливостей.

Матеріалом дослідження слугували 300 англійських і 291 українських ФО з ВН, відібраних методом суцільної вибірки із фразеологічних словників англійської (БАРФС) та української (СФУМ) мов.

2. Власні назви у структурі фразеологізмів

У складі ФО власні назви зазнають складних семантичних перетворень, збагачуються новою семантикою. Як компоненти ФО власні назви втрачають функцію індивідуалізації й набувають властивостей узагальнювати, характеризувати, перетворюючись в експресивне слово. Головною диференційною ознакою ФО є нове фразеологічне значення, яке зумовлене комплексною взаємодією таких ознак, як семантична стійкість, смислова цілісність і відтворюваність.

Аналіз ФО з ВН за характером компонентів показав, що в складі фразеологічних одиниць із власною назвою виділяються такі компоненти, як «антропонім», «топонім» в обох мовах зіставлення. Така група онімів, як «астронім», що позначає назви зірок, сузір'їв, була виявлена тільки в англійській мові (див. табл. 1).

Аналіз ФО з ВН за компонентним складом показав, що в англійській і в українській мовах у складі ФО значно переважає компонент «антропонім», що підтверджує антропоцентричність фразеологічних систем аналізованих мов. ФО переважно поширюються у тих сферах дійсності, які безпосередньо пов'язані з психічними процесами, діяльністю людини, її індивідуально-психологічними особливостями.

Таблиця 1

Типи ФО з ВН за характером компонентів в англійській та українській мовах

Компонент	Англ. мова		Укр. мова		Приклади
	К-ть, од.	%	К-ть, од.	%	
Антропонім	224	74	213	73	англ. <i>Jacob's ladder</i> 'лестница, ведущая на небо, ввысь', <i>Job's news</i> 'печальные новости, весть о несчастье', укр. <i>поцілунок Іуди</i> 'зрадницький вчинок під виглядом доброзичливості, приязні', <i>Валаамова ослиця</i> 'покірлива, мовчазна людина, що несподівано висловлює протест'.
Топонім	71	24	78	27	англ. <i>from China to Peru</i> 'с одного кінця землі до другого, повсюду', укр. <i>на горі бузина, а в Києві дядько</i> 'цілковита нісенітниця, дурниця'.
Астронім	5	2	–	–	англ. <i>the bird of Jove</i> 'орел', <i>the bird of Juno</i> 'павлин'.
Усього	300	100	291	100	

3. Семантична класифікація ФО з ВН

Завдяки здатності фразеологічного значення бути засобом позначення поняття фразеологізми виявляються в одному ряду зі словами, початковою властивістю яких є здатність означати поняття. Одним із видів організованості фразеологічного складу і проявом його семантичної структурності виявляються семантичні групи. Кількісні дані про семантичні особливості ФО з ВН в англійській та українській мовах наведені в табл. 2.

Як засвідчують дані таблиці 2, в обох мовах найбільша номінативна частотність характерна для групи «Характеристика людини». Багаточисельними в обох мовах зіставлення є групи «Вчинки і дії» та «Абстрактні поняття і явища». В англійській мові більш чисельними є групи «Назви предметів», «Емоції», «Місце», «Їжа, напої». Семантичні групи «Тваринний світ», «Частини тіла», «Одяг» відсутні в українській мові, але переважають семантичні групи «Процес» і «Спосіб дії».

Таблиця 2

Семантичні групи ФО з ВН

Семантична група	Англ. мова		Укр. мова		Приклади
	К-ть од.	%	К-ть од.	%	
1	2	3	4	5	6
Характеристика людини	110	36	116	40	англ. <i>a Mark Tapley</i> 'людина, яка не зневірюється ні за яких обставин', <i>a Teddy girl</i> 'стиляга', укр. <i>баба Палажка</i> 'язикатий, чванливий, пихатий', <i>Христя в намисті</i> 'неохайно, без смаку одягнена дівчина або жінка'.
Вчинки і дії	49	14	33	11	англ. <i>Try to sweep back the Atlantic with a broom</i> 'намагатися зробити неможливе', укр. <i>Пройти Крим, Рим і мідні труби</i> 'побувати всюди, зазнати різних випробувань'.
Абстрактні поняття і явища	41	13	79	27	англ. <i>an Irish bull</i> 'безглуздість, очевидний абсурд', укр. <i>Аттична сіль</i> 'тонка, вишукана дотепність'.

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6
Назви предметів навколишньої дійсності	25	8	2	1	англ. <i>Gladstone bag</i> 'шкіряна валіза', укр. <i>сади Семіраміди</i> 'велична, масштабна споруда у вигляді висячих садів'.
Емоції, почуття	16	6	6	2	англ. <i>Upon my Sam!</i> 'їй-богу!', укр. <i>крути, Гаврило!</i> 'спонування до дії'.
Місце	11	4	2	1	англ. <i>Colney Hatch</i> 'психіатрична лікарня', укр. <i>Іванова хата</i> 'в'язниця'.
Їжа, напої	10	4	2	1	англ. <i>spotted Dick</i> 'пудинг з родзинками', укр. <i>Дуньчина радість</i> 'цукерки'.
Тваринний світ	7	3	–	–	англ. <i>The bird of Minerva</i> 'сова'.
Частини тіла	6	3	–	–	англ. <i>Cupid's bow</i> 'губки бантиком'.
Одяг	4	2	–	–	англ. <i>Vandyke collar</i> 'мереживний комір із зубцями'.
Процес	3	1	15	5	англ. <i>Botany Bay</i> 'каторжні роботи', укр. <i>Єгипетська робота</i> 'дуже тяжка, виснажлива праця'.
Спосіб дії	2	1	15	5	англ. <i>according to Hoyle</i> 'за всіма правилами', укр. <i>як Марко у неклі</i> 'невпинно, невгамовно'.
Інші	16	5	21	7	
Усього	300	100	291	100	

Семантична група «Характеристика людини», будучи найчисельнішою в мовах, що зіставляються, містить у своєму складі наступні підгрупи: «Внутрішні і зовнішні характеристики», яка в українській мові є найбільш частотною (104 ФО, 90%), «Розумові, фізичні і фізіологічні характеристики», «Вид діяльності», «Взаємовідносини». Семантичні підгрупи «Прізвиська» і «Матеріальне становище» виявлені тільки в англійській мові.

Кількісні дані про семантичну групу «Характеристика людини» наведені в табл. 3.

Таблиця 3

Характеристика семантичної групи «Характеристика людини»

Семантична підгрупа	Англ. мова		Укр. мова		Приклади
	К-ть од.	%	К-ть од.	%	
Внутрішні і зовнішні характеристики	62	57	104	90	англ. <i>a Mark Tapley</i> 'людина, яка не зневірюється ні за яких обставин', <i>a Teddy girl</i> 'стиляга', укр. <i>баба Палажка</i> 'язикатий, чванливий, пихатий', <i>Христя в намисті</i> 'неохайно, без смаку одягнена дівчина або жінка'.
Розумові, фізичні, і фізіологічні характеристики	17	15	5	4	англ. <i>Jack Sprat</i> 'карлик', укр. <i>дурний як Хведя з водокачки</i> 'нерозумна людина'.
Вид діяльності	13	12	2	2	англ. <i>Tom Tailor</i> 'кравець', укр. <i>служителі Феміди</i> 'судді, що служать у суді'.
Прізвиська	11	10	–	–	англ. <i>honest Abe</i> 'прізвисько президента Авраама Лінкольна'.
Взаємовідносини	6	5	5	4	англ. <i>Damon and Pythias</i> 'нерозлучні друзі', укр. <i>як той Тарас Бульба з Андрієм</i> 'бути один проти одного'.
Матеріальне становище	1	1	–	–	англ. <i>rich as Croesus</i> 'багатий як Крез'.
Усього	110	100	116	100	

Також була виявлена низка периферійних семантичних груп (див. табл. 4).

Таблиця 4

Периферійні семантичні групи ФО з ВН

Семантична група	Англ. мова	Укр. мова	Приклади
Явища природи	+	–	англ. <i>a London particular</i> 'густих лондонський туман'.
Результат	+	+	англ. <i>Pyrhic victory</i> 'піррова перемога, яка вартувала великих жертв', укр. <i>Варфоломівська ніч</i> 'жорстока розправа'.
Назва особи	+	+	англ. <i>the daughter of Eve</i> 'жінка', укр. <i>Адамово ребро</i> 'жінка'.
Символ	–	+	укр. <i>стріла Амура</i> 'символ кохання'.
Час	+	+	англ. <i>since Adam was a boy</i> 'з давніх-давен', укр. <i>за царя Тимка була земля тонка</i> 'дуже давно'.
Відстань	+	+	англ. <i>from China to Peru</i> 'з одного кінця землі до другого', укр. <i>куди Макар телят не гнав</i> 'дуже далеко'.
Стан	+	+	англ. <i>in the arms of Morpheus</i> 'у сні', укр. <i>Хоч у Дніпро з мосту</i> 'безвихідна ситуація'.
Кількість	–	+	укр. <i>як з рога Амальтеї</i> 'у великій кількості'.

4. Конотативне значення ФО з ономастичним компонентом

Конотативний аспект значення відіграє вагомий роль у семантичній структурі фразеологізмів: ускладненість семантики ФО відбувається, головним чином, завдяки домінуючій ролі конотативного аспекту значення. Конотація є важливим компонентом змістової структури фразеологізму і в більшості випадків визначає його інформативну цінність.

Антропоніми в структурі фразеологізмів не співвідносяться з конкретною особою, виступають денотатами багатьох осіб і набувають соціально-оціночної конотації. Аналіз мовного матеріалу показує, що більшість антропонімів співвідносяться з негативними характеристиками людей. Цим зумовлена і мовна закономірність: мова швидко реагує на негативні прояви суспільного життя, негативні риси людей, їхні негативні дії і вчинки (Мокиєнко, 2018).

У складі 97 англійських і 56 українських ФО чоловічі імена набувають різноманітних негативних відтінків конотативних значень, а саме:

1. «Дурна, відстала, божевільна людина»: англ. *a proper Charlie, Tom o'Bedlam, Tom fool, Rip Van Winkle*; укр. *Василь дурний, як теля, дурний Мартин узав мило за сир* (17 ФО в англ. мові, 13 ФО в укр. мові).

2. «Невміла людина, тухтій, невдаха»: англ. *Jack of all trades and master of none*; укр. *біда тому селу, де Хома вйтом, не умер Гаврило, то галушка задавила* (15 ФО в англ. мові, 12 ФО в укр. мові).

3. «Лицемірна, підступна людина»: англ. *Jack of both sides, Dr. Jekyll and Mr. Hyde, is Saul also among the prophets?*; укр. *потайний Сірко, скарчити, завести Лазаря, Каїнова душа, дволикий Янус* (15 ФО в англ. мові, 16 ФО в укр. мові).

4. «Гуляка, марнотрат, п'яниця, ненажера»: англ. *good-time Charlie, a coal-oil Johnny, Colonel Chinstrap, a Norfolk dumpling, Billy Bunter*; укр. *горілка не дівка, а Семен не дурень, як Мартин до мила* (18 ФО в англ. мові, 12 ФО в укр. мові).

5. «Занадто цікава людина, яка суне носа не в свої справи»: англ. *a Nosey Parker, a Paul Pry, a Peeping Tom* (13 ФО в англ. мові, в українській мові відсутні).

6. «Самовпевнена, зарозуміла людина»: англ. *proud as Lucifer, Jack in office, Jack Horner, proud as Punch, a smart Aleck* (14 ФО в англ. мові, в українській мові відсутні).

Жіночі імена можуть набувати таких негативних конотацій у структурі ФО:

1. «Дурна, недалеко жінка»: англ. *dump Dora, cousin Betty* (4 ФО в англ. мові).

2. «Язиката жінка»: укр. *баба Палажка* (1 ФО в укр. мові).

3. «Неохайна, погано одягнена жінка»: укр. *Христя в намисті* (1 ФО в англ. мові, 2 ФО в укр. мові).

У складі ФО чоловічі й жіночі імена виражають і позитивні конотації, але рідше, ніж негативні. У 26 англійських і 29 українських ФО з ВН зафіксовані позитивно оцінені конотації. Чоловічі імена виражають такі позитивні конотації:

1. «Освічена, розумна людина»: англ. *the Admirable Crichton, clever Dick*; укр. *казав Наум – бери на ум* (10 ФО в англ. мові, 13 ФО в укр. мові).

2. «Праведний, невинний, чесний, справедливий»: англ. *a Daniel come to judgment*; укр. *князь Борис все плуги ковав та людям давав, мати Христа в душі, як Адам і Єва в раю* (7 ФО в англ. мові, 10 ФО в укр. мові).

3. «Енергійний, завжди готовий діяти»: англ. *Johnny on the spot*; укр. *Фігаро тут, Фігаро там* (4 ФО в англ. мові, 3 ФО в укр. мові).

4. «Віддані, нерозлучні друзі»: англ. *David and Jonathan, Damon and Pythias*; укр. *два Аякси* (4 ФО в англ. мові, 2 ФО в укр. мові).

Жіночі імена набувають таких позитивних конотацій:

1. «Вірна подруга»: англ. *sister Anne* (1 ФО в англ. мові).

2. «Красива жінка»: укр. *того добра годинка, в кого жінка Маринка* (1 ФО в укр. мові).

Як показав аналіз, гендерна референція фразеологізму не впливає на характер оцінки. Дослідження мовного матеріалу засвідчує, що в зіставленні переважають ФО з негативною конотацією. Наше спостереження підтверджує тезу А.В. Кириліної про те, що перевага негативно конотованих фразеологізмів співвідноситься не зі статтю референта, а із загальною закономірністю фразеології, тобто наявність будь-чого позитивного розглядається як норма і тому згадується рідше, а що-небудь негативне є порушенням норми, тому привертає до себе більшу увагу (Кирилина, 1999). Таким чином, перевагу негативно оціненої можна пов'язати не з гендерним фактором, а з особливістю концептуалізації дійсності.

5. Висновки

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

5.1. Фразеологічні одиниці, до складу яких входять власні назви, – національно марковані, адже власні назви акумулюють інформацію про історію, міфологію, літературу, звичаї, способи мислення народу. Власні назви є важливим фактором, здатним впливати на еволюцію мови. У складі ФО власні назви зазнають складних семантичних перетворень, збагачуються новою семантикою.

5.2. Аналіз ФО з ВН за характером компонентів показав, що в англійській і в українській мовах у складі ФО значно переважає компонент «антропонім». Характерною особливістю англійської мови є наявність класу астрономів, відсутнього в українській мові. Здатність узагальнювати визначені характеристики є основною особливістю власної назви як компонента фразеологізмів.

5.3. За джерелами походження розрізняють національно-специфічні і міжнаціональні ФО з ВН. Національно-специфічні ФО відображають у своїй внутрішній формі характерні особливості культури, історії, а також народні звичаї, символіку. Міжнаціональні ФО з ВН пов'язані з Біблією і міфологією. Біблійні власні назви є комплексними мовними знаками, специфічними за своїм лексичним наповненням, структурними особливостями і функціонуванням. Унаслідок переосмислення біблійних власних назв у структурі ФО спостерігаються випадки як

повного збігу, так і повної розбіжності біблійного і фразеологічного значень біблійних власних назв. Загалом ФО з античними власними назвами репрезентують значну частину фразеосистем англійської та української мов. Цю групу ФО характеризує наявність глибокої фонові інформації, без якої неможливо розкодувати значення ФО, контекст, створений ними.

5.4. Аналіз семантичних особливостей ФО з ВН англійської та української мов показав чітко виражений антропоцентричний характер фразеології аналізованих мов, тому найбільш номінативно щільною семантичною групою в обох мовах є група «Характеристика людини». Багаточисельними в обох мовах зіставлення є групи «Дії і вчинки» та «Абстрактні явища і поняття». В англійській мові більш чисельними є групи «Назви предметів», «Емоції», «Місце», «Їжа, напої». Семантичні групи «Тваринний світ», «Частини тіла», «Одяг» відсутні в українській мові, але переважають семантичні групи «Процес» і «Спосіб дії». Серед нечисельних семантичних груп, які були виявлені в обох мовах зіставлення, групи «Результат», «Назва особи», «Час», «Відстань» і «Стан». Семантична група «Явища природи» характерна тільки для англійської мови, а такі семантичні групи, як «Символ» і «Кількість» були виявлені лише в українській мові.

5.5. Конотативний аспект значення відіграє вагомий роль у семантичній структурі фразеологізмів: ускладненість семантики ФО проходить, як правило, завдяки домінуючій ролі конотативного аспекту значення. Конотація є важливим компонентом змістової структури фразеологізму і головним чином визначає його інформативну цінність. Перевага негативно оцінюваних фразеологізмів співвідноситься із загальною закономірністю фразеології, тобто наявність будь-чого позитивного розглядається як норма і тому згадується рідше, а що-небудь негативне є порушенням норми, тому привертає до себе більшу увагу. Таким чином, перевага негативно оцінюваної пов'язана з особливістю концептуалізації дійсності.

Література:

1. Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Київ : Наук. думка, 1989. 132 с.
2. Алешкевич С.С. Новые тенденции в развитии фразеологического фонда английского языка. *Английский лексикон в когнитивно-дискурсивной парадигме*. Москва : МГЛУ, 2001. Вып. 457. С. 86–100.
3. Бояркин В.Д. Фразеологические единицы с ономастическим компонентом в современном русском литературном языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Ленинград, 1987. 218 с.
4. Зыкова И.В. Концептосфера культуры и фразеология : теория и методы лингвокультурологического изучения. Москва : Ленанд, 2015. 380 с.
5. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. Москва : Ин-т социологии РАН, 1999. 189 с.
6. Кондратьева Т.Н. История фразеологизмов с собственными именами. *Фразеология и синтаксис*. Казань, 1982. С. 46–90.
7. Кравчук А.М. Польська фразеологія з ономастичним компонентом : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03. Київ, 1999. 19 с.
8. Кудрина Е.Ф. Фразеологические единицы с компонентом «имя собственное» современного немецкого и украинского языков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Киев, 1982. 219 с.
9. Кунин А.В. Курс фразеологии английского языка. Москва : Высш. шк.; Дубна : Феникс, 1996. 381 с.
10. Лагинович Я. Имена собственные в русской и польской фразеологии : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Минск, 1978. 155 с.
11. Лиховидова Т.В. Фразеографическое толкование конотативного аспекта значения фразеологических единиц : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 1978. 175 с.
12. Мокиенко В.М. Фразеологизация как способ апеллятивизации имени собственного. *Имята и фразеологијата имена и фразеология*. Скопје, 2018. С. 195–207.
13. Манушкина Г.П. Фразеологические единицы с компонентом «имя собственное» в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Рязань, 1973. 32 с.
14. Назаров К. Сопоставительное исследование фразеологических единиц с ономастическим компонентом немецкого, английского и русского языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 1980. 15 с.
15. Петрова Н.Д. Лингво-гносеологические основы динамики фразеологической номинации (на материале английской фразеологии живой природы) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. Киев, 1996. 496 с.
16. Сафронова О.В. Структура и семантика фразеологичних одиниць із ономастичним компонентом біблійного походження у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1997. 16 с.
17. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наук. думка, 1973. 280 с.
18. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1998. 260 с.
19. Современная фразеология: тенденции и инновации : монография / Н.Ф. Алефиренко, В.И. Зимин и др. ; отв. ред. А.П. Василенко. Москва ; Санкт-Петербург : Новый проект, 2016. 200 с.
20. Степанова Л.И. Фразеологические единицы с именами собственными (на материале чешского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.03. Ленинград, 1985. 16 с.
21. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. Харків : Основа, 1990. 167 с.
22. Филлипаки Н.Р. Функционально-семантические характеристики фразеологических единиц с компонентом «имя собственное» : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Ленинград, 1988. 16 с.
23. Чернышева И.И. К динамике фразеологической системы (на материале немецкого языка). *Философские науки*. 1993. № 1. С. 61–70.

24. Byessonova O.L. Teaching idioms: challenges and approaches. *Current Higher Education Environment: Views and Perspectives*. Arkalyk : Arkalyk State Pedagogical Institute, 2017. P. 36–42.
25. Cognitive linguistic approaches to teaching vocabulary and phraseology. *Applications of Cognitive Linguistics 6* / ed. G. Kristiansen, M. Achard, R. Dirven, F.J. Ruiz de Mendoza. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter, 2008. 407 p.
26. Kövecses Z. A Cognitive Linguistic View of Learning Idioms in an FLT Context. *Applied Cognitive Linguistics. Language Pedagogy* / ed. M. Pütz, S. Niemeier, R. Dirven. Berlin : Mouton de Gruyter, 2001. Vol. II. P. 87–115.
27. Liu D. *Idioms. Description, Comprehension, Acquisition, and Pedagogy*. New York ; London : Routledge, 2008. 208 p.
28. *Phraseology in Foreign Language Learning and Teaching* / ed. by F. Meunier, S. Granger. Amsterdam : Benjamins, 2008. 259 p.
29. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь: около 20 000 фразеологических единиц. 5-е изд., испр. Москва : Живой язык, 1998. 944 с.
30. Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В.М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.

References:

1. Azhniuk, B.M. (1989) Angliiska frazeologija u kulturno-etnichnomu vysvitleni [English Phraseology in its cultural and ethnical aspect]. Kyiv: Nauk. dumka, 132 p. [in Ukrainian].
2. Aleshkevich, S.S. (2001) Novye tendentsii v razvitii frazeologicheskogo fonda angliiskogo iazyka [New trends in the development of English phraseological system]. Angliiskii leksikon v kognitivno-diskursivnoi paradigme. Moscow: MGLU, Vyp. 457. P. 86–100. [in Russian].
3. Boiarkin, V.D. (1987) Frazeologicheskie edinity s onomasticheskim komponentom v sovremennom russkom literaturnom iazyke [Phraseological units with onomastic component in the Present-day Russian literary language]. Dis. ... cand. philol. science: 10.02.01. Leningrad. 218 p. [in Russian].
4. Zykova, I.V. (2015) Kontseptosfera kultury i frazeologija : teoriia i metody lingvokulturologicheskogo izuchenii [Conceptual sphere of culture and phraseology : theory and methods of linguistic and cultural study]. Moscow: Lenand, 380 p. [in Russian].
5. Kirilina, A.V. (1999). Gender: lingvisticheskie aspekty [Gender : linguistic aspects]. Moscow: In-t sociologii RAN, 189 p. [in Russian].
6. Kondrat'eva, T.N. (1982). Istoriia frazeologizmov s sobstvennymi imenami [History of phraseological units with proper names]. Frazeologija i sintaksis. Kazan'. P. 46–90. [in Russian].
7. Kravchuk, A.M. (1999) Polska frazeologija z onomastycznym komponentom [Polish phraseology with onomastic component]. Synopsis diss. cand. of phil. sciences: 10.02.03. Kyiv. 19 p. [in Ukrainian].
8. Kudrina, E.F. (1982) Frazeologicheskie edinity s komponentom «imia sobstvennoe» sovremenno nemetskogo i ukrainskogo iazykov [Phraseological units with proper names as components in the Present-day German and Ukrainian languages]. Dis. ... cand. philol. science: 10.02.19. Kyiv. 219 p. [in Russian].
9. Kunin, A.V. (1996) Kurs frazeologii angliiskogo iazyka [English phraseology]. Moscow: Vyssh. shk.; Dubna: Feniks, 381 p. [in Russian].
10. Laginovich, Ia. (1978) Imena sobstvennye v russkoi i polskoi frazeologii [Proper names in Russian and Polish phraseology]. Dis. ... cand. philol. science: 10.02.19. Minsk. 155 p. [in Russian].
11. Likhovidova, T.V. (1978) Frazeograficheskoe tolkovanie konnotativnogo aspekta znachenii frazeologicheskikh edinit [Phraseographic treatment of connotative aspect of meaning of phraseological units]. Dis. ... cand. philol. science: 10.02.04. Moscow. 175 p. [in Russian].
12. Mokienko, V.M. (2018) Frazeologizatsiia kak sposob apelliativizatsii imeni sobstvennogo [Phraseologisation as a way of appellativisation of proper names]. Imiata i frazeologijata imena i frazeologija. Skorpe. P. 195–207. [in Russian].
13. Manushkina, G.P. (1973) Frazeologicheskie edinity s komponentom «imia sobstvennoe» v sovremennom angliiskom iazyke [Phraseological units with proper names as components in Present-day English]. Synopsis diss. cand. of phil. sciences: 10.02.04. Ryazan. 32 p. [in Russian].
14. Nazarov, K. (1980) Sopostavitelnoe issledovanie frazeologicheskikh edinit s onomasticheskim komponentom nemetskogo, angliiskogo i russkogo iazykov [Comparative research of phraseological units with onomastic component in German, English, and Russian]. Synopsis diss. cand. of phil. sciences: 10.02.19. Moscow. 15 p. [in Russian].
15. Petrova, N.D. (1996) Lingvo-gnoseologicheskie osnovy dinamiki frazeologicheskoi nominatsii (na materiale angliiskoi frazeologii zhivoi prirody) [Linguistic and gnoseological basics of dynamics of phraseological nomination]. Dis. ... d-ra philol. science: 10.02.04. Kiev. 496 p. [in Russian].
16. Safronova, O.V. (1997) Struktura i semantika frazeologicheskikh odinit s onomasticheskim komponentom bibliinogo pokhodzhennia u suchasnoi angliiskii movi [Structure and semantics of phraseological units with onomastic component of biblical origin in Present-day English]. Synopsis diss. cand. of phil. sciences: 10.02.04. Kyiv. [in Ukrainian].
17. Skrypnyk, L.G. (1973) Frazeologija ukraïnskoi movy [Ukrainian phraseology]. Kyiv: Nauk. dumka, 280 p. [in Ukrainian].
18. Smirnitkii, A.I. (1998) Leksikologija angliiskogo iazyka [English lexicology]. Moscow: Izd-vo Mosk. un-ta, 260 p. [in Russian].
19. *Sovremennaja frazeologija: tendentsii i innovatsii* (2016) [Modern phraseology : trends and innovations]: monograph / N.F. Alefirenko, V.I. Zimin i dr.; otv. red. A.P. Vasilenko. Moscow; St. Petersburg: Novyi proekt, 200 p. [in Russian].

20. Stepanova, L.I. (1985) Frazеologicheskie edinity s imenami sobstvennymi (na materiale cheshskogo iazyka) [Phraseological units with proper names (on the material of the Czech language)]. Synopsis diss. cand. of phil. sciences: 10.02.03. Leningrad. 16 p. [in Russian].
21. Uzhchenko, V.D., Avksentiev L.G. (1990) Ukrayinska frazeologiiа [Ukrainian phraseology]. Kharkov: Osnova, 167 p. [in Ukrainian].
22. Fillipaki, N.R. (1988) Funktsionalno-semanticheskie kharakteristiki frazeologicheskikh edinit s komponentom «imia sobstvennoe» [Functional and semantic features of phraseological units with proper names as components]. Synopsis diss. cand. of phil. sciences: 10.02.05. Leningrad. 16 p. [in Russian].
23. Chernysheva, I.I. (1993) K dinamike frazeologicheskoi sistemy (na materiale nemetskogo iazyka) [On dynamics of the phraseological system (on the material of the German language)]. *Filosofskie nauki*. No. 1. P. 61–70. [in Russian].
24. Byessonova, O.L. (2017) Teaching idioms: challenges and approaches. *Current Higher Education Environment: Views and Perspectives*. Arkalyk : Arkalyk State Pedagogical Institute. P. 36–42.
25. Cognitive linguistic approaches to teaching vocabulary and phraseology. *Applications of Cognitive Linguistics 6 (2008)* / ed. G. Kristiansen, M. Achard, R. Dirven, F.J. Ruiz de Mendoza. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 407 p.
26. Kövecses, Z. (2001) A Cognitive Linguistic View of Learning Idioms in an FLT Context. *Applied Cognitive Linguistics. Language Pedagogy* / ed. M. Pütz, S. Niemeier, R. Dirven. Berlin: Mouton de Gruyter, Vol. II. P. 87–115.
27. Liu, D. (2008) *Idioms. Description, Comprehension, Acquisition, and Pedagogy*. New York; London: Routledge, 208 p.
28. *Phraseology in Foreign Language Learning and Teaching (2008)* / ed. by F. Meunier, S. Granger. Amsterdam: Benjamins, 259 p.
29. Kunin, A.V. (1998) *Bolshoi anglo-russkii frazeologicheskii slovar: okolo 20 000 frazeologicheskikh edinit*. 5-e izd., ispr. [Big English-Russian phraseological dictionary]. Moscow: Zhivoi iazyk, 944 p. [in Russian].
30. *Slovyk frazeologizmiv ukrayinskoyi movy (2003)* [Dictionary of phraseological units in Ukrainian] / uklad.: V.M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Nauk. dumka, 1104 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 8.04.2021
The article was received 8 April 2021

ЕТНОСПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ВДОВА/WIDOW В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

Тарасова Віталіна Василівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
superativ@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7161-323X

Стаття присвячена вивченню етнічних особливостей концептуалізації дійсності, об'єктивованих у культурно маркованих лексичних одиницях на позначення жінки-вдови, що утворюють відповідні фрагменти української та англійської національно-мовних картин світу.

Метою роботи є зіставний аналіз засобів вербалізації концепту ВДОВА/WIDOW в англійській та українській лінгвокультурах.

Методи. У роботі застосовується комплексна методика, яка поєднує такі методи: зіставний – для виявлення спільних і відмінних рис концепту ВДОВА/WIDOW у зіставлених мовах; концептуально-семіотичний аналіз – для розкриття когнітивних механізмів утілення концепту; контекстуально-інтерпретаційний аналіз – для з'ясування особливостей репрезентації концепту у пареміях.

Результати. Крізь призму зіставної лінгвокультурології та теорії концептуального аналізу здійснено структурно-семантичну реконструкцію концепту ВДОВА/WIDOW та виявлено принципи його семантико-концептуальної організації в англійській та українській мовних картинах світу. Визначено набір концептуальних та семантичних ознак аналізованого концепту з урахуванням складників його структури (понятійної, асоціативно-образної, ціннісної), виявлено основні семантико-ідеографічні сфери концепту ВДОВА; з'ясовано аксіологічну маркованість та визначено асоціативні зв'язки досліджуваного концепту з урахуванням його концептуальних корелятивів; проаналізовано взаємозв'язок оцінного, культурного й інших компонентів конотації у семантиці фразеологічних одиниць; розглянуто семіотичні механізми стереотипізації уявлень українського етносу про вдову, виявлено їхню детермінацію культурними та психоментальними чинниками.

Висновки. Аналіз особливостей об'єктивації концепту ВДОВА/WIDOW в англійській та українській лінгвокультурах дав змогу зробити висновок про стереотипність сприйняття жінки-вдови відповідними лінгвосоціумами та показав аломорфізм національних особливостей концептуалізації дійсності, на які впливають історичні та культурні реалії. Доведено, що в українській культурі концепт ВДОВА є табуованим, зміст якого відзначається негативним аксіологічним статусом.

Ключові слова: національно маркована лексика, табу, етнічна ментальність, образ вдови, концептуальна ознака.

ETHNOSPECIFIC FEATURES OF THE CONCEPT WIDOW VERBALIZATION IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LINGUOCULTURES

Tarasova Vitalina Vasylivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Taras Shevchenko National University of Kyiv
superativ@gmail.com
orcid.org/0000-0002-7161-323X

The article is devoted to the research of ethnic peculiarities of reality conceptualization, objectified with the help of culturally marked words denoting a widow, which form the corresponding parts of the Ukrainian and English language world models.

Purpose. The purpose of the research is to give a contrastive analysis of the verbalizations of the concept WIDOW in Ukrainian and English linguocultures.

Methods. The paper uses a comprehensive methodology that combines the following methods: contrastive – to identify common and distinctive features of the concept of WIDOW in the languages under comparison; conceptual-semiotic analysis – to reveal the cognitive mechanisms of the embodiment of the concept; contextual-interpretive analysis – to clarify the peculiarities of the representation of the concept in paremiae.

Results. In the highlight of contrastive ethnolinguistic studies and theory of conceptual analysis, is there performed and revealed a structure-semantic reconstruction of the concept of WIDOW, as well as the principles of its semantic-conceptual organization in the English and Ukrainian language pictures of the world. The set of the conceptual and semantic marks is determined, due to the concept structure constituents (conceptual proper, imagery-associative and value), the main ideographic conceptual domains are revealed, the analyzed concept being axiologically marked and its associative linkage, due to the scope of its conceptual correlates are determined. Factors that influence on the conceptualization of the objective reality by the given ethnic groups are determined. Certain ethnocultural and ethnolinguistic peculiarities and general characteristics of verbalization of the concept WIDOW peculiar to both languages are found out.

Conclusions. The analyses of widow nominations showed the allomorphy of national peculiarities of reality conceptualization, which are influenced by archetype types, historical and cultural actuality. It is shown that WIDOW in Ukrainian culture can be viewed as a taboo concept which content is marked by negative axiological status due to the socio-cultural views formed in the period predetermining the inadmissibility of its direct naming in relevant social situations.

Key words: culturally marked words, language world model, taboo concept, ethnic mentality, widow's image, conceptual mark.

Вступ. Дослідження лінгвокультурологічної взаємодії психологічних, культурних та історичних чинників, що беруть участь у вербалізації концептів, проводиться у руслі загальної антропоцентричної тенденції сучасного гуманітарного знання, яка сформувала наукові передумови для методологічно нового функціонально-комунікативного підходу до аналізу мови як чинника регуляції соціальної поведінки й відкрила нові перспективи вивчення функцій мови на тлі взаємин між мовою та суспільством.

Актуальність роботи визначається загальною спрямованістю сучасних мовознавчих студій на дослідження спільних і специфічних рис у мовних системах з урахуванням впливу психологічних механізмів, що відбиває особливості етнічної свідомості, риси національного характеру, менталітет народу. Зіставне дослідження концепту ВДОВА є важливим для розуміння національно-культурної ідентичності кожного народу.

Метою дослідження є виявлення особливостей об'єктивної концепту ВДОВА/WIDOW в англійській та українській лінгвокультурах.

Об'єктом дослідження є лексико-семантичні засоби вираження концепту ВДОВА/WIDOW в англійській та українській мовах в ономаціологічному і семасіологічному аспектах.

Предметом роботи є лінгвокультурологічні особливості вербалізації концепту ВДОВА в англійській та українській мовах у зіставному аспекті.

Лінгвокультурний концепт ВДОВА/WIDOW в аспекті мовних і концептуальних картин світу. Взаємодія мови як способу репрезентації суспільно-історичного досвіду народу та колективної етнокультурної свідомості може бути відображеною у формі національно-мовної картини світу, під якою розуміють притаманну кожному етносу, вербалізовану ним інтерпретацію світу і себе самого на його тлі (Н.Д. Арутюнова, А. Вежицька, І.О. Голубовська, О.О. Корнілов та ін.).

Результати сприйняття світу та пізнавальної діяльності людини відображаються у вигляді відокремленого у мовних картинах світу певного фрагмента когнітивної системи, через який реалізується доступ до структур свідомості людини. Відповідно до сучасних наукових поглядів сукупність концептів тієї або іншої культури відбиває світосприймання носіїв мови і співвідноситься з ментальністю як зі способом бачення навколишнього світу. Оскільки побудова когнітивних моделей передбачає розгляд мови як психологічного, ментального та культурного явища, опис номінацій, що репрезентують вдову, здійснюється через поняття «концепт». У дослідженні під терміном «концепт» розуміється ментальний конструкт, що відображається в уявленнях і знаннях, пов'язаних з етнічною культурою та зберігається в національній пам'яті носіїв мови у позначеному вербальному вигляді (В.І. Карасик, О.С. Кубрякова, Г.Г. Слишкін, Ю.С. Степанов та ін.).

У формуванні лінгвокультурного змісту мови однією з основних складових частин є образні еталонні стереотипи сприйняття та осмислення дійсності (лінгвокультурні або, за визначенням І.О. Голубовської, національні інтелектуально-оцінні концепти) (Голубовська, 2004). Такі концепти визначають характер національної ментальності, реалізуючись на лексичному рівні мовної системи у вигляді певних образів, еталонних стереотипів та символів.

Концепт ВДОВА поряд з концептами ЖІНКА, МАТИ належить до лінгвокультурних концептів, або «ключових слів культури», що тлумачаться як культурно зумовлені ментальні утворення, котрі мають безпосередній дотик до цінностей, ідеалів і установок етносів, і у яких знаходять своє найповніше відображення особливості національного характеру і сприйняття світу.

Під терміном *лінгвокультурний концепт* розуміємо багаторівневу ментальну одиницю, що містить три компоненти: поняттєво-значеннєвий, образний та ціннісно-орієнтований (Воркачов, 2002).

Дослідження психолінгвістичних аспектів семантики мовного знака підтверджують зведення мови сприйняття й вербальної мови до деякої «глибинної» семантики, тобто до деякого образного корелята. У свідомості соціуму наявні так звані колективні образи, які транслюються від покоління до покоління та не залежать від буття окремої людини. Ці знання виступають як еталони, що акумулюють емпіричні знання етносу. Пор., наприклад, стереотипне уявлення про *вдову* як уособлення горювання, чорного трауру та безнадії та стереотип *нареченої* як світлий образ щастя, кохання та надій на майбутнє.

З метою виявлення основних вербалізаторів досліджуваного концепту проведено аналіз словникових дефініцій, що містяться у синонімічних та тлумачних лексикографічних джерелах. Ім'ям концепту є лексема **widow** та **вдова**. У словниках знаходимо такі визначення: **Widow** (Latin *vidua* (feminine of *viduus* deprived), Sanskrit *vidhavā*) – *woman whose husband died while she was married to him and has not since remarried*. **Вдова (удова)** – жінка, яка після смерті чоловіка не вийшла заміж удруге.

Слово *вдова* і позначуваний ним концепт корелює з концептами ГОРЕ, СМЕРТЬ, СТРАХ, ЖИТТЯ, САМОТНІСТЬ.

Концепт ВДОВА як квант знань і відбиток культури бере свій початок з можливого світу архаїчної міфологічної свідомості. Його багатовікове існування просякає різноманітні культурні шари людської пам'яті, сягаючи сучасної масової культури. Лінгвокультурна специфіка досліджуваного концепту виявляється в межах кожної конкретної культури.

Лінгвокультурологічний аспект тлумачення концепту ВДОВА/WIDOW. Виходячи з тези Г. Вежицької про «нерозрізнення» мовою екстралінгвістичної, психологічної та соціальної реальностей, можна твердити, що всі мовні значення є суб'єктивними і етноцентричними (Вежицька, 2001).

Зіставне дослідження концепту ВДОВА у лінгвокультурологічному аспекті передбачає необхідність особливого підходу до аналізу, оскільки він пов'язаний з феноменом мовної особистості, відбиває її емоційний і психологічний стан. На мовне втілення концепту ВДОВА значний вплив мають етнокультурні, географічні та історичні чинники.

Люди здавна ставилися до вдів насторожено і навіть з острахом. У багатьох країнах склався звичай, що коли жінка стає вдовою, вона як би випадає із суспільства. До неї змінюється ставлення. На неї накладаються певні

заборони. Крім того, не можна користуватися речами вдови, її обходять, як прокажену. Запрошувати на весілля вдову вважається поганою прикметою і зараз. У багатьох країнах вдів голили наголо. За звичаями низки народів після смерті чоловіка вдова закінчувала життя самогубством. Найвідоміший індійський ритуал саті, коли жінку спалюють заживо поряд з тілом її чоловіка. Деякі жінки їдуть на це добровільно, але більшість пручається. Останніх б'ють, приковують біля тіла небіжчика та підпалюють ритуальне вогнище.

Соціальний статус жінки нерозривно пов'язаний зі статусом її чоловіка, і в разі його смерті жінка позбавляється захисту і соціального стану. Вдів нерідко виганяють з власного будинку і піддають фізичному насильству. Щоб відновити соціальний статус, вдові доводиться виходити заміж за одного з родичів чоловіка, нерідко проти волі. Для багатьох втрата чоловіка стає лише першим ударом у цілій низці випробувань.

До жінки-вдови завжди висувалися дуже високі вимоги. Повторне заміжжя в Європі засуджувалось: вважалося, що після смерті чоловіка жінка мала зосередитися на релігії і благодійності.

Патріархальне суспільство дивиться на вдів зверхньо. 99% втрачають будь-яку надію на другий шлюб. Відмова від повторного заміжжя здебільшого не залежить від їхнього бажання. Здебільшого родичі померлого чоловіка, оточуючі і діти звинувачують вдів у зраді пам'яті їхніх покійних чоловіків, тому вони, побоюючись осуду, вибирають самотнє чорно-сіре життя.

Аналіз концепту ВДОВА/WIDOW в англійській та українській мовах продемонстрував як ізоморфні, так і аломорфні засоби вербалізації такої поняттєвої категорії та соціокультурного феномена.

Так, до спільних концептуальних ознак відносимо «горе», «біда», «розпач», «безнадію», «траур», «самотність». Наприклад:

Вдовіти – горе терпіти.

Вдовине горе кожен знає, а не кожен про вдову дбає.

Удівонька – бідна голівонька.

Colourless clothes, colourless world, and colourful pictures. Widow's life.

For many women, becoming a widow does not just mean the heartache of losing a husband, but often losing everything else as well.

A widow is like a frigate of which the first captain has been shipwrecked.

У структуру концепту ВДОВА входять ознаки «вдова живе погано», «вдова плаче», «вдова як сирота», «бог береже вдову», що не мають паралелей в англійському концепті і належать до національно-специфічних:

Живе вдова на подолі, та й плаче свій вік по гіркій долі.

У багатих ростуть діти – верби при долині, а у вдови одним одно, та й те, як билина.

Якщо в українській мовній спільноті головними ознаками концепту ВДОВА є «горе» і «безнадія», то в англійській мові це «втрата партнера» та «можливість повторного шлюбу». Наприклад:

Drying a widow's tears is one of the most dangerous occupations known to man.

Widows comfort themselves when they remarry, widowers take revenge.

You must marry a widow while she is still mourning.

Можливість повторного шлюбу, яка в українській культурі завжди засуджувалась, в англійській культурі є звичайною практикою та навіть заохочується. У структурі концепту WIDOW наявні концептуальні ознаки «багата вдова», «заміжжя». Наприклад:

Widows are always rich.

Rich widows are the only secondhand goods that sell at first-class prices.

A rich widow weeps with one eye and signals with the other.

Widows weep but they look for another husband.

Мова виступає як спосіб фіксації соціального досвіду суспільства і індивіда, тому етнокультурні маркери мовної свідомості можна трактувати як культурні сигнали соціуму, зафіксовані в мовних одиницях. Такі культурно детерміновані безеквівалентні мовні одиниці, на кшталт **dowager** (a widow with a title or property derived from her late husband – шляхетна та багата вдова), виступають етнокультурними маркерами мовної свідомості і зумовлені розбіжністю структур концептуальних і перцептивних знань про конкретні предмети і поняття в порівнюваних етнолінгвокультурах.

Найвідоміша вдова в історії України – княгиня Ольга – це виняток, а не правило. Це яскравий персонаж, котрий привертає багато уваги, але сама по собі вона не відображала всього українського жіноцтва. Національно-специфічними в українській лінгвокультурній традиції є негативне ставлення до вдови, що маніфестується наявністю концептуальних ознак «відьма», «чаклунка», «аморальна поведінка», «розпуста» у структурі досліджуваного концепту.

До молодих вдів в українському патріархальному суспільстві застосовувалися подвійні стандарти: з одного боку, заохочення й дозвіл другого шлюбу; з іншого – фактична неможливість його реалізації. Натомість будь-які прояви сексуальності або натяки на статеве життя поза шлюбом суворо засуджувалися, а «порушниця» таврувалася як аморальна особа (Ігнатенко, 2020).

За традиційними українськими устоями вести статеве життя поза шлюбом було не дозволено. І навіть сам статус жінки-одиначки кидав тінь на моральність вдовиці:

Що на небі хмара, на вдівоньку слава

Тим на небі синя хмара, що вітру немає –

Тим на вдову худа слава, що мужа не має.

Як засіб проникнення в ментальний світ досліджуваних мовних спільнот плідним є дослідження зразків народної творчості, у котрих опосередковано віддзеркалюються концептуальні транспозиції, що мають етнокультурний характер. Наприклад:

У вдови хліб готов, та не кожному здоров.

Хто бере удівоньку, зсушить йому голівоньку.

У приказках та піснях досить часто жінка-вдовиця змальовується як аморальна, хтива спокусниця, чарівниця, яка ладна зробити все, аби звабити наївного та недосвідченого парубка (Ігнатенко, 2020). Наприклад: *Вдова вміє чарувати: чарувала мужа свого, причарує сина мого.*

Український народ здавна був упевнений у надприродній і навіть пророчій силі слів вдови, а її прокляття обов'язково повинні були здійснитися. Існувала навіть приказка: «*Впадуть на голову вдовині сльози*». Образити вдову – великий гріх. Навіть злочинці намагалися не заподіяти зло вдові. В українській народній пісні йдеться:

*Йшла вдова долиною
З маленькою дитиною.
Сіла вдова оддыхати;
Коли ж іде три бурлаки,
Один каже: уб'єм вдову!
Другий каже: ще й дитину!
Третій каже: не вб'єм вдови,
Маленької дитини.*

Дослідження засобів об'єктивації концепту ВДОВА у сучасній українській лінгвокультурі свідчить, що такий концепт належить до табуйованих. Табуйований концепт розуміємо як квант структурованого знання певної лінгвокультурної спільноти, зміст якого позначений негативним аксіологічним статусом через оцінний характер пізнавальних процесів етносу в рамках унікальної для нього системи координат: власної системи думок, оцінок, цінностей, стереотипів, що визначає неприпустимість прямого іменування певних об'єктів і явищ у відповідних соціальних ситуаціях.

Заборона на табуйований концепт не має лінгвістичного обґрунтування, оскільки є екстралінгвістично зумовленою, а лінгвістичне табу виявляється соціолінгвальним феноменом, що варіюється від суспільства до суспільства та визначає ступінь стигматизації табуйованого концепту (Pedraza, 2018).

Отже, у сучасній українській мовній традиції вживання лексеми «вдова» є певним чином табуйованим. І самі вдови, і засоби масової інформації намагаються уникати вживання цього слова. У зв'язку з подіями на Донбасі сучасні масмедіа доволі часто висвітлюють теми, пов'язані з загибеллю учасників АТО/ООС, і в матеріалах такого змісту зустрічаються словосполучення «дружина загиблого військового», «дружина загиблого учасника АТО», «дружина загиблого Героя», «дружина загиблого добровольця», «кохана загиблого», що свідчить про евфемістичну лексикалізацію табуйованого концепту в українській лінгвокультурі. Наприклад: *У Львові дружина загиблого Героя АТО народила сина. Малюк ніколи не побачить тата...*

До речі, і в офіційних документах, що регламентують права, пільги та соціальні гарантії вдовам учасників збройних конфліктів, наприклад, у Законі «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» використовуються словосполучення «дружина учасника бойових дій», «дружина учасника АТО», «член сім'ї загиблого військовослужбовця/учасника АТО». В англійській мові у законодавчих документах використовується термін *widow*. Наприклад: *A widow has rights over her deceased spouse's estate.*

You may be entitled to War Widow's or Widower's Pension if your wife, husband or civil partner died as a result of their service in Her Majesty's (HM) Armed Forces or during a time of war.

На відміну від української лінгвокультурної традиції, концепт WIDOW не є табуйований, про що свідчить значний словотворчий потенціал лексеми *widow* та новотвори останніх років.

Наприклад: **widow's weeds** – the black dress and veil traditionally worn by a widow while mourning the death of her husband (траур, траурне вбрання); **widow's benefit** – (in the British National Insurance scheme) a former weekly payment made to a widow (шотижнева виплата вдові); **war widow** – a woman whose husband was killed while he was in the armed forces during a war (вдова загиблого на війні військового); **golf widow** – (informal, humorous) a woman whose husband spends a lot of time playing golf (жінка, чий чоловік проводить багато часу, граючи у гольф); **Internet widow** – (informal, humorous) a woman whose husband spends a lot of time in the Internet (жінка, чий чоловік проводить багато часу в Інтернеті); **widow's cruse** – an endless or unfailing source of supply (невичерпний запас); **widow's walk** – a railed observation platform atop a usually coastal house (оглядовий майданчик з поручнями на даху будинку); **merry widow** – a woman's undergarment combining a bra, often strapless, a corset ending just below the waist, and garters for stockings (корсет).

Словотворчу активність лексичної одиниці *widow* в англійській мові демонструють і неологічні утворення останніх років – **trans widow** та **Covid widow**: A **trans widow** is a woman (usually heterosexual) whose male partner or husband believes that they have a gender identity other than “man” or who cross dresses. Often women also report having experienced that their husband or partner has autogynephilia (AGP). Women in this situation report feeling like their male partner has died. This is particularly the case if their partner or husband came out as trans' and decided to transition. The transformation is usually so complete that their partner is unrecognisable as the man they married, both in looks and in personality. The woman will be forbidden from calling her husband by his previous “dead name” (жінка, чоловік якої вчинив «перехід», дружина трансгендера).

За рік пандемії COVID-19 (2020–2021) в англійській мовній спільноті з'явився неологізм **COVID widow** (a woman whose husband died of COVID-19) (коронавірусна/ковідна вдова).

Наприклад: *These young COVID widows are grieving during lockdown through a Facebook group.*

Спільними для порівнюваних мов є такі засоби лексикалізації досліджуваного концепту. Наприклад:

чорна вдова – жінка, яка поховала (вбила) багато своїх чоловіків. Пор.: **black widow** – 1) a woman who kills her husband or lover, especially one who kills multiple husbands or lovers. 2) a female suicide bomber, especially a Chechen rebel.

солом'яна вдова – жінка, яка тимчасово залишилася без чоловіка або не живе з ним. Пор.: **grass widow** – a woman whose spouse is regularly away for short periods.

У фразеологічних одиницях англ. *grass widow* та укр. *солом'яна вдова* збігається смислове значення, суб'єктивно-оціночна конотація, стилістичне забарвлення, структурно-граматична будова, різницю спостерігаємо у лексичному складі – лексеми *grass* та *солом'яна*.

вдовина лепта (вдовичина лепта) – вираз із Біблії, що став крилатим; «внести свою лепту» означає «зробити посильний внесок в якусь справу». Пор.: **widow's mite** – a small monetary contribution from someone who is poor.

Символічний зміст концепту ВДОВА поданий ланцюжками асоціативних смислів, тісно пов'язаних з поняттєвими та образними смислами, що актуалізуються у свідомості пересічного англомовного та україномовного індивіда як ГОРЕ, СМЕРТЬ, САМОТНІСТЬ, ТРАУР. Потужним засобом утворення національних інтелектуально-оцінних концептів виступає оцінно-експресивна метафора, яка є носієм певних національно детермінованих асоціативних стереотипів. Наприклад:

А ти, моя Україно, безталанна вдово (Т. Шевченко).

Вдова – це тінь серед людей, свіча, що догорає (Ліна Костенко).

The winter sky is a widow's sky, bedarkened and weeping.

Memory, in widow's weeds, with naked feet stands on a tombstone.

Виявлені семантичні характеристики у своїй сукупності становлять цілісну систему моделей уявлень про вдову, притаманних етнічній свідомості.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що в українській лінгвокультурі поняття «вдова» більш полівекторне та суперечливе. В українській картині світу досліджуваному концепту притаманний міцніший зв'язок з архетипами, ніж в англійській, та більший спектр негативних конотацій, що пояснюється архетипною пам'яттю про становище жінки у традиційній патріархальній українській культурі, фактами дискримінації та низьким рівнем гендерної культури. В англійській мові аксіологічний складник досліджуваного концепту виражений значно менше, що пояснює значний (порівняно з українською мовою) словотвірний потенціал лексеми *widow*. Аналіз особливостей об'єктивації концепту ВДОВА/WIDOW дає нам змогу зробити висновок про стереотипність їх сприйняття відповідними лінгвосоціумами. Мовні стереотипи кожної окремої лінгвокультурної спільноти містять ідіотнічний елемент мовних моделей концептуалізації світу. Ідіотнічність виявляється через аломорфізм мовних інтерпретацій реальності. Специфіка етнічної ментальності носіїв англійської та української мов та низка екстралінгвістичних факторів є головним джерелом аломорфізму у досліджуваних лінгвокультурах.

Література:

1. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
2. Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии. *Теоретическая и прикладная лингвистика*. Воронеж : Издательство ВГУ, 2002. С. 79–95.
3. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 282 с.
4. Ігнатенко І. Молода вдова: тілесність та сексуальність самотньої жінки у традиційній культурі українців. *Народознавчі зошити*. № 4 (154), 2020. С. 945–953.
5. Pedraza A.P. Introduction. *Linguistic Taboo Revised. Novel Insights from Cognitive Perspective*. Berlin–Boston : De Gruyter Mouton, 2018. P. 1–12.
6. These young COVID widows are grieving during lockdown through a Facebook group. URL: <https://edition.cnn.com/2021/01/29/us/young-covid-19-widows-grieving/index.html>.
7. Trans widows' voices. URL: <https://www.transwidowsvoices.org/>.
8. Widow. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/widow>.
9. Widow quotes. URL: <https://www.wisesayings.com/widow-quotes/>
10. War Widow(er) Pension. URL: <https://www.gov.uk/war-widow-pension>.

References:

1. Vezhbickaya, A. (2001). Ponimanie kul'tur cherez posredstvo klyuchevykh slov [Understanding cultures through keywords]. Moscow. Languages of Slavic Culture. 288 p. [in Russian].
2. Vorkachev, S.G. (2002). Metodologicheskie osnovaniya lingvokonceptologii [Methodological foundations of linguoconceptology]. *Teoreticheskaya i prikladnaya lingvistika* [Theoretical and Applied Linguistics]. Voronezh: Printing house VGU. P. 79–95 [in Russian].
3. Holubovska, I.O. (2004). Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu [Ethnic features of linguistic pictures of the world]. Kyiv. Lohos. 282 p. [in Ukrainian].
4. Ihnatenko, I. (2020). Moloda vdova: tilesnist ta seksualnist samotnoi zhinky u tradytsiinii kulturi ukrainsiv [A young widow, physicality and sexuality single woman in traditional Ukrainian culture]. *Narodознавчі zoshyty* [Ethnographic notebooks]. 4 (154). P. 945–953 [in Ukrainian].
5. Pedraza, A.P. (2018). Introduction. *Linguistic Taboo Revised. Novel Insights from Cognitive Perspective*. Berlin–Boston. De Gruyter Mouton. P. 1–12.
6. These young COVID widows are grieving during lockdown through a Facebook group. Retrieved from: <https://edition.cnn.com/2021/01/29/us/young-covid-19-widows-grieving/index.html>.
7. Trans widows' voices. Retrieved from: <https://www.transwidowsvoices.org/>.

8. Widow. Retrieved from: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/widow>.
9. Widow quotes. Retrieved from: <https://www.wisesayings.com/widow-quotes/>.
10. War Widow(er) Pension. Retrieved from: <https://www.gov.uk/war-widow-pension>.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2021
The article was received 15 April 2021

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНИХ ОЗНАК КОНЦЕПТІВ “LANGUE”, «МОВА», «ЯЗЫК» У ФРАНЦУЗЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

Фанагей Тетяна Миколаївна,
аспірантка 2-го року навчання
кафедри романської філології і перекладу
Запорізького національного університету
tetianafanahei@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8508-923X

Мета. Стаття має на меті дослідження особливостей лексикалізації когнітивних ознак досліджуваних концептів у французькій, українській та російській лінгвокультурах за допомогою аналізу фразеологічних одиниць із словами-репрезентантами *langue*, *мова* та *язык*. Об'єктом цього дослідження є концепти “langue”, «мова» та «язык», а його предметом виступають фразеологічні одиниці з лексикалізованими у них образними ознаками цих концептів.

Методи. У статті визначено методологічні особливості структурного принципу відбору фразеологічних одиниць, семіотичного аналізу та методу лінгвокультурологічної реконструкції. Також наведені визначення таких ключових понять, як концепт, концептуалізація та лінгвокультура.

Після вибірки матеріалу дослідження за структурним принципом, проведено семіотичний аналіз виокремлених фразеологізмів для їх віднесення до відповідних доменів концептів “langue”, «мова» та «язык»; використано метод лінгвокультурологічної реконструкції для співвіднесення образних компонентів фразеологізмів та їх значення із відповідними лексикалізованими когнітивними ознаками концепту. Далі проведено зіставний аналіз отриманих результатів у французькій, українській та російській лінгвокультурах.

Результати. Усі результати дослідження наглядно представлено у підсумкових таблицях. Виявлено, що всі три досліджувані лінгвокультури мають тільки одну спільну когнітивну ознаку – вербальність, що доводить, що мова у різних лінгвокультурах перш за все є засобом вербалізації та спілкування. Українська та російська лінгвокультури також мають серед спільних когнітивних ознак (не)порозуміння, ідентифікацію та пошук, які демонструють, що для носіїв цих лінгвокультур мова також є засобом порозуміння та ідентифікації. Далі виокремлено та проаналізовано низку специфічних для кожної з трьох лінгвокультур когнітивних ознак (українські – «ментальність», «періодичність», «динамічність», «бажання», «емоційність», «здатність», «початок», «контроль», «успішна розмова», «зіпсована розмова», «логічність», «таємничість», «актуальність», «влучність», «небагатослівність»; російські – «кількість», «володіння» та французькі – «материнство», «національність», «вік», «репродуктивність», «догматичність/стереотипність», «арготичність», «манера висловлювання», «мистецтво», «божественність», «індивідуальний стиль автора», «уживання», «тиранія», «деревина» та «зелений колір»).

Висновки. Виконане дослідження фразеологічних одиниць із словами-репрезентантами *langue*, *мова*, *язык* дало змогу виявити низку спільних та специфічних французькій, українській та російській лінгвокультурам доменів та когнітивних ознак концептів “langue”, «мова», «язык». Спільними доменами досліджуваних концептів української та російської лінгвокультур є «мова-здатність» та «мова-засіб», а серед специфічних доменів ми знаходимо українську «мову-розмову» та французькі «мову-тип мови», «мову-код», «мову-лект/стиль» та «мову-систему».

Зважаючи на результати дослідження, зроблено висновки щодо специфіки концептуалізації мови носіями французької, української та російської мов. Мова у всіх проаналізованих лінгвокультурах перш за все є засобом спілкування, а для носіїв досліджуваних слов'янських мов також засобом порозуміння та ідентифікації у суспільстві. Для українців мова також має зв'язок із мисленнєвими процесами, емоціями та почуттями, а також пов'язана із поняттями компетентності, контролю та характеру (роз) мови. Для носіїв російської лінгвокультури когнітивні ознаки мови «кількість» та «володіння» належать до групи ознак про урядування мови мовцями. А французи концептуалізують мову у зв'язку з поняттями материнства, мистецтва та божественності та співвідносять мову із її вживанням. Концепт “langue” також може мати предметні ознаки. Мова для французів може бути догматичною та стереотипною, а її манера висловлювання – специфічною (арготичною чи індивідуальною). Для носіїв французької лінгвокультури мова також може вказувати на національність та вік її носіїв, з якого вони почали її вживати.

Ключові слова: концептуалізація, фразеологічні одиниці, концептуальні домени, об'єктивація, мова.

LEXICALISATION PECULIARITIES OF COGNITIVE FEATURES OF CONCEPTS “LANGUE”, «МОВА», «ЯЗЫК» IN FRENCH, UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUACULTURES

Fanahei Tetiana Mykolaivna,
PhD student (2-nd year) at the Department of Romance
Philology and Translation
Zaporizhzhya National University
tetianafanahei@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8508-923X

Purpose. The article aims to study the peculiarities of lexicalisation of cognitive features of concepts “langue”, «мова» and «язык» in French, Ukrainian and Russian languacultures by analysing phraseological units with representative words *langue*, *мова* and *язык*. The objects of the study are the concepts “langue” (language in French), «мова» (language in Ukrainian) та «язык» (language in Russian), and its subjects are phraseological units with lexicalised figurative features of these concepts.

Methods. The article defines methodological features of the structure principle of selection of phraseological units, semiotic analysis and method of linguistic reconstruction. The article also provides definitions of key notions such as concept, conceptualisation and languaculture.

Having performed the sample list of the research material, based on a structural principle, a semiotic analysis of the phraseological locutions was carried out to bring them to the corresponding domains of concepts «langue», «мова» and «язык» and the method of linguistic reconstruction was used to correlate the figurative components of the phraseological locutions and their meaning with the corresponding lexicalised cognitive features of the concept. Further, a comparative study of the obtained results in French, Ukrainian and Russian languacultures was carried out.

Results. All the results of the study are provided in the summary tables. It was revealed that all three studied languacultures have only one common cognitive feature – verbality, which proves that language in different languacultures is primarily a means of verbalisation and communication. Ukrainian and Russian languacultures also have (mis)understanding, identification and search among the common cognitive features, demonstrating that for the speakers of these languacultures, language is also a means of understanding and identification. Further, a number of specific for each languaculture cognitive features were singled out and analysed (Ukrainian – “mentality”, “periodicity”, “dynamism”, “desire”, “emotionality”, “ability”, “starting”, “control”, “successful conversation”, “spoiled conversation”, “logic”, “mysteriousness”, “topicality”, “precision”, “reticence”; Russian – “quantity”, “possession” and French – “motherhood”, “nationality”, “age” “reproductive property”, “dogmatism/stereotype”, “argotic”, “manner of expression”, “art”, “divinity”, “individual author’s style”, “use”, “tyranny”, “wood” and “green colour”).

Conclusions. The performed research of phraseological units with words-representatives *langue, мова, язык* made it possible to identify a number of common and specific to French, Ukrainian and Russian languacultures domains and cognitive features of the concepts «langue», «мова», «язык».

Common domains of the studied concepts of Ukrainian and Russian languacultures are “language-ability” and “language-means”, and among the specific domains of the languacultures we can find Ukrainian “language-conversation” and French “language-type of language”, “language-code”, “language-lect/style” and “language-system”.

Considering the results of the study, the conclusions were drawn concerning the specificity of conceptualisation of the language by French, Ukrainian and Russian native speakers. Language in all the analyzed languacultures is primarily the means of communication, and for the speakers of the studied Slavic languages it is also the means of understanding and identification in society. For the Ukrainians, the language also has a connection with thinking processes, emotions and feelings, as well as it is related to the concepts of competence, control and language/conversation character. For the speakers of Russian languaculture, cognitive features of the language like “quantity” and “possession” belong to the group of features about the language’s governance by speakers. And the French speakers conceptualise the language in connection with the concepts of motherhood, art and divinity and correlate the language with its use. The concept “langue” can also have the features of objects. Language for the French can be dogmatic and stereotypical, and its manner of expression can be specific (argotic or individual). For the speakers of French languaculture, language can also indicate the nationality and the age of its speakers, from which they began to use it.

Key words: conceptualisation, phraseological units, concept domains, objectification, language.

Вступ

Мова людини є не тільки її засобом комунікації, соціалізації та (само)ідентифікації, а ще й засобом концептуалізації світу. За допомогою мови ми пізнаємо та категоризуємо навколишнє середовище.

Численні науковці вивчають картину світу мовців за допомогою дослідження концептів через мову (у галузі когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології), наприклад, за допомогою концептуального аналізу. Але мова є не тільки інструментом концептуалізації, а й її об’єктом, але не багато робіт присвячені вивченню цього питання, тим паче у порівняльному аспекті (між різними лінгвокультурами). Наше дослідження спрямоване саме на процес концептуалізації мови у носіїв французької, української та російської лінгвокультури, що підкреслює **новизну та актуальність** такої теми, особливо, зважаючи на той факт, що нині в Україні бракує зіставних досліджень із французької мови (Кочерган, 2006: 89).

Одним з етапів дослідження концептуалізації мови, на якому ми концентруємось у цій роботі, є аналіз фразеологічних одиниць, які лексикалізують такий концепт. За М.Ф. Алефиренко, саме фразеологічний фонд мови найбільш яскраво відображає національну специфіку культури (Алефиренко, 2005: 276–282), що, безумовно, репрезентує перевагу для зіставних досліджень як наше. Більш того, «фразеологічні одиниці найчастіше відображають соціально орієнтовані і колективно засвоєні уявлення про ідеї і цінності часу та культури» (Олейников, Дзенс, 2015: 79), що дозволить нам більш точно дослідити процес концептуалізації у мовців. Слід зазначити, що фразеологічні одиниці відтворюють переважно історичні уявлення мовців про концепт та його ознаки.

Отже, **об’єктом** цього дослідження є концепти «langue», «мова» та «язык», а його **предметом** виступають фразеологічні одиниці з лексикалізованими у них образними ознаками цих концептів. **Мета** нашого дослідження – дослідити особливості лексикалізації когнітивних ознак досліджуваних концептів. Для її досягнення були поставлені такі науково-дослідницькі **завдання**: зробити вибірку фразеологічних одиниць зі словами *langue, мова* та *язык* у французьких, українських та російських словниках; відібрати фразеологічні одиниці, які об’єктивують концепти «langue», «мова», «язык»; зробити семіотичний аналіз для визначення вербалізованих доменів; використати метод лінгвокультурологічної реконструкції для виокремлення когнітивних ознак відповідних доменів досліджуваних концептів; порівняти склад отриманих когнітивних ознак у французькій, українській та російській лінгвокультурах.

Розділ 1. Ключові терміни дослідження

Лінгвокультура – це центральне поняття дисципліни лінгвокультурології, методологічною основою якої є положення про те, що «мова кожного народу є джерелом відомостей про його історію, формування та становлення ментальності, отже, мова відображає світобачення, світорозуміння і світовідчуття народу» (Космеда, 2016: 67). Тобто можемо визначити лінгвокультуру як певний сплав мови та культури народу, який є інструментом концептуалізації світу мовцями.

Концептуалізація розуміється нами як «один з найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні інформації, яка надходить до неї і приводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини» (Кубрякова, 1997: 93).

Під самим концептом ми маємо на увазі «дискретне ментальне утворення, яке є функціональною одиницею розумового коду людини (універсального предметного коду), яке має впорядковану внутрішню структуру, що являє собою результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості і суспільства і несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет або явище, які відображаються, про інтерпретацію такої інформації суспільною свідомістю і відношення суспільної свідомості до такого явища або предмета» (Стернин, Розенфельд, 2008: 145).

Розділ 2. Методологія дослідження

Що стосується **методології нашого дослідження**, то для вибірки фразеологічних одиниць ми використали структурний принцип відбору. За І.В. Зиковою, цей принцип відбору матеріалу полягає у складанні дослідного корпусу мовних знаків з фразеологізмів, які безпосередньо включають до свого складу слова-репрезентанти концептів, які є свого роду «будівельними елементами фразеологічного образу» (Зикова, 2014: 152–153). Саме тому ми відібрали зі словників трьох вибраних мов усі фразеологічні одиниці (далі –ФО), які мали слова *langue, мова* та *язык* у своїй структурі.

Далі ми провели семіотичний аналіз виокремлених фразеологізмів. Виходячи з основних засад проведення семіотичного аналізу, сформульованих І.В. Зиковою (Зикова, 2014: 134–208), ми розподілили ФО у три групи, які відповідають трьом концептам: 1) «мова-система вираження та спілкування», 2) «язык-орган» та 3) «язык-об'єкт». У цій роботі ми продемонструємо результати аналізу ФО французької, української, російської мов, у значенні яких вербалізовано концепт «мова-система вираження та спілкування». Для цього ми залучили метод лінгвокультурологічної реконструкції (Зикова, 2014: 183–208), оскільки він дозволяє виявити, як співвідносяться образні компоненти фразеологізмів та їх значення із відповідними когнітивними ознаками концепту.

Фактичним матеріалом для дослідження слугували фразеологічні одиниці, відібрані з тлумачних словників французької (DDAF, 2000; DF, 1999; DH, 2012; LGLI, 2017; LL, 2000), української (АТС, 1973; ВСУМ, 2012; ВТС, 2007; НТС, 2007) та російської (Абрамов, 1999; Лопатин, Лопатина, 1990; Ожегов, 1986) мов.

Попередньо нами вже проведено аналіз дефініцій таких слів-репрезентантів концептів у трьох мовах (Фанагей, 2019: 61–68) та аналіз французьких фразеологізмів, які об'єктивують концепт “*langue*” у сучасній французькій мові (Фанагей, 2020: 65–73).

Отже, для виявлення когнітивних ознак, на нашу думку, важливо проаналізувати не тільки лексикографічні визначення виокремлених словосполучень, а і саму структуру таких висловів, адже кожен з них об'єктивує відповідний концепт і за допомогою форми (образів, закладених мовцями у разі формування концепту), і за допомогою значення (безпосереднього змісту концептуального утворення). Отже, безумовно, потрібно сконцентруватися і на самій формі фразеологічних одиниць, адже згідно з І.В. Зиковою, «відправною точкою дослідження фактично є «готовий образ» (Зикова, 2014: 152–153).

Розділ 3. Результати дослідження

Домен «мова-здатність»

Перший виокремлений нами домен концепту «мова-система вираження та спілкування» – це **домен «мова-здатність»**, який є лексикалізованим в обох досліджуваних слов'янських лінгвокультурах: в українській за допомогою численних висловів: *до мови приходить (прийти)* – «відновлювати здатність говорити» (НТС, 2007: 209; СУМ); *зав'язало (перепинило) мову кому* – «хтось утратив здатність говорити» (НТС, 2007: 209; СУМ); *вести мову* – «говорити» (НТС, 2007: 209; СУМ); *відбирати (відібрати) мову кому, віднімати (відняти) мову* – «втрачати здатність або бажання говорити» (СУМ), «хто-небудь втрачає здатність говорити від несподіванки, здивування, хвилювання, переляку, гніву і т. ін.» (ВСУМ, 2012), «позбавляти кого-небудь здатності говорити» (ВСУМ, 2012); *погубити думки (мову, слова і т. ін.)* – «втратити на якийсь час здатність логічно мислити, говорити» (ВСУМ, 2012); *утрачати/утратити (загубити) мову* – «на якийсь час позбуватися здатності говорити; німіти від сильного хвилювання, розгубленості і т. ін.» (ВСУМ, 2012); а в російській – виразами *владеєть языком* (Абрамов, 1999: 949); *владеєть несколькими языками* (Лопатин, 1990: 690).

Як бачимо, у ФО української мови об'єктивовані когнітивні ознаки «здатності» (здатність говорити (НТС, 2007: 209; СУМ; ВСУМ, 2012), здатність мислити (ВСУМ, 2012)), «вербальності» (здатність говорити (НТС, 2007: 209; СУМ; ВСУМ, 2012)) та «періодичності» (відновлювати, зав'язало, перепинило (НТС, 2007: 209; СУМ), відбирати, відібрати, віднімати, відняти (СУМ; ВСУМ, 2012), погубити (ВСУМ, 2012), втрачає (ВСУМ, 2012), позбавляти (ВСУМ, 2012)), утратити, утратити, загубити (ВСУМ, 2012). З цього слід зробити висновки, що мова концептуалізується носіями української лінгвокультури як здатність вербалізації, що мовець може періодично мати або ні (залежно від ситуації).

Важливими когнітивними ознаками для українського концепту «мова» є:

1) **«емоційність»** (від несподіванки, здивування, хвилювання, переляку, гніву, від сильного хвилювання, розгубленості (ВСУМ, 2012)), що доводить нероздільний зв'язок мови, емоцій та почуттів;

2) **«динамічність»** (приходити, прийти (НТС, 2007: 209; СУМ));

3) **«контроль»** (вести мову (НТС, 2007: 209; СУМ));

4) **«бажання»** (бажання говорити (СУМ));

5) **«логічність»** (здатність логічно мислити, говорити (ВСУМ, 2012));

6) **«ментальність»** (здатність логічно мислити, говорити (ВСУМ, 2012)).

Такі когнітивні ознаки демонструють зв'язок концепту «мова» з мисленневою діяльністю, логікою та волевиявленням для українофонних мовців.

У російській лінгвокультурі актуалізовані когнітивні ознаки:

1) «**володіння**» (владеть языком (Абрамов, 1999: 949, Лопатин, 1990: 690));

2) «**кількості**» (владеть несколькими языками (Лопатин, 1990: 690)).

Отже, для представників російської лінгвокультури ідея володіння мовою співвідноситься із розвинутою мовною компетенцією, яка може ще й залежати від кількості опанованих мов.

Домен «мова-засіб»

Аналіз домену «мова-засіб» дозволив нам виявити, що для української та російської лінгвокультур мова є передусім **засобом порозуміння**: *говорити різними мовами (на різних мовах)* – «не розуміти один одного» (НТС, 2007: 209; СУМ); *знаходити спільну мову* – «досягти взаємного розуміння, згоди» (НТС, 2007: 209; СУМ); *спільна мова* – «взаєморозуміння між ким-небудь» (ВСУМ, 2012); *говорить языком кого-либо* (Абрамов, 1999: 949); *найти общий язык с кем-то* – «достичь взаимопонимания, согласия» (Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794); *говорить на разных языках с кем-н.* – «совершенно не достигать взаимопонимания» (Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794).

Також в українській мові цей домен об'єктивується такими словосполученнями: *говорити (заговорити) іншою мовою* – «стати іншим» (НТС, 2007: 209; СУМ); *забрало мови* – «хто-небудь не може нічого сказати через відсутність аргументів і т. ін.» (ВСУМ, 2012); *езопівська мова* – «замаскований спосіб вираження думок з недомовками й натяками» (ВТС: 682; СУМ). Можемо зазначити, що мова для носіїв української лінгвокультури також концептуалізується як **засіб спілкування та ідентифікації**.

Спільними когнітивними ознаками обох мов є:

1) «**вербальність**» (говорити, заговорити (НТС, 2007: 209; СУМ), (нічого) сказати (ВСУМ, 2012); говорить (Абрамов, 1999: 949; Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794)),

2) «**(не)порозуміння**» ((не) розуміти один одного (НТС, 2007: 209; СУМ), взаємного розуміння, згоди (НТС, 2007: 209; СУМ), взаєморозуміння між ким-небудь (ВСУМ, 2012); (совершенно не) достигать/достичь взаимопонимания, согласия (Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794));

3) «**ідентифікація**» (стати іншим (НТС, 2007: 209; СУМ), іншою мовою, спільну мову (НТС, 2007: 209; СУМ); языком кого-либо (Абрамов, 1999: 949), общий язык, на разных языках (Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794)).

Наявність цих спільних ознак свідчить, що «мова»/«язык» – концепти тісно пов'язані із мисленневою діяльністю мовців та їх (само)ідентифікацією у суспільстві. Але в українській лінгвокультурі також вербалізована ознака «**ментальності**» (мова – спосіб вираження думок (ВТС: 682; СУМ), відсутність аргументів (ВСУМ, 2012)), а в російській – «**пошуку**» (найти общий язык (Лопатин, 1990: 690; Ожегов, 1986: 794)). Також когнітивною ознакою фразеологізму *езопівська мова* – є «**таємничість**» (замаскований спосіб, з недомовками й натяками (ВТС: 682; СУМ)). Еквівалент такого вислову наявний і у російській та французькій мовах, але він не був зафіксований у проаналізованих словниках.

Тепер проаналізуємо домену концепту «**мова-система вираження та спілкування**», які є специфічними для кожної з досліджуваних лінгвокультур.

Домен «мова-розмова»

Домен «**мова-розмова**» зафіксований у формі ФО тільки в українській лінгвокультурі. Він вербалізований у таких виразах, як: *зайшла мова про кого/що* – «про кого/що-небудь почали говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ); *зводити (звести) мову на кого/що* – «про кого/що-небудь почати говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова була раніше про кого/що* – «говорилося раніше про кого/що-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова йде (мовиться) про кого/що* – «про кого/що говориться» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова не мовилася* – «не було бажання говорити, не говорилося» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мову почати (розпочати, завести та ін.)* – «почати говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ); *не даватися (здаватися) на мову* – «не хотіти розмовляти» (НТС, 2007: 210; СУМ); *марнувати мову (слова)* – «говорити безпредметно, без потреби і т. ін.» (ВСУМ, 2012); *мова коротка в кого з ким* – «немає про що багато говорити кому-небудь з кимось» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова (розмова) коротка* – «хтось рішуче діє в певних обставинах; не церемониться, не рахується з ким-небудь» (ВСУМ, 2012); *мову знаходити з ким* – «мати про що поговорити з ким-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *на мові стати з ким* – «поговорити з ким-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *скутий на слова (на мову)* – «який не любить багато говорити; небагатослівний, неба лакучий» (ВСУМ, 2012); *не може (не могло) бути (й) мови про що* – «немає (не було) чого й говорити про здійснення чого-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *гострий на мову (на слово, на язык)* – «здатний влучно, дощукально висловлюватися; дотепний» (НТС, 2007: 210; СУМ); *інша мова* – «уживається для вираження схвалення чогось; зовсім не те, що було; не так, як було, а краще» (ВСУМ, 2012); *тільки й мови* – «хто-небудь говорить виключно про когось або про щось» (ВСУМ, 2012).

Серед ознак домену «мова-розмова» у ФО української мови вербалізувались:

1) «**початок**»: *зайшла мова про кого/що* – «про кого/що-небудь почали говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ); *зводити (звести) мову на кого/що* – «про кого/що-небудь почати говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова була раніше про кого/що* – «говорилося раніше про кого/що-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова йде (мовиться) про кого/що* – «про кого/що говориться» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мова не мовилася* – «не було бажання

говорити, не говорилося» (НТС, 2007: 210; СУМ); *мову почати (розпочати, завести та ін.)* – «почати говорити» (НТС, 2007: 210; СУМ);

2) «успішна розмова» залежить від наявності спільної теми між мовцями (та їх бажання її знайти – ознака «пошуку»): *мову знаходити з ким-небудь* – «мати про що поговорити з ким-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ); *на мові стати з ким* – «поговорити з ким-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ);

3) «зіпсована розмова» може бути:

– через відсутність бажання говорити: *не даватися (здаватися) на мову* – «не хотіти розмовляти» (НТС, 2007: 210; СУМ);

– через недотримання основного правила комунікації – нехтування спільною темою (або її відсутності): *марнувати мову (слова)* – «говорити безпредметно, без потреби і т. ін.» (ВСУМ, 2012); *мова коротка в кого з ким* – «немає про що багато говорити кому-небудь з кимось» (НТС, 2007: 210; СУМ); *не може (не могло) бути (ї) мови про що* – «немає (не було) чого й говорити про здійснення чого-небудь» (НТС, 2007: 210; СУМ);

4) ознака «небагатослівність» проявляється як оцінка:

– рішучості характеру мовця: *мова (розмова) коротка* – «хтось рішуче діє в певних обставинах; не церемониться, не рахується з ким-небудь» (ВСУМ, 2012);

– комунікативної компетенції мовця: *скутий на слова (на мову)* – «який не любить багато говорити; небагатослівний, небалакучий» (ВСУМ, 2012);

5) ознака «влучність» як оцінка:

– самого мовця: *гострий на мову (на слово, на язик)* – «здатний влучно, дошкульно висловлюватися; дотепний» (НТС, 2007: 210; СУМ);

– якоїсь події, факту тощо: *інша мова* – «уживається для вираження схвалення чогось; зовсім не те, що було; не так, як було, а краще» (ВСУМ, 2012);

6) ознака «актуальність»: *тільки й мови* – «хто-небудь говорить виключно про когось або про щось» (ВСУМ, 2012).

Домен «мова-тип мови»

Французькі ФО також вербалізують декілька специфічних французькій лінгвокультурі доменів концепту «мова-система вираження та спілкування», один з яких – це домен “**langue-type de langue**” («мова-тип мови»), де лексикалізовано ознаку «материнська/рідна мова»: *langue maternelle* – “celle du pays où l’on est né” (DF: 694), “que l’on a parlé dès son plus jeune âge, dans son pays d’origine” (DDAF: 500); та мову-матір: *langue mère* – “qui a donné naissance à d’autres langues” (DF: 694), “celle qui a servi à en former d’autres” (LL: 913).

У таких висловах актуалізовано когнітивні ознаки «вербальності» (que l’on a parlé (DDAF: 500)), «материнства» (*langue maternelle* (DF: 694; DDAF:500)); *langue mère* (DF: 694; LL: 913)), «національності» (pays où l’on est né (DF: 694), dans son pays d’origine (DDAF: 500)), «віку» (dès son plus jeune âge (DDAF: 500)) та «репродуктивності» (qui a donné naissance à d’autres langues (DF: 694), qui a servi à en former d’autres (LL: 913)).

Домен “**langue-type de langue**” також лексикалізований словосполученнями *langue de bois* – “discours dogmatique et stéréotypé” (DH: 905), “manière rigide de s’exprimer en manipulant les stéréotypes et les formules figées; en politique, discours dogmatique révélant l’absence d’idée nouvelle” (LGLI: 659); та *langue verte* – “l’argot” (DF:694). У таких виразах об’єктивуються когнітивні ознаки «деревини» (*langue de bois* (DH:905)), «зеленого кольору» (*langue verte* (DF: 694)), «догматичності/стереотипності» (discours dogmatique et stéréotypé (DH: 905), s’exprimer en manipulant les stéréotypes et les formules figées, discours dogmatique révélant l’absence d’idée nouvelle (LGLI:659)), «арготичності» (manière rigide de s’exprimer (LGLI: 659), l’argot (DF: 694)) та «манери висловлювання» (manière de s’exprimer (LGLI: 659)).

Домен «мова-код»

Французький домен “**langue-code**” («мова-код») лексикалізований у словосполученні *la langue des dieux* – “la poésie” (LL: 913), у якому об’єктивовані ознаки «мистецтва» (la poésie (LL: 913)) та «божественності» (la langue des dieux (LL: 913)).

Домен «мова-лект/мова-стиль»

Наступний французький домен “**langue-lecte/langue-style**” («мова-лект/мова-стиль») лексикалізовано у виразі *la langue de Corneille* – “l’ensemble des mots et des tournures dont un auteur fait surtout l’usage” (LL: 913). «Особливості стилю автора слугують ознаками для вербалізації такого домену концепту «мова» (Фанагей, 2020: 70). Отже, тут лексикалізована ознака «індивідуальний стиль автора».

Домен «мова-система»

Останній специфічний домен французької лінгвокультури “**langue-système**” («мова-система») об’єктивовано фразеологічним зворотом *l’usage est le tyran des langues* (досл. узус – тиран мов) – “il prévaut parfois sur des règles qui devraient les régir” (DDAF: 500), у якому актуалізуються когнітивні ознаки «уживання» та «тиранія».

Висновки

Отже, виконане дослідження фразеологічних одиниць із словами-репрезентантами *langue, мова, язик* дало змогу виявити низку спільних та специфічних французькій, українській та російській лінгвокультурам доменів та когнітивних ознак концептів “langue”, «мова», «язик», які ми представляємо у таблицях 1 (щодо доменів) та 2 (щодо когнітивних ознак):

Таблиця 1

Домени

Французька лінгвокультура	Українська лінгвокультура	Російська лінгвокультура
–	«Мова-здатність»	
–	«Мова-засіб»	
–	«Мова-розмова»	–
«Мова-тип мови»	–	–
«Мова-код»	–	–
«Мова-лект/стиль»	–	–
«Мова-система»	–	–

Ми зробили спільну таблицю з когнітивними ознаками, які лексикалізовано у проаналізованих фразеологічних одиницях (не розділяючи їх за доменами), адже ми цікавимося, які взагалі когнітивні ознаки мають концепти “langue”, «мова», «язык» у досліджуваних лінгвокультурах:

Таблиця 2

Когнітивні ознаки

Французька лінгвокультура	Українська лінгвокультура	Російська лінгвокультура
	«Вербальність»	
–	«(Не)порозуміння»	
–	«Ідентифікація»	
–	«Пошук»	
–	«Ментальність»	–
–	«Періодичність»	–
–	«Динамічність»	–
–	«Бажання»	–
–	«Емоційність»	–
–	«Здатність»	–
–	«Початок»	–
–	«Контроль»	–
–	«Успішна розмова»	–
–	«Зіпсована розмова»	–
–	«Логічність»	–
–	«Таємничість»	–
–	«Актуальність»	–
–	«Влучність»	–
–	«Небагатослівність»	–
		«Кількість»
–	–	«Володіння»
«Материнство»	–	–
«Національність»	–	–
«Вік»	–	–
«Репродуктивність»	–	–
«Догматичність / стереотипність»	–	–
«Арготичність»	–	–
«Манера висловлювання»	–	–
«Мистецтво»	–	–
«Божественність»	–	–
«Індивідуальний стиль автора»	–	–
«Уживання»	–	–
«Тиранія»	–	–
«Деревина»	–	–
«Зелений колір»	–	–

Таким чином, наочно продемонстровано, що французькі, українські та російські фразеологічні одиниці лексикалізують тільки одну спільну когнітивну ознаку – «**вербальність**», оскільки мова у різних лінгвокультурах перш за все є засобом спілкування.

Українська та російська лінгвокультури серед спільних їм когнітивних ознак вербалізували ознаки «(не)порозуміння», «ідентифікація» та «пошук». Отже, мова для носіїв цих слов'янських мов – це засіб порозуміння, а мовці «шукають» цього порозуміння, тобто мають інтенцію досягати згоди через мову. Для них також мова – це засіб ідентифікації у суспільстві, адже мова допомагає зрозуміти, хто «свій», а хто «чужий», тобто хто належить до певної мовної спільноти серед мовців численної кількості мов.

Інші виокремлені когнітивні ознаки є специфічними для кожної з досліджуваних лінгвокультур. «Ментальність» підкреслює зв'язок мови із мисленевими процесами для носіїв української. «Періодичність», «початок» та «динамічність» дозволяють зрозуміти, що мова – це не константне явище, тобто мовці до неї вдаються тільки за певних умов, коли вони мають таку здатність, можливість та/або бажання.

Серед інших специфічних когнітивних ознак українського концепту «мова» ми виокремили (не)компетентність мовців («логічність», «небагатослівність»), ознаки урядування мови мовцями («контроль») та характер (роз)мови («успішна розмова», «зіпсована розмова», «таємничість», «влучність», «актуальність»). Слід також наголосити на зв'язку мови з емоціями та почуттями («емоційність»).

Проаналізувавши російські ФО, ми відокремили дві специфічні російській лінгвокультурі когнітивні ознаки мови – «кількість» та «володіння», що також належать до групи ознак про урядування мови мовцями.

Через аналіз ФО ми дійшли висновків, що французи концептуалізують зв'язок мови із поняттями материнства (звідки ідеї першої мови та репродуктивності), мистецтва та божественності. Також французи співвідносять мову із її вживанням (яке, до речі, може бути її тираном, змінювати її попри все). Концепт “langue” також може мати предметні ознаки (деревина та зелений колір). Мова для французів може бути догматичною та стереотипною, а її манера висловлювання – специфічною (арготичною чи індивідуальною). Та також мова може вказувати на національність та вік (з якого її почали вживати) її носіїв.

Отже, ми дослідили особливості лексикалізації когнітивних ознак концептів “langue”, «мова» чи «язык» через аналіз французьких, українських та російських фразеологізмів із відповідними словами-репрезентантами та виявили, що мова – це комплексне явище з багатьма функціями для носіїв кожної з досліджуваних лінгвокультур. Для уточнення того, як саме мовці репрезентують мову, ми проведемо асоціативні експерименти із носіями французької, української та російської лінгвокультур в Україні та у Франції (цей етап вивчення таких концептів є однією з перспектив нашого подальшого дослідження).

Література:

1. Абрамов Н. А. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений. 1999. С. 951. URL: https://synonymonline.ru/download/n.abramov-slovar_sinonimov.pdf (дата звернення: 21.03.2020).
2. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке : учебное пособие. Москва : Флинта, Наука, 2005. 416 с.
3. АТС, Академічний тлумачний словник: Словник української мови в 11 томах. Том 4, 1973. С. 768–769.
4. ВСУМ, 2012, Всесвітній словник української мови. URL: <https://uk.worldwidictionary.org/%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0> (дата звернення: 16.04.2020).
5. ВТС, Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ–Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
6. Зыкова И.Р. Роль концептосферы культуры в формировании фразеологизмов как культурно-языковых знаков : диссертация на соиск. уч. ст. д-ра филол. наук : 10.02.19. Москва, 2014. 510 с.
7. Космеда Т.А. Ще раз про характер народу та характер мови: міф чи реальність. *Лінгвокультурологія. Етнолінгвістика. Українське мовознавство*. № 1(46). 2016. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», С. 66–77.
8. Кочерган М.П. Зіставне мовознавство: історія становлення і розвитку. *Мовознавство*, 2006. № 2–3. С. 78–89.
9. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва : Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. С. 93–94.
10. Лопатин В.В., Лопатина Л.Е. Малый толковый словарь русского языка: Ок. 35 000 слов. Москва : Русский язык, 1990. С. 690.
11. НТС, Новый тлумачний словник української мови: 2 том / Уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ : Видавництво «АКОНІТ», 2007. С. 209–210.
12. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под. ред. Н.Ю. Шведовой. 18-у изд., стереотип. Москва : Русский язык, 1986. 797 с.
13. Олейников Д.А., Дзенс Н.И. Фразеологизмы как зеркало истории и культуры немецкого этносоциума. *Язык, культура, текст: контрастивный анализ* : материалы IV международной научно-практической конференции (г. Славянск-на-Кубани, 20–25 апреля 2015 г.) / под ред.: Е.В. Литус, В.Б. Синдеевой, Е.П. Кузнецовой, А.А. Шерединой. Славянск-на-Кубани : Филиал Кубанского гос. ун-та в г. Славянске-на-Кубани, 2015. С. 78–83.
14. Стернин И.А., Розенфельд М.Я. Слово и образ : монография / Под ред. И.А. Стернина. Воронеж : «Истоки», 2008. 243 с.

15. Фанагей Т.М. Концептуальний аналіз слів LANGUE та MOBA у французькій та українській лінгвокультурах. *Нова філологія* : збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. № 77. С. 61–68.
16. Фанагей Т.М. Французькі фразеологізми як засіб об'єктивації концепту “langue” у сучасній французькій мові. *Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Бердянськ, 12 травня 2020 р.) / упоряд.: В.В. Богдан, Б.А. Салюк, А.М. Сердюк. Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 65–73.
17. DDAF, Dictionnaire de l'Académie française: Neuvième édition. Tome 2. Paris: Librairie Arthème Rayard – Imprimerie Nationale Editions, 2000. P. 500.
18. DF, Dictionnaire Flammarion de la langue française. Paris: Flammarion, 1999. P. 694.
19. DH, Dictionnaire Hachette. Paris : HACHETTE LIVRE, 2012. P. 905.
20. LGLI, Le Grand Larousse Illustré / (direction générale Isabelle Jeuge-Maynard / direction éditoriale Claude Nimmo). Paris : Larousse, 2017. 2106 p.
21. LL, Le Littré : Dictionnaire de la langue française en un volume. Paris : Hachette Livre, 2000. P. 913–914.

References:

1. Abramov, N.A. (1999). Slovar russkikh sinonimov i shodnyih po smyslu vyrazheniy [Dictionary of Russian synonyms and expressions with similar meaning]. P. 951. Retrieved from: https://synonymonline.ru/download/n.abramov-slovar_sinonimov.pdf [in Russian].
2. Alefirenko, N.F. (2005). Sovremennyye problemy nauki o yazyike: uchebnoe posobie [Contemporary problems of language science: learning guide]. Moscow: Flinta, Science, 416 p. [in Russian].
3. ATS (1973). Akademichnyi tлумachnyi slovnyk: Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh. Tom 4 [ADD, Academic defining dictionary: Ukrainian language dictionary in 11 volumes]. Volume 4, P. 768–769 [in Ukrainian].
4. VSUM (2012). Vsesvitnii slovnyk ukrainskoi movy [WWULD, Worldwide Ukrainian language dictionary]. Retrieved from: <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0> [in Ukrainian].
5. VTS (2007). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [BDD, Big defining dictionary of contemporary Ukrainian language] / Comp. and chief edit. V.T. Busel. Kyiv: Irpin: Publishing house “Perun”, 1736 p. [in Ukrainian].
6. Zykova, I.R. (2014). Rol kontseptosferyi kulturyi v formirovannii frazeologizmov kak kulturno-yazykovyih znakov [The role of the concept sphere of culture in the formation of phraseological units as cultural and linguistic signs]. Doctoral diss. of Phil. Science: 10.02.19. Moscow, 510 p. [in Russian].
7. Kosmeda, T.A. (2016). Shche raz pro kharakter narodu ta kharakter movy: mif chy realnist [Once more about character of people and character of language: myth or reality]. Cultural Linguistics. Ethnolinguistics. Ukrainian linguistics. No. 1(46)/2016. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv. Publishing and printing center “Kyiv University”, P. 66–77 [in Ukrainian].
8. Kocherhan, M.P. (2006). Zistavne movoznavstvo: istoriia stanovlennia i rozvytku [Comparable linguistics: history of formation and development]. Linguistics, No. 2–3. P. 78–89 [in Ukrainian].
9. Kubryakova, E.S. (1997). Kratkiy slovar kognitivnyih terminov [Brief dictionary of cognitive terms]. Moscow: Philology department of Moscow State University named after M.V. Lomonosov, P. 93–94 [in Russian].
10. Lopatin, V.V., Lopatina L.E. (1990). Malyyi tolkovyyi slovar russkogo yazyka: Ok. 35 000 slov [Small defining dictionary of Russian language: about 35 000 words]. Moscow: Russian language, P. 690 [in Russian].
11. NTS (2007). Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy: 2 tom. [NDD, New defining dictionary of Ukrainian language: volume 2] / Compiled by V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv: Publishing house “AKONIT”, P. 209–210 [in Ukrainian].
12. Ozhegov, S.I. (1986). Slovar russkogo yazyka: Ok. 57 000 slov. [Dictionary of Russian language: about 57 000 words] / Edited by N.Yu. Shvedova. 18-th edition, stereotyp. Moscow: Russian language, 797 p. [in Russian].
13. Oleynikov, D.A., Dzents, N.I. (2015). Frazeologizmyi kak zerkalo istorii i kulturyi nemetskogo etnosotsiuma [Phraseology as a mirror of the history and culture of the German ethno society]. Language, culture, text: contrast analysis: materials of the IV International Scientific and Practical Conference. Slaviansk-on-Kuban, April, 20–25, 2015 / Edited by E.V. Litus, V.B. Sindeeva, E.P. Kuznetsova, A.A. Sheverdina. Slaviansk-on-Kuban: Affiliation of Kuban State University in Slaviansk-on-Kuban, P. 78–83 [in Russian].
14. Sternin, I.A., Rozenfeld, M.Ya. (2008). Slovo i obraz. [Word and image]. Monography / Edited by I.A. Sternin. Voronezh: “Istoki”, 243 p. [in Russian].
15. Fanahei, T.M. (2019). Kontseptualnyi analiz sliv LANGUE ta MOVA u frantsuzkii ta ukrainskii linhvokulturakh [Conceptual analysis of words LANGUE and MOBA in French and Ukrainian languacultures]. New philology. Collection of scientific works. Zaporizhzhia: ZNU, No. 77. P. 61–68 [in Ukrainian].
16. Fanahei, T.M. (2020). Frantsuzki frazeologizmy yak zasib obiektyvatsii kontseptu “langue” u suchasni frantsuzkii movi [French phraseological units as a means of objectification of the concept of “langue” in contemporary French language]. A human being in the language space: historical heritage, problems, perspectives of development: materials of the III International Scientific and Practical Internet Conference. (Berdiansk, May, 12, 2020) / Compiled by V.V. Bohdan, B.A. Saliuk, A.M. Serdiuk. Berdiansk: BSTU, P. 65–73 [in Ukrainian].

17. DDAF, Dictionnaire de l'Académie française: Neuvième édition. Tome 2. Paris: Librairie Arthème Rayard – Imprimerie Nationale Editions, 2000. P. 500.
18. DF, Dictionnaire Flammarion de la langue française. Paris: Flammarion, 1999. P. 694.
19. DH, Dictionnaire Hachette. Paris: HACHETTE LIVRE, 2012. P. 905.
20. LGLI, Le Grand Larousse Illustré / (direction générale Isabelle Jeuge-Maynard / direction éditoriale Claude Nimmo). Paris: Larousse, 2017. 2106 p.
21. LL, Le Littré: Dictionnaire de la langue française en un volume. Paris: Hachette Livre, 2000. P. 913–914.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2021
The article was received 29 March 2021

6. Перекладознавство

6. Translation studies

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ БАГАТОЗНАЧНИХ ТА ОМОНІМІЧНИХ ТЕРМІНІВ ПІДМОВИ ПТАХІВНИЦТВА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Синельникова Ірина Сергіївна,

кандидат філологічних наук,

*асистент кафедри романо-германської філології
та перекладу*

Білоцерківського національного аграрного університету

speakenglish12@ukr.net

orcid.org/0000-0001-6648-7219

Мета. Метою цієї статті є виявлення специфіки перекладу англomовних термінів, які вживаються у межах підмови птахівництва українською мовою, особлива увага приділена багатозначним та омонімічним термінологічним одиницям.

Методи. Матеріалом дослідження є близько 700 англійських зоотехнічних термінів птахівницького напрямку, які були відібрані з відповідних англійських фахових текстів (наукових статей та науково-дидактичних матеріалів, інструкцій для фахівців). Дослідження методологічно базується на системно-структурному підході, що дозволяє провести синхронний аналіз мовних явищ на основі зв'язків і відношень між цими елементами. Аналіз парадигматичних відношень термінології проводиться на основі принципів семантичного поля та тематичної організації терміно-понять. Було також застосовано описовий та порівняльний методи.

Результати. Проведений огляд літератури підтвердив неоднотайність дослідників у тлумаченні омонімії та багатозначності в термінології. Окреслено проблеми під час перекладу омонімічних та багатозначних термінів підмови птахівництва та запропоновані можливі шляхи вирішення цих проблем. Описано види термінологічної омонімії та полісемії простих одиниць та абревіатур. З'ясовано, що найбільші складності виникають у перекладі внутрішньогалузевих простих термінів.

Висновки. Проведений аналіз показав, що під поняттям «термін» розуміють одиниці, що застосовуються виключно в науково-технічному контексті чи в певній галузі, загальнонародні слова, які мають загальновідомі значення; у роботі з полісемічними та омонімічними термінами найбільшу складність становлять внутрішньогалузеві слова та словосполучення, оскільки їх переклад цілком визначається контекстом. Коректність перекладу омонімічного чи багатозначного терміна вимагає обізнаності у галузі птахівництва та розуміння змісту англійського терміна, а також знання відповідної термінології української мови. Українське перекладознавство має накопичувати, обробляти та систематизувати термінологічний апарат зоотехнічної галузі загалом та птахівництва зокрема; укладання двомовних довідників та словників для цієї галузі сільського господарства також має бути пріоритетним.

Ключові слова: термінологія, омонімія, полісемія, міжгалузеві та внутрішньогалузеві терміни.

TRANSLATION PECULIARITIES OF ENGLISH POLYSEMIC AND HOMONYMOUS POULTRY TERMS INTO UKRAINIAN

Synelnikova Iryna Serhiivna,

Candidate of Philological Sciences,

*Assistant Lecturer at the Department
of Romano-Germanic Philology and Translation*

Bila Tserkva National Agrarian University

speakenglish12@ukr.net

orcid.org/0000-0001-6648-7219

Purpose. The purpose of this article is to single out some specific problems of English terms translation used in poultry farming into the Ukrainian language, special attention paid to polysemic and homonymous poultry terminological units.

Methods. The research material is about 700 English zootechnical terms of the poultry farming field. The words were selected from the relevant English texts on the corresponding professional topics (scientific articles and didactic materials, manuals for specialists). The research is methodologically based on the systemic-structural approach, so it enables synchronous analysis of linguistic phenomena that are based on connections and relationships between these elements. The analysis of the paradigmatic terminological relations is based on the principles of semantic fields and the thematic organization of terminology. Descriptive and comparative methods are also applied.

Results. The review of the relevant scientific literature confirmed the ambiguity in interpretation of homonymy and polysemy in terminology. Problems in the translation of homonymous and polysemic poultry terms are identified and possible ways of solving the problems are proposed. The types of terminological homonymy and polysemy of simple units and abbreviations are described. It has been found out that the most difficulties arise in the translation of intra-industry simple terms.

Conclusions. The analysis of the notion “term” has shown that terms can be scientific and technical words used only in certain field, as well as widely used words that have commonly known meanings; when translating polysemous and homonymous terms, intra-industry ones are the most difficult to interpret adequately, since their translation completely depends on the context. The translation of a homonymous or polysemic term requires good knowledge in the poultry farming field as well as clear understanding of the English term volume, awareness of the relevant Ukrainian terminology is necessary. In the long term development of the Ukrainian translation studies it is important to accumulate, work out and systematize the terminological apparatus of the zootechnical industry in general, and poultry farming one in particular; bilingual reference books and dictionaries for this branch of agriculture should also be a priority.

Key words: terminology, homonymy, polysemy, inter-sectoral and intra-industry terms.

1. Вступ

Беззаперечним є той факт, що переклад термінології входить до кола найактуальніших проблем як лінгвістики загалом, так і перекладознавства зокрема. Це пояснюється зміною парадигми сучасної лінгвістики, вектор її орієнтованості на людину і на її потреби трансформував способи опису мови і, як наслідок цього, призвів до зміни лексикографічного опису терміна. Фахівці, що працюють над перекладами технічних текстів, де зустрічаються терміни, знають, що їх перекладати досить легко, бо ці слова однозначні, не мають синонімів, їх значення є фіксованим. Однак одне і те саме слово може використовуватися для позначення різних понять у різних галузях знань або навіть в одній. Часто виникають певні труднощі під час пошуку адекватного еквівалента в мові перекладу, адже правильний переклад неможливий без додаткових професійних знань, пов'язаних з походженням, класифікацією, функціонуванням та особливостями перекладу саме термінів.

На сучасному етапі розвитку українського перекладознавства підвищена увага приділяється оптимізації вокабуляру термінологічних одиниць фахових мов, бо за радянської епохи український термінологічний апарат мав досить вузьке коло застосування, поява нових термінологічних одиниць обмежувалася аматорським середовищем, професійний же лексикон не розширюється. «У більшості словників домінували засади унормування великого шару лексики різних термінологічно-номенклатурних систем сучасної української літературної мови, на кшталт найменшого розходження з російськими науковими назвами» (Кочан, 2012). XX та XXI століття стають епохою швидкого технологічного та наукового прогресу, нових досягнень та відкриттів, що призводить до збільшення обсягу науково-технічної інформації, тим самим вимагаючи все більше уваги філологів, у тому числі і перекладачів. До того ж останніми роками минулого століття з'явилося багато нових галузей знань, які прийшли до нас з-за кордону, тому нині маємо гостру потребу допрацювати україномовний термінологічний апарат, розвивати його на вимогу часу.

Метою цієї статті є виявлення специфіки перекладу англійських термінів, які вживаються у межах підмови птахівництва українською мовою, особлива увага приділена багатозначним та омонімічним термінологічним одиницям.

2. Аналіз останніх досліджень

На сучасному етапі розвитку перекладознавства підвищена увага приділяється оптимізації перекладу термінологічних одиниць фахових мов, бо саме упорядкування науково-технічного лексичного апарату багато в чому залежить від подолання мовної «розгубленості» в професійних галузях знань, тому в лінгвістиці актуальне значення набувають дослідження, які сприяють подоланню мовних бар'єрів у професійних сферах діяльності. Термінологи (В. Виноградов, Г. Винокур, О. Смірницький), вивчаючи процес термінотворення, закріплення терміна в терміносистемі, виявили базові механізми номінації, прагнуть досягти чіткої еквівалентності перекладу термінологічних лексем для встановлення коректних міжмовних відповідностей науково-технічних понять як на національному, так і міжнародному рівнях. Зазначене вище зумовлює актуальність нашого дослідження.

Термінологічна система являє собою складний та багаторівневий лексичний пласт. Л. Дінес зазначає, що термінологія будь-якої галузі знань перебуває в русі, вона постійно змінюється кількісно та якісно. Деякі слова виходять із ужитку або трансформуються у інші або їх починають використовувати для позначення нових понять (Дінес, 1986).

Незважаючи на різні підходи до визначення поняття «термін» (функціональний, комунікативний, когнітивний тощо), більшість дослідників погоджуються, що «термін» – це слово або словосполучення, яке означає спеціальне поняття і містить наукову або технічну інформацію. Визначення поняття «термін», запропоноване В. Лейчиком, здається нам найбільш вдалим: термін – це лексична одиниця певної мови для спеціальних цілей, що позначає загальне, конкретне або абстрактне поняття спеціальної сфери знань або діяльності (Лейчик, 2009).

Зауважимо, що найчастіше фахівці-термінознавці приділяють увагу перекладам термінів у підмовах економічного фаху (банківська справа, облік та аудит, міжнародна економіка тощо), медичній термінології (Сандій, 2019; Фадеева, Походій, 2017; Бойко, 2020). Однак є дослідження і більш вузького характеру, наприклад фотосправи (Булик-Верхола, Теглівець, 2017). Переклад же зоотехнічної термінології не є частим об'єктом досліджень.

3. Методологія

Матеріалом дослідження стали близько 700 англійських зоотехнічних термінів птахівницького напрямку, які були відібрані з відповідних англійських фахових текстів (наукових статей та науково-дидактичних матеріалів, мануалів для фахівців). Дослідження методологічно базується на системно-структурному підході, що дозволяє провести синхронний аналіз мовних явищ на основі зв'язків і відношень між цими елементами. Аналіз парадигматичних відношень термінології відбувався на основі принципів семантичного поля та тематичної організації терміно-понять. Було також застосовано описовий та порівняльний методи.

4. Переклад омонімічних та полісемічних термінів

Зоотехнічна лексика загалом та птахівницька зокрема поступово розширюється у словниковому складі української мови останніми роками, що зумовлюється насамперед стрімким розвитком цієї галузі та виходом українських виробників на міжнародний ринок. Продукція цієї частини господарства затребувана як на внутрішньому ринку України, так і на міжнародному, і саме з цієї причини вітчизняні фахівці вивчають досвід закордонних колег і тому мають потребу в адекватному перекладі професійної літератури, наукових доробок та пов'язаних з цим економічних та виробничих процедур, бо міжнародна інтеграція у цій галузі стає запорукою її стрімкого розвитку. Все це підтверджує актуальність проблеми перекладу термінології птахівництва та необхідність її дослідження нині.

У нашому дослідженні детальна увага приділяється вивченню проблеми перекладу омонімічних та багатозначних термінів з англійської мови на українську. Саме вони викликають найбільше складнощів, адже їх коректний

переклад є контекстуально залежним, і тому перш ніж вибрати адекватний варіант перекладу, необхідно детально вивчити контекст його вживання. Тому на початку розмови безпосередньо про переклад потрібно чітко визначитися з тим, що мається на увазі під омонімією та багатозначністю. Розмежування понять омонімії та багатозначності (полісемії) не є чітким, його межі є досить розмитими, бо дослідники не мають однозначної думки. Більшість учених, однак, схилиються до тієї точки зору, що омонімами є однакові за своєю формою слова, які раніше були різними, але внаслідок історичного розвитку співпали, а всі інші випадки, коли форма слів з різним значенням збігається, називають полісемією, або багатозначністю (Левицкий, 2006).

Загальноновизнаним є той факт, що омонімія – це незмінна універсалия, тому присутність омонімів у мові є абсолютною та закономірною. Саме цей факт визначає одну з основних проблем, що можуть виникнути під час перекладу науково-технічних текстів, бо омонімія термінів, адже лексичні елементи є тотожними за своєю формою, але різняться за своїми значеннями. Це явище пояснюється тим, що у терміносистемах різних галузей науки і техніки широко застосовується семантична форма словотворення: наявним формам слова надається інше конкретне значення. Незалежно від того, яким є термін – багатокомпонентним сполученням чи виступає як термін-слово-сполучення або термін-слово, омонімія поширюється на кожен з них, і кожен перекладач так чи інакше зустрічає це явище у процесі роботи (Кущак, 1998).

Є два типи термінів-омонімів – міжгалузеві та внутрішньогалузеві. У міжгалузевій омонімії за термінами закріплені різні дефініції, бо вони використовуються в різних термінологічних системах. У внутрішньогалузевій омонімії одна і та ж форма слова має різні значення в одній і тій самій термінологічній системі. Наприклад, термін “stock”. У банківській справі він має значення «акції, пакет акцій», у птахівництві ми зіткнемося зі значенням «поголів’я (птиці)», тобто тут ми маємо страву з міжгалузевою омонімією, однак якщо вважати, що птахівництво є частиною зоотехнічної галузі, то ми матимемо справу із внутрішньогалузевою омонімією, бо термін “stock” може перекладатися як «стадо (худоби)». Наведемо ще приклади, “to breed” – «виводити породу чи сорт, займатися селекцією» або «виробляти ядерну енергію»; “flock” – «стадо», «жмут (пасмо) волосся чи шерсті», «флок (тип тканини)» (Dictionary of contemporary English, 2003).

Атрибутивні сполучення омонімічних термінів являють більшу складність для перекладача, бо означення передують терміну та визначає перетворення словосполучення на галузевий або вузькогалузевий термін: атрибутивне сполучення flock: “floor flock” – «поголів’я (птиці), яку утримують на підлозі (в умовах птахоферми)» (птахівництво), “hill flock” – «отара овець, що пасеться в горах» (тваринництво), “staffing flock” – «волокнутий наповнювач» (виробництво текстилю), “hybrid flock” – «гібридна група» (генетика) і т.ін.

5. Переклад омонімів-аббревіатур

Особливу складність для роботи перекладача становить омонімія термінів-аббревіатур, оскільки науково-технічна література є сферою їх широкого вживання. Для утворення аббревіатури найчастіше використовують лише перші літери слів, а їх в англійській мові 26, тому навіть у разі комбінації лише двох чи трьох літер є ймовірність збігу їхніх форм у різних галузях науки чи техніки. Прослідкуємо деякі міжгалузеві омонімічні скорочення:

– AGP: Antibiotic Growth Promoter – кормовий антибіотик (птахівництво); Accelerated Graphics Port – прискорений графічний слот (комп’ютерні технології); acid glycoprotein – галюциногенна речовина (фармакологія); agar gel precipitation – осадження агарного гелю (фармакологія);

– BBW: broad breasted white – широкогруда порода білих гусей (птахівництво); black box warning – спеціальне попередження на медичних препаратах про необхідність обережно з ними поводитися (медицина); brake by wire – електричне управління гальмівною системою (автомобільна промисловість);

– BPR: Barred Plymouth Rock – плімутрок смугастий (порода курей) (птахівництво); battery plotting room – обчислюваний пункт батареї (військовий термін); batch production record – журнал виробництва партії (фармакологія);

– CL: Cream Legbar – кремовий легбар (порода курей) (птахівництво); construction license – ліцензія на будівництво (атомна енергетика); cable link – кабельна лінія (технічна термінологія);

– DLM: deep litter method – метод утримання поголів’я птиці на глибокій підстилці (птахівництво); dominant lethal mutation – домінуючі летальні мутації (медицина); distance learning programme – програма дистанційного навчання (освіта);

– FCR: Feed conversion ratios – ступінь засвоєння кормів; forwarder’s certificate of receipt – розписка експедитора про отримання вантажу (логістика); Folin-Ciocalteu Reagen – реагент Фоліна-Чекальтеу; full-cost recovery – повне відшкодування витрат.

6. Способи перекладу багатозначних термінів

Коли йдеться про багатозначність, потрібно зауважити, що найчастіше полісемією наділені окремі терміни. Наприклад, “sex” – стать, секс, займатися сексом, розділяти виводок за статевим принципом; “breed” – сорт, порода, вид, вирощувати на плем’я, виводити новий сорт чи породу. Така багатозначність може бути пояснена розбіжністю у способах словотворення в англійській та українській мовах, тому перекладачу необхідно керуватися також синтаксичними маркерами у своїй роботі, а також добре розуміти галузеві особливості, адже “breed” у сфері птахівництва перекладається як порода, вирощувати на плем’я або виводити нову породу, однак у сфері рослинництва цей термін матиме значення «сорт», «вирощувати для отримання посівного матеріалу».

Якщо вважати контекст вирішальним фактором для визначення перекладу англійського терміна, то процес його відображення українською мовою пройде у два етапи. Спочатку необхідно з’ясувати його контекстуальне значення, і тільки потім безпосередньо вибирати коректний варіант перекладу терміна українською мовою (Коваленко, 2001).

Незважаючи на те, що термін вважається однозначною лексичною одиницею, яка не залежить від контексту, в термінології птахівництва є багато термінологічних одиниць, що вживаються як окреме значення загально-вживаних слів: “fowl” – домашня птиця, однак у птахівництві це слово отримує дещо інше значення – «м’ясна курка, яку вже можна забивати». Тож очевидно, що контекст має важливу роль під час вибору варіанта перекладу, оскільки саме він уточнює вектор пошуку коректного значення слова. Крім того, навіть термінологічна одиниця, що використовується виключно у межах науково-технічного підстилю, може мати декілька термінологічних значень, вибір серед яких можливий лише шляхом аналізу контексту: “breast tenders” – філе курки або індички.

Очевидно, що найадекватнішим способом перекладу терміна є його передача за допомогою наявного в мові перекладу еквівалента (Хоменко, 2004). Назагал, чіткі еквіваленти мають ті терміни, які утворені від грецьких і латинських коренів: “carcass” – каркас, “germinal disc” – зародковий диск, “instine” – кишківник. У термінологічному апараті птахівництва більшість таких слів стосуються анатомії промислової птиці та процесу її розведення.

Здебільшого терміни птахівництва перекладаються такими способами, як (Хоменко, 2004): транскрибування, транслітерація, калькування, описовий переклад. Вважаємо, що найдоцільніше використовувати транскрибування (“Leghorn” – легорн (порода курей)), транслітерацію (“Ayam Cemani” – Аям Цемані (екзотична порода курей)), калькування (Broad Breasted White – широкогруда біла гуска (порода гусей)) під час перекладу назв порід промислової птиці.

Описовий метод перекладу найчастіше застосовується у роботі з термінами-дієсловами: “to mate” – схрещувати породи, “to sex” – розділяти виводок за статтю, “to go broody” – збиратися насиджувати яйця, “to hatch” – насиджувати яйця, вилуплюватися, “to breed” – вирощувати на плем’я.

5. Висновки

Отже, у підсумку маємо: термінознавство є галуззю лінгвістики, що швидко розвивається в умовах сьогодення; розвиток міжнародних зв’язків вимагає від перекладачів роботи з текстами будь-якої тематики, що, своєю чергою, зумовлює опрацювання великої кількості іншомовних термінів та необхідність їх систематизації; найбільш дослідженими є терміни економічної та медичної сфери; вивчення та систематизація англійської зоотехнічної термінології перебуває на початковому етапі.

Окрім цього, слід зауважити, що у роботі з будь-якими багатозначними та омонімічними термінами найбільшу складність становлять внутрішньогалузеві слова та словосполучення, бо їх переклад цілком визначається контекстом.

Таким чином, коректність та адекватність вибору варіанта перекладу омонімічного чи багатозначного терміна підмови птахівництва вимагає від перекладача бути добре обізнаним у цій галузі, розуміти зміст терміна англійською мовою і знати відповідну термінологію української мови. З одного боку, важливими також є фонові знання фахівця та його вміння ефективно відтворювати нові поняття, які ще не зазначені в словниках, плідно використовувати різні галузеві довідники й Інтернет, цікавитися розвитком сучасної науки, розвиватися у професійному плані, мати можливість проконсультуватися зі спеціалістом. З іншого боку, українське перекладознавство має докласти зусиль для накопичення, обробки та систематизації термінологічного апарату зоотехнічної галузі загалом та птахівництва зокрема. Перспективними, на нашу думку, є розробка та складання двомовних довідників та словників для цієї галузі сільського господарства.

Література:

1. Бойко І. Синонімія, антонімія і паронімія в англійській термінології косметології та естетичної медицини. *Південний архів (філологічні науки)* : зб. наук. праць. 2020. № 84, с. 70–75.
2. Булик-Верхола С., Теглівець Ю. Англіцизми у термінології фотосправи. *Південний архів (філологічні науки)* : зб. наук. праць. 2017. № 73 С. 14–16.
3. Динес Л.А. Специфика составного термина в частноотраслевой терминосистеме : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Ленинград. 1986. 19 с.
4. Коваленко А.Я. Науково-технічний переклад. Тернопіль : Видавництво Карп’юка, 2001. 284 с.
5. Кочан І. Українське термінознавство 1960–1990 років. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 24–28.
6. Куцак Г. Міжгалузева термінологічна омонімія. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. 1998. С. 74–76.
7. Левицкий В.В. Семасиология. Винница : Нова книга, 2006. 512 с.
8. Сандій Л. Гастрономічні терміни як ресурс для поповнення сучасного економічного лексику англійської мови. *Південний архів (філологічні науки)* : зб. наук. праць. 2019. № 78 С. 80–84.
9. Хоменко С.А., Цветкова Е.Е., Басовец И.М. Основы теории и практики перевода научно-технического текста с английского языка на русский : учебное пособие. Минск : БНТУ, 2004. 204 с.
10. Фадеева О., Походій В. Адекватність перекладу англійських термінів кредитно-банківської сфери. *Південний архів (філологічні науки)* : зб. наук. праць. 2017. № 71 С. 135–139.
11. Dictionary of contemporary English. Harlow : Longman, 2003. P. 1950.

References:

1. Bojko, I. (2020). Synonimiya, antonimiya i paronimiya v anglijskij terminologiyi kosmetologiyi ta estetychnoyi medycyny [Synonymy, antonymy and paronymy in English terminology of cosmetology and aesthetic medicine]. *Pivdeny’j arhiv (filologichni nauky)*: zb. nauk. pracz’. No. 84. S. 70–75 [in Ukrainian].

2. Bulyk-Verhola, S., Teglivecz, Yu. (2017). Anglicyzmy u terminologiyi fotospravy [Anglicisms in the terminology of photography]. *Pivdeny’j arhiv (filologichni nauky’): zb. nauk. pracz.* 2017. No. 73. S. 14–16 [in Ukrainian].
3. Dines, L.A. (1986). *Specifika sostavnogo termina v chastnootraslevoj terminosisteme* [Specificity of a compound term in a specific industry terminology system]: avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Leningrad. 19 s. [in Russian].
4. Kovalenko, A. Ya. (2001). *Naukovo-tehnichnyj pereklad* [Scientific and technical translation]. Ternopil’: Vy’davny’czstvo Karp’yuka, 284 s. [in Ukrainian].
5. Kochan, I. (2012). *Ukrayinske terminoznavstvo 1960–1990 rokiv* [Ukrainian terminology of 1960–1990]. *Visnyk Nacionalnogo universytetu “Lvivska politehnika”. Seriya “Problemy ukrayins’koyi terminologiyi”*: zb. nauk. Prac’. 2012. No. 733. S. 24–28 [in Ukrainian].
6. Kuczak, G. (1998). *Mizhgaluzeva terminologichna omonimiya* [Intersectoral terminological homonymy]. *Ukrayins’ka terminologiya i suchasnist’*: zb. nauk. pracz’. S. 74–76 [in Ukrainian].
7. Levickij, V.V. (2006). *Semasiologiya* [Semasiology]. Vinnica: Nova kniga. 512 s. [in Russian].
8. Sandij, L. (2019). *Gastronomichni terminy’ yak resurs dlya popovnennya suchasnogo ekonomichnogo leksy’konu anglijs’koyi movy* [Gastronomic terms as a resource to supplement the modern economic lexicon of the English language]. *Pivdeny’j arhiv (filologichni nauky’): zb. nauk. pracz’.* No. 78 S. 80–84 [in Ukrainian].
9. Homenko, S.A., Cvetkova, E.E., Basovec, I.M. (2004). *Osnovy teorii i praktiki perevoda nauchno-tehnicheskogo teksta s anglijskogo yazyka na russkij* [Fundamentals of the theory and practice of translating scientific and technical text from English into Russian]: uchebnoye posobie. Minsk: BNTU. 204 s. [in Russian].
10. Fadyeyeva, O., Pohodij, V. (2017). *Adekvatnist perekladu anglijskyh terminiv kredytno-bankivskoyi sfery* [Adequacy of translation of English terms of credit and banking sphere]. *Pivdeny’j arhiv (filologichni nauky): zb. nauk. pracz’.* No. 71 S. 135–139 [in Ukrainian].
11. *Dictionary of contemporary English*. Harlow: Longman, 2003. P. 1950 [in English].

Стаття надійшла до редакції 30.03.2021
The article was received 30 March 2021

7. Міжкультурна комунікація

7. Intercultural communication

РОМАНТИЧНИЙ МЕДІАДИСКУРС: ГЕНДЕРНІ ПРЕФЕРЕНЦІЇ ЩОДО ТАКТИЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Романюк Олександра Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови № 2
Національного університету «Одеська морська академія»
oleksandraromaniuk@onma.edu.ua
orcid.org/0000-0003-0484-9653

Мета. Метою статті є аналіз впливу гендеру на тактильну поведінку у змішаній діаді в рамках сучасного романтичного медіадискурсу на етапі ініціації романтичних відносин. Порівняльне дослідження демонструє нові уявлення про гендерно-нейтральні і гендерно-специфічні такесичні засоби комунікації, ініційовані комунікантами під час романтичного знайомства.

Методи дослідження. Гібридний підхід (індуктивний і дедуктивний) до тематичного аналізу було застосовано для інтерпретації кодів невербальних засобів комунікації. Тематичний аналіз охоплював шість етапів кодування, за результатами якого було розроблено кодову книгу. Якісний інтерактивний соціолінгвістичний і кількісний аналіз, а також метод статистичної оцінки гіпотез (критерій χ^2 -квадрат Пірсона) використовувались з метою розкриття статистичних закономірностей функціонування такесичних засобів комунікації.

Результати. Вибірка дослідження становила 24 групи тактильної поведінки, до яких увійшли 557 зразків фемінних і 302 зразки маскулітних такесичних засобів комунікації. Виявлені засоби комунікації було згруповано відповідно до фокусу об'єкта на самоорієнтовані (8 груп) і контакто-орієнтовані (16 груп). За результатами дослідження очікувані гендерні відмінності були частково підтримані з урахуванням показника вагомості впливу. До гендерно-нейтральних віднесено 11 груп такесичних засобів комунікації: 4 групи самоорієнтованих (розправлення одягу, тримання рук спереду, гра з волоссям, тримання рук за спиною) і 7 груп контакто-орієнтованих (інтимні обійми, рука в руці, рукостискання, поцілунок у щоку, обійми з поплескуванням, танець, тримання під руку). До гендерно-специфічних віднесено 13 груп такесичних засобів комунікації: 4 групи самоорієнтованих (плескання в долоні – ініційовано лише чоловіками; рука на серці, закриття руками обличчя, покусання нижньої губи – ініційовано лише жінками) і 9 груп контакто-орієнтованих (поцілунок руки, здіймання жінки на руки, селфі – ініційовано лише чоловіками; ласка, поцілунок у губи, пестощі носами, масаж плечей, годування партнера з рук, стрибки на руки партнеру – ініційовано лише жінками).

Висновки. Порівняльний аналіз встановив, що жінки надають перевагу руці в руці ($\phi = 0,35$), грі з волоссям ($\phi = 0,28$), інтимним обіймам ($\phi = 0,23$), триманню рук спереду ($\phi = 0,18$), обіймам з поплескуванням ($\phi = 0,12$), руці на серці і закриттю руками обличчя; чоловіки надають перевагу розправленню одягу ($\phi = 0,1$) і поцілунку руки; тотожними є рукостискання і поцілунок у щоку. Отримані дані є передумовою для подальшого аналізу невербальних засобів комунікації, ініційованих під час первинної міжособистісної інтеракції в рамках романтичного медіадискурсу.

Ключові слова: невербальна комунікація, знайомство віч-на-віч, ініціація романтичних відносин, медіапростір, дейтинг-культура, реаліті дейтинг-шоу, міжособистісна інтеракція.

ROMANTIC MEDIA DISCOURSE: GENDER PREFERENCES FOR TOUCHING BEHAVIOUR

Romaniuk Oleksandra Serhiivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Language № 2
National University “Odessa Maritime Academy”
oleksandraromaniuk@onma.edu.ua
orcid.org/0000-0003-0484-9653

The purpose is to analyze the influence of gender on touching behaviour in a mixed dyad within romantic media discourse. The comparative study demonstrates new insights into gender-neutral and gender-specific touch cues initiated by strangers in face-to-face romantic encounters.

Methods. A hybrid approach (inductive and deductive) to thematic analysis was used to interpret codes of nonverbal immediacy cues. The thematic analysis covered six stages of the coding process resulted in deriving a codebook. Qualitative interactive sociolinguistic and quantitative analyses, as well as a method of statistical evaluation of hypotheses (Pearson's chi-square test), were used to reveal the statistical evidence for touch cues functioning.

Results. The sample consisted of 24 groups of touching behaviour, which included 557 feminine and 302 masculine touch cues. The identified nonverbal cues were grouped according to the focus of the object: self-focused (eight groups) and other person focused (sixteen groups). According to the results of the study, the expected gender differences were partially supported, considering the extent of the effect size. Gender-neutral touching behaviour includes eleven groups: four groups of self-focused (clothes straightening, holding hands in front of one's body, hair grooming, holding hands behind one's back) and seven groups of other person focused (hugs, hand-in-hand, handshake, kiss on the cheek, clap, dancing, arm link). Thirteen groups of touching behaviour were found to be gender-specific: four self-focused (clap – initiated only by men; hand(s) on the heart, face covering, lower lip biting – initiated only by women) and nine other person focused (hand kiss, lifting up a woman, selfie – initiated only by men; conversely, caress, kiss on lips, couple rubbing noses, shoulder massage, feeding a partner with one's fingers, jumping into partner's arms – initiated only by women).

Conclusions. Comparative analysis of touching behaviour revealed that women tended to communicate the immediacy through hand-in-hand ($\phi = 0.35$), hair grooming ($\phi = 0.28$), hugs ($\phi = 0.23$), holding hands in front of one's body ($\phi = 0.18$), pat ($\phi = 0.12$), hand(s) on the heart, and face covering; while men were predisposed to use clothes straightening ($\phi = 0.1$) and hand kiss; handshake and kiss on the cheek were initiated similarly by both genders. The obtained data are a prerequisite for further analysis of nonverbal behaviour initiated by opposite-sex strangers in the contemporary media dating context.

Key words: nonverbal communication, face-to-face encounters, initiating romantic relationship, media context, dating culture, reality dating show, interpersonal interaction.

1. Вступ

Стрімка популярність реаліті дейтинг-шоу у більш ніж тридцяти країнах світу призвела до появи низки наукових досліджень щодо міжкультурних стандартів і гендерних переваг незнайомих під час романтичного знайомства в рамках медіадейтинг-контексту. Аналіз останніх наукових доробок встановив, що романтичний медіадискурс відображає різноманітні соціальні і культурні явища (Ступак, 2017: 165; Lewis, 2016), гендерні переваги, а також особливості вербальної і невербальної поведінки (Hahm, 2011; Romaniuk, 2020: 70–73), зазначаючи, що інтимні почуття учасників реаліті дейтинг-шоу є соціально інформативними (Кавка, 2008). Стереотипні норми і традиційні гендерні ролі значною мірою впливають на невербальну поведінку співрозмовників (Sharabi, Dukstra-DeVette, 2019). Отже, дослідження особливостей невербальної поведінки незнайомих, що належать до різних лінгвокультурних спільнот, набувають наукового інтересу (Манакін, 2012), а також роблять вагомий внесок з огляду на теоретичні передумови міжкультурної комунікації у медіадейтинг-контексті, що зумовлює *актуальність* нашого дослідження.

Результатом аналітичного огляду визначено романтичний медіадискурс як *об'єкт дослідження*. Романтичний медіадискурс визначаємо як інтерактивну когнітивно-комунікативну діяльність романтичної діади, що регулюється комунікативними стратегіями і тактиками за допомогою комунікативних ходів через вербальні і невербальні засоби комунікації і характеризується об'єктивними інтегративними ознаками медіадейтинг-контексту і суб'єктивними інтегративними ознаками комунікантів (Романюк, 2018). Тому тактильну поведінку під час романтичного знайомства зумовлено взаємозалежними змінними: об'єктивними інтегративними ознаками *медіадейтинг-контексту* (романтичне місце й оточення, вечірній час, 30-секундна тривалість первинної інтеракції) і суб'єктивними інтегративними ознаками *комунікантів* (змішана діада, вік – 21–41 рік, місце проживання, професія, культура).

Основними соціальними факторами впливу на невербальну поведінку незнайомих під час первинної інтеракції є гендер, культура (контактна або дистантна), тип міжособистісних відносин, вік, соціальний статус і комунікативне середовище. Проте встановлено, що найбільше на невербальну поведінку впливають гендерні і культурні уподобання (Dibiase, Gunnoe, 2004). Наприклад, жінки і чоловіки мають різні «репертуари» невербальної поведінки (LaFrance, Vial, 2016). Тому під час романтичного знайомства незнайомиці комунікують свої почуття через різноманітні невербальні засоби, які стають головним каналом інтеракції. Так, наприклад, комуніканти, які приваблюють один одного, вживають менше самоорієнтованих *такесичних засобів комунікації* (далі – ТЗК), віддаючи перевагу контактно-орієнтованим (Hall, Xing, 2014). Однак неоднозначність у кодуванні і декодуванні ТЗК може призвести до непорозуміння, що, безумовно, впливає на подальший розвиток міжособистісних стосунків. Позитивного результату можна досягти лише за умови урахування гендерних переваг щодо вживання ТЗК, пертинентних етапу ініціації романтичних відносин, що і є *метою* нашого дослідження.

2. Виклад основного матеріалу

Тактильний складник «дотик» віднесено до розряду інтегративних зон, оскільки він утворюється сукупною дією жести рукою (дотик) і наявністю проксемних умов (Серякова, 2014: 87). ТЗК характеризуються тривалістю контакту, інтенсивністю, інтимністю, типом стосунків та частинами тіла, за допомогою яких і до яких застосовано дотик (Махній, 2010). Науковий інтерес невербалістів привертають переваги комунікантів різної культури, гендеру та віку щодо тактильної поведінки (Remland et al., 1995). Наприклад, Марком Грантом проаналізовано вживання ТЗК з фокусом на гендер діади: одностатеві діади – «жінка–жінка», «чоловік–чоловік»; змішані діади – «жінка–чоловік». Автором класифіковано тактильну поведінку на *дотики руками* (рука до руки, до обличчя, до ноги, до плеча) і *дотики тілом* (тіло до тіла, поцілунки, обійми). Результати дослідження свідчать, що діада «чоловік–чоловік» демонструвала значно менше дотиків руками, ніж діада «жінка–жінка» і змішана діада, проте діада «жінка–жінка» суттєво не відрізнялася від змішаної діади (Grant, 2006).

З фокусом на ініціацію тактильної поведінки було встановлено, що, на відміну від жінок, чоловіки частіше ініціюють тактильну поведінку, що символізує потребу чоловіка контролювати і домінувати (Henley, 1973). Результати дослідження Хенлі було підтверджено у роботах Хола і Веччіа (1990), проте автори додали до свого дослідження ще один фактор впливу – вік. Так, невербалістами було встановлено, що серед молодих діад ініціаторами були більше чоловіки, тоді як серед старших діад ініціаторами частіше виступали жінки.

Хоча отримані результати досліджень пролили багато світла на розуміння гендерних переваг щодо тактильної поведінки комунікантів, проте потребує уточнення набір самоорієнтованих і контактно-орієнтованих ТЗК, який вживається саме під час первинної міжособистісної інтеракції в рамках сучасного романтичного медіадискурсу, що привертає наш інтерес і становить наукову новизну дослідження.

Вплив гендеру на тактильну поведінку було проаналізовано серед 189 жінок і 142 чоловіків – учасниць і учасників реаліті дейтинг-шоу “The Bachelor” і “The Bachelorette”, які, відповідно до формату, повинні: 1) бути громадянами США; 2) мати не менше 21 року за віком; 3) не перебувати в інтимних стосунках під час зйомок у проекті.

Отже, вік жінок коливався від 21 до 35 років ($M_{age} = 26,4$ року, $SD = 2,7$), а вік чоловіків – від 24 до 41 року ($M_{age} = 28,9$ року, $SD = 2,8$). Під час романтичного знайомства, щоб справити перше враження на потенційного партнера, жінки використали від 5 до 58 секунд ($M_{interaction} = 29,5$ секунд, $SD = 10,3$), а чоловіки – від 10 до 86 секунд ($M_{interaction} = 33,6$ секунд, $SD = 12,9$).

Тематичний аналіз 331 романтичної інтеракції охоплював шість етапів кодування: 1) ручне кодування; 2) перевірка надійності кодів; 3) узагальнення даних і визначення первинних тем; 4) застосування шаблону кодування і додаткового кодування; 5) об'єднання кодів і визначення тем; 6) підтвердження і легітимізація теми кодів (Fereday, Muir-Cochrane, 2006). За результатами тематичного аналізу було розроблено кодову книгу. Гібридний підхід (індуктивний і дедуктивний) до тематичного аналізу було застосовано для інтерпретації невербальних засобів комунікації. Якісний інтерактивний соціолінгвістичний і кількісний аналіз, а також метод статистичної оцінки гіпотез використовувались з метою розкриття статистичних закономірностей функціонування ТЗК. Вибірка дослідження становила 24 групи тактильної поведінки, до яких увійшли 557 зразків фемінних і 302 зразки маскулітних ТЗК. Виявлені зразки тактильної поведінки було згруповано відповідно до фокусу об'єкта на самоорієнтовані ТЗК і контакто-орієнтовані ТЗК, і відповідно до гендеру комуніканта на гендерно-нейтральні (ініційовані як жінками, так і чоловіками) і гендерно-специфічні (ініційовані або жінками, або чоловіками).

Отже, наявність асоціації між двома категоричними змінними, а саме чоловіками і жінками, та виявлені ТЗК було перевірено, застосовуючи Критерій узгодженості Пірсона (критерій χ^2) з поправкою Йейтса для неперервності, з рівнем значущості $\alpha = 0,05$. Сила зв'язку між двома категоричними змінними у таблицях взаємної спряженості 2 x 2 була розрахована, використовуючи коефіцієнт Phi (ϕ), як міри розміру впливу гендеру на тактильну поведінку. Статистичні розрахунки здійснювалися за допомогою програмного забезпечення SPSS Statistics версії 23.

3. Самоорієнтовані такесичні засоби комунікації

У рамках сучасного романтичного медіадискурсу до самоорієнтованих ТЗК віднесено чотири групи гендерно-нейтральних (розправлення одягу, тримання рук спереду, гра з волоссям, тримання рук за спиною) і чотири групи гендерно-специфічних (плескання в долоні, рука на серці, закриття руками обличчя, покусання нижньої губи). Проте описані вісім груп самоорієнтованих ТЗК розподілено не однаково серед жінок і чоловіків.

Відповідно до статистичного аналізу три із чотирьох гендерно-нейтральних самоорієнтованих ТЗК статистично відрізнялися вживанням залежно від гендеру комунікантів. Так, розправлення одягу $\chi^2(1, N = 331) = 2,99$, $\rho = 0,08$, $\phi = 0,1$; OR 1,52, 95% CI [0,97–2,38] є більш типовим для чоловіків, а для жінок – гра з волоссям $\chi^2(1, N = 331) = 24,47$, $\rho < 0,0001$, $\phi = 0,28$; OR 0,12, 95% CI [0,05–0,3] і тримання рук спереду $\chi^2(1, N = 331) = 9,46$, $\rho < 0,002$, $\phi = 0,18$; OR 0,24; 95% CI [0,1–0,6]. Усі зазначені відмінності характеризуються посередньою впливовістю. Хоча тримання рук за спиною також було віднесено до гендерно-нейтральних, проте ця група характеризувалась лише поодинокими випадками вживання (пор., 1,1% і 0,7%), що унеможливило будь-які висновки.

Щодо чотирьох гендерно-специфічних самоорієнтованих ТЗК, то можна спостерігати, що плескання в долоні (2,8%) ініційоване лише чоловіками, а рука на серці (5,8%), закриття руками обличчя (3,7%) і покусання нижньої губи (1,1%) – лише жінками. Проте плескання в долоні і покусання нижньої губи характеризуються поодинокими випадками, через те не впливають на загальний висновок щодо гендерних переваг під час міжособистісної первинної інтеракції.

4. Контакт-орієнтовані такесичні засоби комунікації

До контакто-орієнтованих ТЗК виділено сім гендерно-нейтральних (інтимні обійми, рука в руці, рукостискання, поцілунок у щоку, обійми з поплескуванням, танець, тримання під руку) і дев'ять гендерно-специфічних (ласка, поцілунок у губи, масаж плечей, здіймання жінки на руки, поцілунок руки, селфі, пестоші носами, годування партнера з рук, стрибки на руки).

За результатами статистичного аналізу виявлено, що з семи гендерно-нейтральних контакто-орієнтованих ТЗК вибір трьох ініціюється переважно жінками: рука в руці характеризується значною впливовістю $\chi^2(1, N = 331) = 39,08$, $\rho < 0,0001$, $\phi = 0,35$ OR 0,23, 95% CI [0,14–0,36], тоді як інтимні обійми $\chi^2(1, N = 331) = 15,61$, $\rho < 0,0001$, $\phi = 0,23$, OR 0,17, 95% CI [0,07–0,43] і обійми з поплескуванням $\chi^2(1, N = 331) = 4,25$, $\rho = 0,04$, $\phi = 0,12$, OR 0,35, 95% CI [0,14–0,9] характеризуються посередньою впливовістю. Проте рукостискання (пор., 7,4% і 10,6%) і поцілунок у щоку (пор., 13,8% і 9,2%) не підпадали під вплив гендеру, а танець (пор., 1,1% і 3,5%) і тримання під руку (пор., 0,5% і 0,7%) виявились нерепрезентативними щодо встановлення будь-яких закономірностей.

Щодо гендерно-специфічних контакто-орієнтованих ТЗК, то можна спостерігати, що поцілунок руки (4,9%), здіймання жінки на руки (0,7%) та селфі (0,7%) було ініційоване лише чоловіками, тоді як ласка (1,6%), поцілунок у губи (1,6%), пестоші носами (0,5%), масаж плечей (0,5%), годування партнера з рук (0,5%) та стрибки партнеру на руки (0,5%) було ініційоване лише жінками. Водночас усі вищеописані гендерно-специфічні контакто-орієнтовані ТЗК, окрім поцілунку руки, є нерепрезентативними, що також унеможливило висновки щодо гендерних переваг.

5. Висновки

Результати дослідження продемонстрували вплив гендеру на тактильну поведінку під час романтичного знайомства у змішаних діадах у рамках романтичного медіадискурсу. За представленою у виборці тактильною поведінкою загальною кількістю 859 зразків виявлено вісім груп самоорієнтованих і шістьнадцять груп контакто-орієнтованих ТЗК. За результатами статистичного аналізу пертинентними, тобто такими, що подолали 5-частотний бар'єр відповідно до SPSS Statistics, щодо гендерних переваг виявились: сім груп ТЗК, властивих

жінкам, – гра з волоссям, тримання рук спереду, рука на серці, закриття руками обличчя, рука в руці, інтимні обійми, обійми з поплескуванням; дві групи ТЗК, властивих чоловікам, – розправлення одягу і поцілунок руки; дві групи ТЗК, властивих жінкам і чоловікам без надання переваг, – рукостискання і поцілунок у щоку. Отже, отримані дані є передумовою для подальшого аналізу інших невербальних засобів комунікації, ініційованих під час первинної міжособистісної інтеракції в рамках романтичного медіадискурсу.

Зазначимо, що пандемія COVID-19 вплинула на тактильну поведінку комунікантів у всьому світі. Адже, щоб зменшити ризик зараження коронавірусною хворобою, Всесвітня організація охорони здоров'я рекомендувала уникати фізичних привітань (обіймів, рукостискань, поцілунків) і не торкатися свого обличчя. Проте, як було встановлено за результатами дослідження, зазначені ТЗК характеризувалися найбільшою частотністю вживання під час міжособистісних інтеракцій. Тому перспективою подальших наукових розвідок також вбачаємо дослідження нових соціальних звичок, які змінять тактильну поведінку, проводячи межу до та після пандемії COVID-19.

Література:

1. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 224 с.
2. Махній М.М. Соціальні нормативи тактильної поведінки. *Вісник психології і соціальної педагогіки* : Збірник наукових праць. 2010. Вип. 2. URL: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук._праць._- Випуск_2
3. Романюк О.С. Концептуальні основи структуризації розвитку взаємин романтичної діади. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2018. Вип. 1 (87). С. 128–132.
4. Серякова І.І. Невербальний знак комунікації в англійських дискурсивних практиках : монографія. Київ : Изд. центр КНЛУ, 2012. 280 с.
5. Ступак І.В. Особливості реалізації фреймової моделі анкет учасників дейтинг-шоу в німецькій та українській лінгвокультурах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 26. С. 164–167.
6. Dibiase R., Gunnoe J. Gender and culture differences in touching behaviour. *Journal of Social Psychology*. 2004. No. 144(1). P. 49–62.
7. Fereday J., Muir-Cochrane E. Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development. *International Journal of Qualitative Methods*. 2006. No. 5(1). P. 80–92.
8. Grant M. Touching Behaviour in Conversational Dyads: An Observation Study of Jamaican University Students. University of the West Indies, Mona, 2006.
9. Hahm H. A Study on the Representation of Body Images from Date Show Program: Text Analysis of TVns “Love Switch”. *Journal of the Korea Academia-Industrial Cooperation Society*. 2011. No. 12(7). P. 2957–2962.
10. Hall J.A., Veccia E.M. More “touching” observations: New insights on men, women and interpersonal touch. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1990. No. 59(6). P. 1155–1162.
11. Hall J.A., Xing C. The Verbal and Nonverbal Correlates of the Five Flirting Styles. *Journal of Nonverbal Behaviour*. 2014. No. 39(1). P. 41–68.
12. Henley N.M. Status and Sex: Some touching observations. *Bulletin of the Psychonomic Society*. 1973. No. 2. P. 91–93.
13. Kavka M. Reality television, affect and intimacy: Reality matters. Houndmills, Basingstoke, Hampshire : Palgrave Macmillan, 2008. 191 p.
14. LaFrance M., Vial A.C. Gender and nonverbal behavior. / In D. Matsumoto, H.C. Hwang, M.G. Frank (Eds.), *APA handbooks in psychology. APA handbook of nonverbal communication*. American Psychological Association. 2016. P. 139–161.
15. Lewis T. Adventures in love, risk and romance: Navigating post-traditional social relations on Indian dating shows. *European Journal of Cultural Studies*. 2016. No. 20(1), P. 56–71.
16. Remland M.S., Jones T.S., Brinkman H. Interpersonal Distance, Body Orientation, and Touch: Effects of Culture, Gender, and Age. *The Journal of Social Psychology*. 1995. Vol. 135, No. 3. P. 281–297.
17. Romaniuk O. The First Impression Matters: The Art of Male Romantic Communication in American Media Dating Culture. *Discourse and Interaction*. 2020. No. 13(1). P. 67–91.
18. Sharabi L.L., Dykstra-DeVette T.A. From first email to first date: Strategies for initiating relationships in online dating. *Journal of Social and Personal Relationships*. 2019. No. 36(11–12). P. 3389–3407.

References:

1. Dibiase, R., Gunnoe, J. (2004). Gender and culture differences in touching behaviour. *Journal of Social Psychology*, 144(1), 49–62.
2. Fereday, J., Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 80–92.
3. Grant, M. (2006). Touching Behaviour in Conversational Dyads: An Observation Study of Jamaican University Students. University of the West Indies, Mona, 10 p.
4. Hahm, H. (2011). A Study on the Representation of Body Images from Date Show Program: Text Analysis of TVns “Love Switch”. *Journal of the Korea Academia-Industrial Cooperation Society*, 12(7), 2957–2962.
5. Hall, J.A., Veccia, E.M. (1990). More “touching” observations: New insights on men, women and interpersonal touch. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1155–1162.
6. Hall, J.A., Xing, C. (2014). The Verbal and Nonverbal Correlates of the Five Flirting Styles. *Journal of Nonverbal Behavior*, 39(1), 41–68.

7. Henley, N.M. (1973). Status and Sex: Some touching observations. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 2, 91–93.
8. Kavka, M. (2008). Reality television, affect and intimacy: Reality matters. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008, 191 p.
9. LaFrance, M., Vial, A.C. (2016). Gender and nonverbal behavior. In D. Matsumoto, H.C. Hwang, & M.G. Frank (Eds.), *APA handbooks in psychology. APA handbook of nonverbal communication* (pp. 139–161). American Psychological Association.
10. Lewis, T. (2016). Adventures in love, risk and romance: Navigating post-traditional social relations on Indian dating shows. *European Journal of Cultural Studies*, 20(1), 56–71.
11. Makhniy, M.M. (2010). Sotsialni normatyvy taktylnoi povedinky. [Social norms of touching behaviour]. *Visnyk psykholohii i sotsialnoi pedahohiky. Zbirnyk naukovykh prats*, 2. Retrieved from: http://www.psyh.kiev.ua/Збірник_наук_праць_-_Випуск_2 [in Ukrainian].
12. Manakin, V.M. (2012). Mova i mizhkulturna komunikatsiia. [Language and intercultural communication]. Kyiv: “Akademiia”, 224 p. [in Ukrainian].
13. Remland, M.S., Jones, T.S., Brinkman, H. (1995). Interpersonal Distance, Body Orientation, and Touch: Effects of Culture, Gender, and Age. *The Journal of Social Psychology*, 135(3), 281–297.
14. Romaniuk, O. (2020). The First Impression Matters: The Art of Male Romantic Communication in American Media Dating Culture. *Discourse and Interaction*, 13(1), 67–91.
15. Romaniuk, O.S. (2018). Kontseptualni osnovy strukturyzatsii rozvytku vzaiemovidnosyn romantychnoi diady [Conceptual Basis of the Romantic Relationship Development]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*, 1(87), 128–132 [in Ukrainian].
16. Seryakova, I.I. (2012) Neverbalnyi znak komunikatsii v angloyazyichnykh diskursivnykh praktikakh [Nonverbal sign of communication in English discourse practices]. Kyiv: Izd. tsentr KNLU, 280 p. [in Russian].
17. Sharabi, L.L., Dykstra-DeVette, T.A. (2019). From first email to first date: Strategies for initiating relationships in online dating. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(11–12), 3389–3407.
18. Stupak, I.V. (2017). Osoblyvosti realizatsii freimovoi modeli anket uchasnykiv deitynh-shou v nimetskii ta ukrainskii linhvokulturakh [Peculiarities of frame model realization of participants’ questionnaires of the dating show in German and Ukrainian linguistic cultures]. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 26, 164–167 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2021

The article was received 15 April 2021

8. Рецензії

8. Review

«ИСКУССТВО ЕСТЬ ЯЗЫК ХУДОЖНИКА...»

Рецензія на книгу

Козлик І. Літературознавчий аналіз художнього тексту/твору
в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно, 2020. 235 с.: іл.

Шестакова Елеонора Георгіївна

доктор філологічних наук

Донецьк, Україна

shestakova_eleonora@mail.ru; shestakovanora2016@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2000-9208

Так склалося, що за останній рік довелося писати декілька рецензій на роботи відомих, авторитетних дослідників, які тривалий час займаються проблемами літературознавства, медіалінгвістики. Щоразу читання книги перетворюється на складну подорож з різноманітними відкриттями, сюрпризами, на напружений, фахово, етично відповідальний діалог з її автором/авторами, коли серед безлічі варіантів тексту рецензії остаточний прояснював, передусім для мене, коло нових дослідницьких завдань та проблемних полів. Це був той «фаховий зиск», який неодмінно передбачає повільне знайомство з науковою роботою, – задоволення та розкіш інтелектуального гедонізму, давно відсунуті на маргінеси, а то й загублені в нашу епоху звичок і ритму «швидкого життя», різноманітного «фаст-фуду».

Повільне читання тексту лекцій – це ще й намагання уявити живу комунікацію з її сюжетом, структурою, усіма дрібницями, які неодмінно виникають між викладачем та слухачами курсу. Текст лекцій набагато інтимніший, ніж текст суто наукового дослідження, бо відкриває для слухачів, читачів аксіологічні, етичні підґрунтя того, що та чому відібрав його автор з безлічі матеріалу. В тексті лекцій, навіть коли вони видані, наукові об'єктивність, обґрунтованість, послідовність, зорієнтованість на факти, достовірність, переконливість, чіткість викладення, дотримання методологічної системи не можуть закрити або перекрити особистісні принципи, переконання, впадіння автора. Більш того, в тексті виданих лекцій, так би мовити, офіційно-публічний та індивідуально-інтимний портрети автора збігаються і проявляють те, що є його фаховою культурою і етикою, без яких чи поза якими науковець, викладач не може відбутися. Як писав М. Бахтін, коли в 40-х рр. минулого століття розмірковував над питанням самосвідомості та самооцінки, що виявляються у автобіографіях, сповідає: «Я ставлю себе на сцену, але не перестаю відчувати себе самого у собі. Неможливість відчуття себе цілковито поза собою, сповна у зовнішньому світі, а не по *дотичній* до цього зовнішнього світу. Пуповина тягнеться до цієї дотичної» (курсив автора – *Е.Ш.*) (Бахтін 2000: 241).

Зрозуміло, виданий окремою книгою текст наукових лекцій – це не жанровий різновид автобіографії чи сповіді, проте йому через позиції, статус, роль, завдання викладача притаманні певні ознаки цих жанрів. Їхній провідний герой – людина, яка добровільно вивела себе на сцену, але не як актор, а особистість, що бере відповідальність за навчання, просвіту, виховання, що оголює засади, принципи, механізми процесу фахового зростання, власних змін разом із тим, кого вчить. Саме тому писати рецензії на тексти лекцій складніше. Мусиш відразу зробити вибір: або піти формально-змістовним шляхом, окреслити загальні структуру, завдання, цілі курсу загалом, окремих лекцій, показати їх вдалі, сильні, слабкі місця з точки зору прийнятих поглядів, підходів до предмету, методик викладання, або зрозуміти та позначити ті причини, наслідки, влучність та природні, невід'ємні втрати від того вибору, який зробив автор. Тут і постає неймовірно складна колізія, накреслена М. Бахтіним: «Світ завжди переді мною, і хоча він є й позаду мене, я завжди відсовую себе на його край, на дотичну до нього» (Бахтін 2000: 242). Як на мене, то цікавіше з'ясовувати процес, причини, шляхи пересування на край світу, що роблять горизонт, світ попереду дослідника, а разом з ним слухача, читача курсу лекцій майже безмежними.

Вже в анотації до роботи, яку рецензую, напрочуд чітко та просто зазначено: «У книзі Ігоря Козлика – українсько-го літературознавця, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри світової літератури і порівняльно-го літературознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна) на тлі сучасних інтерпретаційних методик розглянуто теоретико-методологічні аспекти академічного літературознавчого аналізу явищ красного письменства. Для студентів-філологів, аспірантів і викладачів літературознавчих дисциплін у вишах». У перших абзацах Вступу так само легко та зрозуміло сформульоване завдання книги від першої особи. Воно звучить навіть у надрукованому вигляді як репліка звичайного, напрочуд живого та дружнього діалогу: «Я намагатимуся говорити про те, що забезпечує фахову компетентність літературознавчого дискурсу, незалежно від того, в якому дослідницькому напрямі він оприявнюється і від того, якої конкретної національної літератури він стосується» (Козлик 2020: 4). Так п. Козлик окреслює провідні засади для літературознавства та ідейні, аксіологічні, фахові позиції, принципи, керуючись якими буде розповідати про нього. Фахово вдало, чітко формулює і сутність того, що відбувається та як потрібно розуміти, підбирати методи, підходи для аналізу, інтерпретації художнього твору в умовах сучасної міжнаукової, міжгалузевої взаємодії – літературознавчого дискурсу.

Разом з Р. Бартом, Н. Арутюновою та взагалі лінгвістами ми звикли, що дискурс – це, передусім, мова, яка занурена у життя, коли сенс того, що зафіксоване у тексті, принципово неможливо почути, зрозуміти без того

відлуння, що існує, розгортається в ньому, ввійшло до нього з простору *живого життя*. Так само і сучасна наука про словесність, особливо про красне письменство, не може не враховувати ті складні, об'ємні фонди, фони, засади суспільно-політичних, культурних, релігійних, історичних, економічних, ідеологічних, гендерних, національно-етнічних, соціально-повсякденних, побутових форм життя, які зумовлюють не лише позицію, світобачення митця, а й неодмінно створюють підґрунтя для точки зору науковця. Сучасне літературознавство та, головне, фахова розповідь про нього, намагання позначити, охарактеризувати його систему, принципи, витоки, засади появи, розвиток, методології течій, напрямів, шкіл, знакових особистостей, їхні взаємодії неможливі без урахування та аналізу завжди складного і завжди важливого відлуння зовнішнього соціально-культурного світу, в який воно занадто глибоко занурене.

Сучасне літературознавство все більше стає дискурсом, бо все більше враховує не лише природу, особливості світу художньої літератури, а й приходиться до усвідомлення неможливості зрозуміти та описати багато процесів, образів, ідей, сюжетів, конфліктів, особливостей їхнього втілення без залучення знань, мови, методів інших галузей соціогуманітаристики. Літературний процес усе більш вимагає від дослідника враховувати такі факти, чинники, ситуації, умови, які прояснюють одночасно і художньо-естетичні, і соціально-культурні, і національно-історичні, ідеологічні, колективні й водночас глибоко неповторні, індивідуальні особливості, закономірності та, своєю чергою, багато в чому зумовлюють його наукові мову, принципи, підходи, світобачення. Аналіз, інтерпретація художнього тексту/твору все частіше та більше стає копітким науковим обґрунтуванням дослідником світовідчуття, яке спонукає саме так бачити, відбирати, тлумачити художню словесність. У просторі гуманітаристики співіснують такі різні підходи, практики, які вимагають позафілологічного знання, обізнаності та тактовності, наукової послідовності, чіткості: традиційне літературознавство, фрейдизм, марксистська, постколоніальна, феміністична, гей-лесбійська критики... Їхні мови, методи, прийоми водночас і важко, і цікаво застосовувати, коли досліджуєш текст красеного письменства, бо літературознавство все більше стає дискурсом та висуває відповідні вимоги до тих, хто вирішує бути філологом. Ігор Козлик це зафіксував у провідній меті лекцій та дотримувався її протягом усього курсу. В нього вдалася струнка, послідовно вибудована, виважена розповідь про літературознавчий дискурс, яка приймає різні жанрово-стилістичні форми: від традиційного об'єктивного викладення матеріалу до удаваного діалогу із собою, читачем, коли коло питань та відповідей розширює, змінює той науковий горизонт, що завжди має залишатися попереду науковця. Зміни реєстру викладення матеріалу не є штучними, бо природно об'єднані однією важливою рисою.

Для п. Козлика принципово суттєвим є не лише продемонструвати і загально охарактеризувати складну мапу сучасного літературознавства, а й чітко зазначити етичні, ціннісно-фахові засади сучасної університетської, принаймні гуманітарної, освіти та ролі в цьому філологів, філософів другої половини ХХ ст. Автор починає курс лекцій про літературознавство з апеляції до епохи панування французької гуманітарної еліти 60-х рр. та наголосу на важливості свободи: «Бартівське сприйняття викладання як можливості у присутності слухачів-студентів «вголос пережити марення власного дослідження» спирається на прагнення до свободи, яке є вихідним у гуманітарній діяльності французького семіолога. Йдеться про свободу, якої неможна досягти раз і назавжди. Йдеться про свободу, яку потрібно досягати щоразу, щодня, яка перебуває у стані перманентного становлення і є наслідком свідомих зусиль індивіда. Водночас ідеться про свободу, яка є фактором, що об'єднує викладача і студента, письменника і читача, автора тексту і його реципієнта в єдино можливій продуктивній площині діалогічного спілкування, коли ніхто нікого не намагається завоювати, підкорити, поневолити. Адже істина народжується не у суперечці (змаганні), а саме у діалозі, позбавленому насильства: у діалозі немає переможених, і співрозмовники отримують задоволення від самого факту спілкування, у процесі якого щось для себе відкривають» (Козлик 2020: 5–6). Такий наголос та розповідь про вступну лекцію Р. Барта, яку він прочитав у Колеж де Франс, не виглядають штучними, їм не притаманна вульгарна патетика тривіального ритора, який шукає безпрограшні місця у давно знайомих роботах, немає і банальної спроби провести історично-культурні паралелі між революційним, інтелектуальним розвоєм Франції 60-х рр. ХХ ст. та нашим сьогоднішнім. Навпаки.

Стереотипна піднесеність, яка мала виникнути тут, відкривається іншим боком, демонструючи пересунення позиції автора на край світу, про що розмірковував М. Бахтін. Це досягається простим, влучним прийомом інтимізації розповіді про літературознавство: п. Козлик з першої сторінки послідовно насичує текст лекцій фотографіями вчених. Це не формально підібраний ілюстративний матеріал, метою якого є загальне ознайомлення аудиторії з провідними гуманітаріями ХХ ст., щоб лише знали в обличчя Барта, Фуко, Шпета, Максимовича, Бахтіна, Лотмана та інших. По-перше, це спеціально відібрані фото (у тих випадках, коли це можливо з об'єктивних причин), які тонко, крізь гру емоцій на обличчях, проявляють характер тих, хто творив сучасний літературознавчий дискурс, ширше – гуманітаристику. По-друге, фотопортрети, як картини у залах музею, скомпоновані так, що вибудовується цілісний образ гуманітарного дискурсу, в якому візуальна частина продовжує, поглиблює наукову розповідь про серйозні питання теорії літератури. Так, Гадамер, що прямо дивиться на співрозмовника та щиро, від усього серця посміхається, урівноважується, віддзеркалюється одночасно іронічно проникливим, неначебно розсіяним, спрямованим дещо вбік поглядом Мамардашвілі, Фромм з Косіковим нібито тут-та-зараз ведуть розмову, а відкритий, доброзичливий погляд Саїда із самотнього фото запрошує до діалогу.

Таке поважливе ставлення до постатей науковців притаманне і до напрямів, підходів, шкіл, методів літературознавства, обґрунтування їхніх концепцій. Це відбивається на загальній композиції тексту лекцій, яка передбачає постійне повернення, обертання навколо центральної проблеми: підґрунтя і особливості літературознавчого дослідження художньої літератури. Саме тому лекції структуровані у два модулі: перший присвячено «наявним

методикам інтерпретації літературно-художньої продукції», другий – «літературознавчому аналізу художнього тексту/твору у площині академічної науки про літературу» (Козлик 2020: 234).

У першому модулі у п'яти лекціях з позиції історико-хронологічної послідовності розглянуті провідні, добре знані, давно визнані напрями сучасного – ХХ ст. – літературознавчого дискурсу: до-систематичний підхід, марксистська критика, психоаналітична критика, лінгвістично орієнтована критика, формальна школа, структуралізм, наратологія, постструктуралізм, деконструкція, постмодерністська критика, новий історизм у США, культурний матеріалізм у Великобританії, постколоніальна критика, феміністична критика, гей-лесбійська критика, екокритика, літературознавча оніристика. Другий модуль складається з п'яти лекцій, в яких теж у хронологічній послідовності представлені такі теми: Перетцівська класифікація методів дослідження словесного мистецтва, класифікаційний варіант Л.Т. Білецького, академічна класифікація наукових шкіл у східнослов'янському літературознавстві радянських часів, системно-синергетичний варіант поділу методів вивчення літератури, методи дослідження літератури у базових галузях академічного літературознавства, літературно-художній твір як об'єкт аналізу в академічному літературознавстві, літературний текст як об'єкт літературознавчого аналізу. Кожен модуль закінчується висновками, а наприкінці книги наводиться покажчик імен.

Здавалося б, що у цьому моменті автор пішов загальноприйнятим шляхом: позначити та охарактеризувати стан сучасної науки про літературу. З одного боку, це так. І це добре, бо упорядкування розлогого, насиченого прізвиськами, назвами, подіями, обставинами, фактами матеріалу краще за все відбувається за принципами історико-культурної послідовності, логіки наступності. У цьому плані автор книги віддав належне традиційному підходу у викладанні. З іншого боку, вражає висока фахова і філологічна, і педагогічна культура підбору, вибудовування матеріалу п. Козликом.

Усі лекції мають одну структуру та манеру представлення матеріалу: від загальної характеристики обставин, причин виникнення, історичних меж існування, позначення ідеологічних, теоретичних принципів напряму через систему коментарів до певних конкретних питань, аспектів, а також низку прикладів до підсумовуючого узагальнення. При цьому текст лекцій вдало розширюється, поглиблюється за рахунок послідовної актуалізації енциклопедично-словникового жанру. В наш час панування Інтернету, а в ньому – пошукових систем, які здатні за лічені миті видати великий обсяг інформації з будь-якого питання, п. Козлик знову йде традиційним для викладача шляхом. Він, як справжній інтелектуал, що дбає про свою фахову репутацію, ретельно, включаючи наголоси на назвах та прізвиськах, наводить у посторінкових посиланнях довідки про дати життя, важливі факти біографії, провідні роботи науковців, вводить часто посилання на них у мережі, загальне визначення термінів, понять, якими послуговується. Текст лекцій не передбачає, не вимагає від його уважного читача, що дуже важливо, переключення уваги з метою пошуків, уточнення тієї чи іншої інформації. Цей текст лекцій є самодостатнім, що, на моє переконання, – ознака фаховості п. Козлика в методиці викладання. Автор книги добре розуміє складність, перенасиченість свого предмета різними поняттями, знаннями з різних галузей гуманітаристики, які мають бути у читача, як усвідомлює і те, що не все можливо утримувати у пам'яті, щось завжди потрібно пригадати, прояснити, а тому етично і доречно дає читачеві таку можливість. Так вибудовуються доброзичливі стосунки між автором і його аудиторією, яка може разом з ним формувати, коректувати свої фахові літературознавчі самосвідомість та самооцінки. Це, зрештою, те, про що й розмірковує М. Бахтін.

Проте таке етично, фахово дбайливе ставлення п. Козлика до своєї слухацької, читацької аудиторії не означає послаблення фахових вимог до неї чи потурання інтелектуально-освітньому «фаст-фуду», «готовій їжі», коли цій аудиторії потрібно лише прочитати, запам'ятати та переказати матеріал лекцій. Навпаки. Книга доволі щільно насичена посиланнями, пригадуваннями, натяками на власне художні твори, які представляють різні епохи, жанри, національні літературні процеси. Корпус красного письменства, на який постійно спирається автор, включає тексти від Античності до сьогодення. І знати їх потрібно доволі гарно: не лише на рівні сюжету та провідних героїв, а й особливостей поезики, мови, ідейно-художніх, політичних позицій їхніх авторів. Якщо читачеві не властиві стійкі знання з текстів, історії появи, життя творів, дискусій у світовій художній літературі, і культура їхнього опанування, то багато що з лекцій п. Козлика пройде повз нього. Якщо читачеві не притаманні фахові звички до безперервного перебування у просторі новинок найновішого красного письменства, то він після цих лекцій буде відчувати брак не лише знань, а й філологічної культури. Так п. Козлик не лише вчить, а й виховує молодих філологів.

Є ще один момент, який не можна оминати, коли розмірковуєш над текстом цих лекцій. Їхньому автору вдалося тонко та природно поєднати розповіді про різні епохи життя вітчизняного літературознавства та його митців від часів Університету св. Володимира, що у Києві, через радянські часи до доби формування літературознавчих шкіл на Слобожанщині, Сході України. При цьому вітчизняне літературознавство, його обличчя знову-таки природно вбудовані у загальноєвропейський гуманітарний простір з притаманними йому в ХХ ст. пошуками, ідеями, науковими мовами. Це зроблено таким чином, що не відчуваються соціально-політична, історична, ідеологічна напруга, карколомні зміни епох, трагічні втрати, хоча автор постійно наголошує на складній долі української науки на тлі цих подій. Навпаки. Перш за все п. Козликом виразно виявляються суто наукові переконання, принципи, підходи, спадок тих, хто вже став історією вітчизняної філології: Перетц, Адріанова-Перетц, Потєбня, Максимович, Драгоманов, Білецький, Петров-Домантович, Гіршман, Гром'як, Гольберг, Фрізман...

Звісно, що книзі п. Козлика притаманні й огріхи. Наприклад, немає згадки про релігійне літературознавство, про компаративістику взагалі, а не лише літературну, до якої п. Козлик звертається у II модулі. А це апіорі означає, що такі напрями гуманітаристики, які працюють на зіставленні текстів художньої/нехудожньої літератури, красного письменства/візуальних мистецтв (живопис, кіно-, телетекстів), феномен мережевої літератури,

не увійшли до кола питань, що розглядалися. Обійшов автор увагою і такі напрями, як новий критицизм, автобіографічна теорія, теорія подорожей, архетипне/міфологічне літературознавство, теорія рецепції. Можна цим п. Козлику дорікнути, але чи потрібно? Бо якщо погодитися на такі зауваження, то чому не запитати про наймодніші течії літературознавства, які зараз починають проникати до нас з англосаксонського світу, на кшталт *recycling* (Thøgersen, 1996; Recyclables, 2001; A Culture of Recycling, 2011; Recycling Virginia Woolf, 2021)? Вважаю, що пояснення таке: автор тексту лекцій накреслив і вдало охарактеризував загальну мапу сучасного літературознавства з притаманними їй складними зв'язками, навчив, як нею користуватися, а відкриття та опис нових течій сучасної гуманітаристики – справа вибору кожного з читачів. Головне в тому, що є мапа і засадничі принципи, за допомогою яких можна зрозуміти, досягнути мови літературознавства.

Коли вже закінчувала писати цю рецензію, натрапила у відомому виданні «НЛО» (1'21) на цікаву та показову з багатьох моментів дискусію, яку викликала книга болгарського літературознавця Галина Тиханова «Народження і смерть літературної теорії». Не буду її переказувати, лише зазначу, що, попри спокусливість пристати на цю ідею смерті літературної теорії, яка вже знайшла прихильників, цього не варто робити з багатьох причин. Одну з них чітко позначив п. Зенкін, який взяв участь в обговоренні книги: «...Тиханов дивиться на теорію (літератури – *Е.Ш.*) зовні, як історик ідей, що прийшов пізніше» (Книга как событие,... 2021). Ця теза вражає відвертістю і правотою фахового гуманітарія, який поважає та любить свій фах. У тексті лекцій п. Козлика немає точки зору зовні на літературознавчий дискурс. І це викликає повагу, бо, як влучно зазначив Потебня, «искусство есть язык художника», так само літературні терміни, поняття, ідеї, образи, сюжети є мовою літературознавця, а рідної мови не зрікаються, лише вдосконалюють.

Література:

1. Бахтин М.М. К вопросам самосознания и самооценки... Автор и герой: К философским основам гуманитарных наук. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. С. 241–248.
2. Книга как событие. Galin Tihanov. The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond. Stanford : Stanford University Press, 2019. *НЛО* 1. 2021. URL: https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/167_nlo_1_2021/ (дата звернення: 21.04.2021).
3. Козлик І. Літературознавчий аналіз художнього тексту/твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно, 2020. 235 с.
4. A Culture of Recycling / Recycling Culture? (Literary and Cultural Theory). / New edition by Wojciech Kalaga (Editor), Marzena Kubisz (Editor), Jacek Mydla (Editor). 2011. URL: <https://www.amazon.com/Culture-Recycling-Literary-Cultural-Theory/dp/3631601638> (дата звернення: 21.04.2021).
5. Recyclables: Critical Approaches to Cultural Recycling. *Fabula*. University of California. 1 September 2001. URL: https://www.fabula.org/actualites/recyclables-critical-approaches-to-cultural-recycling_2378.php (дата звернення: 21.04.2021).
6. Recycling Virginia Woolf in Contemporary Art and Literature. / Edited By Monica Latham, Caroline Marie, Anne-Laure Rigeade. August 20, 2021. URL: <https://www.routledge.com/Recycling-Virginia-Woolf-in-Contemporary-Art-and-Literature/Latham-Marie-Rigeade/p/book/9780367701147> (дата звернення: 21.04.2021).
7. Thøgersen John. Recycling and Morality: A Critical Review of the Literature Show all authors. *Environment and Behavior*. July 1, 1996. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0013916596284006> (дата звернення: 21.04.2021).

References:

1. Bahtin, M.M. (2000). *K voprosam samosoznaniya i samoocenki...* [On the issues of self-awareness and self-esteem...]. *Avtor i geroy: K filosofskim osnovam gumanitarnih nauk* [Author and Hero: Towards the Philosophical Foundations of the Humanities]. Sankt-Peterburg: Azbuka. P. 241–248 [in Russian].
2. *Kniga kak sobitie* [Book as an event] (2021). Galin Tihanov. The Birth and Death of Literary Theory: Regimes of Relevance in Russia and Beyond. Stanford: Stanford University Press, 2019. *НЛО* 1. Retrieved from: https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/167_nlo_1_2021/ [in Russian].
3. Kozlik, I., (2020). *Literaturoznachii analiz hudojnogo tekstu/tvoru v umovah suchasnoi mijnaukovoyi ta mijgaluzevoyi vzajemodiyi* [Literary analysis of an artistic text/work in the conditions of modern interdisciplinary and intersciences interaction]. Brno, 235 p. [in Ukrainian].
4. A Culture of Recycling / Recycling Culture? (Literary and Cultural Theory). New edition by Wojciech Kalaga (Editor), Marzena Kubisz (Editor), Jacek Mydla (Editor). (2011) Retrieved from: <https://www.amazon.com/Culture-Recycling-Literary-Cultural-Theory/dp/3631601638>.
5. Recyclables: Critical Approaches to Cultural Recycling. *Fabula*. University of California. 1 September (2001). Retrieved from: https://www.fabula.org/actualites/recyclables-critical-approaches-to-cultural-recycling_2378.php.
6. Recycling Virginia Woolf in Contemporary Art and Literature. Edited By Monica Latham, Caroline Marie, Anne-Laure Rigeade. August 20 (2021). Retrieved from: <https://www.routledge.com/Recycling-Virginia-Woolf-in-Contemporary-Art-and-Literature/Latham-Marie-Rigeade/p/book/9780367701147>.
7. Thøgersen John. (1996). Recycling and Morality: A Critical Review of the Literature Show all authors. *Environment and Behavior*. July 1. Retrieved from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0013916596284006>.

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
SOUTH ARCHIVE

(філологічні науки)
(Philological Sciences)

Випуск — LXXXVI
Issue

Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 16,51. Замов. № 0621/216. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефон +38 (0552) 39-95-80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.